

PARADIGMA CALITĂȚII VIETȚII

THE PARADIGM OF QUALITY OF LIFE

IOAN MĂRGINEAN

IULIANA PRECUPETU

coordonatori

PARADIGMA CALITĂȚII VIETȚII

Autori: Mihai Dumitru, Ioan Mărginean, Flavius Mihalache,
Adina Mihăilescu, Gabriela Neagu, Raluca Popescu,
Iuliana Precupețu, Ana Maria Preoteasa, Mariana
Stanciu, Ștefan Ștefănescu, Marian Vasile

**Editura Academiei Române
București, 2011**

Copyright © Editura Academiei Române, 2011.
Toate drepturile asupra acestei ediții sunt rezervate editurii.

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
Calea 13 Septembrie, nr. 13, sector 5
050 711, București, România
Tel.: 4021-318 81 06, 4021-318 81 46
Fax: 4021-318 24 44
E-mail: edacad@ear.ro
Adresa web: www.ear.ro

Referenți: Cătălin ZAMFIR
Ilie BĂDESCU

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Paradigma calității vieții / Ioan Mărginean, Iuliana Precupețu (coord.) ;
Mihai Dumitru, Ioan Mărginean, Flavius Mihalache, ... – București :
Editura Academiei Române, 2011
ISBN 978-973-27-2132-2

I. Mărginean, Ioan (coord.)
II. Precupețu, Iuliana (coord.)
III. Dumitru, Mihai
IV. Mihalache, Flavius

316.344(498)
330.59(498)

Redactor: Călin DIMITRIU
Tehnoredactor: Daniela FLORESCU
Coperta: Mariana ȘERBĂNESCU

Bun de tipar: 20.11.2011; Format: 16/70×100
Coli de tipar: 17
C.Z. pentru biblioteci mari: 339 (498)
C.Z. pentru biblioteci mici: 339

CUPRINS

Cuvânt-înainte	9
Introducere , Ioan Mărginean, Iuliana Precupețu	11
Capitolul 1. Conținutul paradigmei calității vieții , Ioan Mărginean.....	15
Capitolul 2. Abordări recente ale calității vieții , Iuliana Precupețu.....	39
Capitolul 3. Măsurarea șanselor de acces la educație , Gabriela Neagu	65
Capitolul 4. Calitatea ocupării , Ana Maria Preoteasa	89
Capitolul 5. Abordări metodologice privind calitatea vieții de familie , Raluca Popescu ...	101
Capitolul 6. Cercetarea stilului de viață , Marian Vasile	111
Capitolul 7. Calitatea vieții comunitare , Flavius Mihalache	131
Capitolul 8. Bunăstarea subiectivă , Iuliana Precupețu.....	141
Capitolul 9. Cercetarea modelelor de consum , Mariana Stanciu	165
Capitolul 10. Costul vieții , Adina Mihăilescu	183
Capitolul 11. Inegalitate, sărăcie și polarizarea veniturilor , Ștefan Ștefănescu	197
Capitolul 12. Contribuții românești la metodologia cercetării calității vieții , Mihai Dumitru.....	217
Anexa 1. Chestionarul de Diagnoza calității vieții	227
Anexa 2. Distribuții de frecvențe și valori medii ale indicatorilor de Diagnoza calității vieții în România (1990–2010)	239
Summary	263
Despre autori	269

CONTENTS

Foreword	9
Introduction , Ioan Mărginean, Iuliana Precupețu.....	11
Chapter 1. The Quality of life paradigm , Ioan Mărginean	15
Chapter 2. Recent approaches in quality of life , Iuliana Precupețu	39
Chapter 3. Measuring access to education , Gabriela Neagu.....	65
Chapter 4. Quality of employment , Ana Maria Preoteasa.....	89
Chapter 5. Methodological approaches to quality of family life , Raluca Popescu....	101
Chapter 6. Researching life style , Marian Vasile	111
Chapter 7. Quality of life at community level , Flavius Mihalache	131
Chapter 8. Subjective wellbeing , Iuliana Precupețu	141
Chapter 9. Consumption models , Mariana Stanciu	165
Chapter 10. The cost of living , Adina Mihăilescu.....	183
Chapter 11. Inequality, poverty and income polarisation , Ștefan Ștefănescu.....	197
Chapter 12. The Romanian contribution to quality of life research , Mihai Dumitru...	217
Annex 1. Questionnaire Diagnosis of Quality of life	227
Annex 2. Quality of life data (1990–2010)	239
Summary	263
About the authors	269

CUVÂNT-ÎNAINTE

Volumul de față este dedicat paradigmei calității vieții și este un efort de sinteză și integrare a informației existente la ora actuală în științele sociale cu privire la calitatea vieții, domeniu aflat în continuă expansiune din punct de vedere teoretic, metodologic și empiric. Demersul nostru și-a propus să detalieze coordonatele fundamentale ale paradigmei: stadiul său de dezvoltare, componentele și modalitățile de măsurare, contribuțiile românești la constituirea acestei arii de cercetare. Volumul se bazează pe o experiență extinsă de cercetare națională și internațională a autorilor săi. Lucrarea răspunde întrebării „cum se realizează cercetarea științifică a calității vieții?”. Cititorii ei pot fi studenți, cercetători, decidenți în politicile sociale, cei care activează în domenii cum sunt sociologia, medicina, economia, psihologia, ecologia, unde filozofia și mijloacele de cercetare a calității vieții au pătruns și au creat deja direcții de cercetare distincte.

Procesul de cercetare a calității vieții, prezentat și analizat în volumul de față, a fost exersat de-a lungul a două decenii de activitate la Institutul de Cercetare a Calității Vieții, aflat sub egida Academiei Române. Autorii acestei lucrări au participat la cercetarea calității vieții fie de la începutul perioadei menționate, fie au intrat în echipă pe parcurs, dar cvasitotalitatea celor care lucrează sau au lucrat la un moment dat în Institut (în total peste 200 de cercetători și asistenți) au avut o anumită contribuție la realizarea studiilor de calitatea vieții. Avem în vedere, în primul rând, cercetarea cu reprezentativitate națională destinată realizării Diagnozei calității vieții, desfășurată până în prezent în 13 valuri anuale (1990–1999, 2003, 2006 și 2010) și care va rămâne și în continuare o preocupare semnificativă.

Cercetările de calitatea vieții au o tradiție considerabilă în România, acest domeniu fiind unul dintre puținele pentru care s-au colectat date de cercetare în perioada comunistă. Meritul incontestabil aparține dlui Cătălin Zamfir, directorul ICCV, preocupat de cercetarea calității vieții¹ și înainte de 1989.

Acestei tradiții datorăm continuitatea abordării și a instrumentelor de cercetare (chestionarul de Diagnoză a calității vieții) atât de importante într-o cercetare care are ca scop studiul evoluției în timp a calității vieții populației. Prima cercetare cu această temă de după 1989 a fost deja demarată în primăvara anului 1990, imediat după înființarea Institutului de Cercetare a Calității Vieții, ținându-se cont de experiențele anterioare în domeniu în țară și pe plan mondial.

¹ Menționăm lucrarea Zamfir, C. (coord.), *Indicatori și surse de variație a calității vieții*, București, Editura Academiei, 1984.

În decursul anilor, studiul a suferit anumite modificări, prin renunțarea la câțiva indicatori, care și-au pierdut relevanța pentru noile generații de populație, și introducerea altora, în acord cu noile realități sociale și experiențele de cercetare recente. În acest sens, au contribuit noutățile apărute în literatura științifică, experiența cercetătorilor în programe internaționale de cercetare în calitate de experți (pentru Fundația Europeană pentru Îmbunătățirea Condițiilor de Muncă și de Viață, cu sediul la Dublin, Irlanda, începând cu anul 2002 și programul de cercetare Euromodul), dar mai ales observarea atentă a realităților românești și a schimbărilor apărute în calitatea vieții populației.

Rezultatele cercetărilor efectuate în cadrul programelor de cercetare naționale și internaționale au fost publicate în volume, rapoarte, articole în reviste și au fost comunicate la diverse manifestări științifice din țară și peste hotare.

Publicațiile de până acum ale echipei de cercetători au inclus teorii ale calității vieții, istoria abordărilor domeniului, rezultate ale cercetărilor pentru România pe parcursul ultimilor douăzeci de ani, abordări comparative ale calității vieții în perspectivă internațională, relaționarea cu alte perspective în știință (menționăm aici volumele *Calitatea vieții în România*, coordonatori Ioan Mărginean și Ana Bălașa, 2002, 2005; *Calitatea vieții și dezvoltarea durabilă*, coordonatori Ioan Mărginean și Iuliana Precupețu, 2008; precum și seria de studii din revista *Calitatea Vieții*, care apare începând cu anul 1990).

Dorim să aducem mulțumiri celor care într-un fel sau altul au fost implicați în desfășurarea cercetărilor de calitatea vieții de către Institutul nostru: cercetători, asistenți, colaboratori externi și, nu în ultimul rând, subiecților care ne-au răspuns la întrebări și ne-au împărtășit opiniile și percepțiile lor. Adresăm mulțumiri, de asemenea, oficialităților care ne-au acordat accesul la listele electorale în vederea selectării persoanelor în eșantioanele noastre de populație.

Coordonatorii

INTRODUCERE

Prin titlul *Paradigma calității vieții* dorim, înainte de toate, să subliniem faptul că suntem preocupați să realizăm un demers sistematic, bine documentat de abordare a calității vieții populației. Este vorba de un demers construit în interiorul procesului studiat, ținându-se cont de specificul său. Vom evita să impunem o abordare artificială, dar și o tratare mai mult sau mai puțin întâmplătoare, comună, exoterică. Suntem interesați de cunoașterea cât mai adecvată a calității vieții populației având în vedere practica de cercetare la nivel mondial și național care s-a constituit începând cu anii '60 ai secolului trecut, incluzând propria experiență de cercetare în domeniu.

Cercetările de calitate a vieții au relevanță pentru cel puțin patru perspective de cunoaștere: în primul rând, aflăm care sunt condițiile de viață ale populației; în al doilea rând, înțelegem cum se raportează oamenii la aceste condiții și care sunt trăirile lor subiective; în al treilea rând, aflăm cum sunt evaluate diferite domenii ale vieții sociale și care sunt așteptările populației față de acestea; în sfârșit, putem identifica ce politici publice sunt adecvate pentru îmbunătățirea calității vieții populației.

Concepția care fundamentează paradigma calității vieții constă în luarea în considerare atât a aspectelor de natură factuală (obiectivă), cât și a celor de natură evaluativă și subiectivă. De altfel, tocmai punerea în relație a indicatorilor obiectivi cu cei subiectivi marchează începuturile diferențierii cercetărilor propriu-zise de calitate a vieții de alte modalități de abordare a societății și de cristalizare a unei paradigme specifice. Aceste începuturi au fost legate de preocupările din anii '60 din Statele Unite ale Americii de studierea schimbărilor sociale și mai ales de identificarea obiectivelor naționale și determinarea căilor de atingere a acestora. Menționăm aici poate cea mai semnificativă lucrare a perioadei respective în domeniul calității vieții și anume *Social Indicators*, 1966, editor Raymond Bauer, lucrare în care autorii dezvoltă o analiză sistematică a obiectivelor naționale prin prisma conceptelor de „indicator social” și „calitate a vieții”, precum și prima lucrare de cercetare care are în titlu sintagma „calitatea vieții”: *Quality of Life in the United States. An excursion into the new frontier of socioeconomic indicators* (Wilson, 1967).

O prezentare sistematică a cercetărilor de calitate a vieții, precum și a dezvoltărilor din următoarele decenii, până la sfârșitul secolului al XX-lea, în SUA și Europa, se regăsește în volumul *Calitatea vieții în România* (Mărginean și Bălașa, 2002, 2005). În ceea ce privește abordările mai recente, acestora le va fi

alocat un spațiu distinct în volumul de față, dedicat practicii de cercetare în domeniu la nivel mondial.

Acest volum detaliază principalele elemente ale paradigmei calității vieții: trăsăturile sale fundamentale, stadiul său de dezvoltare în știință, componentele sale, modalitățile de măsurare a calității vieții, contribuțiile românești la constituirea domeniului. Lucrarea se bazează pe bogata literatură care crește pe zi ce trece, pe popularitatea extraordinară a conceptului în știință, pe multiplicarea preocupărilor de cercetare la ora actuală.

Capitolul 1 – „Conținutul paradigmei calității vieții” – este destinat prezentării specificului paradigmei calității vieții. Este vorba de o paradigmă interdisciplinară, în care sociologiei îi revine rolul ordonator, dată fiind natura socială a celor mai multe aspecte analizate (dimensiuni și indicatori ai calității vieții). Punctul de vedere al acestei paradigme constă în tratarea calității vieții ca fiind un concept de tip evaluativ, ea reunind deopotrivă indicatori de stare, de evaluare și de satisfacție. În acest fel, sunt depășite disputele interminabile în sociologie dintre cantitativiști și calitativiști sau dintre obiectiviști și neobiectiviști (orientarea după obiect sau după subiect), tocmai datorită faptului că aici se reunesc atât informații de natură cantitativă cât și calitativă, atât date factuale (de fapt) și de evaluare (autoevaluare) cât și informații privind viața subiectivă. Un loc important este rezervat tocmai prezentării dimensiunilor și indicatorilor de calitate a vieții.

În ultimii ani, paradigma calității vieții a intrat într-o nouă etapă de dezvoltare, caracterizată de o mai puternică structurare și o încercare de depășire a fragmentării teoretice, o dezvoltare a aparatului metodologic și o rafinare a metodelor de cercetare, o cristalizare mai clară a comunității de cercetare și o creștere a vizibilității în spațiul public. Mai mult, se poate vorbi de o legitimare largă a abordării calității vieții prin apariția *Raportului Stiglitz*, care a dat un nou impuls cercetării și a început să orienteze și să deschidă sistemele de statistică spre indicatorii subiectivi de calitate a vieții. Astfel, capitolul 2 – „Abordări recente ale calității vieții” – trece în revistă acumulările teoretice și inovațiile metodologice apărute în cercetarea calității vieții.

Educația este o dimensiune esențială a calității vieții și este tratată aici din perspectiva șanselor de acces la educație. Capitolul 3 – „Măsurarea șanselor de acces la educație” – prezintă istoria preocupărilor pentru egalitatea de șanse în educație, modalitățile de măsurare a șanselor de acces la educație și date de cercetare asupra inegalității în fața educației.

Alături de educație, ocuparea este o altă dimensiune fundamentală a calității vieții. Capitolul 4 – „Calitatea ocupării” – definește cadrul metodologic de analiză a ocupării, prezentând principalele dimensiuni utilizate în cercetările dedicate acestui domeniu. Această secțiune demonstrează modul în care se cercetează calitatea ocupării și rolul pe care îl au indicatorii subiectivi în această arie de cercetare.

Studiile de calitate a vieții au demonstrat că familia reprezintă pentru majoritatea românilor domeniul cel mai important al vieții lor iar viața de familie oferă cea mai mare mulțumire, comparativ cu celelalte sfere ale vieții. Capitolul 5 – „Abordări metodologice privind calitatea vieții de familie” – detaliază modul în care este cercetat din perspectiva calității vieții un domeniu atât de important: prin analiza condițiilor obiective (structura generațională, demografică, venitul, etc.) și prin analiza percepțiilor subiective (evaluarea relațiilor de familie, satisfacția cu diferite aspecte ale vieții de familie sau satisfacția față de familie în general); prin luarea în considerare a dimensiunilor, indicatorilor și determinanților calității vieții de familie.

Societatea modernă oferă o diversitate de căi către o viață bună. Uneori, societatea poate impune un mod dominant de viață care pare cel mai bun mod posibil. Societatea comunistă a creat un model caracterizat de alegeri extrem de limitate, gravitând în jurul muncii ca mecanism universal care structurează viața personală și cu șanse de acces social ce țineau aproape în totalitate de educație. Societatea actuală oferă posibilitatea unor alegeri variate în toate domeniile vieții, cu conturarea unor stiluri de viață diverse. Căi diferite sunt acum accesibile pentru indivizii aflați în căutarea unei vieți bune, chiar dacă munca și educația rămân în continuare mecanisme de structurare a vieții personale. Capitolul 6 – “Cercetarea stilului de viață” – este dedicat modalităților teoretice și metodologice în care este abordat stilul de viață în cercetarea sociologică.

Calitatea vieții este un concept cu relevanță la niveluri diferite: global, național, comunitar, familial, individual. Nivelul comunitar este abordat în acest volum în capitolul 7 – „Calitatea vieții comunitare” – care demonstrează relevanța paradigmei calității vieții atunci când referința este constituită de comunitate.

Studiile dedicate fericirii ocupă un loc distinct în paradigma calității vieții care abordează întrebări cum sunt: ce anume contribuie la fericirea oamenilor, cum variază nivelurile fericirii la nivel individual și macro, care este rolul indicatorilor bunăstării subiective în măsurarea dezvoltării sociale etc. Capitolul 8 – „Bunăstarea subiectivă” – tratează rolul fericirii în societatea modernă, definițiile, teoriile și modalitățile de măsurare a bunăstării subiective.

Știința economică a avut, în timp, contribuții importante la dezvoltarea paradigmei calității vieții, în special în zona indicatorilor obiectivi. Următoarele două capitole introduc o perspectivă preponderent economică asupra cercetării modelelor de consum, respectiv a costului vieții. Astfel, capitolul 9 – „Cercetarea modelelor de consum” – prezintă elementele de natură conceptuală referitoare la teoria economică a consumului și alte dezvoltări teoretice și metodologice prin care se creează cadrul de abordare a tematicii pusă în discuție; sunt avute în vedere prezentări ale unui model de consum (abstracte sau simbolice, sociologice, hibride) și metode de analiză a acestuia; cercetarea stării și dinamicii unor modele de consum; structura analitică a unui model de consum și indicatorii socioeconomiци relevanți ai consumului.

Capitolul 10 – „Costul vieții” – conține succinte referiri de ordin istoric cu contribuții semnificative în domeniu, inclusiv în România și se axează pe modelul de determinare a costului vieții, cuprinzând nivelul și structura cheltuielilor totale de consum. Un loc special este rezervat metodelor de determinare a minimumului de trai și a minimumului decent de trai cu trimitere la instituțiile și lucrările semnificative în acest domeniu.

Metodologia de cercetare a veniturilor pune încă, o serie de dificultăți în ceea ce privește alegerea celor mai valide instrumente de măsură. În capitolul 11 – „Inegalitate, sărăcie și polarizare veniturilor” – se are în vedere o cât mai bună determinare a celor trei elemente, având ca indicatori de referință venitul populației. Pentru exemplificare, se compară acuratețea coeficientului de inegalitate Gini (γ) a unui indice de sărăcie δ și unul al bipolarizării Δ . Se conchide asupra utilității, prin câștigul de informare, al utilizării tuturor acestora, deoarece fiecare prezintă o anumită deficiență de acuratețe când este utilizat dintr-o perspectivă sintetică (de exemplu, coeficientul Gini nu exprimă foarte bine gradul de sărăcie), dar analizați comparativ rezultă un plus de cunoaștere pentru a caracteriza structurile de venit ale populației.

Paradigma calității vieții s-a dezvoltat prin acumulări de natură teoretică, metodologică și empirică pe parcursul ultimilor aproximativ 50 de ani. Școala românească de sociologie a avut un rol semnificativ în dezvoltarea paradigmei prin dezvoltările produse în planul cunoașterii, având relevanță în special pentru societatea românească, prin contribuțiile care au relaționat calitatea vieții cu alte abordări: Capitolul 12 – „Contribuții românești la metodologia de cercetare a calității vieții” – cuprinde o trecere în revistă a elementelor românești care pot constitui aspecte importante ale paradigmei.

Bibliografie

1. Bauer, R., (ed.), *Social Indicators*, Cambridge, MA., MIT Press, 1966.
2. Mărginean, I., Bălașa, A. (coord.), *Calitatea vieții în România*, ediția I și a II-a, București, Editura Expert, 2002, 2005.
3. Stiglitz, J. E., Sen, A., Fitoussi, J.P., *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress* disponibil online http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/rapport_anglais.pdf.
4. Wilson, J. O., *Quality of Life in the United States. An excursion into the new frontier of socioeconomic indicators*, Kansas City, Mo., Midwest Research Institute, 1967.

CAPITOLUL 1

CONȚINUTUL PARADIGMEI CALITĂȚII VIETȚII

1.1. Sensul noțiunii de „paradigmă”

Așa cum este bine cunoscut, termenul „paradigmă” trimite direct la lucrările lui Thomas Kuhn, publicate aproximativ în aceeași perioadă în care apar primele cercetări de calitate a vieții. O astfel de lucrare este volumul *The Structure of Scientific Revolutions* (Kuhn, 1962), care a atras aprecieri favorabile, dar și critici vehemente. Nu intenționăm să readucem în atenție disputele pro și contra conținutului lucrării respective, între care și cele referitoare la clasificarea științelor paradigmatică și preparadigmatică, în ultima categorie intrând și științele sociale încă nematurizate. Vom consemna doar faptul că însuși Kuhn revine cu ediția a doua dezvoltată, care conține și un Postscriptum la prima ediție (1970, traducere românească 1976) și aduce o serie de clarificări în ceea ce privește posibilitatea adecvării termenului de „paradigmă” și pentru domeniul științelor sociale, considerând că multe critici au apărut mai degrabă din neînțelegerea adecvată a textului.

Totuși, dacă Kuhn ar fi fost consistent cu definiția paradigmei pe care o dă chiar în Prefața volumului la prima ediție și nu ar fi folosit în lucrare termenul în contexte foarte diferite, situația ar fi fost, poate, cu totul alta.

Pentru început, el a considerat că „paradigmele sunt acele realizări științifice universale recunoscute care, pentru o perioadă, oferă probleme și soluții unei comunități de practicieni” (Kuhn, 1976: 39), fără a impune condiții deosebite referitoare la ceea ce trebuie să fie o soluție model, așa cum va proceda ulterior în cuprinsul lucrării.

Ideea de paradigmă și rolul său în cercetarea științifică s-au cristalizat în legătură cu sesizarea dezacordurilor dintre oamenii din științele sociale privind natura problemelor și metodelor științifice legitime, dar nici în științele naturii lucrurile nu stau mult mai bine, fără a fi totuși atâtea controversate, consideră Kuhn (*ibidem*). În fapt, el ignoră componenta ideologică a științelor sociale și le compară direct cu științele naturii.

În Postscriptum-ul invocat, Kuhn este mai explicit și deosebește sensul general, sociologic, al paradigmei de cel filosofic, considerat a fi mai adânc. Astfel, în sensul general (global) o paradigmă este „o întreagă constelație de convingeri, valori, metode etc. împărtășite de membrii unei comunități date” (Kuhn, 1976: 220).

În această accepție generală paradigma „este o constelație a angajamentelor de grup”, ceea ce împărtășesc membrii unei comunități științifice, după cum o „comunitate științifică este compusă din oameni care împărtășesc o paradigmă”.

Aceasta din urmă poate fi descoperită „examinând comportamentul membrilor comunității date” (idem: 22). Ea este mai mult decât o concepție sau o perspectivă și se constituie printr-o practică specifică de cercetare. Sensul filosofic al paradigmei, cel care menține disputa asupra temei, pentru constrângerile impuse, constă dintr-un „tip de element din acea constelație, soluțiile concrete la puzzle-ul, care folosite ca modele sau exemple pot înlocui reguli explicite ca bază pentru rezolvarea celorlalte puzzle-uri ale științei normale” (Kuhn, 1976: 220).

Evident că, în ceea ce ne privește, avem în vedere paradigma în sensul global, sociologic. În acest fel, considerăm că în prim plan se află distincția dintre știință și diverse abordări exoterice și devine important să sesizăm adecvarea cunoașterii la specificul unui anumit domeniu.

Referindu-ne la sociologie ca disciplină științifică, termenul de „paradigmă” a devenit de acum unul familiar. De altfel, este mai puțin important dacă Kuhn legitimează accepțiunile noțiunii de „paradigmă”, utilizată în științele sociale, inclusiv în sociologie (problema ar ține mai degrabă de atașarea la un nume cu autoritate), ci faptul că aceasta este invocată indiferent de concepțiile ideologice, filosofice, orientări metodologice ale diverșilor autori, în încercarea de a sistematiza și controla procesul de obținere a cunoștințelor. Practic, dacă vrei să exprimi nivelul cel mai general al procesului de cunoaștere a unui domeniu sau altul, trimiterea la o paradigmă devine relevantă pentru că se spune cum se procedează atât pentru cercetare, cât și pentru interpretare și explicație.

Prin expresia „paradigmă” se face trimitere la elementele de bază care intervin într-o cercetare, de la cele de natură etică și epistemologică, la cele de ontologie și metodologia unei cercetări (Denzin și Lincoln, 2005).

Oarecum similare expresiei „paradigmă” ar fi cele de: „demers”; „abordare”; „strategii de cercetare, interpretare, explicare”; „modalități de lucru” sau altceva asemănător ca demers științific.

Totodată, se menționează că nu este vorba doar de o singură paradigmă a sociologiei pentru că avem de-a face cu o știință multiparadigmatică și cu anumite paradigme determinante (Ungureanu, 1990). O paradigmă sau mai multe paradigme nu se referă doar la o disciplină anume – în cazul de față, sociologie – ci și la teme ale acesteia. „Paradigma este alcătuită dintr-un set de concepte propoziții, metode de investigare, cu un pronunțat normativ, dezvoltat pentru a ghida cercetarea într-un domeniu specificat” (Zamfir, 1993, 1998).

O astfel de accepție o aplicăm în cazul paradigmei calității vieții, în care s-au acumulat deja experiențe importante de cercetare, pe baza cărora s-au elaborat modele de lucru. Ne referim atât la posibilitatea unor paradigme elaborate din perspectiva unor științe – sociologie, psihologie, economie, medicină, științe politice – care orientează astfel direcțiile distincte de cercetare a calității vieții populației, dar și la unele de factură interdisciplinară.

Tocmai una de acest tip vom prezenta în lucrarea de față, având în vedere caracterul deosebit de complex al ceea ce numim „calitatea vieții”. Această paradigmă interdisciplinară subordonează perspectivele științelor enumerate, în

care sociologia este cea integratoare, dată fiind măsura preponderent socială a calității vieții populației. Fiecareia dintre perspectivele incluse îi corespunde cel puțin o componentă a cercetării pe care o analizăm (dimensiuni, indicatori).

1.2. Paradigma interdisciplinară a calității vieții

În conturarea paradigmei interdisciplinare a calității vieții pornim de la ideea potrivit căreia avem de-a face cu un concept *de tip evaluativ*. Mai exact, calitatea vieții unei populații (persoane individuale, diverse grupuri sociale, comunități locale, zonale, etnice și naționale) se determină prin evaluările pe care populația respectivă le face asupra propriei vieți, precum și asupra diferitelor aspecte care o influențează într-un mod sau altul. Am definit calitatea vieții prin „ansamblul elementelor care se referă la situația fizică, economică, socială, culturală, politică, de sănătate etc., în care trăiesc oamenii, conținutul și natura activităților pe care le desfășoară, caracteristicile relațiilor și proceselor sociale la care participă, bunurile și serviciile la care au acces, modelele de consum adoptate, modul și stilul de viață, evaluarea împrejurărilor și rezultatele activităților din perspectiva în care acestea corespund așteptărilor populației, precum și stările subiective de satisfacție/insatisfacție, fericire, frustrare” (Mărginean și Bălașa, 2005: 33).

În acest fel, se realizează multiple interferențe între informațiile de natură obiectivă și subiectivă; între macro, mezo și microsocial; între cantitativ-calitativ, acestea fiind în măsură să sporească relevanța datelor pentru caracterizarea calității vieții populației. De altfel, așa cum precizăm, aceste interferențe nu sunt opționale, dacă nu s-ar apela deopotrivă la date factuale, de evaluare și de satisfacție, nici nu am putea vorbi de o paradigmă de cercetare a calității vieții, ci numai de anumite componente ale acesteia, respectiv a condițiilor de viață, dacă se analizează doar date despre stările de fapt sau bunăstarea subiectivă, dacă cercetarea se rezumă la astfel de informații.

Calitatea vieții populației poate lua valori diferite, de la extrema negativă (slabă, proastă, critică, nesatisfăcătoare, dăunătoare) la extrema pozitivă (bună, favorabilă, mulțumitoare, satisfăcătoare, benefică).

Alte elemente ale paradigmei calității vieții sunt încorporate în metodologia proiectului de cercetare, desfășurarea propriu-zisă a cercetării, culegerea datelor, prelucrarea și analiza lor, interpretarea rezultatelor etc. Acestea se concretizează prin:

a. elaborarea dimensiunilor și indicatorilor de cercetare, avându-se în vedere o cât mai adecvată reprezentativitate a conținutului prin selectarea indicatorilor relevanți de stare, de evaluare și autoevaluare, de natură subiectivă, a trăirilor personale și prescrierea expresiilor de cuantificare a acestora în vederea măsurării propriu-zise;

b. identificarea surselor de culegere a datelor de natură statistică, referitoare la condițiile de viață și activitățile ce se desfășoară în societate aflate în legătură cu calitatea vieții populației;

c. specificarea populației a cărei calitate a vieții este studiată, cu asigurarea reprezentativității eventualelor eșantioane pentru colectivitatea din care sunt extrase;

d. redactarea instrumentelor de cercetare prin încorporarea indicatorilor în fișe statistice, chestionare, ghiduri de interviu, fișe de observație etc., în funcție de metodele, tehnicile și procedeele de lucru adoptate, urmărindu-se și o anumită triangulare (combinare) a acestora. Evident însă că nu poate lipsi metoda anchetei prin care se culeg datele de caracterizare a situațiilor individuale ale populației, condițiile de viață, evaluările și opiniile personale, starea de spirit etc.

Într-adevăr, determinările exterioare nu sunt suficiente. Cum am putea altfel decât întrebându-i pe oameni cum se raportează la o anumită condiție, stare de lucruri și care sunt trăirile lor. Problema care se pune este aceea de a surprinde cu cât mai mare exactitate, fără erori, atât valorile stărilor de fapt, care interesează, cât și ceea ce gândesc oamenii. Între cele două tipuri de informații există multe suprapuneri, dar pot exista și diferențe importante, pentru că oamenii cu condiții de viață apropiate pot să le perceapă diferit sau oamenii aflați în condiții de viață diferite să aibă evaluări apropiate, în funcție de așteptările pe care le au.

Desigur că evaluările nu schimbă nivelul valorilor stărilor de fapt, dar nici nu se poate susține că ceva este favorabil în timp ce populația îl evaluează negativ sau invers. Într-adevăr, persoanele cu condiții de viață bune au, de regulă, și evaluări mai favorabile ale acestora, după cum cei cu condiții mai puțin favorabile sau chiar foarte proaste au evaluări cu valori mai scăzute, dar nu întotdeauna.

Pe de altă parte, în cercetările de calitate a vieții nu se studiază doar evaluările vieții personale, ci și cele care privesc relațiile sociale, starea societății, serviciile sociale, starea societății, regimul politic, administrația etc., pentru care nu mai sunt determinări valorice explicite.

Prin urmare, evaluările populației sunt deosebit de semnificative. Așa cum vom constata, din datele Diagnozei calității vieții, evaluările se înscriu, de regulă, în distribuții de frecvențe care, pentru o perioadă, fie au o anumită constanță, la un nivel oarecare, fie înregistrează trenduri crescătoare sau descrescătoare în raport cu schimbările ce au loc în societate, ceea ce demonstrează rolul lor de barometru social.

e. culegerea informației de la populație și controlul asupra corectitudinii operației;

f. analiza rezultatelor și realizarea diagnozei calității vieții; constituirea de profiluri ale calității vieții pe categorii de populație (sex, vârstă, statut educațional și ocupațional, mediul rezidențial etc.); determinarea claselor de calitate, analize și interpretări pe componente ale calității vieții cum ar fi familia, ocuparea, locuirea, veniturile, consumul, stiluri de viață, bunăstarea subiectivă etc.

1.3. Dimensiunile și indicatorii calității vieții

Aflându-ne în fața pregătirii cercetării, în cazul de față cercetarea calității vieții unei populații, putem opta pentru modalități diferite de abordare, dar problema de fond este aceea de a realiza o tratare cât mai adecvată, prin care să se surprindă caracteristicile fenomenului studiat și să se atingă obiectivele îndreptățite.

În ceea ce ne privește, avem în vedere o construcție teoretică elaborată în prealabil pe baza unei multiple documentări și a unei experiențe importante de

cercetare. S-ar putea încerca și să se surprindă cum își imaginează populația, eventual experții, conținutul a ceea ce înseamnă calitatea vieții. Cea de-a doua variantă este evident mai dificilă, dar ar fi interesant să se poată compara ceea ce a rezultat printr-o analiză logică, respectiv printr-o construcție socială.

Specificarea dimensiunilor (domeniilor) și indicatorilor unui anumit domeniu social este necesară întrucât se pregătesc elementele pe baza cărora se culeg datele (măsurarea propriu-zisă) (Mărginean, 1982, 2000). Procesul invocat poartă denumiri diferite, cum sunt cele de „construcția variabilelor”, „operaționalizarea conceptelor”, „elaborarea spațiului de attribute” etc. și este recomandat ca prin demers să se acopere sfera de cuprindere a definiției nominale (intralingvistică, în cuvinte). În caz contrar, ne putem aștepta să se cerceteze efectiv altceva decât s-a intenționat. Într-adevăr, dimensiunile și indicatorii unui anumit concept (concepte) intervin ori de câte ori se dorește să se treacă de la definiția nominală la studierea efectivă a temei reprezentată de acel concept (concepte), iar întreaga problematică a acestuia este dependentă de gradul de generalitate implicat. Dacă avem de-a face cu un concept cu un grad redus de generalitate, apropiat de concret, de datul nemijlocit, acesta poate fi operaționalizat direct prin indicatori (de exemplu sursele de venit ale unei persoane au ca indicatori salariul, profitul, renta, ajutoarele sociale, donațiile etc.).

Dacă însă se studiază domenii complexe, cum este și cel reprezentat de calitatea vieții populației, este necesară o întreagă construcție teoretică până se elaborează indicatorii adecvați de cercetare. Problema pusă în discuție i-a preocupat pe cercetători cu decenii în urmă, iar schema lui Lazarsfeld (elaborată inițial în 1955) a devenit de referință (Lazarsfeld și Rosenberg, 1966). Sunt enumerate următoarele patru etape: definirea conceptului; specificarea dimensiunilor (aspectele esențiale ale acestuia, cu operaționalizare verticală și orizontală în funcție de complexitate); elaborarea indicatorilor, ca elemente care servesc la culegerea datelor; pentru ca ulterior să poată fi reunite valorile indicatorilor pe dimensiuni prin construcția unor indici (Mărginean, 2000/2004). Urmarea unei anumite proceduri controlabile este necesară, pentru că operaționalizarea nu rezultă totuși automat din definiția nominală. Există un avantaj al definițiilor prin enumerare, care orientează procesul de operaționalizare, așa cum este și cazul celei prezentate referitoare la calitatea vieții populației.

În continuare vom reda schema dezvoltată a dimensiunilor și indicatorilor calității vieții populației, a cărei schiță a fost elaborată în urmă cu 20 de ani (Mărginean, 1991), având în vedere contribuții naționale (Zamfir, 1984) și internaționale în domeniu. Am urmărit o cât mai bună acoperire cu elemente de cercetare a definiției temei în ceea ce privește dimensiunile și este vorba despre o operaționalizare extinsă cu 24 de dimensiuni, cu indicatori obiectivi și subiectivi.

Desigur, nu susținem că aceasta ar fi cea mai bună schemă posibilă, de altfel în literatura de specialitate se găsesc operaționalizări foarte diferite. Astfel, fie se propun modele cu una sau mai multe dimensiuni, fie sunt încercări de a construi un model global.

În ceea ce privește indicatorii, urmărim să-i limităm la un număr rezonabil, aplicând principiul interșanjabilității. Inițial (1991) ne-am propus o listă de 100 indicatori, ulterior am considerat necesar un număr mai mare, pentru că am nominalizat și mai multe dimensiuni față de cele 21 specificate în prima fază. Caracteristicile domeniului cercetat conduc la acceptarea faptului că un indicator poate să fie relevant pentru două sau mai multe dimensiuni, ceea ce, evident, prezintă o anumită dificultate în eventuala elaborare de indici (pentru atașarea la o dimensiune s-ar putea ține seama de mărimea corelațiilor sau a saturațiilor în factori). Realitatea este aceea că, pe de-o parte, logic, dimensiunile și indicatorii specifică aspecte diferite, deci au suficiență întemeiere, și sunt relativ independenți, pe de altă parte, există și zone de interferență, așa cum vom constata în analiza indicatorilor utilizați în cercetarea calității vieții percepute realizată prin anchetă pe bază de chestionar. Trebuie să precizăm că în elaborarea dimensiunilor nu am urmărit neapărat evidențierea multidimensionalității acestora, cu atât mai mult cu cât la aproape fiecare astfel de dimensiune (componentă) sunt incluși atât indicatori obiectivi, cât și subiectivi, dar mai degrabă am avut în vedere specificitatea domeniului respectiv (referențialul indicatorilor). Astfel că unele dintre dimensiunile specificate sunt relativ simple, altele mai complexe. Chiar și în cazul dimensiunilor cu indicatori eminate de evaluare, cum este cea a „calității societății”, dintr-un început ne dăm seama că avem de-a face cu mai multe componente (conflicte, încrederea în instituții). S-a preferat reunirea lor sub un nume generic, relativ recent introdus ca atare (Zapf, 2000).

O situație aparte este aceea a indicatorilor de satisfacție, care alcătuiesc o dimensiune distinctă de output, dar am preferat includerea indicatorilor respectivi la dimensiunile la care se referă în mod direct (familie, ocupare, venit etc.).

1.3.1. Lista dimensiunilor și indicatorilor calității vieții

I. Persoana: starea de sănătate; nivelul de educație; starea civilă; statutul ocupațional; sentimentul de apartenență (integrarea) socială; optimism/pesimism, satisfacție/insatisfacție cu viața; gradul de fericire/frustrare; stima de sine.

II. Familia: talia și structura familiei; proporția cuplurilor care au încheiat un act de căsătorie; gradul de soliditate și coeziune; cazuri de violență domestică (exprimate la 100 000 de locuitori); gradul de mulțumire față de viața de familie;

III. Populația țării: distribuția pe sexe și grupe de vârstă; autoidentificarea etnică; rata natalității; rata de creștere/descrștere a populației țării; durata medie a vieții; ratele de fertilitate, de dependență și de îmbătrânire a populației.

IV. Condițiile mediului natural: calitatea condițiilor naturale de viață; proporția din populație afectată de calamități naturale în ultimul an (secetă, inundații); proporția din populație care trăiește în zone puternic poluate chimic.

V. Așezările umane: distribuția populației pe medii rezidențiale urban/rural; proporția localităților electrificate; proporția localităților cu echipament edilitar;

accesul la căile de transport; suprafața spațiilor verzi (mp la 1 000 locuitori); calitatea transportului de călători.

VI. **Locuința:** materialele de construcție a locuinței; dispunerea pe verticală (casă la curte, apartament la bloc); număr de camere ce revine pe persoană; consum de energie electrică pe locuitor în sectorul casnic; proporția locuințelor cu instalație de canalizare; confortul locuinței (evaluare).

VII. **Ocuparea:** rata de activitate (proporția populației active raportate la totalul populației de vârstă 15–64 ani); rata de ocupare și șomaj a populației active; distribuția populației ocupate pe sectoare de activitate și statut ocupațional; disponibilitatea locurilor de muncă; satisfacția cu profesia.

VIII. **Calitatea locurilor de muncă:** proporția populației ocupate care lucrează în condiții de muncă vătmătoare; număr mediu de zile lucrate pe an de un salariat (număr de zile concediu pe an); calitatea condițiilor de muncă; număr de zile de grevă într-un an (la 1 000 salariați); satisfacția față de locul de muncă.

IX. **Resursele macroeconomice pentru nivelul de trai:** produsul intern brut pe locuitor (valori fizice și exprimate prin paritatea puterii de cumpărare); distribuția PIB-ului pe componente și valoarea fondului de consum al populației; valoarea pe locuitor a consumului final al gospodăriilor; ponderea în PIB a cheltuielilor de la bugetele publice pentru domeniile social și cultural.

X. **Veniturile populației:** sursele de venit ale populației; veniturile lunare pe o persoană din gospodărie; proporția populației cu venituri sub pragul de sărăcie; satisfacția față de veniturile personale; inegalitatea de venit Decila 2/Decila 8; aprecierea veniturilor raportate la necesitățile gospodăriei.

XI. **Consumul de bunuri și servicii în gospodăriile populației:** cheltuielile lunare pe o persoană din gospodărie; structura cheltuielilor totale de consum din gospodăriile populației; consumul mediu anual pe locuitor la principalele produse alimentare (carne, lapte, legume, fructe); consumul zilnic de calorii pe locuitor; calitatea produselor consumate; calitatea serviciilor pentru populație; ponderea cheltuielilor alimentare în totalul cheltuielilor de consum din gospodărie.

XII. **Înzestrarea gospodăriilor populației cu bunuri de folosință îndelungată:** frigidere la 1 000 locuitori; mașini de spălat rufe la 1 000 de locuitori; proporția locuințelor cu telefon; proporția gospodăriilor conectate la internet.

XIII. **Învățământul:** rata de cuprindere în școli a populației de vârstă școlară (6–24 ani); accesibilitatea formelor de învățământ; structura pregătirii școlare a populației în vârstă de peste 15 ani; numărul de studenți la 10 000 de locuitori; proporția în PIB a cheltuielilor publice pentru învățământ; calitatea învățământului.

XIV. **Îngrijirea sănătății:** numărul de locuitori la un medic; numărul de paturi de spital la 1000 persoane; rata morbidității (numărul de îmbolnăviri la 1 000 persoane); rata mortalității infantile; proporția din PIB a cheltuielilor publice cu sănătatea; gradul de acoperire a populației cu asigurări publice și private de sănătate; calitatea îngrijirii medicale.

XV. **Asigurările sociale:** proporția populației de vârstă activă cuprinsă în sisteme de asigurări publice și private de pensii; proporția populației vârstnice

(peste 65 de ani) beneficiară de pensie; proporția în PIB a cheltuielilor cu pensiile publice.

XVI. Asistența socială: proporția populației beneficiară de ajutoare sociale (pe tipuri de prestații); numărul și rata de instituționalizare a minorilor (aflați în centre de plasament); ponderea cheltuielilor de asistență socială în PIB; gradul de implicare a populației în sprijinul celor nevoiași; calitatea serviciilor de asistență socială.

XVII. Mediul social: calitatea relațiilor sociale; încrederea în semeni; factori de succes în viață; securitatea personală în vecinătatea de locuit; numărul de infracțiuni contra persoanei cu condamnare definitivă (la 100 000 locuitori); numărul condamnaților cu privare de libertate (la 100 000 locuitori); numărul de sinucideri (la 100 000 locuitori).

XVIII. Calitatea societății: percepția existenței conflictelor între grupurile sociale, politice, etnice și religioase; încrederea populației în instituții sociale (biserica, sindicate, patronate, ONG-uri); temerile populației.

XIX. Cultura: gradul de acoperire a teritoriului cu transmisii radio și TV; număr de exemplare de cărți publicate anual ce revin la un locuitor; numărul de exemplare de ziare și reviste ce revin la un locuitor; biblioteci cu acces public (la 100 000 locuitori); ponderea cheltuielilor pentru cultură în PIB; numărul de muzee cu acces public (la 100 000 locuitori); calitatea vieții culturale.

XX. Timpul liber: structura bugetului de timp; numărul locurilor de cazare turistică (la 100 000 de locuitori); numărul de ore de timp liber pe săptămână (în cazul populației ocupate); cheltuielile de la bugetul de stat pentru odihnă și tratament, educație fizică și sport; proporția persoanelor adulte care au petrecut într-un an cel puțin 7 zile de vacanță în afara localității de domiciliu; facilități pentru petrecerea timpului liber.

XXI. Stiluri de viață: Opțiuni valorice pentru diferite modalități de a trăi viața de zi cu zi; proiecte de viață; preferințe pentru diferite bunuri și servicii inclusiv pentru cele de natură culturală; comportament de viață sănătos; învățare continuă; participare civică și voluntariat.

XXII. Mediul politic: suportul social pentru democrație; procentul participării la vot la ultimele alegeri locale, parlamentare, prezidențiale, europarlamentare; încrederea populației în partidele politice; calitatea conducerii societății; participarea populației la luarea deciziilor la nivel local și central; satisfacția față de viața politică din țară.

XXIII. Justiție și ordine politică: accesul populației la justiție; respectarea drepturilor personale de către organele de ordine publică și justiție; încrederea populației în poliție și justiție; proporția infracțiunilor cu autori cunoscuți.

XXIV. Instituțiile de stat: rezolvarea problemelor populației de către instituțiile de stat; calitatea conducerii țării; încrederea populației în instituțiile de stat centrale: Parlament, Președinție, Guvern, Armată; încrederea populației în instituțiile administrației publice locale: Primării, Consilii județene și locale; calitatea activității instituțiilor de stat.

În final, redăm și conținutul dimensiunii „bunăstare subiectivă” ai cărei indicatori se regăsesc atașați dimensiunilor de referință: satisfacția cu viața de zi cu zi, satisfacția cu locul de muncă, profesia, petrecerea timpului liber, realizările din viață, veniturile pe care le obține, viața de familie, viața politică din țară, relațiile dintre oameni.

Dintre operaționalizările mai recente din cercetările de calitate a vieții o menționăm aici pe aceea realizată în cadrul lucrărilor „Fundației Europene pentru Îmbunătățirea Condițiilor de Viață și de Muncă” – cu sediul la Dublin, Irlanda pentru că sunt utilizate în cercetările ce se desfășoară în țările UE referitoare la calitatea vieții. Astfel, Fahey și alții (2003) evidențiază 12 dimensiuni: sănătate și îngrijirea sănătății; ocupare și condiții de muncă; resurse economice; cunoaștere, educație și pregătire permanentă; familie și gospodărie; viață comunitară și participare socială; locuire; habitat și facilități; transport; securitate publică și criminalitate; recreere și activități de timp liber; cultură și identitate, resurse politice și drepturi umane, inclusiv la nivel european.

Pentru o informare extinsă privind dezvoltările recente în cercetarea calității vieții a se vedea capitolul dedicat temei respective.

1.4. Construcția indicilor de calitate a vieții

Elaborarea de indici (indicatori generali) în cercetarea socială este o practică devenită cvasigenerală. Ea este inclusă, de altfel, și în schema de operaționalizare ca etapă finală, postculegerea datelor, pentru a se obține măsurători compozite ale indicatorilor unei anumite dimensiuni. O astfel de abordare este specifică indicatorilor de natură subiectivă, măsurați de regulă pe aceeași scală de ierarhizare a răspunsurilor. În această situație indicii pot fi determinați prin calcularea scorurilor ce rezultă din însumarea valorilor individuale ale indicatorilor, prin media generală a mediilor individuale, sau diferite alte modalități de exprimare a valorilor în cazul scalelor compuse, avându-se în vedere relațiile dintre indicatori: liniare, cumulative, diferențiale. Construcții specifice de indici sunt dezvoltate și pentru domeniile multidimensionale: modele spațiale sau de distanță (Mărginean, 2000, 2004).

Pentru indicatorii obiectivi se adoptă modalități de construcție de indici care să introducă o anumită normalizare. Așa se procedează în cazul **Indicelui dezvoltării umane**, de exemplu, care reunește, la nivel de țară, indicatori de educație, venit și speranța de viață la naștere printr-un procedeu ce include comparația cu maximul și minimul mondial și se înscrie pe spațiul 0–1 (UNDP, Human Development Report). Acest indice al dezvoltării umane este relevant pentru domeniul calității vieții (indicatorii ce intră în construcția lui se regăsesc în schemele de indicatori ale calității vieții).

Elaborarea de indici compoziți de indicatori o regăsim și în activitatea Centrului de Cercetări și Consultanță în Domeniul Culturii (CCCDC): este vorba de **Indicele vieții culturale**. Acest indice conține 23 de indicatori obiectivi grupați

pe trei dimensiuni: infrastructură, producție și consum cultural, pentru fiecare calculându-se și câte un subindice.

Există și elaborări prin care se pun împreună indicatori de stare cu cei de evaluare. Dintre aceștia menționăm indicele „speranța de viață fericită”, elaborat de către Veenhoven (1996).

Problema devine și mai provocatoare atunci când se urmărește obținerea de măsurători compozite unice pentru întreg domeniul calității vieții, unul atât de complex. Totuși, și în această privință există încercări¹ mai mult sau mai puțin reușite.

1.5. Diagnoza calității vieții populației

Acest subcapitol este destinat prezentării și analizei modului efectiv de lucru practicat în ICCV pentru cercetarea calității vieții populației. Vom regăsi aici elementele specificate la conținutul paradigmei calității vieții, pentru că ea prescrie în fapt condițiile unei bune cercetări în domeniul respectiv. Avem în vedere utilizarea anchetei sociologice pe bază de chestionar, aplicat de către operatorii de interviu la domiciliul subiecților, incluși într-un eșantion reprezentativ național. Într-o gospodărie se investighează o singură persoană. Chestionarul este strict limitat la calitatea vieții, pentru că, pe de-o parte, este relativ extins, iar pe de altă parte, combinarea diferitelor teme (chestionar de tip omnibus) este de natură să producă erori de răspuns prin trecerea de la o temă la alta, cu atât mai mult atunci când se introduc și întrebări cu caracter politic.

1.5.1. Chestionarul de diagnoză a calității vieții populației

Instrumentul de cercetare pentru realizarea diagnozei calității vieții populației încorporează numai acei indicatori relevanți pentru obiectivul propus aici, transformați în întrebări pentru care, în mod obișnuit, populația deține informații sau care se referă la viața de zi cu zi a oamenilor, fără a se face apel la cunoștințele de specialitate, sau memorie mult îndepărtată în timp. De altfel, adecvarea întrebărilor la populația obișnuită este confirmată de proporția mare a răspunsurilor complete obținute la aplicarea chestionarelor, inclusiv de la populația mai puțin instruită. Atunci când totuși se evită un răspuns la o întrebare sau alta nu este vorba atât de neînțelegerea temei sau lipsa informației cât, mai degrabă, de intenția subiectului de a păstra secretul, fie datorită neîncrederii în operator și/sau în privința destinației datelor, fie că are ceva de ascuns. S-a constatat acest ultim fapt, foarte rar de altfel, în legătură cu declararea veniturilor, când, nici după revenirea pentru a doua oară, cu ocazia controlului în teren, nu s-au putut obține aceste informații. Sunt și cazuri în care subiectul, un tânăr fără venit, care locuiește cu

¹ O listă de indici este prezentată în capitolul 2, „Abordări recente ale calității vieții”.

părinții nu deține toate informațiile. Pentru datele referitoare la venituri, cheltuieli, economisire (împrumuturi etc.), subiectul poate solicita ajutorul altor membri din gospodărie. Lipsa răspunsurilor se poate datora și neglijenței operatorului de interviu. Nu aceste aspecte produc însă dificultăți majore în culegerea datelor, dacă activitatea este bine organizată și controlată. Într-o cercetare sunt anulate, pe considerentul omisiunii răspunsurilor, sub 1% din chestionare, alte 3–4% pot reprezenta refuzurile subiecților de participare. Dificultatea cea mai importantă constă în lipsa de la domiciliu a celor selectați în eșantion (în acest caz, cel puțin în ultimii ani, valoarea se poate ridica până la o treime din eșantionul proiectat).

Chestionarul diagnozei calității vieții a fost elaborat în anul 1990, cu ocazia primei cercetări organizate de ICCV (Zamfir și ceilalți membri ai echipei) și a fost păstrat în cea mai mare parte, tocmai pentru asigurarea comparabilității în timp, până în prezent realizându-se 13 valuri anuale de cercetare: 1990–1999, 2003, 2006, 2010. Pe parcurs au fost eliminate întrebările care și-au pierdut valabilitatea și s-au introdus întrebări considerate relevante, inclusiv prin participare la parteneriatul internațional, inițiat de centrul de Cercetări Sociale din Berlin, așa-numitul set de întrebări „Euromodul” (2003). O altă cale de restrângere a numărului de întrebări a fost cea de reținere a unui număr mai mic de indicatori pentru o anumită componentă/dimensiuni.

În vederea culegerii datelor, a fost necesară adoptarea formelor adecvate de cuantificare, fie că este vorba de precodificări, fie de postcodificări. În cercetarea noastră am avut ambele situații. Cele mai multe întrebări au fost precodificate. S-a apelat la trei modalități de cuantificare și anume: 1. seturi de variante de răspuns itemizate pentru a acoperi o gamă de stări de fapt (cum sunt sexul, starea civilă, statutul ocupațional, tipul de ocupație, mediul rezidențial etc.); 2. determinarea prezenței/absenței unor bunuri în gospodărie, practicarea/nep practicarea unor activități; 3. scale cu variante de răspuns ierarhizate, de regulă, cu 5 grade de intensitate. Aceste scale le-am asimilat unui nivel de interval de măsurare pentru care s-a determinat media și s-au efectuat corelații Pearson, analize factoriale și de regresie. În ceea ce privește postcodificarea răspunsurilor la întrebărilor deschise sunt de menționat două situații.

Pe de o parte, este vorba de informații de tip cantitativ (vârsta subiectului, sume reprezentând veniturile, cheltuielile, cantitățile de produse pentru consumul uman obținute în gospodărie) așa încât după culegerea lor apare doar necesitatea determinării grupelor relevante (pe vârsta, sume de bani etc.). O problemă distinctă și mai dificilă o reprezintă transformarea veniturilor în natură în venituri monetare pentru a se ajunge o formă unică de exprimare a veniturilor și cheltuielilor. Pentru operația respectivă se utilizează prețurile cu amănuntul utilizate în piață în perioada de referință.

Pe de altă parte, în cazul întrebărilor cu răspunsuri calitative cum ar fi propunerile pentru îmbunătățirea calității vieții populației, s-a avut în vedere o grupare directă a răspunsurilor pe tipuri de politici publice. Ar fi deosebit de interesantă realizarea de analize de conținut pentru a determina semnificațiile mai profunde ale acestor propuneri.

În forma din anul 2010, chestionarul de diagnoză a calității vieții populației conține un număr de 192 de întrebări dintre care 51 sunt condiționate de răspunsurile la întrebările filtru (vezi Anexa 1 „Chestionar de Diagnoză a calității vieții”).

O parte din aceste întrebări sunt de fapt extinderi pentru situația membrilor de familie. Astfel, pentru a determina veniturile gospodăriei se cer informații despre subiect, iar, dacă este cazul, și pentru soț/soție, copii, alți membri din gospodărie. De altfel, ar fi de menționat aici că faptul că, în legătură cu veniturile populației, s-a adoptat o schemă complexă de investigare, aceasta fiind o temă mai sensibilă. Mai întâi se solicită informații referitoare la numărul persoanelor din gospodărie care lucrează, apoi la cheltuielile din luna anterioară efectuării cercetării, inclusiv dacă respondentul a realizat economii sau a fost nevoit să folosească din economii, respectiv să împrumute. Într-un final se culeg informații detaliate despre sursele de venit ale membrilor gospodăriei și cuantumul obținute în luna de referință. În acest fel se pregătește crearea unui cadru cât mai sistematic și oarecum condiționat de răspuns pentru că, la un anumit nivel al cheltuielilor, este de așteptat și un venit care să le acopere. Pentru a avea declarații fără constrângeri exterioare, nu se întreabă în legătură cu caracterul licit/ilicit al veniturilor.

Revenind la dimensiunea chestionarului ar fi de reținut faptul că, în realitate, nici unui subiect nu i se solicită răspunsuri la toate întrebările și subdiviziunile. În unele cazuri se poate ajunge la un minim de 120 de întrebări, iar în altele la un maxim de 150 de întrebări.

Astfel, de exemplu, pentru culegerea datelor pentru venituri sunt specificate 11 surse (dar unui subiect nu îi sunt specifice mai mult de trei). Dacă subiectul nu lucrează, nu va răspunde la întrebările legate de ocupație și loc de muncă. După cum, dacă nu este căsătorit, nu va răspunde la întrebările referitoare la soț/soție, copii etc.

Pentru aplicarea chestionarului, este necesară selecția unor operatori cu abilități de comunicare, care să respecte instrucțiunile de lucru, să acorde atenție elementelor de detaliu, să manifeste perseverență și răbdare. În principiu, un operator ar trebui să efectueze cel mult 5 interviuri pe zi și să fie disponibil pentru lucru cel puțin 7 zile consecutive, inclusiv la sfârșitul săptămânii, când poate avea ocazia să găsească la domiciliu persoanele absente în celelalte zile.

În culegerea datelor pot apărea anumite aspecte demne de semnalat pentru a adopta măsurile corespunzătoare, astfel, în cazul ocupațiilor ne putem întâlni cu respondenți care ezită să-și declare activitatea aducătoare de venit, dacă aceasta este neînregistrată și cu atât mai mult dacă este ilegală. În aceste cazuri apar, așa cum menționam deja, și dificultăți în culegerea datelor privind veniturile. Operatorul trebuie să aibă în vedere că orice cheltuială trebuie acoperită de un venit fie din surse proprii sau ale membrilor de familie, fie din transferuri sociale sau din ajutoare (donații). De asemenea, ar mai fi de semnalat faptul că unele femei din mediul rural, chiar și necăsătorite, se declară casnice, deși au activități aducătoare de venit, dar asimilează acest statut cu acela de gospodină sau de persoană inactivă. Un caz aparte îl constituie pensionarii care lucrează. În această situație ei sunt înregistrați ca persoane ocupate, urmând ca la sursele de venit să fie evidențiate atât sumele provenite din activități proprii cât și cuantumul pensiei.

Aplicarea unui chestionar durează în jur de 45 de minute. Se pot înregistra și timpi mai mari, sau mai mici, în funcție de ritmul convorbirii. Dacă aplicarea chestionarului se face în mai puțin de 30 de minute, apare suspiciunea privind corectitudinea operatorului, care a manifestat cel puțin o grabă exagerată, dacă nu cumva a fost neglijent. De altfel, după culegerea datelor, operatorul întocmește un raport în care sesizează cum a lucrat, dificultățile întâmpinate. Apoi se realizează controlul în teren, iar dacă este cazul, se anulează chestionarele greșite, cu multe omisiuni etc.

În ceea ce privește conținutul întrebărilor, în chestionar sunt introduse întrebări referitoare la datele factuale (vârstă, sex, stare civilă, naționalitate, mediu de rezidență, talia gospodăriei). Alte întrebări sunt de documentare și vizează informații despre ocupare, condiții de muncă, standard economic, proprietăți, bunuri de folosință îndelungată, activități de timp liber etc. Așa cum este de așteptat, ținând cont de specificul paradigmei calității vieții, multe întrebări se referă la calitatea relațiilor sociale și a societății, serviciile sociale, calitatea habitatului, a administrării localității și a activității instituțiilor de stat. Evident, nu lipsesc întrebările de satisfacție/insatisfacție, de evaluare a schimbărilor produse în societate, cele referitoare la măsurile necesare a se adopta pentru îmbunătățirea calității vieții. Majoritatea întrebărilor sunt cu răspuns precodificat, cel mai frecvent sub forma de scală de ierarhizare a răspunsurilor cu 5 grade de intensitate. Acolo unde s-a considerat necesar, s-a inclus și câte o variantă cu răspuns liber, iar un număr de 68 de întrebări sunt deschise. Dacă un subiect trebuie să răspundă doar la un număr apropiat de cel minim, atunci ponderea întrebărilor precodificate se apropie de 90%. Adoptarea unui format predominant standardizat al chestionarului se justifică prin obiectivele de realizare de comparații în timp. Oricând însă, sunt bine venite suplimentări ale informațiilor obținute prin chestionar pe calea interviurilor nestructurate, pentru a surprinde mai bine semnificația răspunsurilor la interviurile precodificate.

O preocupare distinctă în realizarea cercetărilor anuale de calitatea vieții este desfășurarea ei în contexte politice neacutizate, nu în perioade preelectorale sau imediat după instalarea unui nou guvern, nici în cazul unor dezastruri naturale, blocaje ale transportului, nici în perioade de vacanțe. De asemenea, având în vedere faptul că luna de referință pentru care se culeg datele pentru venituri, cheltuieli și consum este cea anterioară aplicării chestionarului, atunci în cazul unei singure cercetări anuale, lunile adecvate pentru culegerea datelor (dacă nu sunt evenimente perturbatoare) sunt martie, iunie, iulie, octombrie, noiembrie.

1.5.2. Eșantionarea

Eșantionarea în cercetarea socială reprezintă o activitate dintre cele mai importante și dificil de realizat la standarde acceptabile. Spun standarde acceptabile pentru că nu poate fi vorba de un singur nivel al acestuia. Mai degrabă este necesară atingerea unui anumit prag de încredere în rezultate și care depinde de specificul temei studiate, tipul de cercetare și obiectivele urmărite.

Dacă are loc o îndepărtare de zona standardelor admise, rezultatele diferă de la o cercetare la alta, ceea ce îi derutează pe potențialii beneficiari și pe comentatori, mai ales în cazul sondajelor de opinie, unde interesul public este mai mare.

În ceea ce ne privește, în studiul calității vieții am adoptat o schemă de eșantionare probabilistă, stratificată, multistadială (populația țintă fiind persoanele de 18 ani și peste).

Începând cu anul 1991 s-a aplicat schema de eșantionare probabilist stratificată, pentru că aceasta permite obținerea unei reprezentativități înalte a caracteristicilor colectivității din care este extras eșantionul la un volum relativ mic (cel puțin 1 000 de persoane), astfel încât, dacă în anul 1990 s-a studiat un eșantion pe cote de 2 033 persoane, ulterior volumul s-a redus la 1 500 și chiar la 1 018 (anul 2003) fără a înceta să fie în limitele admise de reprezentativitate.

În ceea ce privește metoda multistadială, ea este o soluție în cazul în care nu se poate asigura cadrul complet de eșantionare (listele cu persoanele din colectivitatea totală), astfel încât se vor întocmi listele numai pentru ultimul stadiu al selecției populației. În cazul pe care îl prezentăm, este vorba despre listele din secțiile de votare selectate în prealabil. Se pot folosi și alte cadre ultime de eșantionare, cum ar fi circumscripțiile de recensământ sau alte modalități de împărțire a teritoriului unei țări în microzone.

Înainte de a expune modul de lucru adoptat, readucem în atenție câteva aspecte mai generale despre eșantionare.

Așa cum este cunoscut, când avem de-a face cu colectivități mari, de cele mai multe ori nu este posibilă studierea populației totale atât din cauza timpului necesar, cât și a costurilor ridicate și nici nu este absolut necesară studierea exhaustivă. Totuși, pe colectivități mici, de zeci sau câteva sute de persoane studierea tuturor este adesea necesară. Și pentru colectivitățile mai mari, se realizează uneori studii cu cuprindere totală, este cazul recensămintelor generale ale populației, de exemplu. Uneori se apelează la studierea unui număr de cazuri, ceea ce este admis mai ales pentru cercetările de tip exploratoriu. Alteori se realizează o abordare complexă a unui singur caz. În cercetările de diagnoză și cele de tip explicativ, dacă nu este recomandată studierea populației totale, se apelează la eșantionare. Prin această modalitate de lucru se urmărește reducerea numărului de persoane studiate, dar obținerea de rezultate apropiate de cele ce ar rezulta din studiul exhaustiv. Altfel spus, eșantionul studiat să fie reprezentativ, și în acest fel informațiile culese (statisticile) să poată fi estimate cu un grad important de siguranță la nivelul colectivității (parametri). Cerințele reprezentativității sunt asigurate de studierea unui eșantion suficient de mare și de o selecție a persoanelor în eșantion printr-o procedură probabilistă (simplu aleatoare sau stratificată) (Mărginean, 2000, 2004).

Mărimea eșantionului se determină în funcție de caracteristicile populației (distribuția variabilei de eșantionare) nivelul de probabilitate cu care se face estimarea de la eșantionare la colectivitatea totală (să fie mai mare de 0,95, iar cu cât tinde spre 1, nivelul de probabilitate crește, valoarea 1 atingându-se doar când

se studiază colectivitatea totală), eroarea teoretică admisă în efectuarea eșantionărilor (de maxim ± 5 puncte procentuale). Cea mai simplă situație este dată de determinarea mărimii eșantionului pentru o distribuție dihotomică.

$$n = \frac{t^2 \times P(100 - P)}{e^2}$$

t este valoarea tabelară pentru probabilitatea cu care se lucrează, iar P este valoarea în procente a unei caracteristici.

De exemplu, ne întrebăm cât de mare trebuie să fie eșantionul pentru ca valoarea obținută din studiu să poată fi estimată pentru colectivitatea totală cu o probabilitate de 0,95 și o eroare maximă de 5%.

Presupunem că valoarea procentuală ar fi de 30% (reprezentând persoanele care apreciază că în societate există un acces redus la educație) pentru condițiile expuse anterior

$$n = \frac{4 \times 30 \times 70}{25} = 336 \text{ persoane}$$

Rezultă de aici faptul că valoarea de 30%, estimată la colectivitatea totală, este de ± 5 puncte procentuale în jurul acestei valori, adică este cuprinsă între 25% și 35%, cu o probabilitate de 0,95. Aceasta înseamnă că în 95 cazuri dintr-o sută valoarea estimată se situează în intervalul determinat, iar în 5 cazuri dintr-o sută se situează în afara lui (nu este exclus ca într-o singură cercetare pe care o faci să apară acest risc).

De observat că valoarea maximă a produsului cel mai mare $P(100 - P)$ este atunci când $P = 50\%$, ceea ce ar însemna un eșantion de 400 persoane. O astfel de rezolvare a problemei mărimii eșantionului când spațiul de estimare este mare, dar nu peste ± 5 poate fi acceptabilă pentru cercetări relativ simple, fără o precizie prea mare, când nu se fac analize pe diverse categorii de populație, cum ar fi organizațiile și comunitățile umane relativ omogene.

În cazul cercetărilor de diagnoză a calității vieții este necesară o rigurozitate mai înaltă care se obține reducând marja de eroare, eventual crescând nivelul de probabilitate.

Astfel, dacă luăm în considerare valoarea produsului $P(100 - P)$ cea mai mare ($P = 50\%$) și reducem valoarea erorii admise la ± 4 puncte procentuale, $n = 624$ (pentru o eroare maxim de $\pm 3\%$, este necesară o mărire a eșantionului la 1 111; la $e = \pm 2\%$, $n = 2 500$; iar $e = 1\%$, ar deveni egală cu 10 000). În continuarea demersului, am putea crește nivelul probabilității cu care se face estimarea, astfel că mărimea necesară a eșantionului poate ajunge la zeci de mii de persoane și devine prohibitivă pentru cercetarea socială, din cauza costurilor, fără a se mai câștiga foarte mult în privința rigurii cercetării. Trebuie avut în vedere însă faptul că și pentru subeșantioane la care se dorește să se efectueze astfel de estimări

sunt necesare întrunirea volumelor respective de populație. Costurile vor crește însă substanțial, astfel încât s-ar putea apela la o selecție cu o probabilitate mai mare, pentru straturile mai mici de populație.

Se constată din cele expuse anterior că mărimea eșantionului nu este determinată de mărimea colectivității totale ci de caracteristicile ei și de celelalte cerințe de reprezentativitate. Ea poate fi și la nivelul unor fracțiuni de procent din colectivitatea totală sau la zeci de procente din aceasta.

Cel de-al doilea criteriu al reprezentativității se referă la selecția populației în eșantion. Pentru o bună reprezentativitate, această selecție trebuie să fie probabilistă cu șanse determinate (egale sau diferite) cu care persoanele din colectivitățile totale să fie selectate. Ori, tocmai în această privință se întâmpină dificultăți în ceea ce privește asigurarea cadrului de eșantionare (lista cu populația totală) și costurile implicate de culegerea datelor. Pentru simplificarea situației și reducerea costurilor, în multe dintre cercetările diverselor institute din țară și străinătate (inclusiv cercetările de Eurobarometru) se adoptă o metodă mai puțin riguroasă de selecție a populației, cum ar fi, de exemplu, cea a „rutei stradale simplificate” prin care operatorii de interviu selectează de pe o stradă locuințele aflate la o anumită distanță unele de altele (de exemplu, fiecare a cincea locuință), și în interiorul acesteia studiază prima persoană întâlnită ce corespunde obiectivului urmărit, eventual folosind un anumit criteriu (ziua de naștere cea mai apropiată, sau o grilă de alternare a statutului în gospodărie, sexul, vârsta etc).

Problema de fond este că, în aceste condiții, selecția locuințelor nu este probabilistă pentru că nu se poate determina cu ce probabilitate este aleasă o anumită persoană, deci nu este legitim să considerăm eșantionul reprezentativ, chiar dacă adesea se pretinde acest lucru de către cei care o practică, mai ales din motive de cost și rapiditate. Trebuie să spunem că în mod riguros, metoda rutei stradale (Kish) presupune efectuarea unui recensământ în zonă (stradă), selectată, la rândul ei, printr-un procedeu probabilist, și apoi extragerea de pe listă, tot printr-un procedeu statistic (inclusiv prin pasul mecanic), a persoanelor care vor fi investigate. Metoda rutei stradale simplificată este de admis, totuși, în cercetările exploratorii. Ea este practică și în cadrul ICCV, dar nu în tipul de cercetare care ne interesează aici. Alte practici de eșantionare se referă la utilizarea listei de telefon. Se ajunge astfel la gospodării, iar modalitatea de lucru este admisă cu precădere în cercetările de piață, în care obiectivul este studierea preferințelor de consum, iar acestea din urmă se determină adesea mai bine la nivelul gospodăriei familiale (când există un buget comun). Se poate proceda și prin selecția de adrese de e-mail, dar tot în cazuri specifice legate de utilizarea facilităților electronice. Eșecul răsunător înregistrat de cercetătorii Institutului Gallup, în anul 1948, în cercetările preelectorale în care s-au utilizat listele de telefon pentru eșantionare, nereușind însă să indice câștigătorul la alegerile prezidențiale din SUA (Truman), ca și multe alte eșecuri datorate eșantionării necorespunzătoare sunt un avertisment pentru a fi precauți când apelăm la liste incomplete.

Nici argumentul că îndeplinirea caracteristicilor eșantionului de repartiția colectivității totale se poate corecta prin ponderarea răspunsurilor nu este satisfăcător.

Această ponderare mai degrabă creează iluzia reprezentativității decât asigurarea ei, mai ales în cazul datelor de documentare, când situațiile personale pot fi foarte diferite chiar dacă subiecții au anumite caracteristici asemănătoare, de exemplu: bărbații de 40 de ani pot avea venituri foarte diferite.

În cercetările de Diagnoza calității vieții am folosit în perioada 1991–1996, eșantioane de circa 1500 subiecți, caz în care la o probabilitate de 0,95, pentru situația dihotomică cu produsul cel mai mare la numărător ($P = 50\%$), rezultă o eroare teoretică maximă de 2,5 puncte procentuale. Începând cu 1997, din motive de costuri am redus mărimea eșantionului la valori cuprinse între 1 200 și 1 018 (2003). Celei mai mici valori îi corespunde o eroare teoretică maximă de 3,3 puncte procentuale. Dacă luăm în seamă faptul că la o distribuție de frecvență ce se îndepărtează de structura ce dă produsul maxim, eroarea este mai mică la același nivel de probabilitate, putând să scadă sub 2 puncte procentuale (când $P = 10\%$). În anul 2010, volumul eșantionului realizat, după ce s-au anulat 8 chestionare, a fost de 1161 persoane, deci cu o eroare teoretică maximă de 2,9 puncte procentuale. Această mărime permite realizarea și de estimări pentru subeșantioane constituite pe criteriul mediului rezidențial și eventual pe grupe mari de vârstă, pe unele niveluri de pregătire școlară, statut ocupațional; ca și pe zone relativ mari ale țării. Analize specifice se pot realiza și prin reunirea eșantioanelor studiate în întreaga perioadă 1991–2010, iar în aceste condiții și pentru subeșantioanele mai mici care însumate, ajung la volume acceptabile pentru estimare.

Pornind de la determinarea mărimii eșantionului, stratificarea acestuia se realizează în funcție de două variabile și anume: mai întâi pe regiuni istorice (a fost luată în considerare o grupare a județelor pe opt astfel de regiuni: Muntenia, Oltenia, Dobrogea, Moldova, Transilvania, Banat, Crișana-Maramureș, București-Ilfov). S-a procedat astfel deoarece regiunile istorice au anumite caracteristici specifice mai pronunțate decât cele de la un județ la altul sau de la o regiune de dezvoltare la alta. De fapt, regiunile de dezvoltare sunt decupaje statistice eterogene atât între ele cât și în interiorul lor, ele fiind trasate mai degrabă din perspectiva complementarității economice. În plus, stratificarea pe județe ar conduce fie la multiplicarea costisitoare a numărului de puncte de eșantionare, fie la un număr prea mare de subiecți pentru un punct de eșantionare. La nivelul al doilea, stratificarea s-a realizat pe tipuri de localități, și anume: orașe mari, mijlocii și mici, sate reședință de comună și sate aparținătoare, avându-se în vedere că tipul de localitate are influențe majore asupra calității vieții. A rezultat de aici și o stratificare pe medii rezidențiale rural-urban.

Urmează selecția aleatoare a localităților pe straturile determinate anterior (utilizându-se baza de date SIRUTA), avându-se în vedere alocarea a 10 până la 25 de subiecți pe localitate în funcție de mărimea acestora.

În cadrul localităților identificate se selectează secțiile de votare (alocând circa 10 subiecți la o secție), iar din lista secției operatorii de teren selectează populația în eșantion printr-un pas mecanic, determinat de raportul dintre numărul maxim de persoane de pe lista secției și numărul de subiecți ce trebuie selectați.

O atenție aparte trebuie acordată selectării și unei liste de rezervă, în condițiile în care multe dintre persoanele din eșantionul constituit nu sunt la domiciliu. Ideea elaborării inițiale a unui eșantion de dimensiuni mai mari pentru asigurarea studierii numărului minim așteptat de populație (de exemplu un eșantion proiectat de 1 800 persoane pentru a avea un eșantion studiat de 1 100 persoane) nu este o variantă acceptabilă, deoarece în acest fel se poate produce subreprezentarea unor categorii și/sau suprareprezentarea altora, și s-ar ajunge iar la invocarea necesității ponderării. Pentru a se evita acest lucru, din listele de rezervă se vizitează prima persoană care are caracteristicile celei care nu a fost găsită la domiciliu din lista principală.

Mai sunt și alte precauții ce trebuie luate în legătură cu selecția populației de pe listele electorale. Astfel, de exemplu, în unele localități e posibil să nu se acorde accesul la listele electorale, deși ele sunt evidențe de interes public (în cazul nostru, s-a întâmplat acest lucru în cel mult două localități la o cercetare). În anul 2010 am apelat la Autoritatea Electorală Permanentă, iar operatorii au primit listele cu subiecții ce urmau să fie investigați, inclusiv listele de rezervă². În plus, mai trebuie avut în vedere faptul că listele electorale nu sunt întotdeauna actualizate. Pe lângă faptul că sunt înscrise în continuare persoanele decedate sau plecate definitiv din țară, lipsesc, evident, și cele plecate temporar și tinerii de 18–19 ani.

În acest caz tinerii pot fi aleși într-o proporție stabilită, câte unul din gospodăriile unde persoana selectată inițial este decedată, bolnavă sau plecată din țară. Eventual, se poate alege câte un tânăr/tânăra dintr-o gospodărie învecinată, dacă acolo unde nu s-a putut aplica chestionarul cu persoana selectată nu există tineri.

În anul 2010, din eșantionul de bază, proiectat de 1 175 persoane, eșantionul studiat a fost de 768 persoane, adică 65%. S-au înregistrat 4% refuzuri și câteva cazuri de boală, iar 31% din persoane nu au fost găsite la domiciliu, multe fiind plecate în străinătate, dar au fost și cazuri de deces. Din listele de rezervă au fost studiate 401 persoane. Au fost eliminate 8 chestionare pentru date incomplete (5 din eșantionul de bază și 3 din lista de rezervă), chiar și după revenirea în gospodărie. Eșantionul realizat de 1161 persoane are structură de 66% din eșantionul de bază și 34% din listele de rezervă.

Dacă ne-am fi limitat la eșantionul realizat din listele de bază, eroarea teoretică maximă ar fi ajuns la 3,7 puncte procentuale, ceea ce era acceptabil și în multe cazuri așa se procedează. Totuși structura eșantionului ar fi fost dezechilibrată, pe variabilele de stratificare dar și pe cele individuale iar, așa cum

² Proiectarea eșantionului a fost realizată de către Marian Vasile, iar selecția din liste a fost realizată de către Marian Vasile, Laura Tufă și Flavius Mihalache

menționam, ponderarea pe mai multe variabile factuale (sex, vârstă, educație etc.) sau pe cele de documentare (ocupație, venit etc.) nu o susținem pentru că produce mari distorsiuni în datele de conținut. Prin utilizarea listei de rezervă, nu numai că s-a redus substanțial eroarea de estimare a valorilor din eșantion la nivelul colectivității totale și se realizează volume acceptabile pentru estimări la mai multe categorii de populație, dar s-a obținut și o redresare a eșantionului la câteva variabile cu influențe importante asupra profilului general al calității vieții și pentru categorii de populație. Variabila de eșantionare a cărei distribuție a fost cea mai dezechilibrată, după epuizarea eșantionului de bază, a fost „mediul rezidențial” pentru că s-au înregistrat mai multe pierderi din subeșantionul proiectat pentru urban. Totodată, s-au îmbunătățit distribuțiile, și ele deficitare în primă instanță, referitoare la vârstă și ocupații, dar mai puțin în ceea ce privește nivelul de pregătire (persoanele cu studii superioare rămânând suprareprezentate).

În total, studiul de teren s-a realizat în 82 localități, 29 orașe și 53 sate, cu 120 puncte de eșantionare (68 în urban și 52 în rural).

Datorită mărimii relativ reduse a eșantionului nu se surprind, totuși, grupuri mici cum ar fi: persoanele foarte bogate, dar și cele foarte sărace, fără locuință.

În fine, mai aducem în atenție și faptul că în anii 1993–1995 și 1996–1998 s-au realizat cercetări de tip panel, adică s-au studiat aceleași persoane. Cercetările de tip panel permit o bună comparație în timp a datelor, dar pierderile de subiecți studiați de la un an la altul sunt extrem de mari. Astfel, dintr-un total de 1 510 persoane în 1996, am rămas pentru panelul din 1998 doar cu 717 persoane (47%). Pentru diferența de persoane până la volumul total al eșantionului realizat în fiecare an s-a procedat conform metodologiei generale adoptate, selectând persoane din lista de rezervă.

De menționat și faptul că, în România, Institutul Național de Statistică gestionează datele de recensământ ale populației care permit o bună eșantionare probabilistă. De altfel, aici se elaborează asemenea eșantioane pentru multe anchete de teren pe care le realizează această instituție, inclusiv în studierea bugetelor de familie și condițiile de viață. Pentru a obține o cât mai bună reprezentativitate este recomandat să se apeleze la serviciile INS la construcția eșantionului, evident însă acest lucru se face contra cost.

1.5.3. Structurările în factori ale indicatorilor de diagnoză a calității vieții

Analiza relațiilor dintre indicatori este importantă deoarece permite evidențierea anumitor grupări care au semnificație pentru înțelegerea aprofundată a specificului domeniului studiat. Așa cum s-a precizat, atunci când s-a luat în discuție selecția indicatorilor pentru diagnoza calității vieții, s-a urmărit includerea doar acelor indicatori care au relevanță, a celor care aduc un plus informațional comparativ cu ceilalți, și acoperirea într-un mod cât mai adecvat a întregii sfere de

cuprindere a conceptului, fără a pretinde totuși exhaustivitatea. Fiecare indicator a fost atașat unei dimensiuni definite, la rândul ei, prin aspectul mai general pe care îl surprinde din tema cercetată și care este de așteptat să aibă un grad relativ înalt de independență. Excepție au făcut indicatorii de satisfacție, atașați distinct dimensiunilor specifice referențialului lor (persoana, familia, munca, veniturile, relațiile dintre oameni, viața politică din țară). Prin urmare, atât indicatorii utilizați în cercetare cât și dimensiunile la care aceștia participă nu pot să se suplinească unii pe alții când este vorba de descrierea conținutului calității vieții, cu atât mai mult dacă aparțin tipologiilor diferențiate pe criteriile stări obiective, evaluări, bunăstare subiectivă. Evident că este de așteptat ca între unele dimensiuni și indicatorii lor relațiile să fie mai puternice decât între altele. De altfel, prin valoarea semnificativă a coeficienților de corelație și prin modalitățile de structurare a factorilor extrași se confirmă acest fapt, inclusiv afirmația potrivit căreia unii indicatori sunt atașați la mai multe dimensiuni, pentru că au relevanță la niveluri diferite de structurare socială (individual și societal). În aceste cazuri, nu este deci, vorba de ambiguități ci mai degrabă de polivalență.

În cele ce urmează vom avea în vedere trei niveluri de analiză.

Mai întâi, vom urmări să evidențiem relațiile generale dintre indicatorii utilizați în diagnoza calității vieții, apoi atenția se va îndrepta spre identificarea de substructuri în cadrul acestui domeniu, pentru ca în final să ne referim la dimensiuni singulare.

O primă constatare este aceea că, pe ansamblu, se înregistrează o consistență internă înaltă, dată de proporția covârșitoare de corelații semnificative statistic. Astfel, la nivelul anului 2010, într-o analiză cu 60 de indicatori măsurați pe scale de intensitate cu 5 grade de intensitate, coeficientul de corelație Pearson este semnificativ pentru mai mult de 90% dintre perechile de indicatori ce se pot constitui. Ori de câte ori se poate formula o ipoteză statistică privind relația plauzibilă dintre doi indicatori, aceasta se confirmă, iar intensitatea legăturii crește pe măsură ce indicatorii sunt mai apropiați de sfera vieții personale. Plaja corelațiilor, la pragul de semnificație de cel puțin 0,05 (limită standard pentru eroarea maximă admisă), se întinde de la un 0,06 la 0,76 (ultima valoare este singulară și se înregistrează în cazul a doi indicatori de satisfacție referitori la profesie și loc de muncă). Deși intensitatea corelației respective este deosebit de mare, diferența până la valoarea teoretică maximă (care este 1) este totuși substanțială. De altfel, următorii coeficienți mari se distanțează de acest caz singular. Astfel, doar 12 coeficienți se plasează pe intervalul 0,6–0,5, iar alți 25 se află pe intervalul 0,494–0,400. Și reciproca este valabilă. Dacă este plauzibilă ipoteza legăturii nule, nu sunt sesizate corelații empirice. Aceste caracteristici ale legăturilor statistice între indicatori confirmă faptul că nu a avut loc o contagiune a răspunsurilor.

Chiar dacă valorile acestor indicatori depind într-o anumită măsură de statusul economic și social al persoanelor, eventual de alte caracteristici, dar nu și de trăirile personale, ele pot fi tratate, așa cum este și premisa la care s-a pornit, ca

evaluări cu un grad înalt de întemeiere, cu atât mai mult când se studiază un număr mare de persoane, când erorile nesistematice se pot anula între ele.

Încercarea de a surprinde existența unei componente principale a celor 60 de indicatori din matricea de corelații măsurată pe scale cu 5 grade de intensitate a evidențiat o componentă principală care acoperă 16% din varianța totală. Totuși, indicatorii de evaluare a unor situații relativ îndepărtate de sfera vieții individuale (conflictele din societate și factorii de succes în viață) corelează doar între ei și nu și cu ceilalți.

Dacă eliminăm indicatorii acestor două dimensiuni singulare, rămâne o matrice cu 45 de indicatori intercorelați. Și în acest caz, a rezultat o componentă principală cu volum relativ mic (19% din varianța totală)².

Cele mai puternice variabile pentru constituirea componente principale s-au dovedit a fi: „satisfacția față de viața de zi cu zi” și „veniturile familiei”.

Un al doilea nivel al analizelor se referă la încercările de determinare a unor substructuri în cadrul matricei globale de indicatori.

Pe lângă cei doi factori izolați deja, extragerile din matricea restrânsă de doi sau mai mulți factori aduc clarificări suplimentare în privința specificului domeniului aflat în atenție. Astfel, extracția bifactorială pune în evidență pe de-o parte o structură a sferei individuale și o alta a sferei societale; extracția cu trei factori separă de cele două structuri anterioare o sferă comunitară; iar o extracție cu patru factori adaugă la cele trei o structură care exprimă oportunitățile pentru o bună calitate a vieții.

Extinderea selecției până la epuizarea asocierilor de indicatori (după care rămân variabile singulare) a condus la o structură cu 13 factori: muncă și timpul liber; veniturile și satisfacția în viața de zi cu zi; familie și realizările din viață; respectarea drepturilor personale, securitatea în aria de locuit, relațiile dintre oameni; serviciile sociale generale de sănătate, învățământ și sistemul de pensii; schimbările din societate, condițiile actuale de viață din România comparativ cu anul trecut și proiecția lor peste 10 ani, cum au fost afectați de schimbările postcomuniste; calitatea serviciilor sociale generale din localitate; viața politică și administrarea țării; posibilitățile de afirmare, de acces la învățământ și de obținere a unui loc de muncă; posibilitatea influențării deciziilor la nivel de localitate, țară și loc de muncă; facilități locale și informație prin mass-media, condițiile de locuit și calitatea mediului.

Caracterul complex al relațiilor dintre indicatorii de diagnoză a calității vieții este evidențiat și în cazul dimensiunilor singulare. În cazul indicatorilor de succes în viață, constatăm că ei alcătuiesc, într-adevăr, o singură componentă principală (varianța explicată este de 33%). Cei mai puternici indicatori în structura componente principale sunt „să ai părinți cu educație superioară”, „să ai relații” și „să ai educație superioară” (indicatorul „să ai noroc” are o contribuție mai mică la

² Analizele factoriale au fost efectuate de Marian Vasile, cu care am discutat îndelung rezultatele obținute pe diferite seturi de indicatori.

conturarea componentei principale, deși populația îl percepe a fi foarte important pentru succesul în viață)

Trecerea la evidențierea mai multor factori se soldează cu apartenența unui indicator la 2 astfel de structuri. Este cazul „educația superioară a persoanei”, care se asociază, într-un factor, cu indicatorii: ambiția, talentul, muncă multă, noroc; dar alcătuiește și un factor distinct cu „părinți cu educație superioară”. Un alt factor ar fi cel alcătuit din „să ai relații” și „să cunoști oameni politici”.

Prin urmare, discuția în legătură cu ce contează pentru succesul în viață rămâne în continuare de interes. Pentru România, cel puțin în viziunea populației, contează atât originea socială, cât și faptul de a avea relații cu influență.

În cazul conflictelor însă, pe lângă componenta principală se constituie și o structură cu 2 factori: pe de-o parte, conflictele verticale (dintre manageri și salariați, dintre bogați și săraci, împreună cu cele politice și inter generaționale cărora pare a le fi „impusă” o dispunere pe verticală) și pe de altă parte, conflictele orizontale (dintre români și minorități; bărbați și femei; oameni cu religii diferite).

De reținut și ideea că zona conflictelor verticale este percepută a fi mai critică decât cea a conflictelor orizontale. Dacă este să ne referim la diviziunile demografice, este de constatat că tensiunile dintre tineri și vârstnici sunt mai preocupante (ca urmare a competiției intergeneraționale pentru status, funcții, control și putere), decât cele dintre femei și bărbați.

În ceea ce privește indicatorii de satisfacție, se confirmă o componentă principală a celor 9 indicatori, dar este relevantă și structura cu doi factori: pe de-o parte, satisfacția în viața de zi cu zi și cu diferite elemente ale vieții personale (profesie, loc de muncă, timp liber, viață de familie, realizările din viață, veniturile personale), pe de altă parte, satisfacția cu elemente situate la nivel societal (viață politică și relațiile dintre oameni).

1.5.4. Distribuțiile de frecvențe și valori medii ale indicatorilor de diagnoză a calității vieții populației

Distribuțiile de frecvențe (ca și valorile medii în cazul în care sunt calculabile) ale indicatorilor prin care se studiază calitatea vieții populației se pot analiza transversal, corespunzător unei singure cercetări, și longitudinal, pe anumite perioade de timp în cazul în care ne ocupăm pentru toate cele 13 valori anuale organizate până în prezent.

O primă constatare privind distribuțiile de frecvențe ale indicatorilor de calitate a vieții în România se referă la nivelul relativ scăzut al acestora fie că este vorba despre indicatori ai stărilor de fapt (obiectiv), de evaluare sau de satisfacție. Astfel, dacă avem în vedere indicatorii măsurați pe scala de intensitate, valorile înregistrate se situează preponderent în prima jumătate, mai puțin favorabilă, a scalei, iar valoarea medie este sub nivelul celei teoretice, sau ușor deasupra acesteia (vezi Anexa 2). Situația cea mai favorabilă, des întâlnită, se înregistrează pentru

indicatorul „evaluarea relațiilor de familie”, totuși media este de doar 4 pe o scală cu 5 grade de intensitate. Această valoare este depășită doar de cele ale indicatorilor referitori la succesul în viață, (4,2–4,4), dimensiune introdusă însă doar în anul 2010. Pe lângă acești indicatori, tot cu valori relativ mari apar relațiile cu vecinii, locuința, profesia, locul de muncă. A doua categorie de indicatori, mai numeroși, înregistrează valori ușor deasupra nivelului mediei teoretice (parte a serviciilor publice, la nivel central și local). O a treia categorie a calității vieții, care exprimă niveluri scăzute ale acesteia și este cea mai numeroasă, se referă la aspecte esențiale ale vieții: veniturile familiei, posibilitatea de afirmare în viață și de obținere a unui loc de muncă, respectarea drepturilor personale etc.

Cele mai scăzute valori din întregul chestionar de diagnoză se înregistrează la evaluarea calității modului cum este administrată țara și localitățile, temerile de creșterea prețurilor și a impozitelor.

Dacă avem în vedere perspectiva longitudinală, sesizăm elemente suplimentare. Pe de o parte, se constată o stabilitate relativ mare a valorilor pe care le iau indicatorii de-a lungul timpului, cu păstrarea claselor de calitate a vieții semnalate anterior. Pe de altă parte, sesizăm însă anumite tendințe de îmbunătățire sau dimpotrivă de deteriorare a calității vieții populației României. Astfel apar două segmente de timp în care sunt înregistrate anumite îmbunătățiri ale acesteia, și anume perioadele 1995–1996 și 2003–2006. De altfel, în anul 2006 se înregistrează cea mai bună situație la nivelul țării. În judecarea situației generale este de avut în vedere că după 1999 datele nu mai sunt anuale. Tot două segmente de regres sunt sesizabile în timp și ele corespund unor perioade de criză, și anume 1997–1998 și apoi anul 2010, când are loc o revenire a valorilor scăzute din prima perioadă de regres a calității vieții populației (Mărginean și Precupețu, 2010).

Nivelul scăzut al calității vieții populației din România este pus în evidență și de cercetările europene, cum ar fi cele ale „Fundației pentru Îmbunătățirea Condițiilor de Viață și de Muncă”, respectiv cercetările tip Eurobarometru sau altele. Se constată însă o caracteristică interesantă, dacă pentru indicatorii de stare obiectivă România ocupă poziții la urma ierarhiei țărilor UE, în privința indicatorilor bunăstării subiective se situează ceva mai bine, spre mijlocul ierarhiei.

Un ultim aspect pe care îl aducem în atenție aici se referă la profiluri de calitate a vieții pe categorii de populație și zone geografice. Evident că, în fiecare caz în parte este necesară întrunirea unei reprezentativități acceptabile pentru a extinde rezultatele la categoriile respective din populația țării. Altfel, doar în scop ilustrativ se pot elabora profiluri și pe categorii de populație și zone geografice mai mici (Mărginean și Bălașa, 2002, 2005).

Dacă în cele mai multe instanțe ale profilelor de calitate a vieții se constată valori apropiate ale indicatorilor, sunt însă și deosebiri, inclusiv relații de opoziție și ierarhizare.

Referindu-ne la acestea din urmă, de exemplu, agricultorii, șomerii, vârstnicii, cei fără școală sau cu școală generală incompletă, persoanele din mediul rural au un profil ce denotă o calitate a vieții precară. La polul opus, se regăsește

populația cu ocupații specifice studiilor superioare. Astfel de informații sunt demne de reținut, inclusiv în vedere adoptării unor măsuri de politică publică pentru îmbunătățirea condițiilor de viață ale populației.

Pe lângă acest tip de analiză a semnificațiilor distribuțiilor de frecvență, adică de raportare la valorile extreme ale scalei, respectiv la media teoretică, pot fi adoptate și alte procedee, cum ar fi elaborarea de anumite standarde (fie direct de către respondenți, fie de către un juriu de specialiști, eventual de către cercetătorul singur) în legătură cu valorile de dorit a fi atinse la un anumit indicator. Un alt procedeu de lucru constă în luarea ca referință, în cercetări comparative, a mediei pe toate țările, țara cu rezultatele cele mai slabe și/sau cele mai bune.

Bibliografie

1. Denzin, N., Lincoln Y., (eds.) *Handbook of Qualitative Research*. Third Edition, Thousand Oaks, Ca., Sage Publications Inc., 2005.
2. Fahey, T., Nolan, B., Whelan, C., *Monitoring Living Conditions and Quality of Life in Europe*, Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities, 2003.
3. Houlst, Th., *Dictionary of Modern Sociology*, Totowa, NJ, Littlefield, Adams & Co, 1972.
4. *Human Development Reports*, United Nations Development Programme, 1990–2010
5. Kuhn, Th., *Structura revoluțiilor științifice* (traducerea lucrării *The Structure of Scientific Revolutions*, ediția a II-a, 1970), București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976.
6. Lazarsfeld, P., Rosenberg, M., *The language of Social Research*, New York, The Free Press, 1966.
7. Mărginean, I., Bălașa, A. (coord.), *Calitatea vieții în România*, ediția I și a II-a, București, Editura Expert, 2002, 2005.
8. Mărginean, I., *Calitatea vieții în România: prezent și perspective*, în „Calitatea Vieții”, Nr. 3–4, 2010, pp. 231–238.
9. Mărginean, I., Precupețu, I. (coord.), *Calitatea vieții în România 2010*, București, Editura Expert, 2010.
10. Mărginean, I., *Proiectarea cercetării sociologice*, ediția I și a II-a, Iași, Editura Polirom, 2000, 2004.
11. Mărginean, I., *Schiță de indicatori ai calității vieții*, în „Calitatea Vieții” Nr. 3–4, 1991, pp. 3–24.
12. Moller, V., Huschka, D., Michalos, A. (eds.) *Barometers of Quality of Life Around the Globe: How are We Doing?*, in “Social Indicators Research Series”, Vol. 33, Heidelberg, Springer, 2008.
13. Ungureanu, I., *Paradigme ale cunoașterii societății*, București, Editura Humanitas, 1990.
14. Veenhoven, R., *Happy Life-Expectancy. A Comprehensive Measure of Quality-of-Life in Nations*, in “Social Indicators Research”, Vol. 39, No. 1, 1996, pp. 1–58.
15. Zamfir, C. (coord.), *Indicatori și surse de variație a calității vieții*, București, Editura Academiei, 1984.
16. Zamfir, C., Paradigma, în C. Zamfir, L. Vlăsceanu (coord.) *Dicționar de sociologie*, ediția I și a II-a, București, Editura Babel, 1993, 1998.
17. Zapf, Wolfgang, *Social Reporting in the 1970's and in the 1990's*, in “Social Indicators Research”, Vol. 51, No. 1, 2000, pp. 1–15.

CAPITOLUL 2

ABORDĂRI RECENTE ALE CALITĂȚII VIEȚII

Preocuparea pentru o calitate decentă a vieții a devenit tot mai importantă în ultimii ani deopotrivă în lumea științei, a guvernelor și decidenților în domeniul politicilor publice dar și a oamenilor obișnuiți. Interesul pentru calitatea vieții a avut câteva surse importante.

1. În primul rând, calitatea vieții este un concept extrem de atractiv, iar o parte din atractivitatea acestuia provine tocmai din faptul că implică în subsidiar un scop pozitiv și extrem de generos, cel al unei vieți bune. Aceasta conduce la un consens general în jurul conceptului, atât în știință, cât și în societate. De la o calitate bună a vieții la nivel global, trecând apoi la nivel național, comunitar și până la calitatea vieții unor grupuri specifice de populație și a persoanelor, termenul este utilizat și considerat legitim în definirea obiectivelor sociale. De fapt, creșterea calității vieții poate fi considerată o sarcină „care nu se termină niciodată” (Glaetzer și alții, 2004: 3).

2. În ultimul timp a căpătat o recunoaștere socială tot mai largă ideea că bunăstarea materială este numai o piesă în puzzle-ul vieții umane. Multe alte elemente contribuie la o existență împlinită, pe lângă cele materiale. Desigur, această idee nu este nouă, ci a prins contur încă din anii '60 ai secolului trecut, când a devenit evident că bunăstarea materială acumulată după Al Doilea Război Mondial era insuficientă pentru a acoperi întregul areal al nevoilor umane. Intrarea societății occidentale într-o nouă etapă de dezvoltare, postmaterialistă, a inclus o concentrare pe elemente de calitate, dincolo de cantitate¹. Nevoile și aspirațiile oamenilor cuprind nu numai un standard decent de viață, caracterizat de existența unor elemente de bază (venit, bunuri-avere, locuință, loc de muncă, etc.) ci și o calitate a tuturor sferelor de viață. Oamenii își doresc și au nevoie de venituri care să îi elibereze de tensiunea simplei supraviețuirii, de o locuință situată într-un mediu frumos și curat, de un loc de muncă ce le poate oferi satisfacție și împlinire, de relații de familie și sociale de calitate etc. (Zamfir, 2005). Astăzi asistăm la o nouă reconsiderare a valorilor și nevoilor umane, o reevaluare a relației dintre economic și social și o regândire a sensurilor „vieții bune”.

3. Nevoia de dezvoltare sustenabilă a societății a devenit tot mai evidentă în urma deteriorării mediului natural, rezultată din creșterea economică ce nu a ținut cont de caracterul epuizabil al resurselor naturale. În acest context s-a produs o

¹ O descriere exhaustivă a fazelor dezvoltării abordării calității vieții în relație cu etapele de dezvoltare a societății a fost realizată de către Zamfir (2005).

apropiere între dezvoltarea durabilă și calitatea vieții, aceasta din urmă conturându-se ca un scop în sine al dezvoltării, dezvoltare ce ține seama de elementul social în strânsă relație cu cel economic și cu cel de mediu (Mărginean și Precupețu, 2008).

4. O evoluție cu sincope a economiei produce re-evaluarea dezvoltării, re-considerarea mijloacelor de atingere a vieții bune, re-gândirea poziției pe care omul o ocupă în ecuația dezvoltării. Criza economică recentă (care debutat în 2008) a produs o astfel de re-evaluare a evoluției societății și a pilonilor pe care aceasta se bazează. Considerată inițial o *criză financiară*, a fost numită ulterior și *criză a încrederii*, făcându-se apel la elemente de natură socială care pot explica momentul de impas în dezvoltare. Dacă în anii '80 evoluțiile economice și sociale au condus la o abandonare temporară și intrarea într-un con de umbră a abordării calității vieții, cea mai recentă criză pare să fi condus la o re-centrare pe ideea de calitate a vieții, evidentă în preocupările științifice teoretice, metodologice și empirice, ale decidenților în politicile publice, ale publicului larg.

Această atenție acordată calității vieții nu este însă, lipsită de probleme și tensiuni.

Astfel, dacă scopul unei vieți bune a populației se plasează dincolo de orice posibilă contestare la nivel social, mijloacele de atingere a acestui obiectiv sunt rareori larg împărtășite de diferiți actori sociali iar uneori, calitatea vieții este afectată de elemente care nu se află sub controlul acestora sau care pot fi influențate în mică măsură la diferite niveluri (dezastre naturale, evenimente neașteptate care schimbă prioritățile politicilor și atenția publicului, amenințări considerate „globale” ca terorismul etc.).

Din punctul de vedere al locului calității vieții în științele sociale, Sirgy și alții (2006) apreciau că acest concept de calitate a vieții nu este încă parte a fluxului principal al sociologiei. Argumentele lor se referă la faptul că sociologia, ca știință, lucrează cu concepte cum sunt *standard de viață*, *inegalitate socială*, *sărăcie*, *incluziune socială*, *coeziune*, *satisfacție*, *fericire*, care, deși fac parte din calitatea vieții, sunt tratate separat în sociologie.

Într-adevăr, teoria care ghidează calitatea vieții este fragmentată și nu se poate vorbi de o teorie unitară a domeniului ci de o serie de contribuții și interferențe teoretice ale sociologilor, psihologilor, economiștilor, specialiștilor în politici sociale și care oferă o orientare generală domeniului. Totuși, atât în tratările parțiale, pe domenii ale calității vieții, cât și în abordările calității vieții în ansamblu, asistăm în ultima vreme la acumulări teoretice fie ca rezultat al extinselor cercetări empirice, fie ca urmare a interferențelor și împrumuturilor apărute între diferite științe și abordări. O teorie unitară este, probabil, puțin posibilă, dată fiind natura complexă a obiectului de studiu și ar trebui să conțină atât o teorie a naturii umane cât și una a socialului și a interacțiunii dintre acestea².

Pentru Sirgy, timpul legitimării calității vieții în sociologie va veni atunci când „se vor acumula suficiente dovezi științifice asupra rolului pe care calitatea

² Posibilitatea unei teorii sociologice unitare pentru domeniul fericirii, de exemplu, este discutată în Bălățescu (2009).

vieții îl are în condiția umană iar teoria sociologică ce se străduiește să rămână neutră valoric va face loc în interiorul ei și pentru evaluare. Când legislația va cere utilizarea măsurilor de calitate a vieții”, acel timp al calității vieții poate fi considerat prezent (Sirgy și alții, 2006: 377).

Pe baza dezvoltării paradigmei din ultimii ani, demonstrăm în acest capitol că momentul despre care discută autorul citat este aproape.

Ceea ce ne propunem în continuare este o trecere în revistă a abordărilor recente ale calității vieții, crearea unei imagini asupra principalelor elemente care constituie această paradigmă, cu identificarea în expansiunea recentă a acesteia a unei serii de componente care constituie și germeni ai dezvoltării viitoare.

Debutul paradigmei calității vieții s-a constituit începând din anii '60 ai secolului trecut în spațiul american, cunoscând apoi o extindere în spațiul occidental și, în anii '80, și în România. Mărginean și Bălașa (2005) au tratat istoria timpurie a paradigmei și semnificația cercetărilor de calitate a vieții într-un volum separat, la care lucrarea de față este o continuare și un complement.

În ultimii ani s-au produs acumulări importante în plan teoretic, metodologic, empiric, în cel al aplicării în politicile publice a rezultatelor de cercetare, al comunității științifice (structură, componentă, publicații etc) și al comunicării rezultatelor științifice către publicul larg.

Fiind un domeniu aflat la interferența sociologiei, psihologiei și economiei, cu aplicații în politicile sociale, de larg interes pentru populație, calitatea vieții a atins o maturitate a dezvoltărilor teoretice, metodologice și empirice care îi permite considerarea ca paradigmă distinctă în știință. Dacă ne interesează „popularitatea” sa în lumea științei, o căutare cu “quality of life” pe Google Scholar producea în august 2011 un număr de 3 070 000 rezultate, un scor asemănător cu cel pe care îl obține un concept clasic al sociologiei, cu o istorie îndelungată, cel de „clasă socială”³ (3 060 000 rezultate).

Encyclopedia of sociology includea în anul 2000 termenul de „calitatea vieții” (Markides, 2000), recunoscându-l ca parte a acestei științe.

World Database of Happiness⁴, dedicată bunăstării subiective, dar având relevanță pentru calitatea vieții în general, cuprinde peste 25 000 de înregistrări, de la studii dedicate fericirii, la măsuri ale bunăstării subiective și corelații între variabilele calității vieții și până la rezultate ale cercetărilor empirice.

O enciclopedie a cercetării calității vieții (*Encyclopedia of quality of life research*)⁵ în 8 volume, totalizând un număr de 6800 de pagini, se află în pregătire la Editura Springer, sub coordonarea lui Alex C. Michalos. Numai în ultimii 10 ani au apărut 2 volume ample tip manual (handbook), iar un altul se află în pregătire (Sirgy, 2002, Alber și alții, 2008, Land și alții, 2012⁶) care detaliază abordarea

³ Cele două concepte au grade de generalitate diferite, dar și intrarea lor în câmpul științei s-a produs la momente diferite.

⁴ <http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl/>

⁵ Michalos A. C., *Encyclopedia of quality of life research*, Springer, anunțată pentru 2013.

⁶ Land, K.C., Sirgy, M. J., Michalos, A. C. (eds.) *Handbook of Social Indicators and Quality of Life Research*, Springer, anunțată pentru 2012.

„tradițională” a indicatorilor obiectivi și subiectivi ai calității vieții. Astfel de lucrări de sinteză demonstrează masa importantă a producției științifice a domeniului, interesul crescut legat de domeniu și intrarea calității vieții în lista disciplinelor fundamentale.

2.1. Raportul Stiglitz: O legitimare largă a paradigmei calității vieții și un nou impuls pentru dezvoltarea acesteia

Raportul Stiglitz a apărut în anul 2009, într-un moment în care criza economică făcuse evidente problemele de măsurare a creșterii economice. Creșterea aparent puternică a economiilor occidentale în special în intervalul 2004–2007 a fost fundamentată, în viziunea raportului, mai degrabă pe mirajul profiturilor bazate pe prețuri „umflate” și nu a luat în considerare criteriile de sustenabilitate, fiind atinsă, cel mai probabil, pe seama și în detrimentul creșterii pentru generațiile viitoare (Stiglitz și alții, 2009). Acest Raport poate fi considerat una dintre cele mai importante lucrări recente în domeniu, deoarece a pus în discuție problemele de măsurare a creșterii economice și progresului social și a adus în atenție importanța calității vieții în evaluarea dezvoltării societăților.

Raportul a fost elaborat de către Comisia pentru Măsurarea Performanței Economice și a Progresului Social aflată sub președinția lui Joseph E. Stiglitz și avându-l consultant pe Amartya Sen, fiind coordonată de către Jean Paul Fitoussi. Această comisie a avut în componență 22 de membri, dintre care 21 de economiști și un psiholog.

Raportul pleacă de la constatarea că Produsul Intern Brut (PIB) și-a dovedit limitele ca indicator al performanței economice și progresului social, nevoile curente fiind acelea de a lua în considerare, ca variabilă esențială, bunăstarea oamenilor. Concentrarea pe măsurarea producției în economie pune o serie de probleme pentru înțelegerea progresului economic și social. PIB-ul nu include măsuri ale sustenabilității (de exemplu, creșterea datoriilor), măsuri ale unor produse și servicii necomodificate (de exemplu, munca în gospodărie), prețurile pe piață nu reflectă în mod necesar valoarea socială a produselor și serviciilor, iar calitatea și beneficiile unor servicii extrem de importante pentru societate, cum sunt sănătatea și educația, nu pot fi clar cuantificate. Totodată, lucrarea a arătat că sistemul curent de măsurare nu este adaptat caracteristicilor unei economii moderne, unde o parte importantă este reprezentată de servicii, produsele economice sunt tot mai complexe și trec prin schimbări rapide, în timp ce creșterea în calitate și nu în cantitate reprezintă în unele cazuri adevăratul progres. Mai mult decât atât, rolul statelor (guvernelor) în producerea bunurilor colective (servicii medicale, educație, locuire, facilități sportive etc.) nu este în mod satisfăcător măsurat prin luarea în considerare a contribuției specifice la standardul de viață al cetățenilor în diferitele societăți.

Plecând de la aceste premise, Raportul aduce în prim plan importanța calității vieții și a bunăstării oamenilor în măsurarea progresului social, importanța trecerii de la măsuri axate pe producția economică, la măsuri concentrate pe bunăstarea oamenilor. Multe dintre problemele relevate în Raport, ca și unele dintre răspunsurile posibile oferite au fost puse în discuție în literatura științifică economică și sociologică înainte de apariția Raportului, așa cum sublinia Michalos (2011). Apariția lui a însemnat însă, o recunoaștere la nivel public mai larg a importanței pe care o are calitatea vieții populației în societatea modernă. De asemenea, este foarte probabil ca principiile enunțate în această lucrare să determine o creștere a preocupărilor pentru calitatea vieții în lumea științei, a decidenților în politici sociale dar și o schimbare importantă în sistemele statistice de măsurare a progresului social prin includerea mai largă a indicatorilor de calitatea vieții, în special a celor subiectivi.

2.1.1. Dimensiunea cheie a calității vieții

În evaluarea bunăstării materiale, măsurarea producției prin intermediul PIB este puțin relevantă, recomandarea Raportului fiind ca indicatorii utilizați să fie venitul real al gospodăriei și consumul, la care se adaugă măsuri ale averii. De asemenea, este luată în considerare distribuția acestora în scopul identificării inegalităților care apar între grupurile sociale. Unitatea de analiză este gospodăria, la nivelul căreia se fac măsurătorile. Aceasta în condițiile în care datele arată că în multe țări OECD venitul real al gospodăriei a crescut într-un ritm mai slab decât PIB-ul pe locuitor (Stiglitz și alții, 2009). O astfel de perspectivă ia în considerare toate procesele care apar în economie (plățile între sectoarele economiei, taxele plătite către stat, beneficiile sociale primite, dobânzile pentru creditele contractate de gospodării etc.). Cei mai mulți dintre indicatorii în acest domeniu au fost utilizați multă vreme în măsurarea sărăciei, respectiv bunăstării, însă recomandarea Raportului este aceea de „reconciliere statistică” (Stiglitz și alții, 2009: 16), de armonizare a diferitelor măsuri și surse de date și de rafinare a măsurilor utilizate. Totodată, este luată în considerare producția bunurilor și serviciilor (hrană, locuire-adăpost, îngrijire etc.) în interiorul gospodăriei ca o componentă importantă a economiei.

Calitatea vieții este definită luându-se în considerare opt dimensiuni:

1. standardul de viață (venit, consum și avere);
2. sănătatea;
3. educația;
4. activități personale, inclusiv viața de muncă;
5. participare politică și guvernare;
6. asociere și relații sociale;
7. mediu (condiții prezente și viitoare);
8. insecuritatea de natură economică și fizică.

Lucrarea include trei abordări conceptuale ale calității vieții: abordarea „tradițională” în sociologie a indicatorilor obiectivi și subiectivi, cea a capabilităților și abordarea economiei bunăstării și alocărilor echitabile. Recomandările Raportului se inspiră din toate cele abordări. Plecând de la ideea că atât dimensiunea obiectivă, cât și cea subiectivă sunt importante în calitatea vieții, autorii raportului recomandă îmbunătățirea și dezvoltarea indicatorilor în domeniile sănătății, educației, activităților personale și condițiilor de mediu, relațiilor sociale, participării politice și insecurității. O atenție deosebită este acordată bunăstării subiective, o recomandare distinctă fiind aceea ca institutele de statistică să includă în sistemele lor de indicatori măsuri care să surprindă „evaluările oamenilor asupra propriei vieți, experiențele pozitive și prioritățile lor” (Stiglitz și alții, 2009: 58).

Inegalitățile sociale sunt abordate într-o recomandare separată, autorii lucrării subliniind importanța înțelegerii și măsurării acestora în mod integrat. Măsurarea inegalităților în diferitele domenii ale calității vieții între indivizi, grupuri sociale, generații sau a celor care afectează imigranții și a dezavantajelor care uneori se manifestă cumulativ constituie o parte importantă a recomandărilor referitoare la calitatea vieții.

O ultimă recomandare în aria calității vieții este aceea ca institutele de statistică să ofere informația necesară pentru a face posibilă crearea de indici ai calității vieții.

Acest Raport nu constituie în mod necesar o contribuție originală la dezvoltarea paradigmei calității vieții. Cercetătorii domeniului calității vieții (Michalos, 2011, Noll, 2011) au atras atenția asupra faptului că probleme care existaseră în câmpul științei pentru o perioadă lungă de timp au fost reluate într-un nou context. Lucrarea constituie însă, un moment important pentru dezvoltarea paradigmei pe care o tratăm în acest volum: plasează calitatea vieții pe un loc central în evaluarea progresului social, contribuie la o legitimare mai largă a acestei paradigme, concentrează atenția asupra scopului dezvoltării ca fiind reprezentat de viața oamenilor, se îndepărtează de abordarea economică și atrage atenția asupra importanței socialului. Mai mult, fiind rezultat al unei inițiative politice⁷, raportul demonstrează interesul la acest nivel pentru înțelegerea dezvoltării sociale și pentru contribuțiile pe care științele sociale le pot aduce în acest sens.

2.2. Concepte și perspective teoretice recente

Conceptul de calitate a vieții, utilizat în circumstanțe diferite, în societăți și la momente diferite, poate avea conținuturi diferite. El este strâns legat de noțiunea de „viață bună” și de cea de „societate bună”. Utilizat inițial cu sensul de bunăstare materială cantitativă, conceptul de calitate a vieții și-a extins accepțiunea, incluzând elemente de calitate. El a evoluat odată cu dezvoltarea societății, cu

⁷ Președintele Franței, Nicholas Sarkozy, a constituit această comisie în anul 2008.

aspirațiile oamenilor legate de viața lor, cu scopurile de dezvoltare a societăților. Calitatea vieții s-a îmbogățit cu noi sensuri și a încorporat noi concepte.

Sirgy (2011) identifica șase concepte majore care fundamentează indicatorii de calitate a vieții: conceptul de „dezvoltare socio-economică”, conceptul de „utilitate”, „societate echitabilă”, „dezvoltare umană”, „sustenabilitate”, „funcționare”. În viziunea lui, aceste concepte pot constitui baza unor teorii bine articulate care pot ghida efortul de măsurare a calității vieții.

La rândul lor, Berger Schmidt și Noll (2000) identificau mai multe perspective teoretice diferite, relaționate cu paradigma calității vieții, diferențiind între calitatea vieții la nivel individual și „calitatea societăților”. La nivel individual, autorii au inclus în trecerea lor în revistă cinci abordări:

1. Abordarea scandinavă a standardului de viață (Erickson, 1993);
2. Abordarea capabilităților (Sen, 1985, 1993);
3. Abordarea americană a calității vieții (Andrews și Whitey, 1976; Campbell și alții, 1976);
4. Abordarea nevoilor de bază care a pornit de la modelul lui Maslow al nevoilor umane și a fost dezvoltată prin contribuțiile lui Allardt (1973);
5. Abordarea germană a calității vieții (Zapf, 1984, apud Berger Schmidt și Noll 2000).

La nivel macro, Berger Schmidt și Noll (2000) includ în „calitatea societăților” o serie de concepte cu relevanță pentru condițiile de viață macro pe care diferitele societăți le oferă cetățenilor lor. Astfel de noțiuni sunt “livability” (Veenhoven, 1996), coeziune socială, excluziune socială, capital social. Tot aici sunt incluse și tipuri de abordări cum sunt abordarea dezvoltării umane, calitatea socială (Beck și alții, 1998) și dezvoltarea sustenabilă⁸.

În această secțiune, vom trece în revistă câteva din noile concepte aflate în relație cu calitatea vieții. Ele sunt noțiuni ale bunăstării⁹ rezultate din evaluări și reevaluări empirice și teoretice ale vieții oamenilor și societăților în care aceștia trăiesc. Am ales să includem aici trei concepte recente și inovatoare, care au exercitat deja o influență în literatura științifică și au fost translatate în încercări de măsurare a calității vieții. Acestea sunt abordarea „capabilităților” (Sen, 1999), “livability” Veenhoven (1995, 1996a, 1996b) și „calitatea socială” (Beck și alții, 1998, 2001).

2.2.1. „Capabilități” și „funcționări”: abordarea lui Sen

La ora actuală, o serie de încercări (Anand și alții, 2005; Alkire, 2002; Martinetti, 2000) se află în curs pentru a include în măsurarea calității vieții conceptul de capabilități introdus de către Sen (1993, 1999) și aprofundat de către

⁸ Am tratat relația dintre calitatea vieții și dezvoltarea durabilă într-o lucrare separată, Mărginean și Precupețu (2008).

⁹ În literatura vestică, termenul „bunăstare” (well-being) este utilizat deseori interșanjabil cu cel de „calitatea vieții” (quality of life). În românește, preferăm termenul de „calitatea vieții”.

Nussbaum (1999, 2000). Se speră astfel, obținerea unei măsuri care să poată releva atât caracteristici ale vieții personale, cât și elemente ale contextului social care favorizează sau inhibă strategiile individuale de viață. Dacă în abordarea tradițională a calității vieții accentul este pus pe rezultate, pe output, pe componentele vieții oamenilor și pe ceea ce cred ei despre acestea, abordarea lui Sen se concentrează mai ales pe input și aduce în discuție ideea de capabilitate. „Capabilitate” semnifică „a fi capabil” incluzând mai ales șansele existente pentru ca o persoană să aibă o viață bună, oportunitățile existente în mediul social care îi dau posibilitatea să facă alegeri dar și caracteristici personale care să conducă la o viață bună, trăită în conformitate cu scopurile și valorile acesteia. Ideea, deși are deja o oarecare vechime în știință, a fost dificil de operaționalizat și măsurat, fiind considerată pentru o vreme mai degrabă o abordare filosofică generală.

Abordarea lui Sen s-a îndepărtat de teoria economică clasică a bunăstării care reducea bunăstarea la componenta materială (venituri, avere etc.) sau la utilitate (satisfacție, fericire etc.). Sen (1985; 1993) a construit un alt model al existenței umane bazat pe „funcționări” și „capabilitatea” de a îndeplini aceste funcționări.

Funcționările sunt activități, realizări, împliniri ale persoanei; ceea ce aceasta reușește să facă sau să fie. O funcționare (de exemplu, a fi sănătos) depinde de o serie de factori atât sociali (structura serviciilor, accesul la servicii, disponibilitatea medicamentelor etc) cât și personali (vârstă, gen, moștenire genetică etc).

Capabilitățile se referă la ceea ce este capabilă persoana să facă pentru a îndeplini funcționări (a face, a fi). Pentru a fi sănătoasă, o persoană trebuie să facă uz de mijloacele de care dispune și oferite de către societate și să utilizeze factorii personali în avantajul său.

Combi-națiile rezultate din „a face” și „a fi” se numesc „vectori”, configurații ale vieții personale care pot constitui stiluri specifice de viață.

Ceea ce Sen numește „set de capabilități” constituie tocmai aceste configurații rezultate din oportunitățile contextelor sociale, caracteristici personale și alegeri individuale Sen (1985; 1992; 1999) și reflectă libertatea de alegere între posibile stiluri de viață. Dezvoltarea socială coincide cu o lărgire a libertăților de care dispune individul.

Această abordare a fost deopotrivă laudată și criticată de la apariția sa. Adepții teoriei au atras atenția asupra faptului că un astfel de cadru de abordare este flexibil, are un înalt nivel de pluralism, poate fi dezvoltat și aplicat în multe moduri. De asemenea, acesta recentrează atenția asupra oamenilor ca scopuri în sine, îndepărtând-o de la viziunea conform căreia ei sunt doar mijloace ale activității economice. Mai mult, acest model recunoaște eterogenitatea și diversitatea umană, atrage atenția asupra disparităților și inegalităților între grupuri și se concentrează pe acțiunea umană în a stabili scopuri și a face alegeri în politicile publice (Clark, 2005).

Teoria a fost în egală măsură criticată pentru faptul de a fi greu operaționalizabilă, de a nu include un set foarte clar definit de capabilități, de a pune dificultăți în definirea spațiilor multiple pe care le implică (Sugden, 1993).

2.2.2. "Livability" și calitatea societăților: concepția lui Veenhoven

Concepția lui Veenhoven (1996b) se concentrează asupra condițiilor pe care societatea le oferă oamenilor pentru ca aceștia să poată trăi o viață bună. Conceptul introdus de către Veenhoven, "livability", este o inovație în domeniul calității vieții și se referă la „gradul în care condițiile și cerințele corespund nevoilor și capacităților cetățenilor” (Veenhoven, 1996b: 6). În termenii lui, există societăți mai mult sau mai puțin „locuibile”, în care se trăiește mai bine sau mai rău, în care nevoile oamenilor fie fizice (hrană, adăpost etc), fie psihologice (securitate, identitate, încredere etc.) sunt îndeplinite în diferite grade.

O societate care oferă condiții bune cetățenilor săi, le dă acestora posibilitatea de a trăi conform aspirațiilor lor, de a se împlini. Caracteristica de a fi o societate bună, „locuibilă” poate fi măsurată fie prin indicatori de input, fie prin indicatori de rezultat, de output. Condițiile oferite de societate (input) trebuie să corespundă nevoilor oamenilor, astfel încât rezultatul să fie o viață bună și „împlinirea” oamenilor (output). Indicatorii de input includ bunăstarea materială, stabilitatea politică, securitatea, varietatea culturală etc. Indicatori de output sunt, de exemplu, sănătatea fizică și mentală, longevitatea, satisfacția cu viața și fericirea, indicatori de rezultat ai condițiilor pe care oamenii le au la dispoziție și care exprimă măsura în care oamenii se pot „împlini” în societate.

Veenhoven a demonstrat în una dintre analizele sale că variabilele care măsoară caracteristici ale societății pot explica, împreună, 83% din variația între țări a satisfacției cu viața¹⁰ (2004: 19). Afluența economică, statul de drept (drepturi civile, absența corupției, criminalitatea redusă), libertățile economice, politice și personale, egalitatea de gen, „cetățenia” (ca participare socială), pluralismul (prezența imigranților, toleranța față de minorități), gradul de modernizare (educația, informatizarea, urbanizarea) toate contribuie la niveluri înalte ale satisfacției cu viața. Deși este dificil de estimat contribuția individuală a fiecărei variabile, datorită interrelaționării puternice a acestora, este evident faptul că țările ce oferă indivizilor bogate condiții structurale sunt caracterizate de niveluri mai înalte ale satisfacției cu viața.

Conceptul lui Veenhoven este atractiv la nivel teoretic, deoarece atrage atenția asupra importanței condițiilor sociale care fundamentează posibilitatea ca oamenii să aibă o viață bună. Din punct de vedere metodologic și al măsurării însă progresul nu este fundamental față de ceea ce exista deja în câmpul științei.

2.2.3. Calitatea socială

Modelul care pune în centrul său ideea de „calitate socială” este, mai degrabă, preocupat de politicile sociale. Dimensiunile calității vieții, fără a fi numite ca atare, sunt o componentă a acestui model construit în plan teoretic.

¹⁰ Indicator de output.

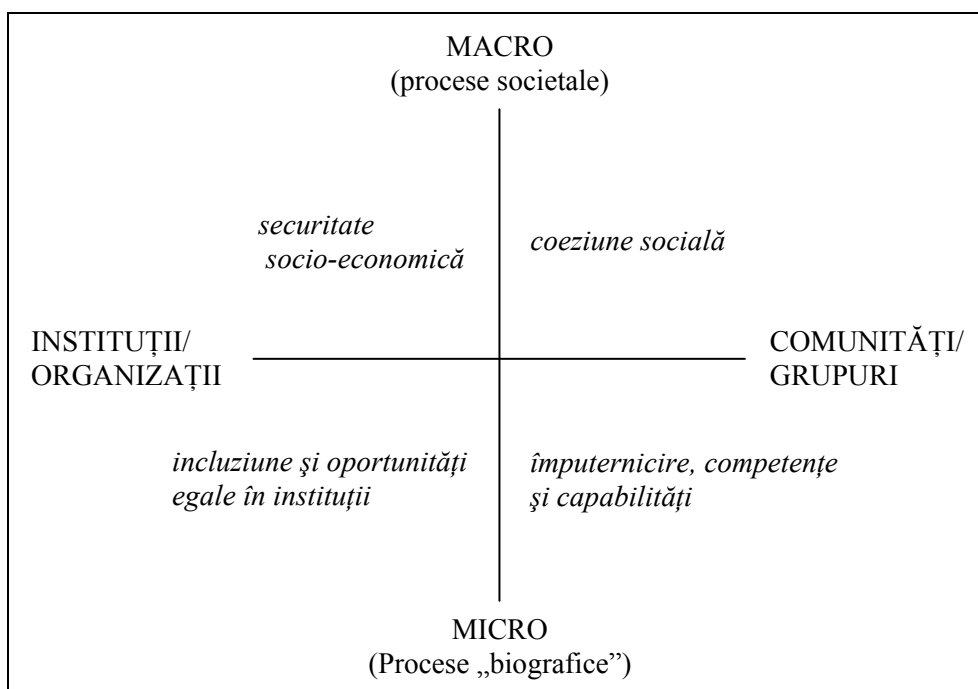
Conceptul de calitate socială (Beck și alții, 1998) a fost elaborat de către Fundația Europeană pentru Calitate Socială. Calitatea socială a fost definită ca fiind „gradul în care cetățenii pot participa în viața economică și socială a comunităților, în condiții care le sporesc bunăstarea și potențialul individual” (Beck și alții, 1998: 3).

Calitatea socială este rezultatul proceselor care apar în urma tensiunilor prezente la intersecția a două axe: verticală și orizontală. Axa orizontală reprezintă la extremitatea stângă procesele și intervențiile instituționale iar la extremitatea dreaptă acțiunile colective și individuale. Calitatea socială este realizată în interacțiuni ale celor două extremități și anume lumea sistemelor și „lumile sociale” ale oamenilor.

Axa verticală opune nivelul macro, dezvoltarea socială și nivelul individual, al dezvoltării personale, „biografice”. Calitatea socială rezultă astfel din interacțiunile existente între interesele, preferințele, acțiunile individuale în contextul social macro. În timp ce axa orizontală constituie un câmp al interacțiunilor între actori sociali diferiți, axa verticală constituie un câmp al contingențelor în care se manifestă norme, tradiții, simboluri și înțelesuri la nivel individual și social.

Figura 1

Schema revăzută a calității sociale

Sursa: Beck și alții, 2001: 352

Calitatea socială este bazată pe patru tipuri de condiții:

- securitatea socio-economică (include prezervarea sănătății, a ocupării, securitatea pieței forței de muncă, securitatea venitului, securitatea pieței de locuințe, securitatea standardului de viață, siguranța alimentară, probleme de mediu, șansele de viață);
- coeziune socială (siguranță publică, solidaritatea între generații, coeziunea economică și statut social, capital social, rețele, încredere, altruism);
- incluziune și oportunități egale în instituții (incluziune pe piața forței de muncă, în serviciile de sănătate, educație, incluziunea în domeniul locuirii, în sisteme de securitate socială, în servicii comunitare, incluziune politică și dialog social);
- împuternicire, competențe și capabilități (împuternicire socială și culturală, mobilitate socială, împuternicire economică, socio-psihologică, politică).

Autorii au conceput această schemă a calității sociale ca pe „un instrument euristic și nu ca pe o clasificare exclusivă” (Beck și alții, 2000: 324), deoarece este evident că există suprapuneri și tensiunile și interdependențele apărute între extremitățile axelor se referă la procese diferite.

Această abordare nu introduce concepte noi sau măsuri inovative dar are meritul de a construi o concepție dinamică asupra calității societății și de a acorda individului un rol activ în construirea acesteia. De asemenea, aceasta este o viziune asupra calității societății care integrează componente cum sunt incluziunea socială, coeziunea socială, creând astfel o legătură clară cu politicile sociale.

2.3. Direcții de cercetare distincte: cazul *calității vieții în sănătate*

În decursul timpului, în relație cu calitatea vieții, au luat naștere câteva direcții de cercetare distincte, cum sunt calitatea vieții în domeniul marketing-ului, calitatea vieții de muncă, calitatea vieții în sănătate. Aceste direcții au în comun filosofia și metodologia calității vieții. Toate pun în centrul lor persoana și nevoile, valorile, aspirațiile și percepțiile acesteia. Toate utilizează indicatori subiectivi. Toate au o structură a comunității de cercetare, grupuri de cercetare bine constituite, cu rezultate de cercetare, publicații și aplicații în domeniile studiate.

Tratăm aici o direcție distinctă de cercetare ca pe un caz particular al utilizării calității vieții într-un domeniu specific, *calitatea vieții în sănătate* (health related quality of life) care s-a cristalizat ca o direcție separată de cercetare, la interferența între medicină, psihologie și sociologie.

Calitatea vieții în sănătate cuprinde o serie de preocupări centrate pe sănătate: calitatea vieții persoanelor care suferă de diferite afecțiuni (boli cardiovasculare, cancer, probleme de sănătate mentală etc), a segmentelor de populație aflate în stadii ale ciclului vieții care comportă riscuri de boală specifice

(bătrâni, copii) sau a grupurilor care prezintă riscuri particulare (de exemplu, femei).

Obiectivul cercetării în domeniul *calității vieții în sănătate* trebuie să fie „acumularea cunoștințelor despre influența bolilor asupra calității vieții de-a lungul ciclului vieții și stabilirea a ceea ce constituie o viață bună în contextul tratamentului și îngrijirii” (Hanestad, 1990: 30).

Michalos (2004) considera că cercetarea indicatorilor sociali și *cercetarea calității vieții în sănătate* nu constituie discipline diferite ci abordări produse de grupuri de cercetare relativ independente unul de celălalt și care au preocupări separate.

Sănătatea este luată ca un domeniu separat al vieții și studiată în sine, utilizându-se filosofia și mijloacele calității vieții. Cercetătorii domeniului sunt, în principal, medici dar și sociologii și psihologii aduc contribuții la această abordare. Mai recent, cercetătorii în domeniul sănătății publice utilizează instrumente de cercetare elaborate din această perspectivă pentru a evalua impactul serviciilor de îngrijire asupra pacienților.

Domeniul abundă cu măsuri elaborate pentru sfera sănătății. Literatura de specialitate specifică o creștere explozivă a diferitelor instrumente de măsură. Guillemin și alții (1993) menționau că numai în 1991 peste 160 de măsuri erau utilizate în literatură, fie pentru a determina influența intervențiilor medicale asupra calității vieții, fie pentru a evalua rezultatele produse de sistemele publice de îngrijire a sănătății. Hughes și alții (1995, apud Claes și alții) arătau că de la debutul studiilor de calitate a vieții în domeniul dizabilităților intelectuale și până la jumătatea anilor '90 ai secolului trecut aproximativ 1 243 de instrumente de măsură fuseseră publicate în literatură.

Această dezvoltare a cercetării domeniului sănătății a urmat modelul evoluției conceptului și paradigmei calității vieții în general, dar și al schimbărilor din domeniul medical.

În timp, conținutul conceptual al calității vieții în domeniul specific al dizabilităților intelectuale s-a schimbat, astfel încât calitatea vieții a evoluat de la un concept teoretic la un construct măsurabil până la a ajunge „un agent al schimbării în domeniul dizabilităților intelectuale” (Claes și alții, 2010: 61).

Astfel, până în anii '70 și '80, calitatea vieții în domeniul dizabilităților intelectuale era echivalată cu îmbunătățirile înregistrate în comportament sau creșterile în coeficienții de inteligență. Persoanele cu astfel de dizabilități erau excluse din societate.

Inițial, s-a considerat că pentru o stare bună de sănătate sunt suficiente progresele științifice, medicale și tehnologice, dar, ulterior, s-a înțeles faptul că sănătatea este parte a unei ecuații complexe în care intră persoana, familia, comunitatea, societatea dar și valorile, percepțiile oamenilor. Centrarea pe individ și ideea de auto-determinare au contribuit la modificarea conținutului conceptului

de calitatea vieții așa cum este el aplicat în domeniul medical (Schalock și alții, 2002).

Abordarea curentă a calității vieții în domeniul dizabilităților intelectuale (Bonham și alții 2004 apud Claes și alții) are următoarele caracteristici:

- utilizarea conceptului multidimensional al calității vieții operaționalizat prin dimensiuni cheie și indicatori;
- utilizarea măsurilor subiective și obiective;
- utilizarea unei perspective sistemice care include luarea în considerare a tuturor instanțelor care influențează oamenii la nivel micro, mezo și macro;
- implicarea persoanelor cu dizabilități intelectuale în design-ul măsurilor și în implementare.

Pe lângă schimbările apărute în conținutul conceptului de sănătate, a crescut și interesul furnizorilor de servicii de sănătate pentru rezultatele tratamentelor aplicate și pentru percepțiile pacienților asupra propriei stări de sănătate.

2.3.1. Instrumente de măsură

Măsurile utilizate în această direcție de cercetare sunt fie generice, elaborate pentru a evalua starea de sănătate a populației în general, fie specifice, elaborate pentru pacienți cu afecțiuni particulare sau segmente de populație.

Instrumentele generice au fost, inițial, utilizate pentru a măsura sănătatea ca un domeniu al calității vieții. În timp, aceste instrumente au fost aplicate și pentru cei cu afecțiuni specifice, ceea ce a produs o oarecare confuzie a domeniului.

Instrumentele specifice au fost elaborate pentru a evalua calitatea vieții bolnavilor.

Ulterior, au fost elaborate instrumente de măsură care și-au propus să includă atât populația generală cât și grupuri de pacienți cu diferite probleme de sănătate. Astfel, Multidimensional Quality of Life (Kreitler și Kreitler, 2006) are ca scop o acoperire cât mai completă a conținutului și domeniilor calității vieții și adecvarea pentru utilizarea atât pentru persoanele sănătoase, cât și pentru eșantioane de persoane bolnave, făcând posibilă comparația între grupuri cu diferite stări de sănătate. Dimensiunile scalei includ elemente pozitive cât și negative: mobilitate, funcționare la locul de muncă, apetit, somn, condiții de viață, funcționare în familie, comunicare în familie, recreere, independență în funcționarea în viața de zi cu zi, memorie, concentrare, singurătate, disperare, depresie, nefericire, speranță, bucurie, frică, sentimentul înstrăinării, stimă de sine, sentimentul de coerență și împlinire, abilitatea de rezolvare a sarcinilor zilnice.

Una dintre cele mai cunoscute măsuri, considerată de către Michalos un „standard de aur” al domeniului, Medical Outcomes Study Short Form (SF-36)¹¹

¹¹ O versiune îmbunătățită a chestionarului se află la http://www.healthmeasurement.org/pub_pdfs/QUESTIONNAIRE_SF-36,%20version%20.pdf

(Ware și alții 1993) este un chestionar cu 36 de întrebări care măsoară 8 dimensiuni: funcționare fizică, activitate fizică, durere, sănătate în general, vitalitate, funcționare socială, funcționare emoțională, sănătate mentală. Ea a fost aplicată atât pentru populația generală cât și pentru segmente de populație cu diferite afecțiuni. Există și o variantă scurtă a acestui chestionar (SF12).

O altă măsură foarte des utilizată este EQ-5D¹², cu mai multe versiuni, care include 5 dimensiuni: mobilitate, independență, activități curente, durere/discomfort, anxietate/depresie. Scopul a fost de a crea un instrument care poate fi aplicat în țările europene și a obține rezultate comparative. Acum acest instrument este utilizat în aproximativ 80 de domenii clinice, de la acnee la chirurgie¹³.

Există deja un număr enorm de măsuri particulare care au fost elaborate pentru a evalua calitatea vieții bolnavilor și care sunt adaptate caracteristicilor bolilor respective, cum sunt:

- Stroke Impact Scale 2.0 (prezentată în Gonçalves și alții, 2011) evaluează impactul pe care infarctul îl are asupra calității vieții pacienților.

- Quality of Life Questionnaire Core 15 Palliative (EORTCQLQ-C15-PAL) este un instrument dezvoltat de către European Organization for Research and Treatment of Cancer cu scopul de a evalua calitatea vieții pacienților de cancer (descrie de Myiazaki și alții, 2011).

- Riedel-Spellmann-Musil (RSM) scale evaluează calitatea vieții pacienților cu schizofrenie care au fost tratați cu anumite tipuri de medicamente (Riedel și alții, 2010).

Există și opozanți ai domeniului calității vieții în sănătate care subliniază problemele pe care aplicarea unui concept cum este calitatea vieții în domeniul medical le pune.

La modul general, Michalos făcea observația că o oarecare confuzie este observabilă în acest domeniu, în sensul că instrumente generice care au fost elaborate pentru a fi aplicate pentru populația generală sunt acum utilizate pentru grupuri de pacienți cu probleme specifice. El propunea chiar renunțarea la conceptul de *health related quality of life* dar recunoștea că este puțin probabil ca acest lucru să se întâmple, dată fiind expansiunea domeniului înregistrată în ultimul timp.

Alți critici (Hunt, 1997) au arătat că utilizarea unui termen care pune încă probleme conceptuale, de operaționalizare și chiar etice nu este de recomandat în domeniul medical unde se iau decizii în legătură cu viața pacienților. Există totuși componente ale conceptului cum sunt starea de sănătate, dizabilitatea, capacitatea funcțională care sunt clare și utile în timp ce percepțiile pacienților sunt esențiale. Acest autor sugera ca eforturile de cercetare să vizeze în mai mare măsură definirea sensurilor exacte pe care calitatea vieții le are în domeniul medical.

¹² Chestionarul se află la http://www.healthmeasurement.org/pub_pdfs/_QUESTIONNAIRE_EQ-5D%20questionnaire.pdf

¹³ <http://www.euroqol.org/eq-5d/what-is-eq-5d/clinical-areas.html>

În intervalul de timp de la apariția acestei din urmă critici domeniul calității vieții în sănătate a cunoscut o creștere semnificativă și o fragmentare în sensul specializării măsurilor pentru tipuri de boli și grupuri de populație.

2.4. Cercetări sociologice de mari dimensiuni: Cercetarea Europeană a Calității Vieții (EQLS)

Indicatori ai calității vieții sunt utilizați în majoritatea cercetărilor internaționale de tradiție: World Values Survey, European Values Study, Eurobarometre, European Social Survey, International Social Survey Programme. Probabil cel mai utilizat indicator al calității vieții este cel de satisfacție cu viața care a devenit o componentă indispensabilă a cercetărilor internaționale. El înregistrează și cel mai mare succes de media pentru multe dintre aceste cercetări. Multe dintre acestea, însă, utilizează baterii speciale de întrebări pentru domeniile vieții. Alte cercetări cu relevanță pentru calitatea vieții sunt European Labour Force Survey, European Community Household Panel.

În România, Barometrul de opinie publică al Fundației Soros a inclus, pe lângă întrebarea de satisfacție cu viața și un set de întrebări de satisfacție cu domeniile vieții.

Desigur, *Diagnoza Calității Vieții*¹⁴ (cu seturi de date 1990, 1991, 1992, 1993, 1994, 1995, 1996, 1997, 1998, 1999, 2003, 2006, 2010) este cercetarea românească dedicată exclusiv calității vieții.

Cercetarea Europeană a Calității Vieții (European Quality of Life Survey-EQLS) a fost inițiată de către Fundația Europeană pentru Îmbunătățirea Condițiilor de Muncă și Viață, un organism al Uniunii Europene și este realizată o dată la patru ani. Cercetarea include o serie de indicatori care acoperă domeniile esențiale ale calității vieții: venit, educație, locuire, sănătate, ocupare, echilibrul familie–loc de muncă, calitatea percepută a societății. Cercetarea a fost realizată pentru prima dată în anul 2003 în 28 de țări europene (țările membre de azi și Turcia). Al doilea val al cercetării s-a desfășurat în anul 2007 în cele 27 țări membre UE, în Norvegia, Turcia, Macedonia și Croația. Un al treilea val al cercetării s-a desfășurat în toamna anului 2011. Un Eurobarometru a reluat în anul 2009 o serie de indicatori ai cercetării.

Această cercetare a fost concepută ca un instrument care poate furniza informație pentru politicile sociale în Europa (Anderson și alții, 2009) în condițiile în care acestea încearcă să răspundă unor provocări cum sunt excluderea socială, șomajul, îmbătrânirea populației sau schimbarea structurilor familiei. Un astfel de instrument este considerat util în înțelegerea condițiilor obiective de viață ale membrilor diferitelor societăți dar și a modului în care ei le apreciază și în care își stabilesc prioritățile. Mai mult, instrumentul este util în comparațiile între diferitele

¹⁴ Modelul și datele acestei cercetări sunt discutate pe parcursul cărții de față.

țări, regiuni ale UE și pentru a înțelege situația specifică a diferitelor grupuri sociale. Abordarea folosită este cea clasică a calității vieții, indicatorii obiectivi și cei subiectivi fiind utilizați complementar.

Principiile abordării au fost enunțate într-o lucrare distinctă, *Monitoring quality of life in Europe* (Fahey și alții, 2003).

Principiile modelului conceptual al calității vieții (Fahey și alții, 2003) includ:

- adoptarea unei viziuni globale asupra vieții și evitarea concentrării exclusive asupra standardului de viață;
- conceperea „calității” în termeni de oportunități pe care indivizii le au pentru a-și atinge scopurile;
- includerea resurselor și condițiilor de viață și, acolo unde este posibil, a caracteristicilor contextuale în care oamenii trăiesc;
- măsurarea resurselor și condițiilor de viață prin indicatori obiectivi/ descriptivi;
- includerea componentei atitudinale și subiective dar și concentrarea pe relația dintre nivelurile de satisfacție și resurse/condiții și mai puțin asupra satisfacției în sine;
- încorporarea preferințelor și atitudinilor în domenii care afectează satisfacția și comportamentul;
- încercarea de a caracteriza calitatea societății acolo unde există o bază valorică comună.

Rezultatele cercetării au fost publicate într-o serie de rapoarte dedicate, în principal, decidenților în domeniul politicilor sociale și publicului larg, unul dintre acestea având ca focus calitatea vieții România comparativ cu Bulgaria. Prin oportunitățile de monitorizare a calității vieții în Europa, de comparație, de identificare a inegalităților și grupurilor vulnerabile, EQLS este cea mai importantă contribuție empirică la domeniul calitatea vieții (Mărginean, 2003, 2004b).

2.5. Sisteme online de indicatori sociali

Sistemele online de indicatori sociali sunt elemente relativ noi în paradigma calității vieții. Ele fac disponibilă o masă importantă de date pentru oamenii de știință dar și pentru un public mai larg, interesat în monitorizarea tendințelor sociale. Desigur, sisteme de indicatori statistici există și au o oarecare tradiție, de la modelul pus de Eurostat la cele ale organizațiilor internaționale cum sunt UNDP, OECD, UNESCO și altele. Există însă și baze de date dedicate calității vieții, cu indicatori ce pot fi agregați la diferite niveluri, european, național și până la sistemele online de indicatori la nivel comunitar¹⁵. Trecem în revistă câteva dintre aceste sisteme.

¹⁵ Devenite o tradiție mai ales în Statele Unite și Canada. În lucrarea de față, indicatorii comunitari sunt tratați într-un capitol separat.

Sistemul European de Indicatori Sociali (European System of Social Indicators) este implementat la GESIS – Institutul Leibnitz pentru Științe Sociale din Germania. Scopul este de a dezvolta un „set de măsuri teoretic și metodologic bine fundamentate care pot fi utilizate pentru o monitorizare continuă a bunăstării individuale și sociale în Europa”¹⁶. Sistemul, aflat încă în construcție, utilizează sursele de date existente și include cele 27 de țări membre UE, Norvegia, Elveția iar ca societăți de referință, Japonia și Statele Unite.

Domeniile majore incluse în sistem sunt:

1. populația, gospodăriile și familia;
2. piața forței de muncă și condițiile de muncă;
3. locuire;
4. educație;
5. venit, standard de viață și modele de consum;
6. sănătate;
7. mediu;
8. criminalitate și siguranță publică;
9. situație de viață globală;
10. transport;
11. timp liber, media și cultură;
12. participare și integrare socială și politică;
13. securitate socială.

Abordarea acestui sistem este cea a calității vieții, indicatorii utilizați fiind atât măsuri obiective cât și subiective.

De mai mici dimensiuni decât Sistemul European de Indicatori Sociali, **EurLIFE**¹⁷ este un sistem de indicatori ai calității vieții, obiectivi și subiectivi, având ca surse cercetările Fundației Europene. Baza de date acoperă cele 27 State Membre, Turcia și Croația.

Indicatorii **Calvert-Henderson** ai Calității Vieții (2000) sunt o încercare de a măsura tendințele economice, sociale și ale mediului în America în 12 sfere ale vieții: educație, ocupare, energie, mediu, sănătate, drepturile omului, venit, infrastructură, securitate națională, siguranță publică, recreere și locuire. Sistemul include numai indicatori obiectivi și este o încercare de a „măsura ceea ce prețuim” (Henderson, 1995).

2.6. Indici ai calității vieții

Încercările de a crea măsuri compozite ale calității vieții, care pot furniza informație de sinteză asupra unui spațiu foarte complex, au apărut pe măsură ce datele empirice de calitate a vieții au început să se acumuleze. În ciuda faptului că

¹⁶ <http://www.gesis.org/en/services/data-analysis/social-indicators/eusi/introduction/>

¹⁷ <http://www.eurofound.europa.eu/areas/qualityoflife/eurlife/index.php>

indicii de calitatea vieții au fost criticați pentru neajunsurile lor, preocuparea de a elabora noi indici, cât mai adecvați spațiului multidimensional pe care îl măsoară, continuă. Astfel de indici au fost creați de către universități, agenții guvernamentale, institute de politici sociale și chiar de agenții media.

Hagerty și alții au identificat, în 2001, 22 de „măsuri¹⁸ de calitatea vieții pentru politici naționale” (Hagerty și alții, 2001: 1) utilizați la nivel societal, regional, local sau pentru subpopulații. În trecerea lor în revistă, autorii au inclus măsuri care s-au bucurat de atenție în literatura științifică, de atenția presei sau au avut aplicații în politici. Colecția lor cuprinde elemente diferite, de la Indicele Dezvoltării Umane la Speranța de Viață Fericită (Veenhoven, 1996), de la Eurobarometre la Sistemul German de Indicatori Sociali. Măsurile prezentate de ei pot fi agregate la diferite niveluri.

În cele ce urmează facem o trecere în revistă a indicilor cu relevanță pentru calitatea vieții. Criteriile care au ghidat includerea indicilor în acest material sunt: preocuparea măsurii respective pentru aspectele subiective ale calității vieții, fie includerea indicatorilor subiectivi, fie încercarea de validare în raport cu indicatorii subiectivi. De asemenea, prezența substanțială a indicilor în literatura științifică, de la descriere, validare, analiza datelor și ierarhizarea elementelor pe care și le-au propus (țări, regiuni, grupuri etc) și până la preluarea și recenzarea acestora de către alți cercetători au cântărit în această selecție.

1. **Speranța de Viață Fericită** (Happy Life Expectancy Scale) este un indice creat de către Ruut Veenhoven (1996) și include doi indicatori diferiți, speranța de viață și scorurile de fericire, așa cum rezultă din cercetări. Indicele este calculat înmulțind speranța de viață cu media fericirii (pe o scală de la 0 la 1). Autorul dă un exemplu care caracterizează multe dintre țările sărace, acolo unde speranța de viață este de 50 de ani iar media fericirii măsurată pe o scală de la 0 la 10 este 5 (pe o scală de la 0 la 1, aceasta se transformă în 0,5). Indicele de viață fericită, produsul celor doi indicatori este 25. La polul opus, în țările dezvoltate, dacă speranța de viață este de 80 de ani iar media fericirii este 8, indicele va fi 64 de ani (80x0,8). Acest indice exprimă, în opinia autorului său, gradul în care oamenii trăiesc fericiți într-o anumită țară.

Acest indice are capacitatea, prin scorurile indicate, de a diferenția între țări și corelează cu condițiile de viață din respectivele țări, ceea ce Veenhoven numește “livability”, conturându-se ca o măsură de termen lung, sensibilă la schimbările care apar în timp.

2. **Indicele de Bază al Calității Vieții și Indicele Avansat al Calității Vieții** (Basic and Advanced Quality of Life Indices) sunt indici creați de către Diener (1995). Primul indice a fost creat pentru a diferenția țările în funcție de criterii

¹⁸ Autorii folosesc termenul “index” în sensul de măsură sau set de măsuri ale calității vieții, subsumând aici atât seturi de indicatori, cât și măsuri compozite. În această secțiune, noi am optat numai pentru măsuri compozite, de sinteză.

obiective și este aplicat pentru țările în curs de dezvoltare, cel de-al doilea conține și o componentă subiectivă și este construit pentru țările dezvoltate.

Încercând să depășească problema altor indici, care nu sunt bazați pe elemente comune, Diener a plecat de la un set de „valori universale”, comune tuturor societăților, pe baza cărora o măsură compozită poate fi construită. El a utilizat schema lui Schwartz (1992) a valorilor prezente în toate culturile cum sunt, de exemplu, autodisciplina, justiția socială, recreerea, succesul în viață, protecția mediului. Astfel de valori corespund, în concepția lui Diener celor „trei dimensiuni fundamentale ale existenței umane: satisfacerea nevoilor biologice, interacțiunea socială coordonată, și supraviețuirea și ajutorarea grupurilor aflate în nevoie” (Diener, 1995: 109).

Schema lui Schwartz include 45 de „valori” grupate în 7 „regiuni” numite: ierarhie, control, autonomie afectivă, autonomie intelectuală, angajare egalitariană, armonie, conservatism. Fiecare astfel de regiune este măsurată de către Diener cu ajutorul variabilelor, fie măsuri unice, fie agregate. Numărul de medici care revine la un locuitor măsoară, de exemplu dimensiunea „control” alături de alte măsuri compozite.

Indicele Avansat este unul dintre puținii indici care includ o măsură subiectivă, cea a bunăstării subiective, chiar dacă aceasta este sub-reprezentată în raport cu cele obiective.

3. Indicele Canadian al Bunăstării (Canadian Index of Wellbeing)¹⁹ (Michalos și alții, 2010) este una dintre cele mai recente și bine documentate încercări de a exprima multidimensionalitatea calității vieții cu ajutorul unei scale unidimensionale, pe baza unei selecții de indicatori.

Scopul indicelui este de a măsura bunăstarea în Canada pe ansamblu și pe domenii ale calității vieții: standard de viață, sănătate, calitatea mediului, educație, „utilizarea” timpului, vitalitatea comunitară, participarea în procesul democratic, timp liber și cultură. Indicele a fost conceput ca un instrument pentru decidenții în domeniul politicilor, mass media, comunități și oamenii obișnuiți. Acest indice este una dintre cele mai bine documentate construcții teoretice și o metodă de măsurare care respectă în cel mai înalt grad principiile de bază ale modelului calității vieții, combinând indicatorii obiectivi cu cei subiectivi. Indicatorii incluși sunt relevanți pentru societatea canadiană la momentul actual și pentru tendințele care apar în dezvoltarea acesteia. De exemplu, dimensiunea „utilizarea timpului” cuprinde, pe lângă indicatori „clasici” și indicatori care nu au mai fost utilizați în alte sisteme până în acest moment. Lista completă de indicatori pentru această dimensiune cuprinde: adulți care au program extins de lucru, adulți care lucrează timp de lucru non-standard noaptea, în schimburi, în weekend), adulți care declară că resimt în mare măsură presiunea timpului, adulți care oferă îngrijire (gratuită) bătrânilor, vârstnici la pensie implicați în activități de recreere, vârstnici la pensie implicați în

¹⁹ <http://www.ciw.ca/en/TheCanadianIndexOfWellbeing.aspx>

activități de voluntariat, adolescenți care depășesc timpul recomandat de „ecran” (tv, computer, jocuri video), adolescenți care participă în activități organizate, activități de lectură desfășurate de părinți cu copiii preșcolari, adolescenți care iau masa împreună cu părinții acasă.

În mod asemănător sunt măsurate toate dimensiunile și scorurile sunt raportate pentru fiecare dimensiune, indicele global fiind lansat în toamna anului 2011.

4. **Indicele Condițiilor de Viață** (Netherlands Living Conditions Index) a fost inițiat pentru Olanda în 1974 de către Oficiul de Planificare Culturală și Socială The Netherlands Social and Cultural Planning Office (Boelhouwer și Stoop, 1999), producând rapoarte anuale. Componentele indicelui sunt: locuirea, sănătate, puterea de cumpărare, activitățile de timp liber, mobilitatea, participarea socială, activitățile sportive, vacanțele, educația și ocuparea. Indicele este un scor global pentru toate componentele dar poate fi calculat și pentru fiecare dintre domenii. Deși nu include nicio componentă subiectivă, acest indice a fost validat prin corelarea cu scorurile înregistrate de indicatorul fericirii în cercetările utilizate.

5. **Scala Comprehensivă a Calității Vieții** (Comprehensive quality of life scale,²⁰ Cummins 1997) cuprinde șapte domenii ale calității vieții: bunăstare materială, sănătate, productivitate, intimitate, siguranță, comunitate și bunăstare emoțională. Scala măsoară fiecare dimensiune cu indicatori obiectivi și subiectivi. Cei subiectivi cuprind măsuri de satisfacție și măsuri ale importanței fiecărui domeniu. Nivelul de importanță este transformat într-un factor de ponderare pentru fiecare domeniu, astfel încât dimensiunea subiectivă a calității vieții este dată de produsul importanței și al satisfacției.

Cummins a apreciat (2002) măsura creată ca fiind validă și sensibilă la schimbare. Totuși, în timp, după măsurători succesive, autorul a reliefat o serie de probleme ale scalei. În primul rând, itemii obiectivi nu se structurează în șapte factori, așa cum s-a intenționat inițial, concuzia autorului fiind că nu demonstrează validitate de construct la nivelul domeniului. Utilizarea scorurilor de importanță s-a dovedit a nu avea utilitate în scorurile subiective finale, comportamentul statistic al măsurii compozite care include și satisfacția și importanța domeniilor nefiind semnificativ diferit de cel al măsurilor bazate pe simpla satisfacție. De asemenea, scalele de la 1 la 7 utilizate au fost considerate ca fiind inferioare celor de la 0 la 10 iar domeniile vieții au suferit modificări și rearanjări după testări succesive. Scala lui Cummins a fost înlocuită cu **Indicele Australian al Bunăstării** (The Australian Unity Wellbeing Index).

6. **Indicele calității vieții în domeniul sănătății** (Health-Related Quality of Life) a fost creat de către Centrul pentru controlul bolilor și îngrijirii sănătății în Statele Unite (Hennessy și alții, 1994). Acest indice este important deoarece utilizează măsuri subiective și are ca scop înlocuirea suplimentarea măsurilor

²⁰ <http://www.deakin.edu.au/research/acqol/instruments/comqol-scale>.

tradiționale în domeniul sănătății, cum sunt mortalitatea și morbiditatea. Datele sunt culese prin anchete realizate pe eșantioane reprezentative. Indicele include patru itemi: o autoevaluare de către subiecți a propriei stări de sănătate, numărul declarat de zile petrecute în stare de boală, numărul declarat de zile în care subiectul a suferit de probleme de sănătate mentală sau probleme emoționale și numărul declarat de zile în care subiectul a fost afectat de problemele de sănătate în desfășurarea activităților zilnice, acești din urmă trei itemi fiind raportați la ultimele 30 de zile.

7. **Indicele Calității Vieții** (World Health Organization Quality of Life WHOQOL), creat de Organizația Mondială a Sănătății, include șase dimensiuni ale calității vieții: dimensiunea fizică, cea psihologică, nivelul de independență, relațiile sociale, mediul și dimensiunea spirituală (WHOQOL Group, 1998a). Indicele are ca surse de date anchete realizate pe eșantioane reprezentative și include percepții asupra unor stări obiective („Cât de bine dormiți”) și indicatori subiectivi (de exemplu, „Cât de satisfăcut sunteți de somnul dvs”).

Indicele a cunoscut două versiuni, WHOQOL 100 bazat pe 100 de indicatori și WHOQOL Bref bazat pe 24 de indicatori (WHOQOL Group, 1998b).

8. **Indicele American al Dezvoltării Umane**²¹ (American Human Development Index) dezvoltat în interiorul unui proiect numit “The measure of America” al Consiliului American pentru Științe Sociale se consideră o „măsură compozită a bunăstării și oportunității” și utilizează aceleași dimensiuni ca și Indicele Dezvoltării Umane al PNUD și anume sănătatea, educația și standardul de viață dar utilizează indicatori diferiți: speranța de viață la naștere, nivelul de instrucție, participarea școlară și mediana veniturilor. O astfel de inițiativă a debutat numai în anul 2007 și oportunitatea unui astfel de indice este încă dezbătută în America.

O serie de indici și-au propus să măsoare calitatea vieții rămânând la nivelul indicatorilor obiectivi. În această categorie intră **Indicele Calității Vieții** (Quality of Life Index) al The Economist Intelligence Unit care utilizează 9 factori: sănătatea, viața de familie, viața comunitară, bunăstarea materială, stabilitatea politică și securitatea, climatul și geografia, securitatea locului de muncă, libertatea politică și egalitatea de gen.

În mod asemănător, alți indici, **Indicele progresului social** (Social Progress Index) (Estes, 1988) sau **Indicele Dezvoltării Sociale** (Social Development Index) (Ray, 2008) utilizează, de asemenea, numai indicatori obiectivi ai calității vieții.

2.7. Comunitatea cercetătorilor

Comunitatea cercetătorilor calității vieții a cunoscut în ultimii ani o creștere, dar și o mai mare structurare și organizare.

²¹ <http://www.measureofamerica.org/project/>

International Society for Quality-of-Life Studies (ISQOLS) (<http://www.isqols.org/>) este asociația cercetătorilor în calitatea vieții cu o bogată activitate de sprijinire a științei în acest domeniu: asociația desfășoară conferințe internaționale la fiecare 2 ani și sprijină publicațiile importante ale acestei arii de cercetare.

Social Indicators Research este cea mai prestigioasă și mai veche revistă în domeniul discutat aici, primul număr al acesteia apărând în 1974. Revista este editată de către Alex C. Michalos și constituie publicația de referință pentru cercetătorii calității vieții.

Applied Research in Quality of Life²² este o revistă editată de către Richard Estes și Alex C. Michalos și publică studii care, prin rezultatele lor, pot avea implicații pentru calitatea vieții, care pot influența luarea deciziilor în diferite domenii (industrial, marketing, management corporatist, administrație publică, managementul resurselor umane) prin utilizarea instrumentelor bazate pe concepte cum sunt bunăstarea, satisfacția, dezvoltarea umană, fericirea etc.

Social Indicators Network News (SINET)²³ este o publicație trimestrială de recenzii ale celor mai importante lucrări care au relevanță pentru domeniul indicatorilor sociali și este Newsletter-ul asociației.

Journal of Happiness Studies, editat de către Antonella Delle Fave se concentrează pe componenta subiectivă a calității vieții și tratează elemente cum sunt conceptualizarea, măsurarea, explicarea, evaluarea fericirii. Studiile publicate include atât măsuri specifice ale fericirii cât și evaluarea domeniilor vieții prin prisma satisfacției, percepțiilor pe care oamenii le au față de acestea.

International Society for Quality of Life Research²⁴ are ca scop „impulsionarea studiului calității vieții în domeniul sănătății (health related quality of life) și a instrumentelor centrate pe pacient pentru a identifica intervenții eficiente, a îmbunătăți calitatea stării de sănătate și promova sănătatea populației”. Jurnalul editat de către asociație și publicat de către Springer, **Quality of Life Research** publică studii de calitatea vieții în domeniul sănătății. Subiectele tratate variază de la mortalitate, morbiditate la calitatea vieții categoriilor supuse unor riscuri specifice (copiii, vârstnicii, femeile în anumite stadii ale ciclului vieții) și a bolnavilor care suferă de boli mentale, boli cronice în stadii terminale etc.

Pe lângă elementele descrise aici, există o serie de alte jurnale, mai ales în domeniul economic, ce publică articole în domeniul calității vieții, o proliferare a rețelelor de cercetare, a programelor academice și de training, a inițiativelor private de tip *think tank*, ca și preocupări crescânde ale comunității științifice de a face cunoscute rezultatele cercetărilor decidenților în domeniul politicilor sociale cât și publicului larg în diverse alte forme.

²² <http://www.springer.com/social+sciences/well-being/journal/11482>

²³ <http://www.soc.duke.edu/resources/sinet>

²⁴ <http://www.isoqol.org/>

*
* *

În abordarea calității vieții s-au produs recent modificări și acumulări importante care, în ciuda faptului că domeniul continuă să rămână fragmentat teoretic și metodologic, au adus această paradigmă într-un nou stadiu de dezvoltare, al unei maturități care îi conferă un loc distinct în rândul științelor sociale.

Bibliografie

1. Alber, J., Fahey, T., Saraceno, C., *Handbook of quality of life in the enlarged European Union*, NY, Routledge, 2008.
2. Alkire, S., *Valuing Freedoms: Sen's Capability Approach and Poverty Reduction*, Oxford, Oxford University Press, 2002.
3. Allardt E., Having, loving, being: an alternative to the Swedish model of welfare research in Nussbaum, M., Sen, A., *The quality of life research*, Oxford, Oxford University Press, 1993, pp. 88–94.
4. Anand, P., Hunter, G., Smith, R., *Capabilities and wellbeing: evidence based on the Sen-Nussbaum approach to welfare*, in “Social Indicators Research”, Vol. 74, No. 1, 2005, pp. 9–55.
5. Anderson, A., Mikulić, B., Vermeylen, G., Yrjanainen, M.L., Zigante, V., *Second European Quality of Life Survey. Overview*, Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities, 2009.
6. Andrews, F.M., Withey S.B., *Social Indicators of Well-being: America's Perception of Quality of Life*, New York, Plenum, 1976.
7. Beck, W., Van der Maesen, L., Thomése, F., Walker, A., (eds) *Social Quality: A Vision for Europe*, Haga, Kluwer Law International, 2001.
8. Beck, W., Van der Maesen, L., Walker, A., (eds) *The Social Quality of Europe*, Bristol, Policy Press, 1998.
9. Berger Schmidt, R., Noll, H.H., *Conceptual Framework and Structure of a European System of Social Indicators*. EU Reporting Paper no 9, Mannheim, Center for Social research and Methodology, 2000, disponibil online http://www.gesis.org/fileadmin/upload/dienstleistung/daten/soz_indikatoren/eusi/paper9.pdf.
10. Boelhouwer, J., Stoop, I., *Measuring well-being in the Netherlands: The SCP index from 1974 to 1997* in “Social Indicators Research”, Vol. 48, No.1, 1999, pp. 51–75.
11. Campbell, A., Converse P. E., Rodgers, W. L., *The Quality of American Life*, New York, Russel Sage Foundation, 1976.
12. Claes, C., Van Hove, G., Van Loon, J., Vandeveld, S., Schalock, R. L., *Quality of Life Measurement in the Field of Intellectual Disabilities: Eight Principles for Assessing Quality of Life-Related Personal Outcomes*, in “Social Indicators Research”, Volume 98, No. 1, 2010, pp. 61–72.
13. Clark, D. A. *The Capability Approach: Its Development, Critique and Recent Advances*, Oxford: Global Poverty Research Group Working Paper 32, 2005, disponibil online <http://www.gprg.org/pubs/workingpapers/pdfs/gprg-wps-032.pdf>.
14. Cummins, R. A., A psychometric evaluation of the comprehensive Quality of Life Scale, Fifth Edition, in L. L. Yuan, B. Yuen and C. Low (eds.), *Urban Quality of Life: Critical Issues and Options*, Singapore, University Press, 1999, pp. 20–33.
15. Cummins, R. A., *Objective and subjective quality of life: An interactive model* in “Social Indicators Research”, Vol. 52, No. 1, 2000, pp. 55–72.

16. Diener, E., *A value based index for measuring national quality of life* in “Social Indicators Research”, Vol. 36, No. 2, 1995, pp. 107–127.
17. Estes, R. J., *Trends in World Social Development: The Social Progress of Nations, 1970–1987*, New York, Praeger Publishers, 1988.
18. Fahey, T., Whelan, C.T., Brian, N., *Monitoring quality of life in Europe*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2003.
19. Glatzer, W., Von Below, S., Stoffregen, M. (eds.), *Challenges for Quality of Life in the Contemporary World. Advances in quality-of-life studies, theory and research* (Social Indicators Research Series), Dordrecht, Kluwer Academic Publishers, 2004.
20. Gonçalves, R.S., Cavalheiro, J.N.G.L.M., Costa, R. D., Ferreira, P. L., *Reliability and validity of the Portuguese version of the Stroke Impact Scale 2.0 (SIS 2.0)* in “Quality of life research”, 2011 online first.
21. Hagerty, M.R., Cummins, R.A., Ferriss, A.L., Land, K., Michalos, A.C., Peterson, M., Sharpe, A., Sirgy, J., Vogel, J., *Quality of life indexes for national policy: review and agenda for research* in “Social Indicators Research”, Vol. 55, No. 1, 2001, pp. 1–964.
22. Hanestad, B. R., *Errors of measurement affecting the reliability and validity of data acquired from self-assessed quality of life* in “Scandinavian Journal of Caring Sciences”, Vol. 4, No. 1, 1990, pp. 29–34.
23. Henderson, H., *Paradigms in Progress. Life Beyond Economics*, San Francisco, Berrett-Koehler, 1995.
24. Hennessy, C. H., Moriarty D. G., Zack, M. M., Scherr, P.A., Brackbill, R., *Measuring health-related quality of life for public health surveillance*, Public Health Reports No. 109, 1994, pp. 665–672.
25. Hunt, S. M., *The problem of quality of life* in “Quality of Life Research”, No. 6, 1997, pp. 205–212.
26. Kreitler, S., Kreitler, M.M., *Multidimensional Quality of Life: A New Measure of Quality of Life in Adults*, in “Social Indicators Research”, Vol. 76, 2006, pp. 5–33.
27. Land, K.C., Sirgy, M.J., Michalos, A.C., (eds.) *Handbook of Social Indicators and Quality of Life Research*, London, Springer, 2011.
28. Mărginean, I., *Cercetarea și monitorizarea calității vieții în țările UE și în țările candidate în „Calitatea Vieții”*, Nr. 3–4, 2003, pp. 431–437.
29. Mărginean, I., Precupețu, I. (coord) *Calitatea vieții și dezvoltarea durabilă. Politici de întărire a coeziunii sociale*, București, Editura Expert, 2008.
30. Mărginean, I., *România și calitatea vieții în Europa* în “Calitatea vieții”, Nr. 3–4, 2004, pp. 359–369.
31. Mărginean, I., *Semnificația cercetărilor de calitatea vieții în România*, Mărginean, I., Bălașa, A., (coord), *Calitatea vieții în România*, București, Editura Expert, 2005.
32. Markides, K.S., *The quality of life in Borgatta, E.F., Montgomery R.J.V. (eds.), Encyclopedia of sociology*, 2nd ed., New York, Macmillan, 2000.
33. Martinetti, E.C., *A multidimensional assessment of well-being based on Sen’s functioning approach* in “Revista Internazionale di Scienze Sociali”, No. 108, 2000, pp. 207–239.
34. Michalos, A.C., *Quality of Life assessment is too important to be left to economists*, în “CCPA R E V I E W. Economic & Social Trends”, 2011, disponibil online la www.policyalternatives.ca.
35. Michalos, A.C., Sharpe, A., Arsenault, J. F., Muharajine, N., Labonte, R., Scott, K., Shooker, M., Moore, K., Swystun, L., Holden, B., Bernardin, H., Dunning, B., Graham, P., *An approach to the Canadian Index of Wellbeing. A methodology report*, 2010, disponibil online la http://www.ciw.ca/Libraries/Documents/An_Approach_to_the_CIW.sflb.ashx
36. Michalos, A.C., *Social Indicators Research and Health-Related Quality of Life Research* in “Social Indicators Research”, Vol. 65, No. 1, 2004, pp. 27–72.
37. Miyazaki, K., Suzukamo, Y., Shimozuma, K., Nakayama T., *Verification of the psychometric properties of the Japanese version of the European Organization for Research and Treatment of Cancer Quality of Life Questionnaire Core 15 palliative (EORTCQLQ-C15-PAL)* in “Quality of Life Research”, online first, 2011.

38. Noll, H.H. *The Stiglitz-Sen-Fitoussi-Report: Old Wine in New Skins? Views from a Social Indicators Perspective*, in “Social Indicators Research”, Vol. 102, No. 1, 2011, pp. 111–116.
39. Noll, H.H., Social indicators and quality of life research: background, achievements and current trends in N. Genov (ed.), *Advances in Sociological Knowledge Over Half a Century*, Paris, International Social Science Council (ISSC), 2002, pp. 168–206.
40. Ray A. K., *Measurement of social development: an international comparison* in “Social Indicators Research”, Vol. 86, No. 1, pp. 1–46.
41. Riedel, M., Spellmann, I., Schennach-Wolff, R., Obermeier, M., Musil R., *The RSM-scale: a pilot study on a new specific scale for self- and observer-rated quality of life in patients with schizophrenia* in “Quality of life research”, Vol. 20, No. 2, 2011, pp. 263–272.
42. Saltelli, A., *Composite indicators between analysis and advocacy*, in “Social Indicators Research”, Vol. 81, No. 1, 2007, pp. 65–77.
43. Schalock, R. L., Brown, I., Brown, R., Cummins, R. A., Felce, D., Matikka, L., *Conceptualization, measurement and application of quality of life for persons with intellectual disabilities. Report of an international panel of experts* in “Mental Retardation”, No. 6, 2002, pp. 457–470.
44. Schwartz, S. H., Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries, in M. Zanna (ed.), *Advances in Experimental Social Psychology*, Orlando, FL., Academic, 1992.
45. Sen, A., *Capability and Well-being*, in Nussbaum, M.C., and Sen, A., (eds), *The Quality of Life*, Oxford, Clarendon Press, 1993, pp. 30–53.
46. Sen, A., *Commodities and Capabilities*, Oxford, Elsevier Science Publishers, 1985.
47. Sen, A., *Development as Freedom*, Oxford, Oxford University Press, 1999.
48. Sen, A., *Inequality Re-examined*, Oxford, Clarendon Press, 1992.
49. Shin, D.C., Rutkowski, C.P., Park C.M. (eds.), *The Quality of Life in Korea: Comparative and Dynamic Perspective*, Dordrecht, Kluwer Academic Publishers, 2003.
50. Sirgy, M. Joseph, *Handbook of Quality-of-Life Research. An Ethical Marketing Perspective*, Dordrecht, Kluwer Academic Publishers 2002.
51. Sirgy, M.J., Michalos, A.C., Ferriss, A.L., Easterlin, R.A., Patrick, D., Pavot, W., *The quality-of-life (QOL) research movement: past, present, and future* in “Social Indicators Research”, Vol. 76, No. 3, 2006, pp. 343–466.
52. Sirgy, M.J., *Theoretical Perspectives Guiding QOL Indicator Projects* in “Social Indicators Research”, Vol. 103, No. 1, 2011, pp 1–22.
53. Stiglitz, J. E., Sen, A., Fitoussi, J.P., *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress* disponibil online la http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/rapport_anglais.pdf.
54. Sugden, R., *Welfare, Resources, and Capabilities: A Review of Inequality Reexamined by Amartya Sen* in “Journal of Economic Literature”, Vol. 31, No. 4, 1993, pp. 19–47.
55. The WHOQOL Group, *Development of the World Health Organization WHOQOL-BREF quality of life assessment* in “Psychological Medicine”, No. 28, 1998b, pp. 551–558.
56. The WHOQOL Group, *The World Health Organization quality of life assessment (WHOQOL): Development and general psychometric properties* in “Social Science and Medicine”, No. 46, 1998a, pp. 1569–1585.
57. Veenhoven, R., Piet O., *Livability of the welfare-state. Appreciation-of-life and length-of-life in nations varying in state-welfare-effort* in “Social Indicators Research”, Vol. 36, 1995, pp. 1–49.
58. Veenhoven, R., Average level of satisfaction in 10 European countries: explanation of differences in: Saris, W.E. (eds), *A comparative study of satisfaction with life in Europe*, Budapest, Eötvös University Press, 1996a, pp. 234–253.
59. Veenhoven, R., *Happy life-expectancy. A comprehensive measure of quality-of-life in nations*, in “Social Indicators Research”, Vol. 39, No. 1, 1996b, pp. 1–58.
60. Veenhoven, R., Happiness as an aim in public policy. The greatest happiness principle in Linley, A., Joseph, S., (eds) *Positive Psychology in Practice*, Hoboken, N.J., John Wiley and Sons,

- 2004, disponibil online la <http://www2.eur.nl/fsw/research/veenhoven/Pub2000s/2004c-full.pdf>.
61. Veenhoven, R., *Capability and happiness: Conceptual difference and reality links* in “The Journal of Socio-Economics”, Vol. 39, No 3, 2010, pp. 344–350.
 62. Ware, J. E., Snow, K. K., Kosinski M., Gandek, B., *SF-36 Health Survey: Manual and Interpretation Guide*, Boston, New England Medical Center, The Health Institute, 1993.
 63. Zamfir, C., *Evoluția tematicii calității vieții: o analiză sociologică în Mărginean Ioan, Ana Bălașa (coord), Calitatea vieții în România*. Ediția a II-a, București, Editura Expert, 2005, pp. 11–23.

CAPITOLUL 3

MĂSURAREA ȘANSELOR DE ACCES LA EDUCAȚIE

Preocupările privind accesul populației la educație au apărut odată cu instituirea învățământului public, ceea ce ne permite să afirmăm că cele două au o istorie comună și, cel mai probabil, atât timp cât va exista învățământ public de masă, vom discuta și despre accesul la educație.

O istorie comună care se întinde pe aproape două secole nu înseamnă și rezolvarea acestei probleme – crearea unui învățământ accesibil tuturor indivizilor indiferent de particularitățile lor psihointelectuale, socioeconomice, familiale, culturale, etnice, religioase etc. Dimpotrivă, pe măsură ce gradul de complexitate a societății în general și a sistemelor de învățământ în particular a crescut, accesul la educație a devenit un obiectiv a cărui realizare pare tot mai îndepărtată. Între entuziasmul găsirii unui „miracol pedagogic” (Chauvel, 1999) și descurajantul „școala – loc al reproducerii sociale” (Bourdieu și Passeron, 1975) își fac loc nenumărate teorii, perspective de analiză, soluții, măsuri, iar eforturile continuă și în prezent.

Accesul egal la educație pentru toți nu este o problemă care va fi rezolvată curând însă ceea ce este important e faptul că rămâne o prioritate pentru majoritatea societăților.

De ce este importantă creșterea accesibilității învățământului?

În primul rând este o problemă legală, de natură juridică, cu „credo democratic” cum îl numea încă din 1897 John Dewey atunci când afirma că „fiecare are dreptul de a fi tratat ca un individ egal cu alții și are dreptul la aceleași șanse de dezvoltare a capacităților sale, fie acestea mai numeroase sau mai reduse” (Dewey apud. GERSE, 2006: 115).

Accesul la educație a fost încă odată confirmat ca drept fundamental al omului în 1948, prin *Declarația universală a drepturilor omului* care prevede nu doar faptul că orice persoană are dreptul la educație, ci și că cel puțin nivelul de bază al educației ar trebui să fie gratuit. Astfel, orice societate democratică sau care aspiră la acest statut trebuie să depună eforturi pentru a face accesibil învățământul tuturor membrilor săi respectând astfel drepturile fundamentale ale cetățenilor.

Accesul la educație are și o dimensiune economică care, potrivit studiilor și cercetărilor realizate până în prezent, nu este deloc neglijabilă. Societatea a înțeles curând că lipsa de educație a membrilor săi este mult mai costisitoare decât educarea lor. Deschiderea porților școlii către toți membrii societății are, așadar, la bază nu doar o motivație etică, morală, ci și un calcul simplu de cost/beneficiu: societatea preferă să acopere costurile cu educația indivizilor pentru o perioadă determinată decât să-i întrețină din resurse publice o viață întreagă.

Evoluția socioeconomică a devenit tot mai imprevizibilă și cea mai bună dovadă o constituie criza cu care ne confruntăm în prezent. Pentru a face față cât mai bine diferitelor riscuri prezente în societatea modernă, oamenii trebuie să posede o cât mai bună educație. La rândul său societatea trebuie să fie coezivă, să împărtășească aceleași valori, norme, reguli, să fie capabilă să-și mobilizeze cetățenii să colaboreze pentru atingerea unor obiective comune. Sistemul de învățământ are menirea de a forma oameni cu pregătirea necesară și capacitatea de a sprijini creșterea coeziunii sociale prin formarea de timpuriu, la nivelul populației a unor atitudini, comportamente care să favorizeze elaborarea de obiective adecvate și îndeplinirea lor. Mai mult, progresul social a făcut ca educația să nu însemne uniformizare, ci valorificarea diversității în scopul atingerii unor obiective comune.

Observăm că înțelesul conceptului de *acces la educație pentru toți* face trimitere la cel de egalitate.

Egalitatea este un concept complex, pentru care nu există o definiție unanim acceptată, iar această situație s-a transferat și la nivelul domeniului educației. Aici conceptul îmbracă diverse forme și există numeroase perspective din care a fost abordat.

Una dintre cele mai cunoscute forme ale egalității în educație este *egalitatea de șanse de acces*, considerată de altfel „mama tuturor egalităților din educație” (Dupriez și Vandenberghe, 2004: 5), însă curând au devenit cunoscute și celelalte forme: egalitate de tratament, egalitate de rezultate și, mai nou, egalitate de impact (Meuret, 2002)

Pentru unii *egalitatea de șanse* în educație înseamnă asigurarea de condiții, perspective de reușită egale tuturor indivizilor care manifestă același tip de competențe, talent, dorință și voință de a le valorifica – în cazul de față în cadrul sistemului de învățământ (Meuret, 2002). Pentru că această concepție accentuează ceea ce este cunoscut în literatura de specialitate ca *egalitate de start* sau *egalitate de poziție inițială*, a fost pusă la îndoială de cei care au adus în discuție faptul că anumite persoane prezintă diverse forme de handicap care dezavantajează în această competiție încă din start. Din acest motiv, sociologul francez face apel la teoria lui Amartya Sen potrivit căruia egalitatea de șanse este cea care asigură fiecărui individ acele competențe, abilități, deprinderi de bază („capabilități”) care să le permită să se integreze social.

În aceeași direcție se încadrează și concepția lui Walzer (1997, apud GERESE, 2005), care susține că eventualele inegalități manifestate în domeniul educației trebuie să fie independente de alte forme de inegalitate (sociale, economice, politice etc.).

Toate aceste concepții asupra egalității din domeniul educației presupun intervenția statului, fapt care contravine opiniei libertarienilor: statul trebuie să se asigure doar că indivizii sunt tratați în mod egal, orice alt tip de intervenție este nelegitimă (Nozick, 1974, apud GERESE, 2005). Libertarienii sunt de părere că în școală cel mai important este să se asigure elevilor *egalitatea de tratament* care

presupune, cel puțin teoretic, că oricare individ, indiferent de particularitățile lui, are dreptul și libertatea de a obține oricâtă educație dorește, în orice școală.

Egalitatea de rezultate se referă la situația în care indivizii care au urmat aceleași școli, cu aceeași calificare/specializare/profil, pentru aceeași perioadă de timp să obțină rezultate identice: „la efort egal, rezultate egale” (Tarnnoy, 1999, apud GERESE, 2005: 18).

În ultimul timp este adusă în discuție o nouă formă a egalității – *egalitatea de impact* care face trimitere la „violența simbolică” a lui Bourdieu: conținutul vehiculat în școală trebuie să țină cont de cultura fiecărui grup care formează societatea pentru a evita astfel, impunerea culturii grupului dominant asupra minoritarilor (Meuret, 2002).

Oricare ar fi formele pe care le îmbracă egalitatea în domeniul educației, este evident faptul că ele nu pot fi separate: nu poate fi vorba despre egalitate de șanse de acces dacă elevii vor fi tratați inegal în interiorul școlii, după criterii care au legătură cu originea lor socială, sex, etnie etc. și nu cu interesul, efortul, dorința de a învăța sau dacă aceste criterii se vor aplica după ce finalizează școala – accesul la o poziție socioprofesională nu se va face cu preponderență după criterii care țin cont de pregătirea educațională și profesională, ci în funcție de originea socioeconomică, familială, etnică, culturală, sex etc.

Data fiind această diversitate și de forme și de perspective asupra egalității în educație dar și a diferențelor dintre sistemele de învățământ din punct de vedere al organizării, structurii, conținutului etc. este foarte dificil de precizat ce anume înseamnă un învățământ egal pentru toți.

Într-un document al grupului de lucru menționat deja, un sistem de învățământ accesibil și echitabil pentru toți este cel care „tratează toți elevii ca egali și care favorizează o societate echitabilă în sensul în care bunurile esențiale sunt distribuite conform regulilor justiției și care favorizează colaborarea dintre indivizi din poziții egale” (GERESE, 2005: 12). Această definiție are meritul de a include cele mai multe forme ale egalității în educație (egalitatea de tratament, egalitatea de șanse, egalitatea de rezultate) și de a face referire la numeroase perspective de abordare.

Documentele, studiile, cercetările din ultimii ani pun accent pe identificarea unui echilibru în ceea ce privește responsabilitatea asupra egalității și accesibilității învățământului între școală, individ, societate în ansamblu, dar și între formele de egalitate, existând convingerea că, o singură instanță, oricare ar fi aceasta – școala, familia sau societatea – sau o singură formă a egalității sunt insuficiente.

3.1. Istoricul accesului la educație

Au existat însă și perioade în istoria sistemului de învățământ când situația era cu totul diferită.

Într-un articol publicat în „Revue Education et Sociétés”, Romuald Normand (2005) identifică patru mari etape ale procesului de evaluare a egalității și accesibilității în educație.

1. *Etapa disciplinei (1880–1914)* este prima etapă al cărei debut coincide cu instituirea învățământului public de masă. Este o etapă caracterizată prin preocupări privind modul de organizare a unei școli care-și deschidea pentru prima dată porțile și altor categorii de copii decât celor proveniți din mediile sociofamiliale, economice, culturale favorizate.

Ca de fiecare dată, creșterea sau descreșterea efectivelor de elevi pune probleme de natură organizatorică, administrativă: construirea de spații destinate desfășurării procesului instructiv-educativ, dotarea lor cu un minim necesar de echipamente didactice (mobilier școlar, materiale didactice etc.), stabilirea unui program de educație etc. Fiind într-o perioadă de început, autoritățile au acordat mai puțină atenție aspectelor legate de egalitate, accesibilitate sau calitate a educației și mai mult celor care vizau normele și regulile de disciplină școlară, igienă. Astfel, mai importante decât accesibilitatea, în această perioadă erau stabilirea acelor mijloace, metode prin care toți elevii să fie educați în spiritul moralei și disciplinei specifice epocii, prin care să fie prevenite apariția unor epidemii care să pună în pericol sănătatea unui volum mare din populație etc.

Deși diferențele dintre elevii proveniți din medii favorizate din punct de vedere socioeconomic, familial, cultural și cei proveniți din medii defavorizate, în ceea ce privește rezultatele școlare erau considerate firești, au apărut și primele preocupări privind explicațiile acestor diferențe.

Alfred Binet a fost cel care a lansat ipoteza că eșecul și reușita școlară pot fi rezultatul nivelului coeficientului de inteligență cu care un individ se naște. În 1901 psihologul francez elaborează Scala Metrică de Măsurare a Inteligenței ale cărei aplicații și rezultate vor influența semnificativ politicile educaționale din acea perioadă și nu numai. Psihologul francez ajunge la concluzia că vârsta biologică și cea mentală nu coincid întotdeauna la toți indivizii, de unde și diferențele dintre elevi în ceea ce privește rezultatele școlare. Reușita educațională a copiilor era stabilită în funcție de rezultatul obținut la testele care măsurau nivelul IQ (vârsta mentală/vârsta cronologică X 100) și doar cei care acumula un punctaj mai mare de 90 aveau șanse, potrivit psihologilor, să depășească nivelul primar de educație. Aceasta nu a însemnat însă, că cei cu valori mai scăzute ale IQ-ului nu erau școlarizați. În această perioadă apar primele instituții de învățământ adresate copiilor cu nevoi speciale.

2. *Etapa inteligenței (1914–1950)*. Ideea potrivit căreia reușita școlară a unora – de regulă cei puțini – și eșecul școlar al altora – cei mai mulți – depinde de nivelul intelectual cu care un individ se naște își găsește susținători nu doar în Franța, ci și în Marea Britanie (Burt, apud Normand, 2005) și SUA (Goddard, Terman, apud Normand, 2005). Cunoscuți în literatura de specialitate ca reprezentanți ai curentului psiho-genetic, aceștia au insistat pe ideea că traseul educațional și

ulterior cel socioprofesional al individului este determinat încă de la naștere și că nu toți indivizii sunt capabili să frecventeze învățământul public de masă. În acest sens, Goddard propune orientarea acelor indivizi considerați, pe baza rezultatelor testării psihologice, anormali (debilii, idioții și imbecilii) către instituții de învățământ speciale și a celor normali către învățământul public de masă. Ideea este preluată și dezvoltată de Terman (1998 apud Normand, 2005) care accentuează responsabilitatea mediului socio-familial de proveniență al individului față de succesul sau eșecul școlar. Lipsa suportului material dar și a celui cultural, imposibilitatea multor familii aflate în situații defavorabile din punct de vedere socio-economic de a stabili și urmări obiective pe termen mediu și lung mai ales de natură educațional-culturală nu au făcut obiectul preocupărilor reprezentanților acestui curent deși, era mai mult decât evident, că există diferențe semnificative între diferitele categorii de populației care nu aveau cum să nu influențeze traseul educațional al copiilor. Responsabilitatea revenea însă în exclusivitate individului sau/și familiei sale.

Școala era percepută ca fiind justă, echitabilă pentru că ea „intervine relativ puțin asupra destinului individului, care este mai întâi, un destin social și atunci când intervine o face mai ales într-o manieră «pozitivă»: permite celor mai buni copii (...) să se ridice și nu este responsabilă de destinul celor mai mulți dintre ei” (Dubet, 2000: 46).

Chiar dacă din punct de vedere al evaluării egalității, accesibilității învățământului rezultatele sunt ca și inexistente, psihologii fiind mai degrabă preocupați să măsoare caracteristicile psiho-fizice ale indivizilor, au existat și efecte pozitive ale acestor studii și cercetări: derularea unor programe ample de culturalizare a maselor, accentul pus pe educarea familiilor, în special a mamelor, care erau învățate cum să-și crească și să-și educe copiii pentru a-i pregăti pentru integrarea în sistemul de învățământ.

3. *Etapa egalității (1950–1980)*. Această etapă se află sub directa influență a schimbărilor de pe scena politică și economică a lumii: declanșarea Războiului Rece, confruntarea dintre cele două regimuri politice și economice – capitalism și comunism –, dezvoltarea fără precedent a științei și tehnologiei etc. La nivelul majorității țărilor este tot mai intens susținută opinia potrivit căreia, nicio societate nu-și poate permite să risipească cea mai importantă resursă pe care o deține – resursa umană – și are loc o intensă căutare și valorificare a „rezervelor de talente” pe care le are societatea (proiectul „Talent” declanșat în SUA este o dovadă în acest sens). Lucrările economiștilor americani Schulz și Becker (Becker, 1997), publicate în anii '60, schimbă definitiv percepția asupra educației – din bun de consum educația devine un bun investițional – cei doi demonstrând că prin creșterea nivelului de educație al populației se obțin atât beneficii de ordin individual (creșterea nivelului de trai al populației, îmbunătățirea stării de sănătate și a vieții de familie a indivizilor, creșterea gradului de participare și implicare socială și politică etc.), cât și beneficii sociale (creșterea calității și productivității muncii, reducerea delincvenței în special cea juvenilă etc.).

Atât sistemele de învățământ din țările capitaliste, cât și cele din țările comuniste intră într-un amplu proces de masificare sau de democratizare cantitativă manifestat prin creșterea numărului de instituții de învățământ, a numărului de elevi și studenți și a celui de cadre didactice. Acest proces reușește nu doar să mențină, ci și să întărească, la nivelul populației, impresia de egalitate în fața educației, susținută fiind și de dezvoltarea economică accelerată din acea perioadă. Astfel, chiar dacă diplomele școlare atestau, în cazul mării majorități a populației, niveluri reduse de educație, valoarea lor socială pe piața muncii era ridicată, fapt ce întărea încrederea populației în școală.

Lucrările lui Bourdieu și Passeron (1975), ca și ale lui Boudon (1973) au schimbat definitiv situația, în condițiile în care au demonstrat că școala este mai puțin un factor de progres social și mai mult un loc de reproducție socială. Inegalitățile în fața educației nu dispăruseră, așa cum se credea, ci doar se transferaseră la niveluri mai înalte de educație: la același nivel de educație, de același tip, indivizi cu origini socio-familiale diferite aveau trasee socioprofessionale diferite. Este momentul în care populația devine tot mai exigentă cu un sistem care solicita cantități tot mai ridicate de resurse material-financiare și umane dar care nu oferea nici o garanție pentru viitor. Pentru o populație al cărei destin depindea tot mai mult de nivelul de educație atins, principiul după care funcționase școala până atunci – *acolo unde nu se așteaptă nici o reușită nu poate fi vorba despre eșec* – devine inacceptabil. Solicitățile populației sunt nu doar de natură cantitativă – creșterea gradului de accesibilitate a învățământului la toate nivelurile sale pentru toate categoriile sociale – ci și de natură calitativă – creșterea eficienței și eficacității școlii.

Pentru a evita extremele și pentru a stabili cât mai exact gradul de responsabilitate a fiecărei entități implicate în educație era necesar un sistem de obiectiv de evaluare a învățământului prin care să poată fi măsurată nu doar accesibilitatea acestuia, ci toate celelalte elemente legate de educație: calitate, performanță, corespondență cu cerințele economiei etc. Este un obiectiv căruia îi va trebui cel puțin un deceniu pentru a fi pus în aplicare.

4. *Etapa calității (1980 – prezent)*. La începutul anilor '80 specialiști în științele educației, sociologi, economiști sunt solicitați să răspundă la întrebarea dacă sistemele de învățământ se confruntau sau nu cu o criză și dacă da, care este natura acestei crize. Dacă la nivelul sistemelor de învățământ din țările comuniste situația va rămâne neschimbată decenii întregi, contribuind la stagnarea evoluției acestora sau la înrăutățirea situației lor, în țările occidentale începe un amplu proces de reformă a învățământului al cărei obiectiv este acela de creștere a gradului de egalitate și accesibilitate a învățământului pentru toate categoriile de populație dar și a eficienței și calității educației.

Reformarea sistemelor de învățământ își găsește susținere și la nivelul organizațiilor internaționale OCDE, Comisia Europeană, UNESCO care insistă pe evaluări obiective ale sistemelor de învățământ pe baza unor criterii științifice.

Ideea elaborării unui sistem de indicatori își făcuse însă loc, așa cum susține Norberto Bottani într-un articol publicat în „Revue d'Education et Formation”, încă de la începutul anilor '70 și se întinde pe o perioadă de trei decenii – 1973–2000 – fără a se putea spune că este definitivat în prezent.

3.2. Sisteme de indicatori

Pentru sistemele de învățământ din societățile occidentale, publicarea în 1973 de către OCDE a documentului *Un sistem de indicatori ai învățământului care vizează orientarea deciziilor puterii publice* este începutul unui proces elaborat și anevoios de construire a unui sistem obiectiv, bazat pe criterii științifice de evaluare, posibil de aplicat cât mai multor sisteme de învățământ din lume diferite ca structură, organizare, context în care-și desfășoară activitatea etc. Scopul declarat al acestui prim document este acela de sprijini factorii de decizie în stabilirea priorităților învățământului și nu o evaluare a sistemelor de învățământ. Sub presiunea politică, dar și din lipsă de resurse, echipa de cercetători implicată în acest proiect a renunțat la ideea de a desfășura o cercetare amplă, complexă asupra sistemelor de învățământ care să stea la baza acestui sistem de indicatori și a optat pentru o abordare empirică axată pe analiza obiectivelor de politică educațională naționale. Cei 40 de indicatori care au rezultat în urma analizei nu au fost niciodată calculați.

Un deceniu mai târziu sistemele de învățământ din întreaga lume se confruntau cu o criză a cărei natură, impact, surse trebuiau stabilite. Publicarea în 1983 în SUA a raportului *A Nation at Risk* reprezintă începutul celei de-a doua etape în istoria indicatorilor învățământului. Comunitatea științifică își dorea informații care să explice modul de funcționare a sistemelor de învățământ, ce anume conduce la blocaje, probleme la nivelul sistemelor. În raportul publicat trei ani mai târziu, în 1986, *Educational Indicators. A guide for Policymakers* coordonat de Jeannie Oakes, indicatorii sunt definiți ca principalul mijloc prin care sistemul de învățământ poate fi monitorizat, schimbările care se produc la nivelul acestuia înțelese iar cele care urmează să se producă anticipate. Entuziasmul comunității științifice vizavi de sistemul de indicatori a fost însă reținut în momentul în care Oakes avertizează că aceștia nu sunt imuni la presiunile politice: “alegerea indicatorilor dezvoltării, scopurile pe care indicatorii le urmăresc, tipul de date colectate, comparațiile efectuate sunt în egală măsură mize politice și științifice” (Oakes, apud Bottani, 2008: 14). Și în această etapă s-au manifestat opoziții și presiuni în sensul blocării elaborării unui astfel de instrument. Argumentele aduse erau diferite de la o categorie profesională la alta: cadrele didactice care-și simțeau subminată autoritatea, poziția socio-profesională, prestigiul au afirmat că vor fi transformați din formatori în simpli funcționari. Alții au susținut că sistemele de învățământ nu se pretează, asemeni altor sisteme, unor

evaluări standardizate pentru că specificul și rolul lor este altul. Statisticienii au pus la îndoială modalitățile de calcul al indicatorilor. Sub atâtea controverse și presiuni, nici în această a doua etapă rezultatele nu au fost mai spectaculoase decât în cea anterioară.

Totuși, au fost câteva acțiuni de succes care au sprijinit continuarea eforturilor specialiștilor în construirea unui sistem obiectiv de evaluare a învățământului. Astfel, la doi ani după publicarea documentului OCDE, în 1986, AID susține difuzarea unui raport similar, elaborat de consorțiul IEES al cărui scop era acela de a sprijini țările aflate în curs de dezvoltare de a crește eficiența și eficacitatea propriilor lor sisteme de învățământ.

În anii '90, în cadrul celei de-a treia etape a procesului de elaborare a unui sistem obiectiv de evaluare a accesibilității și calității învățământului, specialiștii în științele educației și sociologie sunt înlocuiți cu decidenții politici, managerii sistemelor de învățământ. Nu au lipsit nici în această etapă speculațiile, opozițiile privind calitatea, relevanța indicatorilor pentru sistemul de învățământ. Cu toate acestea în 1992, OCDE publică primul ansamblu de indicatori ai sistemului de învățământ. Publicația OCDE *Education at a Glance* sau în varianta franceză *Regards sur l'éducation* este documentul cheie al organizației și în prezent.

Prima ediție publicată în limbile engleză și franceză conține 38 de indicatori grupați pe următoarele domenii: demografie, context socio-economic, cheltuieli cu educația, resurse umane, participare la educație, sistemul decizional, rezultatele elevilor, rezultatele sistemului, relația cu piața. De-a lungul timpului, OCDE și-a îmbunătățit tehnica de culegere a datelor, metodele de calcul ale indicatorilor și a continuat să publice anual câte o ediție a acestui raport care cuprinde date asupra sistemelor de educație din țările membre ale organizației. Ultimul raport a fost publicat în 2010 iar datele sunt structurate pe cinci secțiuni (OCDE, 2010):

a) *nivel de formare și efective de elevi* – analizează nivelul de formare al populației în general, modalitățile de școlarizare ale tinerilor, eficacitatea tranziției de la școală la piața muncii, obstacolele de ordin social ale educației;

b) *avantajele economice ale educației* – este secțiunea în care este analizată măsura în care educația este o sursă de creștere economică în plan individual, manifestată prin venituri ridicate, risc redus de șomaj și dacă aceste avantaje sunt motivante pentru individ și societate astfel încât să investească în educație și formare;

c) *finanțarea educației* – este secțiunea care analizează cheltuielile cu educația la nivelul fiecărei țări, domeniile în care cheltuielile cu educația sunt afectate, rolul cheltuielilor private dar și „profitul” obținut de fiecare țară prin aceste cheltuieli;

d) *mediul școlar* – analiza mediului școlar se concentrează pe aspecte care țin de activitatea cadrelor didactice (timp de lucru, timpul petrecut cu elevii în școală, distribuția personalului didactic în funcție de vârstă, sex etc.) dar și pe chestiuni de tipul numărul de elevi pe clasă sau numărul de elevi care revin unui cadru didactic;

e) *dreptul părinților de a alege școala și efectele acestui drept asupra școlilor* – secțiunea se concentrează pe analiza șanselor reale pe care le au părinții în a alege școala, în ce măsură creșterea autonomiei școlii este în avantajul acesteia de a se situa între preferințele părinților, gradul de implicare a părinților în viața școlii.

Cea de-a patra etapă a procesului de elaborare a sistemului de indicatori ai învățământului este marcată de încercările specialiștilor de a sintetiza cât mai bine indicatorii rezultați din cercetările întreprinse până la acel moment. Accentul s-a deplasat de pe dimensiunea cantitativă pe cea calitativă, de pe “intrările” în sistem, pe rezultate etc. Scopul acestor modificări a fost acela ca evaluarea să reflecte cu adevărat realitățile de la nivelul sistemelor de învățământ, să sprijine decidenții să adopte cele mai bune măsuri etc.

Cel mai bun rezultat al demersurilor întreprinse de-a lungul timpului de a stabili un cadru coerent, fundamentat științific de evaluare a sistemelor de învățământ îl reprezintă programul PISA.

PISA – Programme for International Student Assessment sau Programul pentru evaluarea Internațională a Elevilor este un program de evaluare inițiat de OCDE la începutul anilor '90 dar care în timp a trecut prin numeroase modificări. Programul se derulează o dată la trei ani, în peste 60 de state ale lumii, România fiind inclusă din 2000 în acest program. Evaluarea se realizează pe eșantioane reprezentative de elevi cu vârsta de 15 ani – în majoritatea statelor acesta fiind vârsta la care elevii finalizează nivelul obligatoriu de învățământ. Testarea PISA se desfășoară în două etape – o etapă de pretestare care are loc cu un an înaintea testării propriu-zise și la care participă între 800 și 1 200 de elevi. La testarea propriu-zisă, numărul elevilor participanți variază de la o țară la alta fiind între 4 500 de elevi și 10 000. Evaluarea PISA acoperă trei domenii principale: citire/lectură, matematică și știință. De reținut că evaluarea nu vizează măsurarea gradului de acoperire a curriculumului educațional, ci investigarea stăpânirii cunoștințelor de bază, necesare individului pentru viața adultă, pentru integrarea socio-profesională, participarea la educația permanentă. Acesta este și motivul pentru care elevii participanți sunt cei care se apropie de finalizarea învățământului obligatoriu. După acest nivel, o parte a elevilor renunță la continuarea studiilor iar ceilalți optează pentru filiere de școlarizare diferite, în funcție de modul de organizare a sistemului de învățământ. Dacă cea de-a doua categorie de elevi are posibilitatea să-și completeze pregătirea școlară și cea profesională, cei care părăsesc sistemul după etapa obligatorie de școlarizare rămân de regulă pentru toată viața, cu nivelul de cunoștințe, competențe însușite aici.

PISA conține două tipuri de chestionare pentru elevi și unul pentru directorii de școală. În cazul elevilor este vorba despre teste scrise pentru toate cele trei domenii, care au o durată de 2 ore și un chestionar cu o durată de 30 de minute în care elevul răspunde la o serie de întrebări ce vizează mediul socio-familial, educațional de origine (informații despre familie, climatul școlar, modul de

învățare etc.). Un chestionar de 30 de minute este adresat și directorilor de școală în care sunt solicitați să ofere informații despre școală: tip de școală, climatul școlar, dotare tehnico-materială, colectivul didactic etc. Rezultatele obținute în urma culegerii datelor și prelucrării lor permit realizarea unui profil de bază al cunoștințelor deținute de elevi dar și date referitoare la situația generală a sistemului de învățământ dintr-o țară. Pe baza acestor rezultate, un sistem de învățământ dintr-o țară poate să-și evalueze situația nu doar prin raportare la propriile obiective, ci comparativ cu situația sistemelor de învățământ din celelalte state participante.

PISA nu este însă singurul instrument de evaluare a sistemelor de învățământ. Eurydice, PNUD, UNESCO sunt, de asemenea, organizații care au elaborat sisteme de evaluare complexe, la care se apelează frecvent pentru a analiza situația unui sistem de învățământ dintr-o țară sau, din perspectivă comparativă, a mai multora în ceea ce privește accesibilitatea, egalitatea, calitatea educației.

Astfel, țările UE, deși incluse și în sistemul de indicatori ai OCDE, dar și cel elaborat la nivelul UNESCO sau PNUD, au considerat necesar elaborarea unui sistem de evaluare a învățământului în care sunt cuprinse cu prioritate statele europene. Deși la nivel european nu există o politică unică pe educație, așa cum există în multe alte domenii (agricultură, justiție) numeroase aspecte precum libera circulație a lucrătorilor, programele de burse acordate elevilor și studenților, necesitatea integrării educaționale a copiilor emigranților etc. au un impact important și asupra sistemelor de învățământ din fiecare țară.

De asemenea, dacă din punct de vedere al organizării, structurii și conținutului învățământului, UE este departe de a ajunge la un consens, în ceea ce privește egalitatea, accesibilitatea și calitatea învățământului situația este identică: statele membre au recunoscut faptul că toți cetățenii lor trebuie să aibă șanse egale la educație și la un învățământ de calitate. Acest fapt i-a determinat pe mulți dintre cei implicați direct în problematica educației să ia în considerație elaborarea unor instrumente prin care cele două obiective – accesibilitatea și calitatea educației – să poată fi evaluate în mod obiectiv, comparativ și periodic. Rezultatele nu au întârziat să apară.

Eurydice este denumirea unei rețele dedicată sistemelor de învățământ din Europa și are ca principal obiectiv furnizarea de analize și informații la nivel european către persoanele responsabile de la nivelul sistemelor de învățământ sau din domeniul educației pentru a sprijini luarea deciziilor¹. Rețeaua (Eurydice, 2009) conține informații complexe cu referitoare la:

- descrierea detaliată a sistemelor de învățământ naționale;
- studii tematice comparative pe subiecte de interes comunitar (accesul la educație, finanțarea educației, modalități de selecție, organizare, evaluare a învățământului etc.);

¹ http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/index_en.php.

- indicatori și date statistice;
- un ansamblu de date și cifre ce vizează aspecte legate de educație ca programul școlar, salarizarea personalului angajat în sistemul de învățământ, timp de lucru etc.

Rețeaua funcționează încă din 1980 și este unul din mecanismele strategice ale Comisiei Europene și ale statelor membre, creată cu scopul de a susține cooperarea în domeniul educației. Din 2007 Eurydice este parte integrantă a programului de acțiune europeană în materie de educație și formare pe tot parcursul vieții. În ceea ce privește organizarea, Eurydice este formată din 37 de unități naționale situate în 33 de țări participante la programul de acțiune europeană în materie de educație și formare pe tot parcursul vieții și dintre care majoritatea sunt state membre UE. În cadrul Agenției Executive „Educație, Audiovizual și Cultură”, cu sediul la Bruxelles, se află unitatea de coordonare a rețelei. Între partenerii rețelei Eurydice sunt Eurostat, CRELL (Centre for Research on Life Long Learning), ETF (Fondation Européenne pour la formation), Cedefop (Centre européen pour le développement de la formation professionnelle). Pentru a asigura comparabilitatea datelor furnizate, Eurydice colaborează cu organizații internaționale precum UNESCO, OCDE, dar și cu alte instituții și structuri de la nivel european.

Datele despre educație sunt grupate în 121 de indicatori care acoperă următoarele domenii:

- contextul în care funcționează sistemul de învățământ;
- structuri ale sistemului de învățământ;
- participarea școlară: rata de participare școlară pe diferite niveluri de învățământ, speranța de școlarizare, mobilitatea educațională;
- resurse ale sistemului de învățământ;
- procese educaționale;
- absolvenți și niveluri de calificare.

Mult mai recent, în 2005, o echipă multidisciplinară formată din cadre didactice și cercetători din universități și centre de cercetare europene au colaborat pentru a elabora un sistem internațional de indicatori ai echității și egalității în sistemele de învățământ din UE, în cadrul unui proiect susținut de Comisia Europeană prin programul Socrates 6.1.2.

Proiectul s-a desfășurat în cadrul Grupului European de Cercetare a Echității Sistemelor Educaționale – GERESE (Groupe Européen de Recherche sur l'Équité des Systèmes Educatifs).

Așa cum este precizat și în raportul publicat de către GERESE în două ediții – prima în care sunt incluse doar 15 state membre și o a doua ediție în 2006, actualizată, în care au intrat și celelalte state nou intrate în UE – scopul acestui proiect a fost nu doar acela de a măsura și compara echitatea și egalitatea din sistemele de învățământ europene, ci și de a construi un instrument util decidenților responsabili de politicile educaționale din aceste țări.

Sistemul elaborat de către această echipă cuprinde un număr de 29 de indicatori grupați pe două dimensiuni. Prima dimensiune se concentrează asupra indivizilor între care se pot manifesta diferite forme de inegalitate în fața educației. Pentru evaluarea acestora au fost construiți 15 indicatori dintre care:

- 3 indicatori măsoară diferențele/inegalitățile dintre indivizi;
- 7 indicatori măsoară inegalitățile dintre grupuri/categorii de indivizi;
- 5 indicatori măsoară ponderea populației situate sub pragul minim de competențe.

Cea de-a doua dimensiune, unde sunt concentrați ceilalți 14 indicatori, vizează diferențele care pot să se manifeste la nivelul domeniilor educației: contextul socio-economic în care acționează sistemul de învățământ, procesul instructiv-educativ, rezultatele interne ale sistemului de învățământ și rezultatele externe ale acestuia. Datele utilizate pentru calcularea acestor indicatori provin din surse diferite. De exemplu, pentru stabilirea ponderii celor situați sub pragul minim de cunoștințe se face apel la datele PISA iar pentru a stabili care este relația dintre educație și piața muncii sunt utilizate bazele de date ale EUROSTAT.

Și celelalte sisteme de evaluare a sistemelor de învățământ sunt în măsură să contribuie la stabilirea gradului de egalitate, accesibilitate, calitate a educației într-o țară. De exemplu, PNUD este un organism care publică din 1990 un *Raport asupra Dezvoltării Umane* în care se regăsesc date și despre educație, considerată a fi unul dintre factorii foarte importanți ai dezvoltării tuturor societăților. Între indicatorii utilizați de PNUD pentru a calcula Indicele Dezvoltării Umane se numără (www.unpd.org):

- rata de alfabetizare adulți;
- rata brută de școlarizare;
- cheltuielile cu educația;
- utilizarea internetului;
- durata medie de școlarizare;
- speranța de școlarizare.

La nivelul organizației UNESCO există un Departament pentru Educație format din șase institute și două centre care se concentrează pe acest domeniu în scopul sprijinirii tuturor statelor de a depăși dificultățile pe care le întâmpină în probleme legate de educarea populației. Rezultatul activității acestui departament este concentrat într-un raport anual – *Educație pentru toți (EPT)* – în care este evaluată situația sistemelor de învățământ din majoritatea țărilor lumii. Excepție o fac țările aflate în conflict sau postconflict unde posibilitatea de a culege date și obiectivitatea acestora este foarte redusă. În cadrul raportului se pune accent pe patru aspecte considerate de importanță majoră (UNESCO, 2010):

- universalizarea învățământului primar;
- rata de alfabetizare a adulților (populația cu vârsta de 15 ani și peste);
- egalitatea de sex în fața educației;
- calitatea educației.

Pe baza acestor indicatori este calculat **Indicele Dezvoltării Educației pentru Toți (IDE)**, un indice compozit care oferă o imagine globală, obiectivă asupra sistemului de educație dintr-o țară. Valoarea indicelui situat între 0 și 1,1 reprezintă realizarea deplină a celor patru obiective.

Pe lângă instrumentele internaționale prin care poate fi evaluat sistemul(ele) de învățământ, multe țări și-au creat propriile sisteme de măsurare/evaluare. România nu face excepție.

În 2005, o echipă de specialiști din domeniul educației a elaborat un **Sistem Național de Indicatori pentru Educație (SNIE)** care este compatibil cu sistemul statistic european construit de EUROSTAT. Asemeni altor sisteme, instrumente de evaluare, măsurare și SNIE a fost creat cu scopul de a sprijini autoritățile în evaluarea sistemului de învățământ dar, în egală măsură, el se adresează tuturor celor implicați în acest domeniu. Sistemul utilizează diverse surse de date – anchete exhaustive asupra unităților de învățământ, AMIGO, anchete asupra formării profesionale continue (FORPRO), ancheta realizată de UNESCO, OCDE și Eurostat printr-un chestionar UOE care reprezintă un sistem de colectare a datelor de la diferite țări. În 2005, *Raportul asupra stării sistemului de învățământ* – document elaborat anual de către autoritățile din domeniu – a utilizat acest instrument de evaluare. Sistemul este structurat pe următoarele componente:

- contextul educației ;
- acces și participare la educație și formare;
- calitatea și eficiența educației și a formării profesionale;
- rezultatele sistemului de învățământ;
- rezultatele educației și formării profesionale.

Între indicatorii utilizați de către SNIE pentru evaluarea accesului și participării la educație și formare se numără: rata brută de cuprindere școlară, rata netă de cuprindere școlară, speranța de viață școlară, rata de tranziție către niveluri de educație etc.

Oricare dintre aceste sisteme poate fi utilizat cu succes în evaluarea stării învățământului dintr-o țară din perspectiva egalității, accesibilității și calității educației însă doar unele dintre ele oferă și posibilitatea realizării de comparații. O evaluare complexă, obiectivă necesită nu doar raportarea sistemului evaluat la propriile obiective, ci și raportarea la alte sisteme similare. Pentru că România este membră UE am ales să utilizăm aici modelul de evaluare propus de GERESE. Pe lângă dimensiunea europeană a acestui sistem există și alte argumente care stau la baza acestei opțiuni:

- sistemul a fost creat special pentru a evalua echitatea și egalitatea la nivelul sistemelor de învățământ europene;
- permite utilizarea unui set divers de date furnizate de majoritatea organizațiilor, organismelor care au avut în vedere accesată problematică deci inclusiv datele utilizate în SNIE;

– starea sistemului nostru de învățământ din perspectiva egalității, accesibilității, calității educației poate fi analizată nu doar din perspectiva propriilor obiective sau comparativ cu celelalte sisteme europene, ci și în raport cu situația din anii trecuți pentru că modelul de evaluare propus permite acest lucru;

– la momentul realizării și publicării raportului România nu era încă membră UE astfel că situația de la nivelul sistemului nostru de învățământ nu a fost analizată pe baza acestui model.

Potrivit acestui raport de evaluare, un sistem de învățământ este considerat ca fiind echitabil dacă:

1. asigură tuturor indivizilor accesul la un minim de cunoștințe care să-i permită să se integreze social;

2. sunt reduse diferențele de rezultate, competențe, cunoștințe dintre cei care au o carieră școlară lungă și cei care părăsesc sistemul mai devreme;

3. diferențele în fața educației dintre indivizii aparținând unor categorii sociale diferite sunt cât mai mici.

Pentru fiecare dintre aceste condiții echipa GERESE a stabilit un set de indicatori:

– *nivelul minim de competențe* este măsurat prin procentul elevilor care se situează sub nivelul 2 al scalei de evaluare a cunoștințelor utilizată de PISA pentru toate cele trei competențe: citire, matematică, științe; procentul tinerilor cu vârsta cuprinsă între 25–34 de ani care nu dețin cel puțin o diplomă de nivel secundar;

– pentru măsurarea *diferențelor dintre competențe* sunt utilizate rezultatele PISA privind dispersia scorurilor obținute de către elevi la cele trei teste (citire, matematică și științe) precum și procentul tinerilor cu vârsta cuprinsă între 25–34 de ani care nu dețin cel puțin o diplomă de nivel secundar;

– *inegalitățile în fața educației dintre diferite categorii sociale* sunt măsurate prin diferențele de scoruri obținute la cele trei teste de elevi în funcție de originea socială (elevi proveniți din medii sociofamiliale, culturale, economice favorizate comparativ cu cei proveniți din medii defavorizate) sex, (masculin/feminin), raportul dintre speranța de școlarizare a fetelor comparativ cu băieții.

Pentru ca egalitatea/inegalitatea în educație să facă obiectul unui proces de evaluare, ea trebuie să reprezinte o problemă a societății și nu doar una individuală. Altfel spus, populația trebuie să conștientizeze existența unei situații inacceptabile pentru ea, ca această situație să afecteze o parte importantă dintre membrii societății/colectivității iar colectivitatea, societatea să se mobilizeze pentru a schimba starea de lucruri existentă cu una favorabilă ei, pentru a identifica soluții, măsuri de rezolvare.

În statele dezvoltate, cele mai puternice reacții ale populației împotriva unui sistem considerat inechitabil s-au manifestat la începutul anilor '60 ai secolului trecut. Reacția populației depinde de foarte mulți factori: contextul sociopolitic, nivelul de informare al populației cu privire la funcționarea sistemului de învățământ, importanța educației în societate etc.

În România, de exemplu, astfel de reacții din partea populației erau aproape imposibile până în '90, iar după aceea a fost nevoie de timp pentru ca, nu doar populația în ansamblu ci și responsabilii, autoritățile în domeniu să înțeleagă ce anume se așteaptă de la sistemul de învățământ. În ultimii ani însă, situația s-a schimbat.

Există însă foarte multe studii, cercetări, rapoarte asupra sistemului nostru de învățământ și în foarte puține dintre ele nu este abordată problematica egalității/inegalității în fața educației. Dacă în prima parte a anilor '90 percepția populației asupra sistemului de învățământ în general și asupra accesibilității acestuia în principal era una favorabilă, în ultimul deceniu, ea a suferit modificări substanțiale.

Tabelul 1

Percepția populației asupra egalității de șanse în educație (%)

Credeti că școlile din România oferă șanse egale tuturor copiilor sau există copii care sunt defavorizați?		Care sunt acești copii (defavorizați)?	
Oferă șanse egale tuturor copiilor	37,4	Cei săraci	63,2
Există copii defavorizați	55,1	Din mediul rural	9,5
NS/NR	7,3	Rromii	7,2
		NS/NR	4,4

Sursa: BOP, mai 2004

Ediția Barometrului de Opinie Publică din mai 2004 a fost dedicată în cea mai mare parte problematicii educației (Fundatia pentru o societate deschisă, 2004). Datele asupra modului în care percepe populația nivelul de egalitate a sistemului nostru de învățământ reflectă o situație îngrijorătoare: mai mult de jumătate din populație consideră sistemul de învățământ din România inechitabil.

3.3. Nivelul minim de educație sau de cunoștințe

Înșușirea de către elevi a unui nivel minim de cunoștințe este văzută ca o situație în care educația acestora nu presupune costuri suplimentare pentru colectivitatea/societatea căruii îi aparțin și, mai mult, permite chiar obținerea unor efecte pozitive în domenii precum sănătatea, colaborarea și cooperarea, respectarea regulilor, normelor care guvernează societatea etc. (Marinescu, 2001: 38).

Nivelul minim de educație nu este același pentru toate tipurile de societăți și pentru toate timpurile. În societățile foarte slab dezvoltate din punct de vedere economic, social, tehnologic, ar fi ideal dacă un număr cât mai mare dintre membrii ei ar ști să scrie și să citească. Aceeași situație era valabilă la nivelul majorității societăților nu mai departe de acum un secol.

În societățile moderne, puternic dezvoltate sau cele aflate în curs de dezvoltare, nivelul minim de educație capătă alte sensuri: individul trebuie să fie capabil să se integreze social, să-și asume responsabilități, să fie în măsură să contribuie nu doar la dezvoltarea sa personală, ci și a comunității/societății în care trăiește etc. La nivelul multor sisteme de învățământ, nivelul minim de educație a ajuns în prezent să se suprapună peste durata obligatorie de școlarizare. Este adevărat că această durată variază de la o țară la alta și nu este fără legătură cu nivelul de dezvoltare socioeconomică a țării respective: în societățile dezvoltate, durata obligatorie de școlarizare înseamnă inclusiv învățământul secundar în timp ce, în țările mai puțin dezvoltate, ea acoperă cel mult 8–9 ani de școală. Dincolo însă de durata acestui nivel de școlarizare, important este ca cea mai mare parte a populației unei țări să-l parcurgă și să-și însușească informațiile, cunoștințele vehiculate prin procesul instructiv-educativ.

Dacă în ceea ce privește timpul pe care trebuie să-l petreacă în școală un individ pentru a atinge un nivel minim de educație, situația este mult mai clară (resursele financiare sunt cele care au rol decisiv), în ceea ce privește conținutul pe care și-l însușește pe durata de școlarizare, există opinii diferite, iar factorii care-l determină sunt mult mai diverși: stadiul de dezvoltare socio-economică, specificul național, cultural, apartenența țării la structuri supranaționale etc.

Unii cercetători sunt de părere că în această etapă de școlarizare individul trebuie să-și însușească deprinderi, capacități, competențe de bază, adică ceea ce Amartya Sen înțelegea prin „capabilități”. Un nivel minim de educație trebuie să aducă individul în situația de a fi „un bun cetățean” (Gutman, 1987, apud Meuret, 2002) susțin alții. Nici organismele internaționale (OCDE, UE) nu au neglijat acest nivel de educație și au stabilit că obiectivul lui trebuie să fie pregătirea individului pentru a fi capabil să se integreze social și profesional (Meuret, 2001).

Modelul de evaluare a sistemelor de învățământ propus de GRESE a adoptat punctul de vedere al UE iar pentru măsurarea nivelului minim de educație al indivizilor sunt utilizate datele PISA.

Programul internațional de evaluare a cunoștințelor PISA utilizează o scală de evaluare împărțită în 7 niveluri, fiecărui nivel corespunzându-i un anumit set de competențe, cunoștințe la care elevul este solicitat să facă față. Toți cei care se situează la nivelul 2 sau sub acest nivel sunt considerați elevi care nu dispun de nivelul minim de educație, competențe care să le permită integrarea socioprofesională. Din punctul de vedere al PISA, această categorie de elevi ar trebui să reprezinte un semnal de alarmă pentru sistemul de învățământ și pentru societatea căreia îi aparțin.

România participă la evaluarea realizată prin Programul PISA din 2000 și tot de atunci observăm că elevii noștri se situează printre cei care dețin cel mai scăzut nivel de competențe pentru acest nivel de școlarizare (Tabel 2). Potrivit datelor PISA, aproape jumătate dintre elevii români cu vârsta de 15 ani, riscă să părăsească sistemul fără a avea un minim de competențe necesare pentru a intra în viața

socioprofesională. Pentru România situația este cu atât mai gravă, cu cât o pondere importantă a absolvenților de învățământ obligatoriu părăsesc sistemul după finalizarea acestui nivel (peste 2% în anul școlar 2008/2009 potrivit datelor MEC).

Tabelul 2

Procentajul elevilor situați sub pragul minim de cunoștințe

	2000	2008	2009
Media OCDE	21,3	24,1	20
Belgia	19	19,44	17,7
Bulgaria	40,3	51,1	41
Cehia	17,5	24,8	23,1
Danemarca	17,9	16	15,2
Germania	22,6	20	18,5
Estonia	:	13,6	13,3
Irlanda	11	12,1	17,2
Grecia	24,4	27,7	21,3
Spania	16,3	25,7	19,6
Franța	15,2	21,7	19,8
Italia	18,9	26,4	21
Cipru	:	:	:
Lituania	30,1	21,2	17,6
Letonia	:	25,7	24,3
Luxembourg	35,1	22,9	26
Ungaria	22,7	20,6	17,6
Malta	:	:	:
Olanda	9,5	15,1	14,3
Austria	19,3	21,5	27,5
Polonia	23,2	16,2	15
Portugalia	26,3	24,9	17,6
România	41,3	53,5	40,4
Slovenia	:	16,5	21,2
Slovacia	:	27,8	22,3
Finlanda	7	4,8	8,1
Suedia	12,6	15,3	17,4
Marea Britania	12,8	19	18,4
Croația	:	21,5	22,5
Islanda	14,5	20,5	16,8
Macedonia	:	32,2	24,5
Turcia	22,1	14,3	15,6
Norvegia	17,5	22,4	14,9

Sursa: Rapport sur l'éducation dans l'UE – datele provin din evaluările PISA (: nu sunt date disponibile).

Pentru orice sistem de învățământ, importantă este nu doar stabilirea poziției pe care o ocupă pe o scală de evaluare în raport cu alte sisteme în ceea ce privește nivelul minim de educație, ci și cine sunt acei elevi care se află în această situație. Datele din programul PISA oferă și informații asupra relației dintre rezultatele

elevilor și anumite particularități ale elevilor (originea socială, tipul de școală frecventat, sex etc.). În cazul României, mediul socioeconomic de proveniență al elevilor explică 13,6% din variația rezultatelor acestora, tipul de școală frecventat (școli favorizate sau școli defavorizate) explică peste 40% din variația rezultatelor.

În ceea ce privește sexul elevilor, populația școlară de sex feminin din România se situează într-o proporție de 30% sub nivelul 2 de competențe în timp ce populația școlară de sex masculin înregistrează o pondere de 51%. Comparativ cu media OCDE, diferențele de la nivelul populației noastre școlare înregistrează din nou valori ridicate: procentajul băieților care se situează sub nivelul 2 de competențe este de 25% iar al fetelor de 13% (PISA 2009).

3.4. Inegalități în fața educației între persoane aparținând unor categorii sociale diferite

Unul dintre obiectivele prioritare ale societății moderne este acela de a crește gradul de coeziune la nivelul fiecăreia dintre ele. Pentru a atinge acest obiectiv, societatea în ansamblu trebuie să depună eforturi pentru a reduce diferențele de acces ale populației la serviciile publice (educație, sănătate), cele dintre venituri, să asigure nu doar locuri de muncă, ci și acces egal la ocuparea unui loc de muncă etc. Asigurarea accesului la educație este unul dintre mijloacele prin care acest obiectiv se poate atinge, pentru că, la nivelul majorității societăților, un nivel înalt de educație se asociază cu un loc de muncă mai sigur și mai bine plătit, cu o stare de sănătate mai bună, cu creșterea gradului de colaborare dintre membrii societății și a celui de implicare civică etc.

Este însă la fel de adevărat că „scăderea inegalităților școlare, care se observă într-un număr mic de state – Suedia, Olanda – se explică mai degrabă prin scăderea inegalităților sociale sau printr-o mai mare securitate socială furnizată celor mai săraci din aceste țări, decât prin reformele educaționale” (Shavit și Blossfeld, 1999, apud GERES: 20). Explicația dată de cei doi cercetători pentru această situație este una foarte simplă: fiind satisfăcute nevoile de bază – hrană, securitate personală, venituri, locuință etc. – populația își poate orienta o parte mai mare a resurselor către educație și își poate stabili obiective pe termen mediu și lung legate de evoluția educațională și cea socioprofesională. Mai mult, având venituri mai mari și mai sigure și investițiile în educație sunt mai consistente.

Autoritățile au găsit căi de mijloc: acoperă costurile cu educația până la un anumit nivel pentru întreaga populație, acordă sprijin în anumite situații pentru niveluri mai înalte sau își retrag suportul atunci când beneficiile cu educația de un anumit nivel sunt mai mult în favoarea individului decât a colectivității. Soluția adoptată diferă de la un sistem de învățământ la altul, până acum neidentificându-se o soluție-miracol. Cert este că resursele publice sunt limitate și nu pot acoperi nevoile tuturor membrilor societății și cu cât nivelul de dezvoltare economică al

unei țări este mai scăzut cu atât ponderea populației care are nevoie de suport este mai mare. Diferențele dintre capacitatea statului de a acoperi costurile cu educația și cele ale populației se reflectă în nivelul inegalităților dintre diferite categorii sociale în ceea ce privește accesul și succesul în educație.

La nivelul sistemului nostru de învățământ, cele mai evidente inegalități în fața educației dintre diferite categorii sociale sunt cele dintre populația din mediul rural și cea din urban.

Tabelul 3

Rata brută de cuprindere în învățământul primar și gimnazial (%)

	2001/2002	2005/2006	2008/2009
total	97	101,5	98,4
urban	98,6	106,7	106,3
rural	95,2	96,6	91,6
feminin	96,3	100,7	97,7
masculin	97,7	102,3	99,2

Sursa: MEC, 2009, Date calculate pe baza informațiilor INS 2001–2009

La nivelul învățământului primar și gimnazial rata de participare este ridicată și în mediul urban și în mediul rural și în cazul fetelor și al băieților, diferențele deja încep să prindă contur: cei care locuiesc în mediul rural au o rată de participare mai scăzută comparativ cu cei din urban, la fel și fetele în comparație cu băieții.

Pe măsură ce nivelul de educație este mai înalt și diferențele sunt mai accentuate.

Tabelul 4

Rata brută de cuprindere în învățământul liceal (%)

	2001/2002	2005/2006	2008/2009
total	55,1	54,7	72
urban	70,1	68,4	86,8
rural	33,3	36,7	54,8
feminin	61,4	59,9	75,8
masculin	49	49,6	68,3

Sursa: MEC, 2009, Date calculate pe baza informațiilor INS 2001–2009

Pe ansamblu, rata de participare la nivelul secundar de învățământ se diminuează atât pe medii de rezidență cât și pe sexe (Tabel 4 și Tabel 5). Observăm însă că inegalitățile în fața educației dintre diferite categorii sociale iau și o altă formă în sistemul nostru de învățământ: aceea a orientării sau rutei școlare.

Populația din mediul rural este mai slab reprezentată la nivelul rutei academice (Tabel 5) comparativ cu populația din mediul urban. De reținut că

această diferență nu este fără impact asupra întregului traseu educațional și profesional al individului: în România absolvirea învățământului profesional nu permite accesul la nivelul superior de învățământ.

Tabelul 5

Rata brută de cuprindere în învățământul profesional (%)

	2001/2002	2005/2006	2008/2009
total	25,8	27,6	25,3
urban	24,8	24,6	17,5
rural	27,2	31,5	29
feminin	19,7	21,6	19,2
masculin	31,6	33,3	31

Sursa: MEC, 2009, Date calculate pe baza informațiilor INS 2001–2009

Deși abia în ultimul raport publicat de MEC sunt prezentate date vizavi de participarea la nivelul superior de educație pe medii rezidențiale, situația nu este deloc surprinzătoare și, cu siguranță, nici pentru anii în care nu dispunem de date nu este greu de prevăzut că s-a întâmplat același lucru: populația din mediul rural este sub-reprezentată la acest nivel (Tabel 6).

Tabelul 6

Rata brută de cuprindere în învățământul superior (%)

	2001/2002	2005/2006	2008/2009
total	31,2	44,8	51,7
urban	–	–	62,8
rural	–	–	33,9
feminin	34,6	–	58,4
masculin	28	–	45,3

Sursa: MEC, 2009, Date calculate pe baza informațiilor INS 2001–2009

O primă cauză o constituie ruta școlară diferită pe care o urmează cele două categorii de populație: cei care urmează ruta academică (liceul) preponderent din mediul urban se regăsesc în învățământul superior iar cei care urmează ruta vocațională (școli profesionale, de artă și meserii), cei mai mulți din mediul rural nu au acces la acest nivel de învățământ.

Întrebarea care apare este de unde provine această diferență de traseu educațional.

O parte importantă a diferențelor de performanță are ca sursă calitatea educației asigurată de către școala pe care o frecventează elevii. În România, calitatea educației asigurată de către școală variază nu doar de la un mediu rezidențial la altul, ci și de la o școală la alta, de la o clasă la alta. Datele PISA

2009 evidențiază faptul că în România, aproape jumătate din variația performanțelor elevilor sunt influențate de diferențele dintre școli dar și de cele care se manifestă în interiorul aceleiași școli (Tabel 7).

Tabelul 7

„Efectul-școală” asupra variației performanțelor elevilor

	Variația inter-școală a performanței elevilor	Variația intra-școală
Media OCDE	41,7	64,5
Belgia	61,7	55,8
Bulgaria	74,1	74,3
Cehia	49	51,1
Danemarca	13,1	69,4
Germania	68	44,9
Estonia	18	64,6
Irlanda	32,4	80,4
Grecia	54,8	64,2
Spania	19,5	69,8
Franța	w	w
Italia	77,3	47,2
Lituania	21,5	59,9
Letonia	16,1	60
Luxembourg	61,6	79,7
Ungaria	67,5	33,7
Olanda	59	32,3
Austria	64,5	51,4
Polonia	18,3	79,3
Portugalia	29,6	59,9
România	46,8	44,2
Slovenia	47,8	35,8
Slovacia	34,5	52,7
Finlanda	7,7	80,7
Suedia	21,7	95,7
Marea Britania	32	77,2
Croația	46,7	51,6
Islanda	15,6	94,5
Turcia	75,4	37,5
Norvegia	10,1	87,7

Sursa: PISA 2009

La nivelul tuturor sistemelor de învățământ din UE acest tip de factor – „factorul-școală” – își face simțită prezența însă acționează diferit. În unele state este mai accentuată diferența dintre școli (Belgia, Bulgaria, Austria etc.) în timp ce în altele diferențe din interiorul aceleiași școli sunt mai accentuate (Islanda, Finlanda, Luxembourg etc.). Interpretarea acestor rezultate din perspective

inegalităților în fața educației dintre categoriile sociale care formează o societate sunt mai complicate.

Pe de o parte, trebuie remarcat faptul că utilizarea unui ansamblu de indicatori și nu a unui singur relevă aspecte importante ale sistemului de învățământ în ceea ce privește accesibilitatea și egalitatea în educație. Astfel, unele state sunt mai accesibile și prezintă un nivel mai înalt de egalitate în ceea ce privește nivelul minim de cunoștințe, însă prezintă inegalități majore în ceea ce privește accesul la aceeași calitate a educației a diferitelor categorii sociale (de exemplu, Belgia sau Finlanda).

Pe de altă parte, este clar că orice diferență în ceea ce privește calitatea educației este de condamnat dar, foarte greu de stabilit care este mai gravă: diferențele dintre școli sau diferențele manifestate în interiorul aceleiași școli. Și un tip și celălalt de diferențe conduc la presupunerea că elevii sunt grupați pe niveluri de pregătire care, deși contravin oricărui dispoziții legale, se practică în foarte multe țări. Acest mod de grupare a elevilor nu trebuie să fie neapărat decizia școlii. Este demonstrat faptul că, în multe state, școlile cotate ca fiind mai bune funcționează în cartiere/zone cu populație favorizată din punct de vedere socioeconomic, familial, cultural iar școlile cotate mai slab sunt frecventate cu preponderență de elevi proveniți din medii defavorizate. Astfel, o parte a diferențelor în ceea ce privește performanțele pot fi rezultatul acestui tip de selecție.

Deși factorul-școală are și în România un impact semnificativ asupra performanțelor elevilor, comparativ cu alte state UE putem afirma că fenomenul de segregare școlară nu este atât de puternic la noi ca în state precum Austria sau Grecia (Tabel 7).

Datele PISA 2009 pun în evidență faptul că există diferențe importante între sistemele de învățământ în ceea ce privește distribuția elevilor pe scala de performanță. Dacă în unele state situația este mai echilibrată (Finlanda, Suedia, Islanda) în altele este dramatică. În România, de exemplu, o pondere extrem de redusă a elevilor se situează în prima parte a scalei în timp ce marea majoritate se poziționează pe ultimele niveluri de performanță.

Menținerea în sistem pentru o perioadă cât mai lungă de timp a populației de vârstă școlară este determinat și de tipul de performanțe obținute de elevi. Este un fapt demonstrat acela că, elevii indiferent de particularitățile socioeconomice, culturale, familiale, etnice, sex etc. atunci când obțin rezultate școlare mai bune absentează mai rar de la școală, manifestă interes mai mare pentru activitățile din școală etc. Rezultatele elevilor influențează și atitudinea familiei acestuia vizavi de educație: părinții elevilor care obțin rezultate școlare bune au tendința de a investi mai mult în educația copiilor susținându-i pentru o perioadă mai lungă de timp în școală.

Succesul educațional al copiilor „trece” prin cel al părinților ori, nivelul de educație al populației adulte din România este scăzut comparativ cu alte state

europene: media UE, în 2009, în ceea ce privește rata de absolvire a nivelului superior de educație, era de 32,3 % în timp ce România înregistra cel mai scăzut procent – 16,8% (*Rapport sur l'éducation dans l'UE...2011*). Educația părinților are impact asupra educației copiilor, ea manifestându-se la nivelul tuturor țărilor participante la evaluarea PISA și în toți anii când s-a realizat testarea: copiii ai căror părinți au un nivel înalt de educație au obținut rezultate mai performante la toate cele trei tipuri de competențe (PISA 2009).

În aceste condiții, putem afirma că egalitatea de acces la educație care înregistrează valori mai ridicate în școala din România este compromisă de existența celorlalte tipuri de inegalități: inegalități dintre diferite categorii sociale, inegalități între cariere școlare, inegalități în ceea ce privește accesul la un minim de cunoștințe.

Evaluarea gradului de egalitate/inegalitate la nivelul sistemului nostru de învățământ după modelul propus de GERES pune în evidență următoarele aspecte:

- comparativ cu celelalte state UE, sistemul de învățământ din România prezintă un nivel ridicat al inegalităților din toate cele trei perspective: inegalități între categorii sociale, inegalități între indivizi, un procent ridicat al elevilor care se situează sub pragul minim de competențe;

- raportat la obiectivele pe care și le-au propus responsabilii în domeniu – creșterea ratei de participare la educație la toate nivelurile, creșterea performanțelor educaționale, corelarea ofertei educaționale cu cerințele pieței muncii – datele ne arată că suntem încă departe de a atinge vreunul dintre aceste obiective (poate doar la nivelul primar și gimnazial putem vorbi despre o participare ridicată însă cu precizarea că sunt încă multe categorii sociale – romii, de exemplu – care rămân în afara sistemului și la acest nivel);

- măsurile aplicate până în acest moment la nivelul sistemului nostru de învățământ încă nu au condus la rezultatele scontate.

Cauzele inegalităților în fața educației prezente la nivelul sistemului nostru de învățământ se situează atât în afara sistemului – inegalități socioeconomice majore la nivelul populației, deteriorarea condițiilor de trai – cât și în interiorul sistemului – diferențe între instituțiile de învățământ în ceea ce privește calitatea educației asigurate, a condițiilor de învățare, orientarea școlară precoce, o durată obligatorie de școlarizare redusă etc.

Creșterea accesibilității și egalității învățământului pentru toți membrii societății poate fi realizată doar dacă se acționează simultan asupra tuturor cauzelor și nu doar asupra uneia sau a alteia dintre categorii. Acesta înseamnă că este nevoie de un efort concentrat din partea tuturor responsabililor, decidenților de la nivelul sistemului de învățământ dar și de la nivelul altor sisteme ale societății. Avantajul evaluării sistemului de învățământ după acest model constă în aceea că se poate urmări în timp dacă aceste eforturi au fost depuse și dacă, prin comparație cu situația actuală, s-a înregistrat vreun progres.

Bibliografie

1. Bârzea, C. (coord.), *Sistemul național de indicatori pentru educație*, 2005 disponibil online la <http://www.fiatest.ro/eqf/INDICATORII%20NATIONALI%20PENTRU%20EDUCATIE%20-Manual.pdf>.
2. Becker, G., *Capitalul uman*, București, Editura ALL, 1997.
3. Bottani, N., *Le niveau d'huile, le moteur et la voiture: les enjeux d'une évaluation de la qualité de l'enseignement par les indicateurs* în „Revue Education & Formation”, No. 78, 2008, disponibil online la <http://ute3.umh.ac.be/revues>.
4. Boudon, R. *L'inégalités de chances. La mobilité sociale dans la sociétés industrielles*, Paris, Hachette, 1973.
5. Bourdieu, P., Passeron, J.C., Învățământ și reproducție socială, în Mahler, F., (coord.) *Sociologia educației și învățământului. Antologie de texte contemporane de peste hotare*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1975.
6. Chauvel L., *Reproduction de la reproduction scolaire* în „Mouvements”, No. 5, 1999, pp.10–19, disponibil online la <http://louis.chauvel.free.fr/textes.html>.
7. Demeuse M., Baye, A., *Mesurer et comparer l'équité des systèmes éducatifs en Europe* în „Revue Education & Formation”, No. 78, 2008, disponibil online la <http://ute3.umh.ac.be/revues>.
8. Dubet, F. *L'école et l'exclusion* în „Education et Societes”, No. 5, 2000, disponibil online la www.inrp.fr/publications/edition-electronique/education.../RE005.pdf.
9. Dupriez, V., Vandenberghe, V. *L'école en Communauté française de Belgique: de quelle inégalité parlons-nous?*, în „Les Cahiers de Recherche en Education et Formation”, No. 27, Mai 2004 disponibil online www.giref.ucl.ac.be.
10. Eurydice, *Chiffres clés de l'éducation 2009: une vue d'ensemble sur les systèmes éducatifs européens*, 2009, disponibil online la http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/key_data_series/107FR.pdf
11. Fundația pentru o Societate Deschisă, *Barometrul de opinie publică. România Mai 2004*, disponibil online la <http://www.mmt.ro/Cercetari/bop%202004.pdf>.
12. G.E.R.E.S.E, *L'équité des systèmes éducatifs européens: un ensemble d'indicateurs*, Service de pédagogie théorique et expérimentale, Université de Liège, 2005, disponibil online la http://ec.europa.eu/education/programmes/socrates/observation/equality_fr.pdf.
13. INS, *Indicadori de dezvoltare durabilă*, 2010, disponibil online la http://www.insse.ro/cms/files/Web_IDD_BD/index.htm.
14. Marinescu, C., *Educația, perspectivă economică*, București, Editura Economică, 2001.
15. Metro Media Transilvania, Agenția de Strategii Guvernamentale, *Calitatea educației din învățământul preuniversitar*, 2007, disponibil online la <http://www.publicinfo.ro/pagini/sondaje-de-opinie.php>.
16. Meuret, D., *Tentative de comparaison de l'équité des systèmes éducatifs français et américain* în „Carrefours de l'éducation”, No. 13, 2002, pp. 126–151, disponibil online la www.cairn.info/load_pdf.php?ID_ARTICLE=CDLE_013_0126.
17. Ministerul Educației, Cercetării și Inovării, *Raport asupra stării sistemului național de învățământ*, 2009, disponibil online la <http://www.edu.ro/index.php/articles/12926>.
18. Normand, R. *La mesure de l'école: de la tradition statistique à la modernité économétrique* în „Education et societies”, No. 16, 2005, pp. 209–226, disponibil online la www.cairn.info/resume.php?ID_ARTICLE=ES_016_0209.
19. OECD, *Education at a Glance 2010: OECD indicators*, 2010, disponibil online la <http://www.oecd.org/dataoecd/45/39/45926093.pdf>.
20. OECD, *PISA 2009 Results: What Students Know and Can Do – Student Performance in Reading, Mathematics and Science*, 2010, Vol. I, disponibil online la www.oecd.org/edu/pisa/2009.
21. *Rapport sur l'éducation dans l'UE: des progres, mais des efforts restent nécessaires pour atteindre les objectifs*, 2011, disponibil online la http://www.ec.europa.eu/education/news/news2900_fr.htm.
22. UNESCO, Institute for Statistics, *Education Indicators Technical guidelines*, 2009, disponibil online la <http://www.uis.unesco.org/Library/Documents/eiguide09-en.pdf>.
23. UNESCO, *Education pour tous. Atteindre les marginalisés*, 2010, disponibil online la <http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001875/187513F.pdf>.
24. UNDP, *Indicateurs internationaux de développement humain*, 2010, disponibil online la <http://hdr.undp.org/fr/statistiques/>.

CAPITOLUL 4

CALITATEA OCUPĂRII

În timp, au fost utilizate diferite concepte care și-au propus să determine și să măsoare modul în care oamenii muncesc, și mai ales în condițiile în care aceștia muncesc: calitatea locurilor de muncă, calitatea vieții de muncă, calitatea ocupării, calitatea muncii. În acest capitol vom defini cadrul metodologic de analiză a ocupării, prezentând principalele dimensiuni utilizate în cercetările dedicate acestui domeniu.

Ocuparea se definește operațional urmărind două direcții: munca plătită (angajații, inclusiv ucenicii sau membrii forțelor armate) și munca pe cont propriu (angajatorii, producătorii de bunuri pentru consumul propriu/subzistență, membrii cooperativelor etc.). Conform definiției ILO, persoanele ocupate sunt cele cu vârsta de peste 15 ani care, în timpul unei perioade specificate (o săptămână sau o zi) s-au aflat într-una dintre categoriile amintite (angajați sau pe cont propriu).

4.1. Conceptul de *calitate a ocupării*

Conceptul de *calitate a ocupării* a făcut obiectul unei prime analize de ordin metodologic la începutul anilor '70 ai secolului trecut, când a fost abordat din trei perspective: individuală, a angajatorului și a societății ca întreg (Land, 1975). Preocuparea de definire și clarificare metodologică s-a născut ca urmare a limitelor dovedite de indicatorii statistici clasici ai pieței muncii (rata ocupării, rata șomajului) și s-a concretizat prin completarea cu dimensiunile subiective ale conceptului.

Land (1975) a propus două tipuri de indicatori pentru calitatea ocupării, care corespund unor valori sociale generale: nivelul de bunăstare socială (evaluarea condițiilor de muncă, satisfacția cu locul de muncă etc.) și echitatea socială (relațiile de la locul de muncă). Sistemul de indicatori propus este condiționat de două criterii de validitate externă: politicile sociale și covariația cu schimbările sociale.

În aceeași perioadă, Seashore (1975), a analizat calitatea ocupării urmărind cele trei perspective: a angajatului, a angajatorului și a societății și a delimitat pentru fiecare dintre acestea dimensiunile, creând un complex model de analiză.

Tabelul 1
Modelul calității ocupării

<i>Din perspectiva angajatului:</i>
<ul style="list-style-type: none"> • satisfacția cu locul de muncă (în general și în legătură cu anumite aspecte specifice ale locului de muncă și mediul locului de muncă); • sentimentele de frustrare sau tensiune în legătură cu locul de muncă; • stima de sine; • statusul afectiv (anxietate, depresie, resentimente, descurajare); • stare fiziologică precară (oboseală, boli profesionale, risc de probleme cardiace sau alte probleme de sănătate, dependență de droguri); • satisfacția cu potențialul de dezvoltare personală, adaptabilitate, realizarea în carieră.
<i>Din perspectiva angajatorului:</i>
<ul style="list-style-type: none"> • productivitate (calitatea și cantitatea rezultatelor muncii), comportamente inovative, inițierea de noi tehnici sau proceduri pentru creșterea productivității; • adaptabilitate la schimbarea procedurilor de lucru, dezvoltarea capacităților proprii; • absenteism, fluctuație; • comportamente contraproductive (sabotaj, hoție, oprirea lucrului); • îndepărtare de muncă; • identificarea angajatului cu organizația.
<i>Din perspectiva societății:</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Produsul Intern Brut, • creșterea valorii forței de muncă; • costul protecției sociale pentru populația care lucrează și pentru dependenți; • comportamente de consum și atitudini; • adaptabilitatea socială, • scorurile satisfacției cu viața în societate; • alienarea; • calitatea vieții.

Sursa: Seashore, 1975

Rata șomajului este un indicator standard pentru comparațiile internaționale cu privire la piața muncii, dar cu limite clare în evaluarea calității ocupării, putând oferi doar o imagine cantitativă a problemei. Rata șomajului indică starea pieței muncii și poate deveni un factor serios de stres pentru angajat (Howell și alții, 2010). Conceptul de calitate a ocupării a început să fie folosit mai ales în ultimul deceniu, implicând un sens mai larg decât rata șomajului, fiind analizat ca multidimensional, atât obiectiv cât și subiectiv, individual dar și la nivel de organizație sau chiar de politică. Alternativ, s-a folosit și conceptul de calitate a locului de muncă (*job quality*), similar celui de calitate a ocupării. Clasic, științele economice măsoară calitatea locului de muncă, în general prin nivelul salarial iar sociologia și relațiile industriale prin condițiile de muncă (Erhel și Guergoat, 2010). Abordările actuale largesc foarte mult cadrul conceptual și adaugă o serie de dimensiuni subiective dar și de influență a muncii în alte domenii ale vieții (familie, timp liber). De exemplu, Green (2009) operaționalizează calitatea locului de muncă prin cinci dimensiuni esențiale: plată, abilități, efort, autonomie și securitate, creând astfel un indice al calității locului de muncă.

Tabelul 2
Indicatori ai calității vieții de muncă

Cherns (1975)	Warman (1980)	Turcotte (1982)
Remunerarea	Susținerea muncii	Autonomia
Condițiile de securitate și sănătate a muncii	Utilizarea și dezvoltarea potențialului personal	Factorii fizici de mediu (căldură, zgomot, aerisire, iluminare)
Oportunitatea de a utiliza și dezvolta capacitățile individuale	Participare și influență	Utilizarea potențialului și a încrederii
Oportunitățile de carieră	Progresul pe baza experienței	Răspunsul primit
Natura relațiilor interpersonale	Planul de dezvoltare a carierei	Identitatea la locul de muncă
Regulile organizației	Relațiile cu superiorii	
Munca și viața personală	Relațiile cu colegii	
	Relațiile patronate-sindicate	
	Respectarea drepturilor indivizilor/angajaților	
	Încrederea în conducere	
	Mediul fizic de muncă	
	Bunăstarea economică	
	Atitudinea angajaților	
	Stresul la locul de muncă	
Impactul asupra vieții personale		
Implicarea angajaților		

Sursa: Roch Laflamme 1994: 27.

4.2. Abordarea instituțională a calității ocupării

Politica Uniunii Europene de stimulare a ocupării, atât cantitativ cât și calitativ, a lansat o utilizare la scară largă a conceptului de calitate a ocupării la nivelul politicilor publice.

Calitatea ocupării a fost operaționalizată printr-un set de dimensiuni în funcție de criterii de calitate: relevanța pentru politici; utilizarea de date statistice valide, de preferat Eurostat; comparabilitatea între țările UE; actualitatea datelor; utilizarea datelor, ușor de interpretat și analizat. Indicatorii au avut o importanță aplicativă, fiind utilizați pentru a evalua performanța și eforturile statelor din Uniunea Europeană cu privire la ocupare.

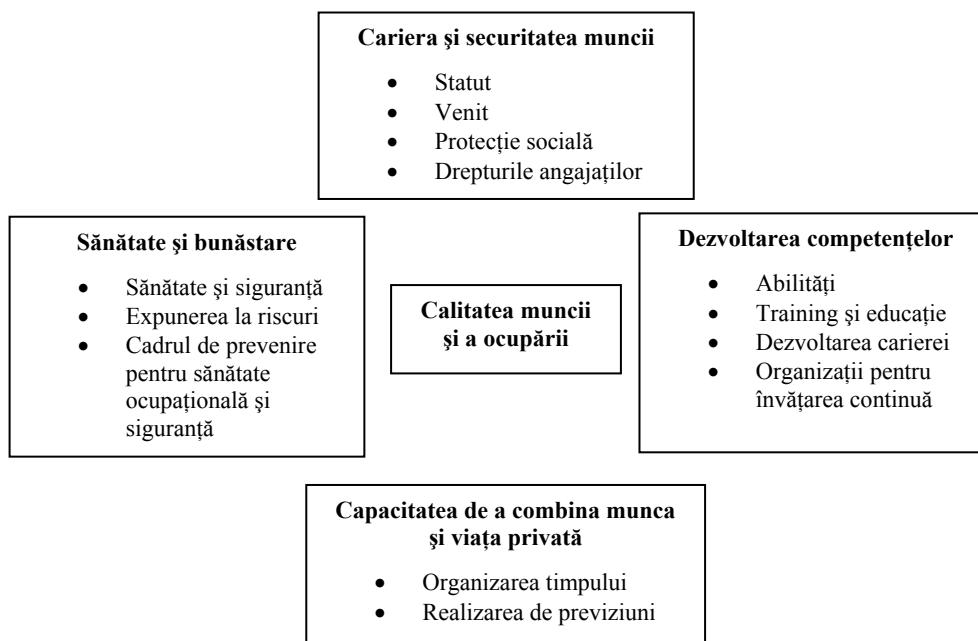
Inițial, au fost identificați 35 de indicatori generali și 64 de indicatori de context ce acopereau câteva arii de politici: creșterea șanselor de ocupare, stimularea capacităților antreprenoriale, adaptabilitatea și oportunitățile egale, performanța medie pe piața muncii (European Employment Strategy) iar în următorii ani lista indicatorilor s-a lărgit. În anul 2000, în cadrul Consiliului de la Lisabona, a fost menționat conceptul de calitate a ocupării care a devenit un obiectiv al Strategiei Europene de Ocupare. Până atunci, a fost accentuată în mod special latura cantitativă a ocupării (în special ratele ocupării și indicatori ai salarizării).

În cadrul Summit-ului de la Laeken (2001) a fost delimitat foarte clar conceptul de calitate a ocupării și s-a definitivat o listă a indicatorilor săi:

calitatea intrinsecă a locului de muncă, abilitățile persoanei, educația continuă și dezvoltarea carierei, egalitatea de gen, siguranța la locul de muncă, flexibilitatea și securitatea, incluziunea și accesul pe piața muncii, organizarea muncii și echilibrul muncă–familie, dialogul social și mediul de muncă, diversitatea și non-discriminarea, performanța și productivitatea economică generală (Comisia Europeană, 2001). În anul 2010 a fost publicată de către UNECE (United Nations Economic Commission for Europe) o nouă listă de dimensiuni și indicatori stabiliți împreună cu Organizația Internațională a Muncii și Eurostat. În stabilirea acestui set complex de indicatori s-a pornit de la cele trei abordări ale calității ocupării: Indicatorii pentru Muncă Decentă (ILO), Indicatorii de Calitate a Ocupării (Comisia Europeană pentru Indicatori ai Calității Muncii) și Cadrul pentru Calitatea Locurilor de Muncă și Ocupare (Fundația Europeană pentru Îmbunătățirea Condițiilor de Viață și de Muncă).

Figura 1

Determinanți ai calității muncii și ocupării

Sursa: Fundația Europeană pentru Îmbunătățirea Condițiilor de Viață și de Muncă, 2002

Lista indicatorilor pentru măsurarea calității ocupării a fost criticată în timp, în primul rând, datorită definerii slabe a conceptului, care a avut ca punct de pornire consensul politic, în detrimentul unei fundamentări teoretice, iar în al doilea rând, din cauza sărăciei informațiilor existente cu privire la acești indicatori în țările Uniunii Europene (Davoine, 2006). Seturile de indicatori pentru calitatea ocupării au apărut în primul rând dintr-o nevoie de monitorizare a stării pieței muncii și de

realizare a unor comparații internaționale (în special pentru Uniunea Europeană și țările în curs de aderare de la vremea respectivă).

Lansat în 1999¹ conceptul de *muncă decentă* reprezintă o alternativă la conceptul de calitate a ocupării, însumând prin definiție aspirațiile oamenilor în ceea ce privește activitatea lor pe piața muncii. Include: „oportunități pentru bărbați și femei de a obține locuri de muncă decente și productive, echitate, securitate și demnitate umană” aducând în plus față de conceptele anterioare o orientare valorică (ILO 1999). Din punct de vedere instituțional, s-au stabilit patru obiective de politică a ocupării pentru atingerea standardului de muncă decentă (UNECE, 2009):

- respectarea principiilor fundamentale și dreptului la muncă la standarde internaționale;
- ocuparea și oportunitățile de câștig;
- protecția și securitatea socială;
- dialogul social și tripartitism-ul.

Munca decentă ia în considerare atât dimensiunea calitativă cât și cea cantitativă a ocupării și se aplică nu doar celor care muncesc formal ci și celor care au ocupații non standard (cei care muncesc acasă sau celor care au contracte temporare sau parțiale) (Ghai, 2003).

Conceptul de muncă decentă a fost operaționalizat folosind șase dimensiuni (Anker și alții, 2002; Ghai, 2003): oportunități egale pe piața muncii pentru toate persoanele, munca în condiții de liberă alegere, munca productivă, echitate în muncă, securitate, demnitate la locul de muncă. Indicatorii statistici pentru măsurarea nivelului de muncă decentă s-au stabilit luându-se în considerare obiectivele de politici pentru „muncă decentă”: reducerea sărăciei prin muncă decentă, dezvoltare durabilă, locuri de muncă mai bune conduc la o viață mai bună.

Tabelul 3

Indicatorii statistici pentru măsurarea muncii decente

<ol style="list-style-type: none"> 1. Oportunități de angajare. 2. Muncă remunerată. 3. Câștiguri salariale adecvate și munca productivă. 4. Program decent de lucru. 5. Stabilitatea și securitatea muncii. 6. Echilibrul muncă/familie. 7. Tratamente corecte în ocupare. 8. Mediu sigur de muncă. 9. Protecție socială. 10. Dialog social și relații de muncă. 11. Contextul social și economic al muncii decente.
--

Sursa: Anker și alții, 2002.

Tabelul următor cuprinde, comparativ, dimensiunile Laeken și UNECE pentru calitatea ocupării, arătând care sunt obiectivele de politici corespunzătoare fiecăreia și indicatorii corespunzători de analiză/monitorizare.

¹ La Conferința Internațională a Muncii (Sesiunea 87).

Tabelul 4

Dimensiunile calității ocupării

Nr. crt.	Dimensiunea calității ocupării Laeken EU 2007	Dimensiuni ale calității ocupării UNECE 2010	Obiective de politici	Indicatori de analiză/monitorizare
1	Calitatea intrinsecă a locului de muncă		<ul style="list-style-type: none"> • Locurile de muncă satisfăcătoare • Compatibile cu calificarea și abilitățile persoanei • Retribuții adecvate 	<ul style="list-style-type: none"> • Satisfacția cu locul de muncă • Nivelul de calificare raportat la cerințele locului de muncă
2	Calificare, învățare continuă și dezvoltarea carierei	<ul style="list-style-type: none"> • Dezvoltarea capacităților și formare 	<ul style="list-style-type: none"> • Asigurarea de șanse pentru dezvoltarea calităților potențiale la maxim prin învățare continuă 	<ul style="list-style-type: none"> • Ratele de participare la educație și formare profesională a populației de vârstă activă pe sexe, grupe de vârstă, nivel de instruire etc. • Proporția forței de muncă ce utilizează computere în scopuri lucrative
3	Egalitatea de gen	<ul style="list-style-type: none"> • Tratamente egale în ocupare 	<ul style="list-style-type: none"> • Oportunități egale între bărbați și femei • Eliminarea discriminării de gen • Eliminarea diferențelor salariale • Eliminarea diferențelor la angajare 	<ul style="list-style-type: none"> • Diferențele remunerării între sexe • Diferențele dintre ratele de ocupare ale femeilor și bărbaților • Diferențele dintre ratele de șomaj ale celor două genuri • Gradul de segregare de gen pe sectoare și ocupații
4	Sănătate și siguranță la locul de muncă	<ul style="list-style-type: none"> • Siguranța la locul de muncă 	<ul style="list-style-type: none"> • Asigurarea de condiții de muncă sigure, sănătății și protecției – atât în termeni fizici și psihogeni 	<ul style="list-style-type: none"> • Numărul accidentelor de muncă și costurile aferente • Rata îmbolnăvirilor profesionale
5	Flexibilitate și securitate	<ul style="list-style-type: none"> • Securitatea ocupării 	<ul style="list-style-type: none"> • Necesitatea existenței unui echilibru adecvat între flexibilitate și securitate • Încurajarea atitudinii pozitive față de schimbările de la locul de muncă sau de pe piața muncii 	<ul style="list-style-type: none"> • Ponderea persoanelor ocupate (voluntar sau involuntar) cu timp de muncă parțial și respectiv ponderea celor cu contracte de muncă pe perioadă determinată

6	Incluziunea și accesul pe piața muncii	<ul style="list-style-type: none"> • Protecție socială 	<ul style="list-style-type: none"> • Trebuie îmbunătățite incluziunea și accesul celor care intră pentru prima dată pe piața muncii, precum și a celor aflați după o perioadă de șomaj și inactivitate 	<ul style="list-style-type: none"> • Tranzitiile între ocupare, șomaj și inactivitate • Tranzitiile somerilor către ocupare și formare profesională • Rata totală a ocupării • Rata ocupării pe grupe de vârstă și nivel de instruire • Rata totală a șomajului de lungă durată pe sexe • Rata șomajului tinerilor
7	Organizarea muncii și echilibrul muncă-timp liber	<ul style="list-style-type: none"> • timp de lucru și echilibrul muncă-timp liber 	<ul style="list-style-type: none"> • Acordurile de muncă, în special cele ce privesc timpul de muncă, împreună cu serviciile de asistență ar trebui să permită un echilibru între muncă și timpul liber 	<ul style="list-style-type: none"> • Diferența absolută a ratelor de ocupare înregistrate în prezența unui copil de până la 6 ani și fără prezența copiilor pe sexe • Ponderea angajaților ce și-au părăsit ultimul loc de muncă din rațiuni ce privesc responsabilitățile familiale sau pentru scopuri legate de educație pe sexe
8	Dialogul social și implicarea lucrătorilor	<ul style="list-style-type: none"> • Dialog social 	<ul style="list-style-type: none"> • Toți angajații trebuie să fie bine informați și să fie implicați în dezvoltarea companiilor în care lucrează 	<ul style="list-style-type: none"> • Numărul de zile de muncă pierdute ca urmare a conflictelor de muncă • Densitatea sindicală • Proporția angajaților acoperiți de contracte colective
9	Diversitate și nediscriminare	<ul style="list-style-type: none"> • Tratat egal în ocupare 	<ul style="list-style-type: none"> • Toți angajații trebuie să beneficieze de tratament egal fără discriminare în termeni de vârstă origine etnică religie, handicap orientare sexuală 	<ul style="list-style-type: none"> • Ratele de ocupare și diferențe salariale pentru angajații vârstnici comparativ cu media pentru persoanele cu handicap comparativ cu media, pentru minoritățile etnice comparativ cu media
10	Performanța economică globală și productivitatea		<ul style="list-style-type: none"> • Atingerea unor niveluri înalte de productivitate a muncii precum și a unor niveluri înalte de trai 	<ul style="list-style-type: none"> • Indicatori de performanță/productivitate
11		<ul style="list-style-type: none"> • Venituri și beneficii din ocupare (venituri bănești și beneficii nonpecuniare) 		<ul style="list-style-type: none"> • Indicatori de venituri • Indicatori subiectivi de evaluare și satisfacție cu veniturile
12		<ul style="list-style-type: none"> • Relații la locul de muncă și motivare în muncă 		<ul style="list-style-type: none"> • Indicatori subiectivi de motivație și satisfacție

4.3. Indicatorii subiectivi de calitate a ocupării și studiile de calitatea vieții

În sociologie, calitatea ocupării se măsoară în primul rând din perspectiva angajatului, prin indicatori subiectivi: satisfacția cu locul de muncă, satisfacția cu profesia, aprecierea condițiilor de muncă, posibilitățile de a obține un loc de muncă. Satisfacția cu locul de muncă are un rol important în măsurarea bunăstării subiective, nivelul acesteia influențând satisfacția cu viața în general. Un nivel ridicat al satisfacției cu locul de muncă se asociază semnificativ cu venitul, cu condițiile de muncă, cu securitatea locului de muncă.

Un indicator subiectiv util în evaluarea calității locului de muncă, este aprecierea condițiilor de muncă. Fundația Europeană pentru Îmbunătățirea Condițiilor de Viață și de Muncă a inclus între preocupările sale, încă din 1975, domeniul condițiilor de muncă. Începând cu anul 1990 se desfășoară o cercetare internațională (European Working Conditions Survey) destinată studierii acestui domeniu și se publică rapoarte periodice. Cadrul de operaționalizare a condițiilor de muncă include un set larg de indicatori:

- indicatori generali (evaluarea subiectivă și cunoașterea riscului la locul de muncă, absenteismul la locul de muncă);
- de sănătate și siguranță la locul de muncă (expunerea la riscuri: zgomot, temperaturi ridicate, vapori și substanțe chimice, atingerea de substanțe chimice, vibrații, radiații, condiții de stres: poziții obositoare sau dureroase, ridicare de greutăți, mișcări repetitive cu mâinile sau brațele, sarcini care se repetă la mai puțin de 10 minute);
- de organizare a muncii (ritmul muncii: viteză mare, termene strânse, dependența de ritmul colegilor, ritm ce depinde de solicitările directe, ritm dependent de mașini/utilaje, ritm dependent de manager și controlul muncii: poate schimba sau nu ordinea sarcinilor, poate schimba metodele de lucru, poate schimba viteza muncii);
- învățarea (aspectele cognitive ale locului de muncă: rezolvarea de probleme, sarcini complexe, sarcini monotone, învățarea de lucruri noi, lucrul la computer, munca la domiciliu, contactul cu alte persoane decât colegii);
- formarea (formarea la locul de muncă, numărul de ore de formare anual).

4.3.1. Satisfacția cu locul de muncă

Satisfacția cu locul de muncă este o variabilă atitudinală și reprezintă un indicator important în evaluarea subiectivă a calității ocupării. Aceasta este influențată atât de experiența personală a individului dar și de așteptările și

aspirațiile sale cu privire la propriul loc de muncă. De-a lungul timpului, au existat critici cu privire la validitatea măsurării calității ocupării prin indicatorii de satisfacție, principalul argument fiind legat de caracterul psihologic al conceptului: reprezintă o stare dată de diferența dintre situația prezentă a persoanei și ceea ce și-ar fi dorit să fie (Boisvert 1981; Martel și Dupuis 2006). Pe de altă parte, metodologic, satisfacția este măsurată pe o scală (un continuum) în timp ce indicatorul este unul dinamic, care variază în funcție de timp, de sistemul de referință și prioritățile și perspectiva personală (Golembiewski și alții, 1976). Satisfacția cu locul de muncă este pur și simplu ceea ce simt oamenii față de locul lor de muncă și de aspecte ale locului de muncă, este măsura în care oamenilor le place sau nu locul lor de muncă (Spector 1997).

Sondajul JSS (Job Satisfaction Survey, Spector 1997) măsoară gradul de satisfacție cu locul de muncă folosind o scală cu nouă dimensiuni (fațete):

- satisfacția cu salariul și creșterile salariale;
- satisfacția cu oportunitățile de promovare;
- satisfacția cu managerul/supervizorul direct;
- satisfacția cu beneficiile suplimentare;
- satisfacția cu recompensele pentru performanțe;
- satisfacția cu regulile și procedurile;
- satisfacția colaborării cu colegii;
- satisfacția cu tipul de muncă;
- satisfacția cu comunicarea în organizație.

Studiile de calitate a vieții includ un indicator global de evaluare a satisfacției cu locul de muncă care se măsoară prin scale diferite (vezi tabelul 5) de la scale cu 4 puncte de intensitate până la 11.

Tabelul 5

Măsurarea satisfacției cu locul de muncă

Măsurare				
EQLS Fundația Europeană pentru Îmbunătățirea condițiilor de viață și de muncă	Diagnoza calității vieții ICCV	EVS 2008	ESS 2006	Eurobarometru special
Scală cu 10 puncte de intensitate de la 1 la 10 (de la foarte nesatisfăcut până la foarte satisfăcut)	Scala cu 5 puncte de intensitate pentru măsurarea acestui indicator (de la foarte mulțumit 5 la foarte nemulțumit 1).	Scală cu 10 puncte de intensitate de la 1 la 10 (de la nesatisfăcut până la satisfăcut)	Scală cu 11 puncte de intensitate (de la 0 extrem de nesatisfăcut până la 10 extrem de satisfăcut)	Scală cu 5 puncte de intensitate

Datele obținute din Diagnoza Calității Vieții în ultimii 20 de ani au arătat că satisfacția cu locul de muncă este influențată de anumite caracteristici individuale sau sociodemografice (vârstă, sex, nivel de educație, tipul de ocupație, calificare și nivel de venituri) (Mărginean și Precupețu, 2010) dar și de condiții externe, legate de situația de pe piața muncii sau politică din țară (Bălașa, 2002). Analizele realizate în timp folosind datele din Diagnoza calității vieții au arătat că între indicatorii de satisfacție cu locul de muncă și de satisfacție cu profesia există diferențe foarte mici. Cei mai satisfăcuți se declară cei care au profesii calificate, cu nivel ridicat de educație, în contrast cu cei care au nivel redus de educație și lucrează în domenii unde își evaluează slab condițiile de muncă.

În ultimii ani, cercetările internaționale au cuprins întrebări referitoare la satisfacția cu locul de muncă și au permis astfel realizarea de comparații la nivel european. În 2009², în comparație cu celelalte țări ale Uniunii Europene, România se află pe unul dintre ultimele locuri în ceea ce privește satisfacția cu locul de muncă, fiind urmată de Portugalia și de Bulgaria în timp ce, în 2007, datele EQLS o plasau mai aproape de media Europeană (7,06 față de 7,15 în UE 27), iar în 2003 media României a fost mai mare decât media UE. Se poate constata astfel, un nivel scăzut de satisfacție cu locul de muncă în comparație cu situația din țările Uniunii Europene, în ultimii ani, situație care se poate explica și prin creșterea nivelului de aspirații după integrarea în Uniunea Europeană.

*
* *

Calitatea ocupării reprezintă un concept important pentru domeniul calității vieții, referindu-se atât la o dimensiune a vieții individuale dar și la rezultatele politicilor de ocupare. Cadrul metodologic de analiză a calității ocupării a fost dezvoltat după anii '70 și a constituit o bază pentru dezvoltarea unui set de indicatori utilizat pentru comparațiile internaționale și evaluarea ocupării la nivel european. Amploarea interesului instituțional a condus la realizarea unor anchete crossnaționale ce includ date subiective cu privire la ocupare (evaluare, satisfacție, percepție): EQLS, Eurobarometre, EWCS.

Bibliografie

1. Anker, R., Chernyshev, I., Egger, P., Mehran, F., Ritter, J., *Measuring Decent Work with Statistical Indicators*, Working Paper No. 2, Policy Integration Department Statistical Development and Analysis Group, International Labour Office Geneva, October 2002.

² Datele din Eurobarometrul Special Sărăcie și Excluziune Socială, 2009

2. Boisvert, M., *La qualite de vie au travail*, Montreal, Agence D'Arc, 1981.
3. Cherns A.B., L.E Davis (eds.) *The quality of working life*, New York, Free Press, 1975.
4. Clark, A. E., *Your Money or Your Life: Changing Job Quality in OECD Countries*, in "British Journal of Industrial Relations", No. 43, 2005, pp. 377–400.
5. Davoine, L., Erhel C., *La qualite de l'emploi en Europe une approche comparative et dynamique*, in „Economie et Statistique”, 410, 2007, pp. 47–69.
6. Edgell, S., *The sociology of work Continuity and change in paid and unpaid work*, London, Sage, 2006.
7. Erhel, C., Guergoat-Larivière, M., *Job quality and labour market performance*, CEPS Working Document No. 30, June 2010.
8. Ghai, D., *Decent work: Concept and indicators*, in "International Labor Review", Vol. 142, No. 2, 2003, pp. 113–145.
9. Golembiewski R.T., Billingsley, K., Yeager S., *Measuring change and persistence in human affair: Types of change generated by OD designs*, in "Journal of Applied Behavioral Science", No. 12, 1976, pp. 133–157.
10. Green Francis, *Job quality in Britain*, Praxis, UK Commission for Employment and Skills, No. 1, 2009 disponibil online la <http://www.ukces.org.uk/assets/bispartners/ukces/docs/publications/praxis-1-job-quality-in-britain.pdf>.
11. Horn, R. V., *Quality of working life The social Indicators approach*, in "The Journal of Industrial Relations", September 1976, pp. 243–254.
12. Howell, David R. and Okatenko, Anna "By what measure? A comparison of French and US labor market performance with new indicators of employment adequacy", in "International Review of Applied Economics", Volume 24, No. 3, 2010, pp. 333–357.
13. Kattenbach, R., O'Reilly J., *Introduction: New Perspectives on the Quality of Working Life*, in "Management Revue", Vol. 22, No. 2, 2011, pp. 107–113.
14. International Labour Organization, *Report of the Director-General Decent Work*, Geneva, 1999, disponibil online la <http://www.ilo.org/public/english/standards/reim/ilc/ilc87/rep-i.htm>
15. Laflamme, R., *La vie dans les organisations: des indicateurs de succès*, Quebec, Press de l'Universite de Quebec, 1994.
16. Land, K. C., *The role of quality of employment indicators in general social reporting systems*, in "American Behavioral Scientist", Vol. 18, No. 3, 1975, pp. 304–332.
17. Martel, J., Dupuis, P. G., *Quality of work: theoretical and methodological problems, and presentation of a new model and measuring instrument*, in "Social Indicators Research", Volume 77, 2006, pp. 333–368.
18. Peña-Casas, R., Pochet, P., *Convergence and divergence of working conditions in Europe: 1990–2005*, European Social Observatory (Observatoire social européen), Brussels, 2009 disponibil online la <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2008/104/en/1/EF08104EN.pdf>.
19. Royuela V., Lopez Tamayo, J., Surinach, J., *The Institutional vs. Academic definition of the quality of work life. What is the focus of the European Commission?* in "Social Indicators Research", Vol. 86, 2008, pp. 401–415.
20. Seashore, S.E., Defining and measuring the quality of working life in Davis, L.E, Cherns, A.B. (eds.) *The quality of working life*, New York, Free Press, 1975, pp. 105–118.
21. Souza-Poza A., Sousa-Poza A. A., *Well-being at work: a cross national analysis of the leveles and determinants of job satisfaction*, in "Journal of Socio-Economics", Vol. 29, 2000, pp. 517–538.
22. Spector, P. E., *Job satisfaction: application, assessment, cause, and consequences*, Thousand Oaks, Sage, 1997.

-
23. Turcotte, P.R. *QVT: La qualite de Vie au Travail: Une voie vers l'Excellence*, Montreal, Agence d'Arc, 1988.
 24. United Nations Economic Commission for Europe (UNECE) *Measuring quality of employment* Country Pilot Reports Geneva 2010, disponibil online la http://www.unece.org/fileadmin/DAM/publications/oes/STATS_MeasuringQualityEmployment.E.pdf.

CAPITOLUL 5

ABORDĂRI METODOLOGICE PRIVIND CALITATEA VIEȚII DE FAMILIE

Calitatea vieții de familie și în special calitatea relațiilor de familie sunt considerate adesea ca cel mai important factor al calității vieții (Alber și Fahey, 2004). În societatea contemporană, poate mai mult decât în societățile trecute, calitatea vieții de familie reprezintă un subiect important pentru specialiști, dar și pentru decidenții politici sau pentru opinia publică în general.

Interesul politic, sporit acordat, rezidă în îngrijorările privitoare la schimbările demografice cu impact asupra întregii societăți precum scăderea fertilității și creșterea speranței de viață, pe fondul instabilității legăturilor familiale și diminuării solidarității intergeneraționale. Cercetările care explorează calitatea vieții de familie sunt departe de a acoperi aria largă de probleme cu care se confruntă aceasta.

Interesul științific sporit pentru acest domeniu rezidă probabil într-un paradox: în ciuda unor schimbări sociale, culturale și economice majore, care au sporit vulnerabilitatea familiei, nu există dovezi certe ale unui eventual declin al calității vieții de familie și al satisfacției maritale. În ciuda contextului social tot mai instabil și a riscurilor în creștere, familia s-a dovedit a fi o instituție cu o mare capacitate adaptativă, evaluările subiective ale indivizilor fiind constant pozitive.

5.1. Abordarea familiei din perspectiva calității vieții

Fiind un domeniu care se intercondiționează cu toate celelalte sfere ale vieții, calitatea vieții de familie poate fi privită ca un domeniu de cercetare de graniță, care subsumează studii demografice, ale condițiilor de viață, de ocupare, de politici sociale, privind valori și atitudini etc.

Familia, ca și celelalte sfere ale vieții umane, este descrisă prin indicatori obiectivi și subiectivi. Cercetarea calității vieții de familie cuprinde atât analiza condițiilor obiective (structura generațională, demografică, venitul, etc), cât și a percepțiilor subiective (evaluarea relațiilor de familie, satisfacția cu diferite aspecte ale vieții de familie sau satisfacția față de familie în general).

Există o arie largă de metode utilizate în analiza calității vieții de familie: ancheta, observația, tehnici calitative și instrumente neobstructive (Minnotte, 2010).

Studiile de calitatea vieții de familie, ca și cele de calitatea vieții în general sunt bazate pe metodologii de cercetare preponderent cantitative. Materialul empiric este furnizat prin anchete pe bază de chestionar, utilizând eșantioane de dimensiuni mari,

atât naționale cât și internaționale. Sursele de date sunt multiple: anchete focalizate pe calitatea vieții în general, în care familia reprezintă un domeniu important sau pe calitatea vieții de familie și a unor familii specifice, anchete cu teme diverse care cuprind și indicatori de calitatea vieții, sisteme de indicatori de calitatea vieții și surse de date statistice la nivel național sau internațional.

Tehnicile bazate pe observație în laborator sunt centrate pe interacțiunea cuplului și sunt preferate în studiile realizate de psihologi sau psihosociologi. Calitatea maritală este investigată cu ajutorul înregistrărilor video și audio ale conversațiilor dintre parteneri, a modului în care desfășoară sarcini domestice, își petrec timpul liber etc. Cercetările în acest domeniu au generat o arie largă de metode de codificare a comportamentelor verbale și nonverbale, surprinderea acestora fiind considerată de altfel și principalul avantaj. Tehnicile de acest tip au aceleași dezavantaje ca cele clasice ale experimentului: artificialitate, efectul de experiment, nu pot fi generalizate etc.

Metodele calitative (interviuri, chestionare cu întrebări deschise, etnografii, observație participativă etc.) încearcă să surprindă o imagine comprehensivă și în profunzime a calității maritale, cu accent pe semnificațiile atribuite de indivizii experienței lor maritale. Deși metodele calitative sunt subreprezentate în studiul calității maritale, au avantajul că pot răspunde la întrebări de cercetare imposibil de investigat prin metode cantitative. Studiile calitative demonstrează că atitudinile oamenilor față de anumite aspecte ale vieții de familie sunt mai complexe decât pare să indice datele din chestionare.

„Metodele neobstructive”, cele care nu necesită cooperarea respondentului și care nu influențează răspunsurile, se referă la analiza secundară de date, fie că sunt analizate documente fie date statistice. Studiile de calitatea vieții de familie au de regulă o componentă bazată pe analiza indicatorilor de nupțialitate, divorțialitate, fertilitate, structura gospodăriei etc.

5.2. Dimensiuni ale calității vieții de familie

Familia reprezintă unul dintre domeniile cheie propuse pentru monitorizarea calității vieții în cadrul raportului “Monitoring quality of life in Europe”, alături de ocupare, resurse economice, sănătate, viață comunitară și educație (Fahey și alții, 2003).

De obicei, dimensiunile luate în considerare vizează: structura familiei și a gospodăriei, relațiile de familie, distribuția sarcinilor domestice, modul de petrecere a timpului liber în familie, bunăstarea financiară, rețelele de suport ale familiei, suportul familiei din partea statului, valorile familiei, starea de sănătate a membrilor familiei, integrarea comunitară.

Analizele pot pleca de la structura familiei și se pot concentra pe relația maritală (dintre soți), relația parentală, relația cu ceilalți membri ai familiei, relația cu exteriorul (vecini, școală, loc de muncă, alte instituții sociale, comunitate, integrare socială în general).

Rețeaua de cercetare constituită în jurul European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, principalul promotor al perspectivei calității vieții în Europa și ale cărei cercetări întrunesc un larg consens, analizează portretul vieții de familie prin trei dimensiuni: structura gospodăriei, distribuția sarcinilor domestice și contactele sociale, rețelele de suport ale familiei (European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2010). Satisfacția cu viața de familie este o dimensiune globală și este tratată separat ca o dimensiune-rezultat, un produs al celorlalte dimensiuni.

Aranjamentele familiale și structura gospodăriei sunt analizate din perspectiva ciclului de viață. Fazele ciclului de viață sunt reflectate în următoarele grupe de vârstă: 18–34 ani, 35–49 ani, 50–64 ani și 65 ani și peste. Prezența copiilor sau a vârstnicilor aflați în îngrijire este de asemenea luată în considerare.

Diviziunea sarcinilor domestice este analizată după timpul și frecvența cu care membrii familiei se implică în aceste activități, cu accent pe activitățile legate de creșterea copiilor și îngrijirea vârstnicilor. Genul este considerat un factor care afectează atât practicile, cât și percepțiile legate de distribuția adecvată a responsabilităților domestice, munca petrecută în gospodărie fiind analizată în comparație cu evaluările subiective.

Contactele sociale ale familiei, în special rețelele de rudenie reprezintă o altă dimensiune importantă. Sunt analizate frecvența contactelor cu indivizi din afara gospodăriei, tipul contactelor, suportul așteptat și primit din partea acestora.

Pe lângă analiza familiei ca unitate distinctă, tradiția studiilor de calitatea vieții de familie cuprinde și analiza relațiilor pe care le are aceasta cu alte sfere ale vieții. Dintre acestea, munca reprezintă probabil domeniul cel mai explorat. Echilibrul dintre viața de familie și muncă a devenit un subiect major în ultimele decenii atât în literatura de specialitate, cât și pe agenda politică. Conflictul dintre muncă și viața personală este unul bi-direcțional (Frone și alții, 1997), responsabilitățile de la locul de muncă pot interfera cu viața de familie (conflictul muncă-familie) sau presiunea sarcinilor domestice poate interfereza cu munca (conflictul familie-muncă). În cadrul EQLS (European Quality of Life Survey) de exemplu, tensiunea dintre muncă și viața de familie reprezintă o dimensiune distinctă, măsurată prin raportul de timp dintre acestea (timpul petrecut într-o sferă este cel adecvat sau este prea mult/prea puțin) și presiunile, tensiunea resimțită (oboseală, dificultăți de concentrare la sarcini, imposibilitatea îndeplinirii sarcinilor).

5.3. Indicatori, sisteme de indicatori și indici ai calității vieții de familie

Studiile de calitatea vieții de familie, ca și cele de calitatea vieții în general, sunt bazate pe metodologii de cercetare preponderent cantitative, iar sursele de date sunt cel mai frecvent anchetele pe bază de chestionar.

Există anchete cu teme diverse care cuprind și indicatori de calitatea vieții, anchete focalizate pe calitatea vieții în general în care familia reprezintă un domeniu important (de exemplu cercetarea *European Quality of Life Survey* –

Fundația pentru Îmbunătățirea Condițiilor de Viață și de Muncă sau *Diagnoza calității vieții* – ICCV) sau pe calitatea vieții de familie și a unor familii specifice (de exemplu *Family Quality of Life Survey*, destinată în special familiilor persoanelor cu dizabilități – Surrey Place Centre).

Indicatorii de calitatea vieții de familie au o mare varietate. De exemplu, ancheta ICCV, *Diagnoza calității vieții*, cuprinde o serie de indicatori obiectivi precum structura gospodăriei, numărul de copii, bunăstarea materială a familiei, dar și indicatori subiectivi precum aprecierea vieții de familie, aprecierea relațiilor de familie și a relațiilor cu vecinii, aprecierea realizărilor din viață.

Pe lângă indicatorii din anchete, studiile iau în considerare și date statistice la nivel național sau internațional pentru a completa analiza obiectivă a calității vieții de familie. Cel mai des sunt introduși indicatori demografici legați de nupțialitate, divorțialitate sau fertilitate, uneori și de migrație. Analizele sunt completate și de indicatori ai nivelului de trai, ai locuirii, ai ocupării, ai stării de sănătate, indicatori legați de beneficiile din sistemul de protecție socială etc.

În tradiția sistemelor de indicatori sociali există numeroase subsisteme de indicatori ai calității vieții de familie. De exemplu, **EurLife**, o bază interactivă de date referitoare la calitatea vieții în Europa realizată în cadrul activității Fundației Europene pentru Îmbunătățirea Condițiilor de Viață și de Muncă, cuprinde un set de indicatori de monitorizare pe domeniul familiei. Aceasta conține indicatori obiectivi și subiectivi din statistica demografică (sursele de date fiind Biroul de statistică al Uniunii Europene Eurostat sau statisticile naționale) și din anchete internaționale, unele dedicate calității vieții, precum EQLS, altele pe teme diverse, care includ și indicatori de calitatea vieții, precum Eurobarometru sau European Social Survey.

Tabelul 1

Sistemul de indicatori ai calității vieții de familie conform EurLife

<p>Indicatori demografici</p> <ul style="list-style-type: none"> – Rata nupțialității. – Vârsta medie la prima căsătorie. – Rata divorțialității. – Vârsta mamei la prima naștere. – Nașteri în afara căsătoriei. – Ponderea gospodăriilor monoparentale. – Ponderea gospodăriilor formate din persoane singure. <p>Indicatori de anchetă</p> <ul style="list-style-type: none"> – Importanța acordată familiei comparativ cu alte domenii ale vieții (sursa: European Social Survey). – Ponderea persoanelor în vârstă de muncă (16–65) implicate în îngrijirea bolnavilor, persoanelor cu dizabilități sau vârstnicilor la domiciliu (sursa: Eurobarometru). – Ponderea celor care se simt abandonați de familie (sursa: Eurobarometru). – Satisfacția cu viața de familie (sursa EQLS). – Ponderea persoanelor care consideră că fac mai mult decât trebuie în gospodărie (sursa EQLS). – Ponderea persoanelor care au primit ajutor de la un membru al familiei (în cel puțin 3 din următoarele 4 situații: un sfat într-o problemă familială, a vorbi cu cineva la nevoie, ajutor în sarcinile domestice în cazul îmbolnăvirii, o sumă de bani în cazul dificultăților financiare) (sursa EQLS).
--

Sursa: EurLife, <http://www.eurofound.europa.eu/areas/qualityoflife/eurlife/index.php>

La fel ca în cazul indicilor care încearcă să măsoare calitatea vieții în general, există câteva încercări de măsuri compozite ale calității vieții de familie. Una din primele încercări este reprezentată de „Scala armoniei maritale” (Marital Adjustment Test) a lui Locke și Wallace (1959). Scala este alcătuită din 15 itemi care conțin întrebări privind satisfacția față de familie în general, acordul soților cu privire la diferite aspecte ale vieții de familie, modul în care se rezolvă neînțelegerile din cuplu, proiecții legate de căsătoria cu partenerul, încrederea în partener.

Tabelul 2

Marital Adjustment Test

<p>– Marcați măsura în care vă simțiți fericiți în căsătorie, luând în considerare toate aspectele (scală de 7, de la foarte fericit la foarte nefericit).</p> <p>– În ce măsură sunteți de acord cu privire la următoarele aspecte (scală de 6, fără mijloc, de la întotdeauna de acord, întotdeauna dezacord):</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ Administrarea resurselor financiare. ○ Modul de petrecere a timpului liber. ○ Dovezile de afecțiune. ○ Prietenii. ○ Relațiile sexuale. ○ Convențiile sociale (ce e bine, ce e corect, ce e adecvat etc.). ○ Filosofia de viață. ○ Relațiile cu părinții/socrii. <p>– Atunci când apar neînțelegeri, de obicei cum se rezolvă? (cedează soțul, soția sau amândoi în egală măsură).</p> <p>– Sunteți implicați împreună în activități în afara casei? (în toate, în o parte din ele, în foarte puține din ele, în nici unele).</p> <p>– În timpul liber, de obicei preferați să ieșiți sau să vă petreceți timpul în familie?</p> <p>– Dar partenerul (să iasă sau să petreacă timpul în familie)?</p> <p>– Vi s-a întâmplat să vă doriți să nu vă fi căsătorit? (frecvent, ocazional, rar, niciodată).</p> <p>– Dacă ar fi să vă trăiți viața din nou, v-ați căsători cu...? (aceeași persoană, cu altă persoană, nu m-aș căsători).</p> <p>– În general vă încredeți în partener? (niciodată, rar, am încredere în majoritatea privințelor, în tot).</p>
--

Sursa: Locke și Wallace¹, 1959

Fiind elaborat în 1959, în contextul unei diviziuni tradiționale a rolurilor și statuturilor în familie, unii itemi nu mai au astăzi aceeași relevanță (de exemplu cei referitori la petrecerea timpului liber sau activitățile comune în afara casei). Cu toate acestea, testul își păstrează validitatea, fiind aplicat și în cercetări contemporane.

Scala adaptării diadice (Dyadic Adjustment Scale) a lui Spanier (1976) cuprinde 32 de itemi care pot fi grupați în patru dimensiuni: satisfacție, coeziune, consens și afecțiune. **Indexul calității mariajului** (Quality of Marriage Index) (Norton, 1983) cuprinde 6 itemi de evaluare a căsătoriei, de genul „avem o

¹ http://quantumchanges.com/couples_basic_questionnaires/Locke-Wallace%20Marital%20Adjustment.pdf

căsătorie fericită” sau „căsătoria noastră este puternică” față de care subiecții trebuie să își exprime acordul pe o scală de la 1 la 7. **Scala satisfacției maritale Kansas** (Kansas Marital Satisfaction Scale) (Schumm și alții, 1986) este alcătuită din 3 itemi de satisfacție față de căsătorie, partener și relația cu partenerul, pe o scală de 7: Cât de mulțumit sunteți față de căsătoria dvs?, Cât de mulțumit sunteți față de partener în calitate de soț/soție?, Cât de mulțumit sunteți față de relația pe care o aveți cu soțul/soția?

5.4. Determinanți ai calității maritale – rezultate ale cercetărilor

Cele mai multe studii privind calitatea vieții de familie s-au concentrat pe dimensiunea evaluativ-subiectivă. Satisfacția maritală este probabil cea mai studiată dimensiune (Spanier și Lewis, 1980), întrucât este considerată un rezultat al condițiilor obiective din cadrul familiei, dar și al celor subiective – percepții, valori, atitudini cu privire la familie.

Există în literatură mai mulți termeni – calitate maritală, armonie maritală, unitate maritală, satisfacție maritală, succes marital – care de obicei sunt folosiți intersanjabil și care desemnează o viață de familie armonioasă, o familie funcțională, în care membrii săi experimentează o stare de bine, de mulțumire. Diferențele sesizabile în definițiile atribuite termenilor sunt mai mult de nuanță și țin de contextul particular al cercetării în care au fost utilizați. Prezentăm în continuare trei definiții ale termenilor care în fond desemnează același lucru: *calitatea maritală* definită ca „evaluarea subiectivă a relației de cuplu pe anumite dimensiuni” (Spanier și Lewis, 1980: 826), *armonia maritală* (marital adjustment) definită ca „procesul de acomodare a soților la un anumit moment în timp” (Locke și Wallace, 1959: 251), *satisfacția maritală* definită ca o „evaluare globală a stării globale a familiei/căsătoriei” (Brockwood, 2007) sau ca „sentimentul subiectiv de fericire și plăcere resimțit de soți luând în considerare toate aspectele familiei lor, putând fi privită ca un continuum de la satisfacție înaltă la insatisfacție ridicată” (Hawkins, 1968: 648)

Numeroase studii au încercat să identifice factorii care o afectează. Satisfacția maritală depinde de mai multe caracteristici sociodemografice și economice ale membrilor sau ale gospodăriei în ansamblul ei: vârsta la căsătorie, durata căsătoriei, nivelul de educație, statutul ocupațional, venitul gospodăriei, rețelele sociale ale familiei, etc.

Pe ansamblu, luând în considerare toate caracteristicile partenerilor, cuplurile homogame au o calitate maritală mai ridicată (Booth și Edwards, 1992; Heaton, 2002).

Indivizii care se căsătoresc la vârste mai tinere au un risc ridicat de a trăi în căsătorii nefericite sau eșuate (Amato și alții, 2003). Durata căsătoriei complementar cu prezența copiilor sunt de asemenea factori importanți. Satisfacția maritală tinde să se diminueze în timp și să se suprapună etapelor ciclului vieții: este mai ridicată în perioada timpurie și până la apariția copiilor și în perioada târzie, după ce copiii părăsesc casa părintească (Johnson și alții, 1986).

Educația, statutul ocupațional, venitul influențează satisfacția maritală. Impactul educației este contradictoriu în funcție de statusul din perspectiva căruia se fac evaluările – cel de partener sau cel de părinte. Dacă în cadrul relației de cuplu educația joacă un rol pozitiv conducând la o relație mai flexibilă și democratică, în cadrul relației parentale, pare să aibă efectul opus. Părinții educați au nivele mai scăzute de satisfacție, probabil datorită asumării responsabilității mai mare de rol în cazul acestora (Amato și alții, 2003).

Factorul economic joacă un rol important în calitatea vieții de familie. În general, satisfacția maritală crește odată cu venitul, însă factorul economic nu e cel mai important indicator al calității vieții de familie (Berry și Williams, 1987). Nu numai nivelul veniturilor este important, ci și modul în care este gestionat: satisfacția față de relația cu partenerul depinde de acordul privind managementul finanțelor (Berry și Williams, 1987).

Rețelele sociale ale familiei sunt importante: cu cât sunt mai extinse, cu atât calitatea maritală este mai ridicată. De asemenea, dacă rețelele sociale ale cuplului sunt comune (nu au prieteni separați), satisfacția maritală este mai ridicată (Spanier și Lewis, 1980).

Copiii reprezintă o dimensiune distinctă de analiză, foarte multe studii concentrându-se pe influența lor asupra vieții de familie. Impactul copiilor asupra calității maritale este disputat. În ciuda așteptărilor de la nivelul simțului comun, cele mai multe studii evidențiază un efect negativ al acestora. Cuplurile care locuiesc cu copiii și îi au încă în întreținere au o satisfacție maritală mai scăzută comparativ cu cuplurile care nu mai locuiesc cu copiii (Abbott și Brody, 1985). Studiile de calitatea vieții întreprinse în România indică aceeași tendință. Principalele cauze ale apariției problemelor în familia românească sunt dificultățile financiare și copiii (Popescu, 2009). În același timp, în ciuda problemelor provocate de copii, cuplurile cu copii au o probabilitate mai mică de a divorța, perpetuând nivelul scăzut al satisfacției (White și alții, 1986). Există și studii care au evidențiat lipsa de impact a copiilor în satisfacția cu viața în general (Glenn și McLanahan, 1981).

Momentul aducerii pe lume a copiilor este de asemenea important. Părinții mai în vârstă (mai ales în cazul primului copil la vârsta mai înaintată) au niveluri mai ridicate de satisfacție comparativ cu părinții mai tineri (Goetting, 1986).

Satisfacția parentală depinde de realizarea efectivă a sarcinilor, de aceea mamele, fiind mai implicate, tind să aibă un nivel de satisfacție mai ridicat decât tații (Goetting, 1986). În același timp și stresul de rol la mame pare să fie mai ridicat. (Pittman și Lloyd, 1988: 53). Totuși, percepția variază în funcție de nivelul de educație: la cele cu nivel scăzut de educație primii ani de viață sunt considerați cei mai dificili, pe măsură ce nivelul de educație este mai ridicat, vârstele mai mari ale copilului sunt considerate mai dificile (Rossi, 1980).

Pe lângă factorii demografici și socio-economici enumerați anterior, satisfacția maritală depinde și de orientările valorice ale membrilor, de percepțiile lor. Transformările de la nivelul atitudinilor din ultimele decenii au generat importante schimbări în comportamentele indivizilor, fiind asociate de multe ori cu declinul calității maritale.

Cei care văd căsătoria drept o alegere pe viață, indiferent de dificultățile cu care se pot confrunta, este de așteptat să se străduiască mai mult și în consecință să aibă o căsătorie fericită (Amato și Both, 1997). Pe de altă parte, indivizii care au așteptări nerealiste și credințe disfuncționale despre rolurile maritale este mai probabil să dezvolte căsnicii conflictuale sau care să se termine prin divorț (Baucom și alții, 1996; Eidelson și Epstein, 1982).

Atitudinile de gen au un impact diferit, în funcție de sex, asupra satisfacției maritale (Kaufman, 2000). Femeile cu valori moderne au aspirații legate de profesie care pot intra în conflict cu cele familiale și atunci e mai probabil să aibă niveluri de satisfacție mai scăzute. Atitudinea egalitaristă are un efect negativ în cazul femeilor, dar nu și în cazul bărbaților. Cei cu atitudini tradiționale au o probabilitate mai mare să eșueze în performarea rolurilor, să aibă căsnicii conflictuale, o satisfacție mai scăzută față de relație și să ajungă la divorț (Gerson, 1993). Soții mai liberali au, dimpotrivă, o satisfacție maritală mai mare, mai puține probleme și neînțelegeri (Amato și Both, 1995). Aceștia dezvoltă atitudini profamiliste și sunt mai implicați în treburile casnice sau în creșterea copiilor. Acceptă mai ușor participarea femeii pe piața muncii și contribuie mai mult în gospodărie iar relația este mai puțin conflictuală.

Cuplurile cele mai vulnerabile și în care satisfacția maritală este cea mai scăzută sunt cele eterogene, formate din soți cu orientări conservatoare și soții cu orientări egalitariste (Bowen și Orthner, 1983).

5.4.1. Satisfacția cu viața de familie în România – rezultate din ancheta *Diagnoza Calității Vieții*

În prima parte a anilor 1990, pe fondul unei stări de spirit mai negative a românilor, satisfacția față de viața de familie, deși pozitivă, a avut un nivel mai scăzut (65% se declară mulțumiți și foarte mulțumiți). Aceasta nu înseamnă că o pondere semnificativă dintre români nu erau mulțumiți de viața de familie, ci mai degrabă că aveau un nivel mediu de satisfacție. Din 2006 satisfacția românilor față de viața de familie înregistrează un nivel constant ridicat (peste 85%).

Satisfacția cu viața de familie are ca determinanți, așa cum a reieșit și din trecerea în revistă a studiilor prezentată anterior, vârsta, educația, numărul de copii sau venitul. Cei mai mulțumiți sunt cei căsătoriți, cei cu nivel de educație ridicat, cei mai tineri, cei din gospodării numeroase, cu mai mulți copii, cei cu venit mai ridicat.

Și dinamica aprecierilor relațiilor din familie este pozitivă și relativ constantă în timp (variază între 75%–85%). Cei mai satisfăcuți de viața de familie sunt cei căsătoriți. Cu cât nivelul de educație este mai ridicat, cu atât relațiile din familie sunt apreciate mai pozitiv. Vârsta are un efect negativ asupra aprecierilor relațiilor din familie, cele mai bune evaluări înregistrându-se la cei tineri și cele mai negative la cei vârstnici. Venitul are o influență pozitivă asupra evaluării relațiilor familiale: cu cât este mai ridicat, cu atât aprecierile sunt mai bune. Numărul de membri în familie pare de asemenea să influențeze pozitiv evaluările: cu cât gospodăria este mai numeroasă, cu atât relațiile de familie sunt mai favorabil apreciate.

*
**

Calitatea vieții de familie poate fi privită ca un domeniu de cercetare de graniță, care circumscrie studii demografice, ale condițiilor de viață, de ocupare, de politici sociale sau privind valori și atitudini.

În abordările de calitatea vieții, familia, ca și celelalte sfere ale vieții umane, este descrisă deopotrivă prin indicatori obiectivi și subiectivi. Metodologiile de cercetare sunt însă preponderent cantitative, iar sursele de date sunt cel mai frecvent anchetele pe bază de chestionar.

Pe lângă indicatorii din anchete, studiile de calitatea vieții iau în considerare și date statistice la nivel național sau internațional pentru a completa analiza obiectivă a vieții de familie.

În tradiția sistemelor de indicatori sociali există numeroase subsisteme de indicatori ai calității vieții de familie. La fel ca în cazul indicilor care încearcă să măsoare calitatea vieții în general, există și numeroase încercări de măsuri compozite ale calității vieții de familie.

Cele mai multe studii privind calitatea vieții de familie s-au concentrat pe dimensiunea evaluativ-subiectivă. Satisfacția maritală (calitate maritală, armonie maritală, unitate maritală, success marital) reprezintă cea mai studiată dimensiune, fiind considerată o dimensiune globală, integratoare, o dimensiune-rezultat, un produs al celorlalte dimensiuni, al condițiilor obiective din cadrul familiei, dar și a celor subiective, a percepției, valorilor și atitudinilor.

Bibliografie

1. Abbott, D. A., Brody, G. H., *The relation of child age, gender, and number of children to the marital adjustment of wives*, in "Journal of Marriage and the Family", No. 47, 1985, pp. 77–91.
2. Alber, J., Fahey, T., *Perceptions of living conditions in an enlarged Europe*, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Eurofound, Office for Official Publications of the European Communities Luxembourg, 2004, disponibil online la <http://www.eurofound.europa.eu/publications/htmlfiles/ef03113.htm>.
3. Amato, P. R., Booth, A., *A generation at risk: Growing up in an era of family upheaval*, Cambridge, MA, Harvard University Press, 1997.
4. Amato, P.R., Booths, A., *Changes in gender role attitudes and perceived marital quality*, in "American Sociological Review", No. 60, 1995, pp. 58–66.
5. Amato, P. R., Johnson, D. R., Booth, A., Rogers, S. J., *Continuity and Change in Marital Quality between 1980 and 2000*, in "Journal of Marriage and Family", Vol. 65, No. 1, 2003, pp. 1–22.
6. Baucom, D. H., Epstein, N., Rankin, L. A., Burnett, C. K., *Assessing relationship standards: The inventory of specific relationship standards*, in „Journal of Family Psychology”, No. 10, 1996, pp. 72–88.
7. Berry, R. E., Williams, F. L., *Assessing the Relationship between Quality of Life and Marital and Income Satisfaction: A Path Analytic Approach*, in "Journal of Marriage and Family", Vol. 49, No. 1, 1987, pp. 107–116.
8. Booth, A., Edwards, J. N., *Starting over: Why remarriages are more unstable*, in "Journal of Family Issues", No. 13, 1992, pp. 179–194.

9. Bowen, G.L., Orthner, D.K., *Sex-role congruency and marital quality*, in “Journal of Marriage and Family”, No. 45, 1983, pp. 223–230.
10. Brockwood, K. J., Marital satisfaction and the work-family interface: An overview, in Kossek E., Pitt-Catsouphes M. (coord.), *Work and Family Encyclopedia*. Chestnut Hill, MA: Sloan Work and Family Research Network, 2007, disponibil online la http://wfnetwork.bc.edu/encyclopedia_entry.php?id=4236&area=All.
11. Eidelson, R. J., Epstein, N., *Cognition and relationship maladjustment: Development of a measure of dysfunctional relationship beliefs*, in “Journal of Consulting & Clinical Psychology”, No. 50, 1982, pp. 715-720.
12. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, *Second European Quality of Life Survey. Family life and work*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 2010.
13. Fahey, T., Whelan, C.T., Brian, N., *Monitoring quality of life in Europe*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2003, disponibil online la <http://www.eurofound.eu.int/publications/files/EF02108EN.pdf>
14. Frone, M.R., Yardley, J.K., Markel, K.S., *Developing and testing an integrative model of the workfamily interface*, in “Journal of Vocational Behavior”, Vol. 50, No. 2, 1997, pp. 145–167.
15. Gerson, K., *No man’s land. Men’s changing commitments to family and work*, New York, Basic Books, 1993.
16. Glenn, N. D., McLanahan, S., *The effects of offspring on the psychological well-being of older adults*, in “Journal of Marriage and the Family”, No. 43, 1981, pp. 409–421.
17. Goetting, A., *Parental satisfaction*, in “Journal of Family Issues”, No. 7, 1986, pp. 83–109.
18. Hawkins, J., *Associations between companionship, hostility, and marital satisfaction*, in “Journal of Marriage and Family”, No. 30, 1968, pp 647–65.
19. Heaton, T. B., *Factors contributing to increasing marital stability in the United States*, in “Journal of Family Issues”, No. 23, 2002, pp. 392–409.
20. Johnson, D. R., White, L. K., Edwards, J. N., Booth, A., *Dimensions of marital quality: Toward methodological and conceptual refinement*, in “Journal of Family Issues”, No. 7, 1986, pp. 31–49.
21. Kaufman, G., *Do gender role attitudes matter? Family formation and dissolution among traditional and egalitarian men and women*, in “Journal of Family Issues”, No. 21, 2000, pp. 128–144.
22. Locke, H. J., Wallace, K. M., *Short marital-adjustment and prediction tests: Their reliability and validity*, in “Marriage and Family Living”, Vol. 21, No. 3, 1959, pp. 251–255.
23. Minnotte, K. L., *Methodologies of Assessing Marital Success*, 2010, disponibil online la http://wfnetwork.bc.edu/encyclopedia_entry.php?id=16779&area=All.
24. Norton, R., *Measuring marital quality: A critical look at the dependent variable*, in “Journal of Marriage and Family”, Vol. 45, No. 1, 1983, pp. 141–151.
25. Pittman, J. F., Lloyd, S. A., *Quality of Family Life, Social Support, and Stress*, “Journal of Marriage and Family”, Vol. 50, No. 1, 1988, pp. 53–67.
26. Popescu, R., *Introducere în sociologia familiei. Familia românească în societatea contemporană*, Polirom, Iași, 2009.
27. Rossi, A., Aging and parenthood in the middle years, in Baltes, P., Brim, O. (eds), *Life-Span Development and Behavior*, New York, Academic Press, 1980.
28. Schumm, W. R., Paff-Bergen, L. A., Hatch, R. C., Obiorah, F. C., Copeland, J. M., Meens, L. D., Bugaighis, M. A., *Concurrent and discriminant validity of the Kansas marital satisfaction scale*, in “Journal of Marriage and Family”, Vol. 48, No. 2, 1986, pp. 381–387.
29. Spanier, G. B., 1976, *Measuring dyadic adjustment: New scales for assessing the quality of marriage and similar dyads*, in “Journal of Marriage and the Family”, No. 38, pp. 15–28.
30. Spanier, G., Lewis, R., *Marital quality: A review of the seventies*, “Journal of Marriage and the Family”, No. 42, 1980, pp. 825–839.
31. White, L. K., Booth, A., Edwards, J. N., *Children and marital happiness: Why the negative correlation?* in “Journal of Family Issues”, No. 7, 1986, pp. 131–147.

CAPITOLUL 6

CERCETAREA STILULUI DE VIAȚĂ

Viața unei persoane este guvernată de oportunitățile la care aceasta are acces, capacitatea de a le gestiona și de ceea ce înțelege aceasta printr-o viață de calitate. Altfel spus, putem alege cum să trăim, dar în funcție de condițiile de viață pe care societatea le oferă. Așadar, există două axe ale unei societăți: cea verticală, care ierarhizează persoanele în funcție de resursele deținute sau care pot fi acumulate, și cea orizontală, care reflectă opțiunile personale pentru un mod de viață sau altul. Axa verticală este desemnată prin concepte precum „clase sociale”, „straturi sociale” sau „poziție socială”. Axa orizontală este desemnată prin conceptul „stil de viață”. Această dihotomizare este mai degrabă de ordin teoretic, având scopul simplificării analizei științifice, cele două componente fiind strâns intercorelate. O persoană care, conform standardelor active la un moment dat, deține resurse materiale puține, are o probabilitate destul de mică să își propună ca în fiecare concediu să viziteze o țară străină sau chiar să își petreacă sfârșitul de săptămână în altă zonă turistică din țară. Pe de altă parte, o persoană care deține suficiente resurse materiale pentru un trai decent poate alege să echilibreze consumul și să trăiască o viață de zi cu zi mai simplă sau mai apropiată de natură.

Condițiile de viață influențează semnificativ proiectele de viață (Vasile, 2010), totuși nu putem absolutiza acest lucru: oamenii sunt ființe complexe și putem întâlni situații inconsistente după logica utilității. Un astfel de exemplu constă în tendința unora de a angaja credite bancare pentru achiziționarea unui autoturism superior față de ceea ce era nevoie din punct de vedere practic sau, a altora, de a achiziționa îmbrăcăminte „de firmă” deși veniturile nu justifică investiția suplimentară generată de brand-ul atașat acesteia. Evident, aprecierile de genul „superior” sau „nu justifică” au o încărcătură valorică ce poate conduce uneori la blamarea celor care adoptă aceste comportamente inconsistente. Sunt, astfel, puse față în față ideea de raționalitate utilitaristă și eficiență cu cea de consum simbolic.

Opțiunile valorice și comportamentale, respectiv conservarea lor pe o perioadă mai îndelungată, constituie stilul de viață al unei persoane. Dată fiind expunerea la relativ același context cultural și socioeconomic, presupunem că într-o societate întâlnim o serie de stiluri de viață. Acest concept este util din punct de vedere analitic pentru că ne permite să luăm în considerare simultan dimensiuni distincte ale vieții umane care, dacă ar fi tratate separat, ar ignora elementele de conjuncție sau disjuncție dintre acestea. De exemplu, o persoană poate declara că este foarte

religioasă și, în același timp, desfășoară anumite activități care contravin preceptelor respective (de exemplu, fumează). Sau, pentru că este dezirabil din punct de vedere social să îmbrățișezi valori precum onestitatea, răspunsurile la acest gen de indicatori vor indica realități subiective care se abat de la cele obiective în care, de fapt, sunt frecvente practici la limita sau dincolo de această valoare. De asemenea, stilul de viață are o valoare practică deosebită pentru că permite catalogarea unor acțiuni uzuale în modele mai generale de comportament. Stilul de viață devine astfel o variabilă cu putere mare de a explica alte fapte sociale.

Literatura dedicată stilurilor de viață este complexă, oferind diferite abordări ale conceptului, uneori chiar contrastante. Acest capitol își propune să treacă în revistă diferite puncte de vedere asupra definirii stilului de viață, să evidențieze dificultățile teoretice și empirice cu care se confruntă cercetătorul stilurilor de viață și să prezinte, pe scurt, un tip de analiză utilizată pentru clasificarea persoanelor în funcție de mai multe seturi de itemi. Metodologia preferată aici este de tip cantitativ, presupunând că datele sunt culese prin chestionar cu întrebări preponderent închise și eșantioane probabiliste. Această opțiune nu anulează utilitatea abordărilor calitative care, pe de o parte, servesc la elaborarea listelor de indicatori utilizați în chestionar, iar pe de altă parte, completează clasificările obținute prin tehnici statistice avansate (Holt, 1997).

6.1. Abordări teoretice și metodologice ale stilului de viață

Literatura dedicată stilului de viață este bogată, înglobând puncte de vedere uneori contradictorii. Nu există o definiție unanim acceptată, acest lucru fiind explicat probabil prin dificultatea practică de a elabora o cercetare care să acopere toate semnificațiile conceptului.

6.1.1. Definiții ale stilului de viață

Stilul de viață este un concept cu diferite grade de complexitate. De obicei, acest concept este folosit în două moduri opuse din punctul de vedere al complexității: pe de o parte, se referă strict la acțiunile unei persoane dintr-un domeniu al vieții, precum cele care au urmări asupra sănătății proprii, iar pe de altă parte, se referă la toate acțiunile unei persoane care indică modul său de zi cu zi de a trăi. Prima abordare este una specifică pentru că se referă doar la un domeniu al vieții, precum sănătatea, putând include deciziile legate de nutriție, practicarea unei activități fizice, consumul de alcool sau tutun etc. A doua este una generală pentru că se referă la viața de zi cu zi luată ca întreg, putând include deciziile legate de petrecerea timpului, modele de consum etc. În primul caz, este relativ ușor să stabilim o listă de indicatori care să arate dacă populația investigată adoptă, de exemplu, un stil de viață sănătos, având chiar standarde elaborate în disciplinele

medicale. În al doilea caz, este complicat să elaborăm o listă comprehensivă de indicatori care să poată fi utilizată integral într-o singură cercetare pentru că am avea nevoie de mult timp pentru aplicarea instrumentului respectiv. Cum timpul este o resursă limitată și se transpune în resurse materiale necesare pentru derularea activității de teren, de cele mai multe ori, cercetătorii sunt obligați să se rezume la diferite dimensiuni ale conceptului. O altă dificultate, în cel de-al doilea caz, derivă din posibilele relații circulare: consumul poate fi atât parte a stilului de viață cât și efect al acestuia.

Înainte de a defini stilul de viață în cercetările noastre, este nevoie să stabilim foarte exact ceea ce ne interesează, de fapt, să aflăm. De exemplu, dacă ne interesează să identificăm care sunt factorii care explică cel mai mult variația satisfacției cu viața și apreciem că stilul de viață are o contribuție, atunci ar trebui să includem doar acei indicatori demonstrați ca având o influență asupra variabilei dependente. Cred că ar trebui să aplicăm principiul „Mai puțin înseamnă mai mult”. O discuție lămuritoare despre puterea de conținere și puterea de respingere a indicatorilor poate fi întâlnită în Chelcea și alții (1998).

Conceptul de stil de viață are o putere analitică ridicată deoarece grupează variabilele care, altfel, ar fi utilizate separat. Stilul de viață, atunci când utilizăm o metodologie cantitativă, este un concept care „profită” de dezvoltarea programelor de analiză statistică deoarece prin tehnici cum ar fi analiza cluster, analiza de clase latente, scalarea multidimensională, analiza de corespondență etc. pot fi identificate modele valorice și comportamentale complexe greu de observat prin simpla încrucișare a variabilelor.

Așadar, ce trebuie să avem în vedere când dorim să măsurăm stilul de viață? O definiție care se concentrează asupra unui singur domeniu al vieții este dată de Cockerham (2008: 327): „stilurile sănătoase de viață sunt modele comportamentale cu impact asupra sănătății personale pentru care cineva optează în funcție de oportunitățile pe care le poate accesa”. De reținut, de aici, sunt următoarele elemente: a) afirmarea influenței condițiilor de viață asupra deciziilor personale, b) elementul opțional al practicării sau nu a unui anumit set de activități, c) complexitatea conceptului, d) recunoașterea impactului pe care îl poate avea stilul de viață asupra unui alt fapt social. De exemplu, persoanele care au niveluri scăzute ale resurselor deținute – materiale, culturale, sociale, simbolice – sunt mai expuse opțiunii de a fuma, consuma alcool, mânca nesănătos etc. Deși practicarea acestor activități este o opțiune, aceasta este influențată de accesul redus la informații despre sănătate, la modele de viață sănătoasă, de capacitatea redusă de a proiecta consecințele pe termen lung ale acestor acțiuni etc. De asemenea, dificultatea pe termen lung de a avea acces la condițiile unei vieți (mai) de calitate poate genera o stare de spirit negativă, a descurajării, care contribuie la menținerea acestui model comportamental, posibil dăunător.

Până acum am avut în vedere relația cauzală simplă, de tip utilitarist: resursele determină opțiunile. Atunci când are un venit suficient de mare, o persoană poate achiziționa un autoturism. În realitate, însă, opțiunea poate fi motivată și simbolic:

acea persoană cumpără un autoturim pentru că așa au procedat prietenii acesteia, trebuind astfel să își mențină statusul în grup, chiar dacă acest lucru reprezintă un efort financiar pentru ea. Opțiunea poate fi încărcată de simboluri, nu doar de utilitate economică. De exemplu, așa cum arată Fleischer (2007) achiziționarea unei locuințe în suburbiile unui oraș mare semnifică dorința noii clase mijlocii de a-și afirma pragmatic noua poziție socială. Autorul demonstrează cum stilurile de viață se transformă odată cu evoluția contextului istoric: trecerea de la supravegherea continuă și stabilirea de către instituțiile statului chinez a locului de muncă și locuinței la posibilitatea de a alege aceste două lucruri, a transformat locuirea în noile cartiere rezidențiale de lux într-un mijloc de diferențiere a celor educați și bogați, de exprimare a identității lor, dar și de trăire a ideii de privat/intim.

6.1.2. Modalități de tratare a itemilor

Sunt situații în care autorii recunosc teoretic multidimensionalitatea conceptului „stil de viață”, dar din punct de vedere empiric, nu îl tratează astfel. Un exemplu în acest sens este studiul lui North și Hargreaves (2007), care încearcă să explice preferințele muzicale: stilul de viață este definit prin dimensiunile „relații interpersonale”, „condiții de locuit”, „credințe morale și politice” și „comportament infrafracțional”. Pentru fiecare dintre aceste dimensiuni autorii au elaborat o serie de itemi de chestionar la care au răspuns 2 062 subiecți. Analiza acestora nu identifică propriu-zis stiluri de viață: aceștia nu unesc răspunsurile la itemii acestor dimensiuni în modele valorice și comportamentale complexe ci, pur și simplu, pun în relație itemii fiecărei dimensiuni a stilurilor de viață în parte cu preferințele muzicale. Lucrând astfel, deși este mai simplu din punct de vedere tehnic, pierdem din vedere legăturile dintre dimensiuni. Deși autorii concluzionează că stilurile de viață diferențiază preferințele muzicale, nu cred că putem spune acest lucru atât timp cât nu s-a lucrat cu variabila complexă stil de viață.

6.1.3. Izolarea variabilelor dependente și independente

O dificultate frecventă întâlnită în procesul de operaționalizare a conceptului stil de viață constă în a distinge între indicatorii care îl măsoară efectiv și cei care pot fi considerați variabile dependente sau independente în diferite analize. Exponențială în acest sens este paralela „stil de viață – consum”. În societățile moderne, denumite deseori „de consum” datorită extinderii accesului la o gamă foarte variată de produse care satisfac diferite nevoi, indicatorii de cumpărare și utilizare sunt folosiți pentru definirea unor stiluri de viață. De exemplu, Du și Kamakura (2006) definesc stilul de viață ca sumă a cheltuielilor alimentare, cu îmbrăcămintea, cu consumul de alcool și tutun, cu chiriile, cu utilitățile locuinței, cu telefonul, cu bunurile de folosință îndelungată, cu educația etc. Ca și North și Hargreaves (2007), nici aceștia nu

grupează aceste cheltuieli în modele complexe dar le consideră ca alcătuind stiluri de viață a căror variație este influențată de stadiul din ciclul de viață al persoanei. Autorii, probabil, presupun existența unei asocieri ridicate între comportamentul consumatorului și valorile, atitudinile și opiniile acestuia. Însă, pentru ca mesajul pe care cercetătorul dorește să îl transmită să fie clar, considerăm necesar să izolăm indicatorii care sunt specifici unui concept de cei ai altui concept. De exemplu, dacă dorim să explicăm consumul de produse de întreținere a corpului (beauty care), atunci stilul de viață este un factor explicativ printre altele și se poate referi la preferința pentru frumos, o înclinație mai accentuată către estetic etc. Viața socială este, practic, un set de interdependențe și nu ne putem aștepta să lucrăm cu concepte perfect independente, suprapunerile în sine explicând diferite lucruri.

Există două variante de lucru posibile: a) o perspectivă exclusivă, prin care considerăm irelevanți itemii ambigui, care contribuie la două măsurători (de exemplu, un indicator care are saturații apropiate pe două dimensiuni într-o analiză factorială exploratorie) și prin urmare îi excludem din analizele viitoare; b) o perspectivă inclusivă, prin care apreciem suprapunerile nu ca ambiguități generate de neglijența în măsurare, ci ca un semn al unor structuri latente complexe (de exemplu, evaluarea accesului la educația dorită poate fi parte atât a calității percepute a vieții la nivel individual cât și societal). Modelele de ecuații structurale pot oferi răspunsuri la astfel de situații.

6.1.4. Definim apriori tipologii sau stilurile de viață sunt rezultate empirice?

Stilurile de viață pot fi definite fie apriori cercetării de teren prin derivarea din teorie, fie după realizarea cercetării de teren prin identificare empirică, cu ajutorul tehnicilor aplicate datelor culese și fără a avea o clasificare predefinită. Un exemplu pentru prima situație este întâlnit în studiul autorilor Kunzmann, Stange și Jordan (2005) care definesc stilul de viață ca rezultat complex al întrepătrunderii valorilor la care aderă o persoană și comportamentele pe care le practică. Aceștia stabilesc două stiluri de viață: „hedonic” și „concentrat pe dezvoltarea personală și a celorlalți”. Cei cu stil de viață hedonic valorizează posesiunile materiale și distracția, consumă mai mult și mai diversificat, au nevoie mai mare de atenția celor din jur. Cei cu stil de viață concentrat pe dezvoltare, mai degrabă produc resurse decât le consumă. Fiecare dintre cele două stiluri de viață are trei dimensiuni: valori, activități și aspirații. Deși itemii celor trei dimensiuni nu sunt grupați într-o singură măsură, metoda acestor autori este mai consistentă decât a celorlalți prezentați anterior pentru că angajează modele de ecuații structurale prin care testează relațiile dintre cele trei dimensiuni pentru fiecare stil de viață și o serie de variabile dependente. Măsurarea multi-item pentru fiecare dimensiune reduce erorile de omisiune specifice măsurării prin câte un singur indicator iar modelele de ecuații structurale (în general modelele multivariate) permit controlarea consistenței influenței fiecărui element al stilului de viață asupra

variabilelor dependente. Fără a-și fi propus să identifice stiluri de viață, Dumitru Sandu realizează un exercițiu interesant de definire a unor tipuri sociale ale reformei pentru a vedea cine sunt cei care susțin în diferite grade schimbările sociale: „sociologul va trebui să accepte că trebuie pornit la drum cu *tipuri probabile*, construcții teoretice pe care ulterior să le confrunte cu tipurile empirice din diferitele domenii ale vieții sociale” (Sandu, 1996: 22)¹.

Pe de altă parte, sunt situații în care autorii preferă să utilizeze un cadru conceptual general al stilurilor de viață, dar să definească grupurile valorice și/sau comportamentale după ce tehnicile statistice le-au generat. Un exemplu în acest sens este prezentat în Caseta 1: pe baza unui eșantion național reprezentativ, aplicând analiza de cluster de clase latente, am identificat șase moduri de a trăi în România. Aceasta este o practică frecventă în domeniu. Mai există și varianta, mai puțin recomandabilă, de a elabora o serie extinsă de itemi utilizați în diferite studii sub umbrela stilului de viață care sunt ulterior „amestecați” într-un proces similar cu cel de *data minning* așteptând un rezultat consistent. Chiar dacă nu definim apriori tipologiile, trebuie să alegem cu mare grijă și să fim „zgârciți” cu numărul de itemi incluși în chestionar.

Caseta 1

Stiluri de viață în România postcomunistă

Supraviețuitori în afara comunității, 22%. Cei care adoptă acest stil de viață au o probabilitate mai mare să fie casnice sau pensionari care locuiesc în sate periferice, din gospodării cu cel mult două persoane. Mai pot fi și agricultori. În general, au absolvit cel mult opt clase. Au un venit personal foarte mic și apreciază că veniturile gospodăriei nu pot acoperi nici nevoile primare. Au cea mai mare probabilitate să petreacă mult timp în gospodărie, de aici și subiectele de discuție. Sunt atrași de interacțiuni sociale, deși nu neapărat foarte diverse, dar nu practică activități recreative: cei care adoptă acest stil de viață au cea mai mare șansă să nu petreacă timpul (liber) în afara gospodăriei. Au subiecte de discuție puține, de tipul „credință”, „treburile casnice” și „sănătate” (probabil pentru că au probleme cu aceasta). Uneori, discută și despre problemele localității dar probabil doar constatativ sau pentru a se plânge de ele. Consumă puțină media, fiind penultimul cluster la această categorie. Sunt religioși, cu șanse ridicate de a urma sfaturile primite pe filiera Bisericii. Deși au o probabilitate mică de a consuma alcool, prin adoptarea acestui stil de viață persoanelor le crește șansa de a fi atenți cu sănătatea. Șansele de a fi implicați în procese de participare comunitară sunt reduse.

Captivi în spațiul de status, 22%. Sunt tineri pe care sistemul social îi dezavantajează: provin din familii numeroase din sate periferice, cu educație puțină (probabil numărul celor care au renunțat la școală pe parcurs este ridicat în acest cluster), șomeri sau lucrători cu ziua. Neavând alternative, sunt captivi în acest spațiu de status. Petrec mult timp în gospodărie, fiind al doilea cluster în acest sens. Spre deosebire de supraviețuitori, sunt mai puțini religioși. Având o probabilitate ridicată de a consuma alcool și șanse 50/50 de a fuma, au un compartament de risc ridicat, această situație

¹ Paginația este din varianta electronică a cărții, disponibilă on-line la adresa <http://sites.google.com/site/dumitrusandu/cărți>.

putând fi efectul poziției sociale. Sunt implicați în interacțiuni sociale dar probabil rețeaua lor socială este restrânsă: își doresc să o lărgescă dar nu au acces la resurse mai de „calitate”. Consumă mai multe tipuri de media decât supraviețuitorii, dar puține având în vedere categoria lor de vârstă: într-o societate informațională în care flexibilitatea pe piața muncii este fundamentală, tinerii la început de drum profesional nu se pot compara ca perspective de competențe cu cei ieșiți din piața muncii definitiv. Treburile casnice sunt singurul lor subiect de discuție, lucru care reflectă izolarea informațională și prognozează perpetuarea poziției sociale periferice. Aș elabora încă puțin pe marginea opțiunii de a oferi acest nume clusterului și nu primului (supraviețuitori în afara tranziției) sau ultimului (atemporal). Deși se poate potrivi mai bine poate ideea de „captiv” celorlalte două grupuri, am preferat să o utilizez aici, având o motivație, recunosc, mai degrabă normativă. Acest grup este constituit în principal din tineri (aduși). Într-o societate funcțională, este de așteptat ca aceste categorii de vârstă să se confrunte cu mai puține probleme de accesare a resurselor care generează flexibilitate profesională și integrare pe piața muncii. „Captiv” înseamnă că aceștia reproduc poziția socială inferioară a părinților. Oportunitățile pentru acumularea unor capitaluri mai bogate (cantitativ și calitativ) sunt la fel de „apropiate” sau chiar mai îndepărtate decât ale celor din urmă. Celelalte două clusteruri care ar fi putut „beneficia” de această denumire sunt formate mai degrabă din persoane aflate la finalul carierei, pensionari sau agricultori. Este adevărat că un agricultor (de subzistență) tânăr poate fi considerat tot „captiv”. Acesta însă, are cel puțin o proiecție asupra viitorului său profesional. Poate trăi de azi pe mâine (lucru care nu este de dorit evident). Ceilalți sunt între lumi: șomeri și zilieri. Un pensionar nu mai este captiv în sensul dat aici termenului. Problemele sale sunt altele, nu neapărat cele de mobilitate socială în sus, în poziții mai bune: ignorarea de către autorități a unei experiențe profesionale și de viață acumulată în timp, lipsa mijloacelor de satisfacere a nevoilor superioare (de exemplu, lipsa instituțiilor culturale în rural), lipsa resurselor materiale care să îi permită chiar și să se gândească la planuri pe termen scurt și mediu care nu puteau fi puse în practică în perioada vârstei active etc.

Câștigătorii tranziției, 16%. Sunt aduși aproape de încheierea perioadei active sau pensionari, cu un nivel de educație ridicat (cel puțin liceu) și un nivel înalt de abilități și deprinderi profesionale. Au un venit mediu spre ridicat față de restul eșantionului ducând un trai decent. Se află în acel stadiu al vieții în care copiii probabil au deja propria familie și au rezidența în afara gospodăriei părintești. Locuind în orașe, cu precădere în cele foarte mari, deci având acces la o mulțime de resurse pe care le-au putut gestiona corect datorită educației, aceștia par să fie câștigătorii tranziției, reușind într-un fel sau altul să depășească cu succes dificultățile trecerii la economia de piață. Cu aceste trăsături, nu este de mirare că au o probabilitate ridicată de a fi foarte informați, consumând toate cele patru tipuri de media. De asemenea, au multe subiecte de discuție, inclusiv educația și problemele localității de rezidență. Dacă sunt motivați corespunzător, pot reprezenta o resursă importantă în programele comunitare: tendința de participare civică există într-o anumită măsură în formă latentă. Probabil sunt lideri de opinie, discutând cele văzute la televizor și având cea mai mare probabilitate de a interacționa cu toate cele trei categorii de persoane considerate. Este interesantă frecvența ridicată cu care merg la Biserică și șansa ridicată de a avea un duhovnic. Pe de o parte, aceasta poate sugera efectul vârstei care se reflectă în probleme de sănătate, părăsirea gospodăriei de către copii etc. Pe de altă parte, aceasta poate sugera că acestea sunt persoane care acceptă că pot învăța ceva nou sau caută să înțeleagă lumea în care trăiesc într-o manieră comprehensivă. Preferă modalitățile liniștite de petrecere a timpului liber, iar șansele de a adopta un comportament de risc la adresa sănătății sunt reduse.

(Viitori) antreprenori individualiști, 15%. Sunt elevi sau studenți, care probabil au un loc de muncă, chiar și part-time, respectiv angajați cu contract indiferent de natura lui, educați în licee și universități. Fac parte din gospodăria din mediul urban mare formate din cel puțin patru persoane, cu un venit personal peste media eșantionului, a căror familie duce cel puțin un nivel de trai decent. Aceștia pot fi chiar beneficiarii capitalurilor părinților care s-ar putea regăsi în rândul câștigătorilor tranziției. În mod firesc, în organizarea timpului, prioritățile sunt altele decât treburile din gospodărie, dedicând cel mai puțin timp acestora. Au o probabilitate ridicată de a prefera petrecerea timpului în afara casei, având cea mai mare șansă de a practica activități recreaționale, inclusiv un sport. Acestea și informarea despre cum se fac „afacerile” sunt cele mai importante elemente ale vieții. Având în vedere și șansa redusă de a acorda importanță celorlalte subiecte de discuție, probabil aceștia sunt cei care „se descurcă”, care caută soluții alternative, nefiind interesați în mod deosebit de a urma o cale bătătorită. Pentru ei este important să reușească: fie să pună bazele unei cariere profitabile, fie să o întărească pe cea pe care au început-o. Preferă sursele multiple de informare, consumând cel puțin trei tipuri de media. Sunt sociabili dar probabil nestatornici, relațiile fiind motivate în primul rând de utilitatea pe care o conțin. Sunt puțin religioși, cu o tendință spre comportamentele de risc: timpul este probabil comprimat pentru aceste persoane, stresul fiind principalul motiv al acestei opțiuni. Totuși, ei caută un echilibru compensând prin practicarea unor sporturi și alte activități în aer liber. Au o oarecare probabilitate de a participa civic, deși problemele localității nu sunt o prioritate pentru ei: s-ar implica în comunitate doar dacă ar câștiga ceva din acest lucru.

Experimentatori raționaliști cu orientare socială, 15%. Acest segment din populație se apropie cel mai mult de definiția standard a clasei mijlocii. Locuiesc în orașele foarte mari, au până în 49 de ani, dețin propria afacere, lucrează în servicii sau în slujbe care necesită cunoștințe tehnice, au absolvit cel puțin liceul, au un venit personal peste media eșantionului și duc cel puțin un trai decent. Spre deosebire de antreprenorii individualiști care, probabil, încă beneficiază de resursele părinților, aceștia sunt independenți, întemeindu-și propria familie în care a apărut cel puțin primul copil. Prioritățile sunt în afara gospodăriei, activitățile recreaționale fiind importante pentru ei. Sunt cei mai informați și probabil cu spiritul cel mai critic dintre toate celelalte stiluri de viață. Față de câștigătorii tranziției, beneficiază de faptul că sunt mai puțin afectați de traiul în sistemul comunist, fiind probabil mai deschiși către experiențe noi, chiar riscante, iar față de antreprenorii individualiști par să fie cu un stadiu de maturitate peste aceștia. Afacerile pe care le pot face sunt cele care generează valoare socială, alte locuri de muncă. Au cele mai multe subiecte de discuție fiind, probabil, lideri de opinie. Au cel mai scăzut nivel de religiozitate, aceasta neregăsindu-se nici ca subiect de discuție. Interacționează cu foarte multe persoane din categorii diferite și au probabil o rețea socială consistentă și stabilă. Au șansele cele mai mari de a participa civic. Trebuie avut în vedere că au o foarte mare probabilitate de a discuta despre problemele localității și orientare antreprenorială sau cel puțin cunoștințe despre domeniul afacerilor.

Atemporalii, 10%. Demografic, cel mai pregnant aspect din punct de vedere teoretic este lipsa educației, aceste persoane absolvind cel mult patru clase. Locuiesc în sate periferice, în gospodăria cu o singură persoană și au vârste peste 60 de ani. Aceștia sunt agricultorii care trăiesc de azi pe mâine, viața trecând de la o zi la alta fără a mai fi interesați de ceva anume. Practic, aceste persoane sunt izolate de comunitate prin nivelul foarte redus al resurselor pe care le dețin ori s-au autoizolat, fie datorită unui sentiment profund de dezamăgire, fie pur și simplu datorită vârstei înaintate. Nu sunt sociabili, iar atunci când discută despre ceva se opresc asupra sănătății. Probabil

toată informația pe care o dețin este obținută de la televizor. Astfel, mesajele despre lumea din „afara gardului” sunt limitate la ceea ce văd la televizor sau aud la Biserică. Pentru aceștia, participarea comunitară este un concept dificil. Ascultă ce spune preotul dar nu pun și în practică în mod necesar. Inerția comportamentală este ridicată pentru cei care au acest stil de viață, conservând un status quo tradițional și limitat ca experiențe pozitive.

Sursa: Vasile, 2010: 193–197.

6.1.5. *Indicatori obiectivi și subiectivi*

Un alt aspect, prefigurată de cele spuse pe marginea studiului autorilor Stange și Jordan (2005), se referă la decizia de a include simultan în operaționalizarea stilului de viață indicatori obiectivi și indicatori subiectivi. Indicatorii obiectivi se referă la informații factuale: care este distribuția cheltuielilor lunare, cum este utilizat timpul, care sunt bunurile cele mai frecvent consumate, ce tip de media consumă, ce conținuturi culturale consumă mai frecvent etc. Lazer (1994), discutând despre schimbările demografice din Statele Unite ale Americii, descrie stilul de viață al anilor 1950 ca fiind mai degrabă tradițional și stabil. Acest profil este elaborat utilizând exclusiv indicatori obiectivi: americanii se căsătoreau la vârste destul de scăzute, venitul era într-o creștere evidentă, vârsta la care concepeau primul copil era destul de scăzută, femeile optau în general pentru statutul de casnică, iar ratele de divorțialitate erau mici. În schimb, anii 1990 par a fi caracterizați de un stil de viață opus: căsătoria este amânată, coabitarea este uzuală și de durată, rata divorțialității este mare, recăsătorirea este frecventă, împărțirea treburilor în gospodărie s-a echilibrat, se nasc copii în afara căsniciei etc.

Același autor, însă, recunoaște importanța indicatorilor subiectivi în evaluarea stilurilor de viață dintr-o societate la un moment dat. Aceștia se referă la valori, credințe, atitudini, preferințe, evaluări, interese. De altfel, există o întregă mișcare care apreciază acest gen de informație, cunoscută sub numele de *psihografie*. Psihografia încearcă să înțeleagă cum gândește și ce simte individul, de obicei desemnat prin termenul „consumator”, având în vedere că acest domeniu de studiu este asociat de cele mai multe ori cu cercetarea de piață și marketingul. Aceasta înseamnă că oamenii își pot satisface cu ușurință nevoile primare de hrană–locuire–siguranță, fiindu-le ușor să urmărească scopuri mai înalte precum exprimarea identității proprii, atingerea unor stări de bine psihologice etc. Psihografia este strâns legată de emoții, fără însă a ignora demografia: „un studiu psihografic combină caracteristicile demografice ale consumatorilor cu aspecte mai abstracte precum atitudinile, opiniile și interesele. Variabilele demografice, informațiile despre obiceiurile de cumpărare, consumul media și informațiile psihografice sunt analizate împreună până când rezultă grupuri omogene în interior și eterogene în exterior” (Heath, 1995: 74). O extensie utilă a studiilor psihografice este reprezentată de studiile *geodemografice* care ne spun, cu un înalt nivel de certitudine, unde locuiesc consumatorii. Psihografia rezolvă oarecum confuzia

dintre stil de viață și consum: itemii de tip Atitudini–Interese–Opinii sunt măsuri ale stilurilor de viață, iar consumul este operaționalizat, de exemplu, prin indicatori de frecvență a utilizării (Cosmas, 1982). Un dezavantaj major al studiilor psihografice îl constituie numărul mare de itemi care, pentru a asigura o măsurătoare validă a stilurilor de viață, trebuie incluși în chestionar. Dacă ne gândim că, pe lângă operaționalizarea stilului de viață, suntem obligați să o includem și pe cea a altor variabile independente și dependente, atunci ne aflăm în fața unei decizii dificile. Unii autori, pornind de la premisa că valorile pot să explice comportamentele, apreciază că este suficient să elaborăm un instrument consistent care să le măsoare doar pe acestea. Aceștia mizează pe puterea de includere ridicată a valorilor: dacă știm care sunt valorile la care aderă o persoană atunci îi putem prezice comportamentele. Un astfel de exemplu este Lista Valorilor (List of Values) (Kahle și alții, 1986; Kahle și Kennedy 1989). Propunând o listă de doar nouă valori, autorii apreciază rezolvarea multor probleme administrative și chiar de măsurare față de metodologiile AIO. Ideea nu este nouă, inspirându-se din Inventarul Valorilor elaborat de Rokeach (1969) și pe care caută să îl facă mai accesibil metodologic.

6.1.6. Interdependența indicatorilor sau apartenența la mai multe dimensiuni

Încheiem această secțiune a capitolului cu distincția dintre stil de viață, ca întreg, și modalitățile de petrecere a timpului liber, respectiv consumul cultural, ca dimensiuni distincte. Maycroft (2004) atrage atenția că stilul de viață se referă la viață în integralitatea sa: nu îl putem determina doar cunoscând modalitățile de petrecere a timpului liber. De exemplu, dacă posibilitățile de petrecere a timpului liber sunt restrânse, persoane care au valori diferite se pot „întâlni” în aceleași practici. Remarcăm, încă o dată, importanța valorificării empirice a multidimensionalității conceptului. În plus, aici intervine alt aspect pe care cercetătorul trebuie să îl gestioneze: cum definim timpul liber? Dacă o persoană optează, ca după programul obligatoriu de muncă, să studieze un material care îl ajută în carieră atunci acesta se consideră timp liber? Pe de altă parte, în cazul consumului cultural putem opta pentru un artificiu de măsurare. De-a lungul timpului, a fost demonstrată influența capitalului cultural asupra multor variabile dependente cum ar fi performanțele școlare (Van de Werfhorst și Hofstede, 2007) sau mobilitatea socială pozitivă (Peter, 2007). Având în vedere acest lucru, putem restrânge indicatorii de stil de viață doar la cei de consum cultural. Totuși, trebuie să avem în vedere că aceștia nu ne spun nimic despre aspirații, proiecte de viață și nu diferențiază în mod necesar indivizii după alte tipuri de consum.

Așadar, este dificil să dăm o singură definiție stilului de viață. Cercetătorul va trebui să își aleagă o definiție proprie în funcție de interesele sale, căutând să gestioneze cât mai corect dificultățile discutate anterior. Credem că cele patru

caracteristici atribuite stilului de viață de către Feldman și Thielbar (1971), citați de Berkman și Gilson (1974), sunt valabile în continuare:

Stilul de viață este un fenomen de grup. Pentru că fiecare dintre noi aparține cel puțin unui grup social și suntem influențați aproximativ de aceleași condiții macrosociale, este probabil să avem valori, comportamente, interese, aspirații etc. similare cu ale altora.

Stilul de viață dă consistență vieții personale. Conceptul este multidimensional: dacă știm valorile unei dimensiuni, atunci putem prezice valorile altor dimensiuni. Și pentru Zamfir (1993) stilul de viață implică un principiu organizator intern.

Stilul de viață implică un element central al vieții, adică un anumit domeniu al vieții are cea mai mare importanță. Pentru unele persoane acesta poate fi cariera profesională, pentru alții un anumit hobby, pentru altele familia etc. Toate celelalte elemente ale stilului de viață sunt strâns corelate cu acest nucleu.

Stilul de viață variază odată cu contextul socioistoric, opțiunea pentru acesta fiind explicate de variabile sociologice.

6.2. Studiarea stilurilor de viață în România

Modalitățile în care trăiesc românii au suscit, așa cum era de așteptat, un interes crescut de-a lungul anilor. Această preocupare este vizibilă atât în mediul privat, interesat în special de fundamentarea unor politici de marketing eficiente, cât și în mediul cercetării științifice, interesat de dezvăluirea mecanismelor prin care persoanele își structurează viața astfel încât să poată trăi cât mai bine. Din păcate, informațiile disponibile despre fundamentările teoretice și practicile metodologice din mediul privat sunt foarte reduse.

Deși pentru România pare mai degrabă un subiect recent, Cătălin Zamfir împreună cu Ion Rebedeu au coordonat, în anii '70 ai secolului trecut, un program cu tema *Mod de viață și stil de viață* care a stat la baza unor lucrări interesante în domeniu cum ar fi: *Modul de viață și calitatea vieții*² sau *Stiluri de viață. Dinamica lor în societatea contemporană*³. Acestea deschideau drumul abordării stilului de viață ca „resursă importantă a calității vieții” (Zamfir, 2005: 20). Stilul de viață este inclus chiar în definiția dată „calității vieții” de către Ioan Mărginean (2005: 33): „Domeniul calității vieții poate fi definit prin ansamblul elementelor care se referă la situația fizică, economică, socială, culturală, politică, de sănătate etc., în care trăiesc oamenii, conținutul și natura activităților pe care le desfășoară, caracteristicile relațiilor și proceselor sociale la care participă bunurile și serviciile la care au acces, modelele de consum adoptate, *modul și stilul de viață* [subl. m.], evaluarea împrejurărilor și rezultatelor activităților care corespund așteptărilor populației,

² Rebedeu, I., Zamfir, C., (coord.), *Mod de viață și stil de viață*, București, Editura Politică, 1982.

³ Zamfir, C., Rebedeu, I., (coord.), *Stiluri de viață. Dinamica lor în societatea contemporană*, București, Editura Academiei Române, 1989.

precum și stările subiective de satisfacție/insatisfacție, fericire, frustrare etc.”. Același autor, inspirat de lucrarea fundamentală în domeniu a lui Michael I. Weiss din 1991, *The Clustering of America*, susține implementarea unui sistem complex de înregistrare a informațiilor de natură statistică la nivel de sectoare, secții și circumscripții de recensământ care să releve zonele de calitate a vieții specifice României.

Revenind la studiile din anii '70–'80, remarcăm distincția clară făcută între mod de viață și stil de viață, acesta din urmă fiind un principiu central al vieții, care marchează diversitatea posibilă de conduite cotidiene în cadrul aceluiași mod general de trai determinat de condițiile accesate de respectiva clasă socială. Acest punct de vedere este conform cu tendința de a acorda o importanță deosebită preferințelor și deciziilor individuale în organizarea vieții. Importanța structurilor, a resurselor moștenite este importantă dar, în timp, variază în funcție de gradul de libertate real sau perceput de către populație. Opțiunea pentru modurile de a gândi și acționa nu au, în mod necesar, un caracter rațional (în sens pur); astfel se explică diversitatea de stiluri de viață, uneori contradictorii. Decizia de a face lucrurile într-un stil, în defavoarea altui stil, poate avea motivații culturale, psihologice, la fel de bine cum acestea pot fi economice. Central este elementul pe care îl apreciază cel mai mult persoana: chiar dacă părinții își îndrumă copilul către o carieră juridică, acesta poate decide că va avea o viață „bună” sau „frumoasă” dacă devine fotograf. În această situație aplecarea spre estetic, spre codul de conduită diferit față de cel al unui avocat, către o lume mai puțin conflictuală, reprezintă principiul organizator intern și are de câștigat în structurarea vieții, cel puțin pentru o perioadă. Un alt exemplu contrapune persoanele care preferă să petreacă timpul liber în compania prietenilor, ieșind în natură cu bicicletele sau practicând sporturi montane, consumul lor fiind orientat preponderent către produsele și serviciile de acest gen, persoanelor care preferă să petreacă timpul în oraș, mergând în cluburi, la cinematografe, concerte, valorizând luxul și fiind preocupați permanent să arate bine, să fie în trend, atât ei cât și mașina sau locuința.

Un alt element sugerat de studiile respective și frecvent întâlnit în practica internațională contemporană lor sau mai recent, se referă la dependența stilurilor de viață de trendurile valorice, atitudinale și comportamentale din perioade diferite. Procesele de individualizare, care mută accentul de pe conștiința colectivă pe propria persoană, pot diminua importanța întemeierii unei familii conform standardelor tradiționale (de exemplu prin încheierea căsătoriei religioase) și favoriza coabitarea fără acte sau chiar relațiile deschise (în care indivizii pot avea și alți parteneri). Cert este că stilurile de viață se transformă, tipologiile identificate în anii '70–'80, având o valabilitate redusă astăzi.

Cătălin Zamfir (1989: 43–48) încearcă o schiță a componentelor stilului/modului de viață, fără a mai particulariza distincțiile dintre aceste două concepte. Dintre toate, atunci când vrem să definim/identificăm stilul de viață (general) al unei persoane, ar trebui să ne oprim cu precădere asupra „comportamentelor și activităților” înregistrate pentru toate sferile vieții. Totuși,

modelele complexe care rezultă din prelucrarea răspunsurilor la indicatorii specifici acestei dimensiuni, nu au sens dacă nu încercăm să identificăm care este proiectul de viață al persoanei respective. Adică, este interesant să spunem că individul X preferă teatrul, merge la munte, investește în educația sa profesională prin practicarea unor cursuri de specializare, este un bun familist și valorizează mediul înconjurător, dar trebuie să vedem dacă acest model este un întreg, are o coerență internă sau, dacă repetăm studiul peste o perioadă, s-a transformat radical.

Studiile mai recente (Sandu, 1996; Comșa, 2002; Vasile, 2010) țin seama în definirea stilurilor de viață atât de constrângerile exterioare (oportunități) cât și de structurile mentale și răspunsurile la situațiile concrete din viața cotidiană. Acestea remarcă faptul că tranziția către o economie de piață este însoțită de incertitudine și dificultăți inerente care pun sub semnul întrebării procesul de stilizare a vieții. Puțini sunt cei care, cu adevărat, pot să aleagă un stil de viață pe care să îl consolideze. Sunt mai degrabă frânturi: creșterea importanței gospodăriei și a modului în care aceasta arată, preferința pentru week-end-urile în natură cu semenii la un grătar, investiția în simbolistica unor mărci pentru atingerea unui status social etc. Totuși, mai ales într-o societate democratică, în care scopul declarat al guvernării este creșterea calității vieții, va exista întotdeauna libertatea de alegere, chiar dacă în anumite momente diversitatea modelelor de viață nu este foarte mare datorită resurselor materiale reduse. „În concluzie, vom defini, de o manieră generală, stilurile de viață drept combinații rezultate din intersecția dintre constrângerile exterioare (determinate de resursele individuale și locale), modul de raportare la/definire a acestor constrângeri și gradul de modernitate individuală. Stilurile de viață definite astfel rămân totuși construcții individuale (chiar dacă într-o măsură mai mică), dar în contextul resurselor și definirii acestora (acesta este și motivul pentru care denumirea de tipuri sociale este mai adecvată). Cu siguranță, tipurile astfel obținute vor fi mai degrabă ideale (în sensul asociat de Weber acestui termen, acela de accentuare versus estompare a diferitelor trăsături în scopul evidențierii unor relații, chiar cu riscul ca tipurile rezultate să nu aibă corespondent în realitate), dar și medii (vor fi definite prin valorile centrale înregistrate de variabilele cadru dar și de celelalte variabile)” (Comșa, 2002: 110).

Așadar, stilul de viață este definit ca tipologie care înglobează resursele pe care o persoană le (poate) deține, comportamentele cotidiene dar și modul în care percepe mediul social sau, mai exact, cum definește prezentul/viitorul în raport cu un anumit punct de referință. Acest mod de lucru creează clasificări generale care sunt, însă, dependente de indicatorii avuți în vedere. Dincolo de aceste limite, studiile acestea sunt importante pentru că relevă importanța modului în care percep oamenii lumea în care trăiesc și recunosc capacitatea acestora de a-și schimba traiectoria vieții chiar dacă au resurse limitate. Chiar dacă nu putem identifica grupurile de stil de viață așa cum le întâlnim în practica americană, de exemplu, stilizarea vieții românilor fiind încă la începuturi, există distincții de ordin comportamental și simbolic între indivizi.

6.3. Măsurarea stilurilor de viață

Stilul de viață este o trăire individualizantă și nu presupune existența unei conștiințe a grupului: chiar dacă oamenii știu că există alții similari lor, ei nu simt în mod necesar că au ceva în comun cu aceștia din punct de vedere emoțional. În abordarea cantitativă sunt utilizate tehnici statistice cu scopul de a identifica grupuri omogene de persoane care au valori, preferințe, interese, comportamente asemănătoare.

6.3.1. Etapele măsurării stilurilor de viață

O modalitate obișnuită de identificare a stilurilor de viață presupune parcurgerea următoarelor etape:

Definirea stilului de viață. Cercetătorul, pe baza cunoașterii riguroase a teoriei stilurilor de viață și a înțelegerii necesarului studiului în cauză, decide cum va defini stilul de viață. Acesta poate presupune că un indicator, de exemplu valorile sunt suficiente deoarece, conform unor teorii, comportamentul este consistent cu valorile. Sau poate presupune că preferințele sunt mai importante pentru că includ atât comportamentul efectiv din prezent cât și posibile acțiuni din viitor. Altcineva, orientat către elaborarea unor politici sociale sau de marketing, poate considera că este pragmatic să lucrăm doar cu fapte, oprindu-se astfel la comportamente. În fine, pentru a restrânge aceste probleme teoretice, cineva poate aborda varianta integratoare, elaborând un chestionar care măsoară atât valorile, cât și preferințele, dar și comportamentele populației de interes.

Elaborarea itemilor de chestionar și alegerea variantelor de răspuns. Am prezentat în câteva exemple de itemi utilizați deseori în chestionarele de stil de viață. Despre regulile de formulare a întrebărilor de chestionar precum și alegerea variantelor de răspuns există foarte multe capitole sau lucrări întregi dedicate măsurării sociale (Mărginean, 1982; Firebaugh, 2008; Bradburn și alții, 2004; Saris și Gallhofer, 2007 etc.) motiv pentru care nu insist aici.

Validarea indicatorilor prin tehnici specifice procesului de măsurare socială (Carmines și Zeller, 1979; Jacoby, 1991 etc.).

Utilizarea unei tehnici multivariate de grupare a indivizilor în funcție de răspunsurile la itemii care măsoară stilul lor de viață. Din această categorie, cea mai cunoscută și probabil cea mai utilizată de-a lungul timpului este analiza cluster. Recent, datorită dezvoltării tehnicii de calcul, a căpătat o tot mai mare importanță analiza cluster de clase latente. Alte variante de lucru sunt reprezentate de analiza de discriminare, analiza factorială, analiza de corespondență, analiza conjoint etc. Alegerea uneia sau alteia depinde de scopul studiului și de modul în care cercetătorul apreciază avantajele și dezavantajele fiecăreia.

Realizarea profilului fiecărui stil de viață identificat, utilizând diferite variabile de interes pentru tema dată.

6.3.2. Analiza cluster în contextul studiilor cu și despre stiluri de viață

Analiza cluster este o metodă foarte cunoscută și utilizată pentru că se bazează pe un aparat tehnic relativ simplu de înțeles, prin comparație cu alte tehnici, iar calculatoarele au reușit să proceseze cantități relativ mari de date în mod eficient. Există foarte multe lucrări și ghiduri practice care prezintă principiul fundamental și virtuțile analizei cluster de clase latente (Hair și Anderson, 2010; Tabachnick și Fidell, 2007; Wedel și Kamakura, 2000; Collins și Lanza, 2010). Analiza cluster are o serie de probleme care derivă tocmai din simplitatea sa.

Scopul acestui tip de analiză este de a grupa indivizii care răspund în mod coerent la un set de itemi care măsoară dimensiunile aceluiași concept, în cazul nostru, stilul de viață. Acest demers ne ajută să obținem grupuri omogene în interior și eterogene în exterior. Altfel spus, două stiluri de viață diferite reprezintă două grupuri (cluster) diferite. În științele sociale nu ne putem aștepta să obținem grupuri (cluster) complet diferite. Există o oarecare întrepătrundere între acestea. Totuși trebuie să ne oprim asupra soluției care reflectă diversitatea valorică, atitudinală, aspirațională, comportamentală din realitatea socială a momentului analizat. Un lucru care trebuie reținut se referă la faptul că analiza cluster este o metodă mai degrabă exploratorie și empiristă. Ea nu se bazează pe un model anume.

Pașii analizei cluster, indiferent de tipul utilizat, sunt:

Selecția atentă a variabilelor în funcție de care clasificăm. În mod cert, mai ales în cazul analizei cluster, nu trebuie să aplicăm strategia GIGO (Garbage In, Garbage Out). Chiar dacă suntem tentați să realizăm o analiză cluster cu un număr mare de itemi pornind de la principiul că măsurăm mai bine realitatea, acest lucru nu se întâmplă de fapt. Tehnicile de analiză cluster nu discriminează variabilele relevante de cele irelevante, ci doar grupează cazurile în funcție de variabilele incluse în analiză. Ar trebui să utilizăm un număr relativ mic de itemi, dar cu o putere mare de conținere. Pe cât posibil, aceștia ar trebui să fie independenți unii față de alții, adică să se influențeze reciproc cât mai puțin. De asemenea, este foarte important să fim atenți la nivelul de măsurare al itemilor și metoda de clusterizare pe care o utilizăm. În fine, trebuie decis în ce măsură utilizarea simultană a indicatorilor obiectivi (factuali) cu cea a indicatorilor subiectivi (valori, atitudini, evaluări, preferințe etc.) este benefică analizei. Mai ales în cazul indicatorilor subiectivi, trebuie să ne asigurăm că nu sunt afectați de erori de măsurare.

Analiza exploratorie a datelor. Scopul principal este să identificăm și să izolăm cazurile extreme, adică acei indivizi care au valori mult mai mari sau mult mai mici față de majoritatea cazurilor din eșantion.

Standardizarea variabilelor înainte de a rula analiza. Acest lucru este recomandat mai ales atunci când includem în analiza cluster itemi care au variante de răspuns diferite. Totuși, nici acesta nu este un remediu universal pentru că

standardizarea elimină efectul unității de măsură diferite dar poate reduce diferențele dintre grupuri după anumite variabile care, dacă ar fi utilizate în unitatea naturală de măsură, ar da rezultate mai adecvate.

Amestecarea cazurilor și rularea aceleiași analize cluster pe fiecare variantă de bază de date. Nu ne putem baza pe rezultatele unei singure analize cluster pentru că aceasta este influențată de ordinea cazurilor în baza de date. O metodă simplă de gestionare a acestei situații este crearea a două sau trei variabile care conțin numere aleatoare și sortarea ascendentă/descendentă a bazei de date după fiecare în parte sau în diferite combinații. După fiecare sortare se rulează analiza cluster folosind aceiași parametri, comparându-se rezultatele. Dacă indicatorii utilizați sunt bine aleși iar în populație există grupări naturale după aceștia, atunci rezultatele ar trebui să fie asemănătoare. Dacă rezultatele sunt diferite semnificativ atunci trebuie să ne întoarcem la punctul (1) al acestei liste sau chiar să reanalizăm ce dorim să aflăm de fapt.

Interpretarea fiecărui cluster în funcție de variabilele din care s-a obținut clasificarea. Acest lucru presupune încrucișarea grupurilor (clusterelor) obținute cu variabilele utilizate la clasificare. În cazul variabilelor metrice și, prin convenție, în cazul unor variabile ordinale, putem calcula medii în această încrucișare. Pentru a fi mai ușor de interpretat, aceste medii pot fi transformate în scoruri standard z . În cazul variabilelor categoriale putem calcula procentele și valorile reziduale ajustate. Interpretarea presupune că denumim și caracterizăm fiecare grup (cluster) în funcție de interesele generale ale cercetării și itemii în funcție de care s-au constituit în principal. Oarecum tot în această etapă, decidem și numărul de grupuri (cluster) final: pentru eșantioane mari (peste 100 de persoane) ar trebui să avem minim două cluster. Nici aici nu există o rețetă: fără a fi o regulă strictă, cred că numărul maxim de cluster cu sens este acela în care cercetătorul apreciază că acestea nu sunt prea asemănătoare între ele, rămânând ceva specific pentru fiecare în parte. De asemenea, trebuie avut în vedere numărul de cazuri din fiecare cluster: de obicei, dorim să includem aceste cluster în analize multivariate ulterioare care necesită un minim de cazuri pentru a putea fi rulate. Numărul de cluster este decis și în funcție de cât de pragmatic ar fi să crezi o politică de marketing sau să crezi politici sociale pentru o fracțiune mică din populația de interes.

Validarea grupurilor (clusterelor) obținute. Nu există o metodă standard, fiind chiar recomandat să utilizăm mai multe simultan (principiul triangulării): validarea în funcție de un criteriu, adică asocierea cu alte variabile pe care ne așteptăm să le explice sau în funcție de care ar varia; validarea prin rularea mai multor metode de clusterizare; validarea prin împărțirea aleatoare a eșantionului în două părți egale și rularea aceluiași proceduri pe fiecare dintre ele etc.

Realizarea unui profil propriu-zis al clusterelor prin punerea în relație a acestora cu alte variabile care au sens pentru studiul nostru. De obicei, se începe cu variabilele sociodemografice: gen, mediu de rezidență, venit, vârstă etc.

O alternativă robustă la analiza cluster este reprezentată de analiza cluster de clase latente despre care am discutat în altă parte (Vasile, 2010).

*
* *

Conceptul „stil de viață” este multidimensional ridicând multe probleme de măsurare. Se poate referi la valori, atitudini, preferințe, interese, comportamente, consum etc. Cercetătorul trebuie să decidă cum definește conceptul în funcție de interesul principal al studiului său și de limitările de timp și materiale ale proiectului de cercetare. Au existat în timp încercări temerare de a integra toate dimensiunile conceptului într-un singur instrument de cercetare (Cathelat, 1990), dar sistemul sociostilurilor nu s-a dovedit fezabil mai ales în mediul dinamic al cercetării de piață și marketingului. Rămâne la latitudinea fiecărui specialist de a izola elementele care creează un corpus coerent și care, prin tehnici statistice, relevă relații semnificative și puternice cu celelalte concepte de interes din proiectul de cercetare. În fond, aceste grupuri omogene, denumite „stiluri de viață”, sunt identificate pentru că se presupune că explică alte elemente ale vieții umane.

După ce a fost clar delimitat conținutul teoretic al stilului de viață, rămâne de văzut ce tehnică statistică va fi utilizată. Aceasta depinde de nivelurile de măsurare ale variabilelor din chestionar, de numărul de cazuri din baza de date etc. Nu există o metodă standard și nici nu ar trebui să aplicăm de fiecare dată aceleași proceduri doar pentru că așa ne-am obișnuit. Statistica categorială, cu ajutorul programatorilor, devine din ce în ce mai accesibilă, așa cum ne arată evoluția unor proceduri cum este analiza de clase latente. Dincolo de metoda multivariată în sine, indiferent care ar fi, poate o importanță mai mare ar trebui acordată procesului de explorare a datelor. Fiecare item ar trebui analizat pentru identificarea formei distribuției, cazurilor extreme, nonrăspunsurilor etc. Abia după ce datele sunt curățate de abaterile introduse de operatorii de teren, operatorii de introducere a datelor sau chiar de cercetător prin formularea itemilor, ar trebui să ne angajăm în analize statistice sofisticate.

În ceea ce privește software-ul, nu cred că trebuie să ne limităm la unul singur. Cele generaliste, precum SPSS, Stata, R etc. au module integrate pentru analiza cluster. Utilizarea simultană a cel puțin două ne permite un tip de validare empirică, deoarece algoritmi de calcul pot varia ușor de la un program de altul. Pe de altă parte există programe dedicate exclusiv analizei cluster cum este Clustan. Tehnicile noi, cum este analiza de clase latente, pot fi aplicate cu programe dedicate cum sunt Latent Gold sau M Plus.

Așadar, identificarea stilurilor de viață nu este un demers ușor, impunând suite întregi de condiții care trebuie îndeplinite și verificări constante ale rezultatelor.

Bibliografie

1. Berkman, H. W., Gilson, C. C., *Consumer life styles and market segmentation*, in “Journal of the Academy of Marketing Science”, Vol. 2, No. 1, 1974, pp. 189–200.
2. Bradburn, N., Sudman, S., Wansink, B., *Asking questions: the definitive guide to questionnaire design: for market research, political polls, and social and health questionnaires*, Rev. ed. San Francisco, Jossey-Bass, 2004.

3. Carmines, E. G., Zeller, R. A., *Reliability and validity assessment*, Beverly Hills Calif., Sage Publications, 1979.
4. Cathelat, B., *Socio-Lifestyles Marketing. The New Science of Identifying, Classifying and Targeting Consumers Worldwide*, Londra, Kogan Page Limited, 1990.
5. Chelcea, S., Mărginean, I., Cauc, I., *Cercetarea sociologică. Metode și tehnici*, Deva, Editura Destin, 1998.
6. Cockerham, W. C., *New directions in health lifestyle research*, in "International Journal of Public Health", Vol. 52, No. 6, pp. 327–328.
7. Collins, L. M., Lanza, S. T., *Latent class and latent transition analysis: with applications in the social behavioral, and health sciences*, Hoboken N.J., Wiley, 2010.
8. Comșa, M., *Stiluri de viață în societatea românească după '89*, Teză de doctorat, Universitatea Babeș Bolyai din Cluj Napoca, 2002.
9. Cosmas, S. C., *Lifestyle and consumption patterns*, in "The Journal of Consumer Research", Vol. 8, No. 4, pp. 453–455.
10. Du, R. Y., Kamakura, W. A., *Household Life Cycles and Lifestyles in the United States*, in "Journal of Marketing Research", Vol. XLIII, 2006, pp. 121–132.
11. Ewing, M., *Affluent Asia*, in "Journal of International Consumer Marketing", Vol. 12, No. 2, 2000, pp. 25–37.
12. Feldman, S., Thielbar, D., Gerald W., *Life Styles: Diversity in American Society*, Berkeley, California, Little Brown and Company, 1972.
13. Firebaugh, G., *Seven rules for social research*, Princeton, Princeton University Press, 2008.
14. Fleischer, F., *'To Choose a House Means to Choose a Lifestyle'. The Consumption of Housing and Class-Structuration in Urban China*, in "City & Society", Vol. 19, No. 2, 2007, pp. 287–311.
15. Hair, J. F., Anderson, R. E., *Multivariate data analysis*, Prentice Hall, 2010.
16. Heath, R. P., *Psychographics: Q'est-ce que c'est?*, in "American Demographics", Noiembrie, 1995, pp. 74.
17. Holt, D. B., *Poststructuralist Lifestyle Analysis: Conceptualizing the Social Patterning of Consumption in Postmodernity*, in "Journal of Consumer Research", Vol. 23, No. 4, 1997, pp. 326–350.
18. Jacoby, W., *Data theory and dimensional analysis*, Newbury Park Calif., Sage Publications, 1991.
19. Kahle, L. R., Kennedy, P., *Using The List Of Values (LOV) To Understand Consumers*, in "The Journal of Consumer Marketing", Vol. 6, No. 3, 1989, pp. 5–12.
20. Kahle, L. R., Beatty, S. E., Homer, P., *Alternative Measurement Approaches to Consumer Values: The List of Values (LOV) and Values and Life Style (VALS)*, in "Journal of Consumer Research", Vol. 13, No. 3 (decembrie), 1986, pp. 405–409.
21. Kunzmann, U., Stange, A., Jordan, J., *Positive Affectivity and Lifestyle in Adulthood: Do You Do What You Feel?*, in "Personality and Social Psychology Bulletin", Vol. 31, No. 4, 2005, pp. 574–588.
22. Lazer, W., *Handbook of demographics for marketing & advertising: new trends in the American marketplace*, 2nd ed, New York, Lexington Books, 1994.
23. Maycroft, N., *Cultural consumption and the myth of life-style*, in "Capital & Class", Vol. 84, 2004, pp. 61–75.
24. Mărginean, I., *Măsurarea în sociologie*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982.
25. Mărginean, I., Semnificația cercetărilor de calitate a vieții, în Mărginean, I., Bălașa, A. (coord.), *Calitatea vieții în România*, București, Editura Expert, 2005, pp. 25–60.
26. Mărginean, I., Calitatea vieții percepute în România, în Mărginean, I., Bălașa, A. (coord.), *Calitatea vieții în România*, București, Editura Expert, 2005, pp. 61–108.
27. Muffels, R. (coord.), *Flexibility and security over the life course*, Dublin, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2008.
28. North, A. C., Hargreaves, D. J., *Lifestyle correlates of musical preference: 1. Relationships, living arrangements, beliefs and crime*, in "Psychology of Music", Vol. 35, No. 1, 2007, pp. 58–87.
29. Róbert, P., Stratification in Transition Economies, in Ritzer, G. (ed), *Blackwell Encyclopedia of Sociology*, Blackwell Publishing, Blackwell Reference Online, 2007. Consultat la 04 August 2008.
30. Rokeach, M., *The Role of Values in Public Opinion Research*, in "The Public Opinion Quarterly", Vol. 32, No. 4 (decembrie), 1968, pp. 547–559.

31. Sandu, D., *Sociologia tranziției. Valori și tipuri sociale în România*, București, Editura Staff, 1996.
32. Saris, W., Gallhofer, I. N., *Design, evaluation, and analysis of questionnaires for survey research*, Hoboken N.J., Wiley-Interscience, 2007.
33. Van de Werfhorst, H.G., Hofstede, S., *Cultural capital or relative risk aversion? Two mechanisms for educational inequality compared*, in “British Journal of Sociology”, Vol. 58, No. 3, 2007, pp. 391–415.
34. Vasile, M., *Stiluri de viață în România postcomunistă. Ce modele comportamentale adoptăm și de ce*, Iași, Editura Lumen, 2010.
35. Zamfir, C., Stil de viață și mod de viață. Reflecții asupra stadiului actual al analizei sociologice, în Zamfir, C., Rebedeu, I. (coord.), *Stiluri de viață. Dinamica lor în societatea contemporană*, București, Editura Academiei Române, 1989.
36. Zamfir, C., Stil de viață, în Zamfir, C., Vlăsceanu, L. (coord.), *Dicționar de sociologie*, București, Editura Babel, 1993.
37. Zamfir, C., Evoluția tematicii calității vieții: o analiză sociologică, în Mărginean, I., Bălașa, A. (coord.), *Calitatea vieții în România*, București, Editura Expert, 2005, pp. 33–54.
38. Wedel, M., Kamakura, W. A., *Market segmentation: conceptual and methodological foundations*, 2nd ed, Boston, Kluwer Academic, 2000.
39. Fundația Soros, Barometrul de Opinie Publică, octombrie 2006, disponibil online la http://soros.ro/ro/program_articol.php?articol=107.
40. Centrul de Cercetare și Consultanță în Domeniul Culturii, Barometrul de Consum Cultural, 2009, disponibil online la http://culturadata.ro/index.php?option=com_content&view=article&id=144&Itemid=142.
41. Institutul de Cercetare a Calității Vieții, Calitatea Vieții în România 2010, disponibil online la <http://iccv.ro/node/151>.
42. ***English Longitudinal Study of Ageing (ELSA), User Guide for the Wave 1 Core Dataset, version 2, disponibil online la <http://www.ifs.org.uk/elsa/>.

Anexa 1

Itemii utilizați în mod uzual în chestionare care măsoară stilul de viață

Lista de mai jos reflectă caracterul eclectic și multidimensional al conceptului „stil de viață”. Acestea sunt doar câteva selecții⁴ dintr-un bazin extrem de bogat de posibilități de măsurare a stilului de viață. În cadrul fiecărui studiu citat, care sunt unele din multele existente, există baterii întregi de itemi care acoperă diferite aspecte ale stilurilor de viață ale populațiilor vizate. Pentru detalii vizitați site-urile oficiale ale instituțiilor care găzduiesc proiectele respective.

Item, varianta engleză	Item, varianta română	Sursa
I like to try new and different things	Îmi place să încerc lucruri noi și diferite	Ewing (2000)
I often try new ideas/products before my friends do	Deseori, experimentez idei/produse noi înaintea prietenilor mei	
I like to tell amusing stories and jokes at parties	La petreceri, îmi place să spun povești amuzante și glume	
I like a job that offers variety	Îmi plac locurile de muncă care oferă o varietate a sarcinilor	
I would rather live in/near a big city than a small town	Aș locui mai degrabă în sau în apropierea unui oraș mare decât într-unul mic	

⁴ Prezentăm și varianta originală, în limba engleză, pentru a evita posibile distorsiuni de sens introduse prin traducere.

Item, varianta engleză	Item, varianta română	Sursa
On average, how often do you do each of the following with any of your friends, not counting any who live with you? Meet up Speack on the phone Write or email	În medie, cât de des faceți următoarele lucruri cu prietenii dvs. cu care nu locuiți... Vă întâlniți Vorbiți la telefon Vă scrieți sau discutați pe e-mail	English Longitudinal Study of Ageing, wave 1
The following is a list of things that some people look for or want out of life. Please study the list carefully and then rate each thing on how important is it in your daily life, where 1 = not at all important, and 9 = extremely important. Warm relationships with other	Aceasta este o listă pe care oamenii și le doresc de la viață. Vă rog să evaluați fiecare element din listă în funcție de cât de important este în viața dvs. de zi cu zi, unde 1 = deloc important și 9 = extrem de important Să am relații apropiate cu alte persoane	Kahle și Kennedy, 1989
Being well respected A sense of accomplishment	Să fiu respectat Să simt că am realizat ceva în viață	
*	Cât timp petreceți de obicei cu următoarele activități într-o zi din timpul săptămânii? Treburi în gospodărie, îngrijit copii, activități casnice etc. Vă uitați la tv, ascultați radio, citiți ziare Vă plimbați Activități recreaționale în timpul liber, cum ar fi sport	Barometrul de opinie publică Soros, octombrie 2006
*	Obişnuiesc să merg la medic (de familie, stomatolog etc.) pentru controloale de rutină (fără să am semne de boală)	
	Desfășurați următoarele activități? Studiez materiale de specialitate (cursuri, manuale, cărți de specialitate etc.) După ce am terminat munca, cea mai mare parte din timp mi-o petrec cu treburile gospodărești (cumpărături, curățenie, reparații)	Diagnoza calității vieții ICCV 2010
*	Gândindu-vă la emisiunile TV urmărite în ultimul an, cât de des v-ați uitat la...? Știri Dezbateri politice Filme Transmisiuni sportive Talk-show-uri cu vedete Desene animate Documentare Emisiuni culturale	Barometrul de consum cultural, CCCDC 2009

CAPITOLUL 7

CALITATEA VIEȚII COMUNITARE

7.1. Precizări teoretice

Literatura de specialitate prezintă cinci niveluri de referință în studiul calității vieții: individual, familial, comunitar, statal și global. Dintre aceste cinci categorii, cercetarea calității vieții la nivel comunitar și cercetarea calității vieții la nivel statal (societal) sunt cele mai utilizate în studiile de specialitate. Studiile la nivel comunitar asupra calității vieții au un caracter puternic instrumental, având adeseori rolul de a facilita intervenția socială prin pregătirea implementării de proiectelor la nivel comunitar (Precupețu, 2006; Christakopoulou și alții, 2001). În acest sens, cercetările privind calitatea vieții comunitare urmăresc să fundamenteze măsuri de schimbare a sistemelor sociale, jucând un rol important în luarea deciziilor la nivel local.

Robert Nisbet (1967, apud. Precupețu, 2006) identifică cinci perspective teoretice majore asupra conceptului de comunitate, întâlnite în sociologia clasică: *comunitatea morală* – Auguste Comte, *comunitatea empirică* – Școala Le Play, *comunitatea ca tipologie* – Ferdinand Tonnies și Max Weber, *comunitatea ca metodologie* – Emil Durkheim și *comunitatea moleculară* – Georg Simmel. Nisbet definește *comunitatea* ca reprezentând „formele de relaționare care au ca trăsături un înalt grad de intimitate personală, profunzime emoțională, angajare morală, coeziune socială și continuitate în timp” (Precupețu, 2006: 13–14), în timp ce Warren consideră că acest concept desemnează orice „combinație de unități sociale și sisteme care realizează funcții sociale majore având relevanță la nivel local” (Precupețu, 2006: 34). Indiferent de accepțiunile asociate conceptului de comunitate, elementul comun al acestora subliniază că avem de a face cu un produs al interacțiunii umane într-un cadru clar definit.

În studiile de calitate a vieții, comunitățile umane constituie un domeniu central de analiză prin prisma determinantilor comunitari ai condițiilor obiective de viață și a rolului pe care cadrul general de viață îl are în geneza evaluărilor subiective pe care persoanele le realizează. Conceptul de *calitatea vieții comunitare* face referire la dimensiunile economică, politică, psihologică și socială ale activității comunităților umane (Christakopoulou și alții, 2001). Astfel, calitatea vieții comunitare este conectată la dimensiunea geografică a comunității (Myers, 1987; Sirgy și alții, 2000; Chambers și Swain, 2006; Eplay și Menon, 2008), definind comunitatea pe

baza raportării persoanelor la același spațiu fizic, reprezentat de o localitate sau vecinătate/cartier.

Calitatea vieții comunitare poate fi măsurată printr-un grup de indicatori socio-economici și de mediu care conturează nivelul de trai și de atractivitate al unei comunități, localități sau regiuni (Eplay și Menon, 2008). Astfel, calitatea vieții comunitare rezidă în condițiile de viață existente la nivel comunitar și în evaluările subiective realizate de membrii comunității asupra acestora. Plecând de la definițiile oferite de Myers (1987), Sirgy și alții (2000) și Eplay și Menin (2008), studiile de calitate a vieții la nivel comunitar constituie diagnoze la nivel local asupra standardului de viață și modului în care populația dintr-un anumit areal percepe cadrul comunitar de viață. Una din particularitățile metodologice ale studiilor privind calitatea vieții comunitare vizează faptul că metodele calitative își găsesc mult mai ușor locul în studiile de acest tip, atât prin prisma dimensiunii arealului de cercetare, cât și prin tematica studiată.

Măsurarea calității vieții comunitare se realizează atât prin utilizarea indicatorilor obiectivi, cât și a indicatorilor subiectivi, prin adaptarea bagajului metodologic întâlnit în studiile de calitate a vieții la specificul comunităților analizate. Din această perspectivă, specificul cercetărilor privind calitatea vieții la nivel comunitar se regăsește în concentrarea demersului de cunoaștere pe factorii locali cu rol de determinare a standardului de viață a populației și în raportarea studiilor de acest gen la un univers al cercetării bine definit, conturat pe baza unor coordonate geografice clare sau de apartenență la anumite grupuri.

Conceptul de calitate a vieții comunitare nu este lipsit însă de ambiguitate, fiind utilizat fie pentru a descrie un domeniu al calității vieții, fie pentru a ilustra, în formă compozită, calitatea vieții la nivelul unei comunități (Sirgy și alții, 2000). Astfel, în zona teoriilor privind bunăstarea subiectivă, satisfacția cu viața comunitară poate fi analizată atât ca un domeniu al vieții (alături de viața de familie, sănătate, venituri etc.), când acest concept este considerat responsabil în determinarea valorilor indicatorului general de satisfacție față de viață (Sirgy, 2006), cât și ca reprezentând un indicator sintetic, echivalent satisfacției generale față de viață, în cazurile în care raportarea valorilor se face în relație cu un anumit teritoriu.

7.3. Niveluri de cercetare a calității vieții comunitare

Plecând de clasificarea cercetărilor din domeniu pe baza utilizării indicatorilor obiectivi sau a indicatorilor subiectivi, precum și a recursului la metode cantitative sau calitative în demersul de culegere a datelor, putem identifica patru modele metodologice utilizate în cercetarea calității vieții comunitare (Tabelul 1). Chiar dacă în cercetările de teren predomină metodele cantitative, bazate pe utilizarea de indicatori subiectivi, aceste patru modele pot fi utilizate complementar, în funcție de obiectivele demersului de cercetare.

Tabelul 1

Modele metodologice de cercetare a calității vieții comunitare

<p>Cantitativ – obiectiv</p> <ul style="list-style-type: none"> – Ancheta pe bază de chestionar comunitar asupra calității vieții obiective. – Utilizare datelor statistice oficiale cu privire la condițiile de viață în comunitate. – Analiză de date secundare obiective privind calitatea vieții în comunitate. 	<p>Cantitativ – subiectiv</p> <ul style="list-style-type: none"> – Ancheta pe bază de chestionar privind calitatea vieții subiective în comunitate. – Analiza de date secundare subiective privind calitatea vieții în comunitate.
<p>Calitativ – obiectiv</p> <ul style="list-style-type: none"> – Observație directă asupra calității vieții la nivelul comunității. 	<p>Calitativ – subiectiv</p> <ul style="list-style-type: none"> – Interviu în profunzime realizat cu membrii comunității axat pe percepții și evaluări asupra calității vieții în comunitate. – Focus-grup cu participanți din comunitate.

Cercetările cantitative ce utilizează cu precădere indicatori obiectivi privind calitatea vieții la nivel de comunitate fac referință, în general, la trei surse de date: date statistice oficiale, date de sondaj obținute din anchete bazate pe utilizarea de indicatori de date factuale și date secundare, rezultate din cercetări anterioare pe teme apropiate. Datele statistice la nivel comunitar joacă rolul central în cele mai multe dintre studiile și rapoarte de calitatea vieții la nivel comunitar ce utilizează indicatori obiectivi.

Cele mai multe dintre studiile de calitatea vieții în general, și de calitatea vieții comunitare, în particular, reprezintă anchete de teren ce se bazează pe utilizarea indicatorilor subiectivi. În această categorie sunt incluse toate abordările prin care se urmărește surprinderea modului în care populația investigată evaluează aspectele comunitare ale vieții.

În cazul studiilor calitative cu specific obiectiv observația reprezintă cea mai frecvent utilizată metodă de cercetare. Cercetătorul descrie și explică aspecte punctuale privind calitatea vieții la nivelul comunității studiate prin experiențele directe pe care acesta le are cu subiectul analizat. Studiile calitative, bazate pe utilizarea datelor subiective, sunt, spre deosebire de modelul prezentat anterior, mult mai frecvente. Cercetările bazate pe realizarea de interviuri în profunzime sau focus-grupuri cu membri ai comunității permit surprinderea aspectelor de profunzime ale temei studiate, completând astfel informația descriptivă obținută prin utilizarea metodelor cantitative.

7.4. Utilizarea indicatorilor sociali în cercetările privind calitatea vieții comunitare

În studiile desfășurate la nivel comunitar pe baza metodelor cantitative întâlnim două strategii majore de cercetare: analiza de date statistice oficiale și realizarea de anchete bazate pe sondaje de opinie. În ambele abordări se urmărește

obținerea de informații cu privire la o serie de indicatori economici, sociali și de bunăstare subiectivă privind comunitatea.

Măsurarea gradului de bunăstare a individului sau comunității se realizează prin utilizarea de indicatori sociali de natură obiectivă și subiectivă (Diener și Suh, 1997; Noll, 2002b; Ferriss, 2004; Bălașa și Mărginean, 2005). Aceștia sunt înțeleși fie ca reprezentând statistici generale ce prezintă starea obiectivă a vieții indivizilor („măsură la nivel societal care reflectă condițiile obiective de viață ale indivizilor în cadrul unei unități culturale sau geografice” – Diener și Suh, 1997: 192) fie, într-o accepțiune mai largă, ca reprezentând „orice tip de date care ne arată ceva despre structuri și procese, bunuri și realizări, valori și opinii” (Zapf, apud Noll, 2002b: 155).

Diener și Suh (1997) afirmă că cercetarea calității vieții se realizează pe baza a trei categorii de indicatori: *indicatori economici*, *indicatori sociali* și *indicatori ai bunăstării subiective*. În acest sens, indicatorii economici și cei sociali reprezintă indicatorii obiectivi ai calității vieții, pe când indicatorii bunăstării subiective constituie dimensiunea indicatorilor subiectivi ai calității vieții. Noll (2002b: 156) consideră, referindu-se la cele două tipuri de indicatori, că „în timp ce indicatorii obiectivi sunt statistici ce reprezintă fapte sociale independente de evaluările persoanelor, indicatorii subiectivi sunt măsurări ale percepțiilor personale și evaluări ale condițiilor sociale”.

7.5. Cercetarea calității vieții comunitare prin utilizarea indicatorilor obiectivi

Cercetarea calității vieții comunitare prin utilizarea indicatorilor obiectivi urmărește să descrie și explice rolul factorilor comunitari cu influență generală asupra calității vieții persoanelor. Cel mai adesea, în studiile de profil atenția cercetătorilor se concentrează pe indicatori privind: *infrastructura publică și acces la servicii publice în comunitate*, *coordonatele vieții economice din comunitate*, *structura de venituri și cheltuieli a populației*, *factorii de mediu natural*, *calitatea vecinătății* ș.a.

În cadrul acestor abordări, un rol central îl ocupă analiză realizată pe baza utilizării măsurilor compozite de ierarhizare a comunităților. Studiile comparative privind calitatea vieții comunitare trebuie să îndeplinească mai multe condiții de ordin metodologic pentru a da rezultate valide (Eplay și Menon 2008: 286–287):

- Indicatorii utilizați trebuie să fie măsurabili;
- Comunitățile/regiunile analizate în același timp trebuie evaluate prin prisma aceluiași set de indicatori;
- O unitate trebuie comparată longitudinal doar cu ea însăși;

Numărul unităților evaluate într-un studiu trebuie să fie restrâns. Un număr prea mare de comunități comparate în același timp scade din relevanța demersului comparativ.

Tabelul 2

Sistemul de raportare a calității vieții

Demografie și informații generale	Locuire adecvată	Implicare civică	Infrastructură comunitară și socială	Educație	Ocupare	Economie locală	Mediu natural	Sănătate	Securitate financiară	Siguranță personală
Spor demografic	Venit pe gospodărie	Prezența la vot	Numărul persoanelor ce doresc locuințe sociale	Nivelul mediu al educației	Ratele de ocupare	Falimente ale firmelor	Calitatea aerului	Greutatea copiilor la naștere	Accesibilitatea comunității	Tineri delincvenți
Componenta gospodăriilor	Persoane fără adăpost	Ponderea femeilor în administrație	Chiria raportată la venitul gospodăriei	Rata alfabetizării	Calitatea ocupării	Persoane afla în imposibilitatea de-și achita obligațiile	Rețeau de transport public	Nașteri la vârste fragede	Familii beneficiare de asistență socială	Crime
Venit mediu	Nevoi ale gospodăriei	Circulația ziarelor	Cheltuielile de asistență socială	Educația adulților	Șomaj de lungă durată	Salariu pe oră	Densitatea populației	Mortalitate infantilă	Rata dependenței economice	Furturi
Chiriași și proprietari	Locuințe substandarul minim	Voluntariat	Centre pentru minori finanțate public	Cheltuieli cu educația	Înlocuiri pe piața forței de muncă	Schimbări în veniturile familiilor	Consumul de apă	Moratitate prematură	Familii monoparentale	Acte de violență
Mobilitatea populației	Rata neocupării locuințelor	Donații caritabile	Costul transportului public	Suprafața sălilor de clasă		Autorizații de construcție	Tratamentul apelor uzate	Sinucideri	Rata familiilor aflate sub pragul de sărăcie	
Naționalitate	Chiria minimă		Lucrători sociali profesioniști	Ponderea cadrelor didactice comparative cu nr. studenților			Tratarea deșeurilor	Concedii medicale	Copii ce trăiesc în sărăcie	
Imigranți	Chiria medie		Cheltuieli private cu îngrijirea sănătății	Învățământ superior			Anprentă ecologică		Inegalitatea veniturilor	
Limba maternă				Cheltuieli cu educația privată			Calitatea apei de agrement			

Sursa: Burrett, 2009: 160.

Eplay și Menon (2008) consideră că în cercetarea comparativă a calității vieții comunitare trebuie parcurse trei etape: a) selectarea indicatorilor și a categoriilor analizate; b) atribuirea scorurilor pentru fiecare indicator selectat; c) evaluarea fiecărei comunități/ unități teritoriale studiate pe baza fiecărui indicator în vederea acordării scorurilor pentru indicatorii selectați. Selecția indicatorilor relevanți pentru analiza calității vieții comunitare constituie, astfel, etapa cea mai importantă a studiilor de acest fel, tipul de indicatori utilizați în analiză determinând, în bună măsură, rezultatele obținute.

Burrett (2009) propune un model de măsurare a calității vieții la nivel comunitar plecând de la indicatorii obiectivi reuniți în *sistemul de raportare al calității vieții* (Quality of Life Reporting System) folosit de federația municipiilor canadiene. Acest instrument fiind folosit, începând cu anul 1996, la nivelul municipalităților din Canada pentru monitorizarea standardului de viață al populației și a problemelor comunitare, are un rol important în fundamentarea deciziilor implementate la nivel local (Burrett, 2009).

Instrumentul folosit cuprinde 11 dimensiuni și 70 de indicatori statistici cu relevanță la nivel de localitate (tabelul 2), ce se regăsesc în statistica oficială sau în anchetele realizate de Federația Municipiilor Canadiene. Cei mai mulți dintre indicatorii folosiți în acest sens se regăsesc în dimensiunile *demografie, locuire, educație și mediu natural*, în timp ce pentru *siguranță personală și ocupare* sunt menționați doar câte trei. Modelul prezentat poate fi ușor adaptat specificului oricărei alte comunități, constituind astfel un instrument comparativ validat la nivelul localităților.

7.6. Cercetarea calității vieții comunitare prin utilizarea indicatorilor subiectivi

În categoria indicatorilor subiectivi ai calității vieții comunitare sunt incluse „atitudini și sentimente, niveluri de satisfacție, motivații etc., ale subiecților în relație cu comunitatea în care trăiesc” (Sirgy, 2000: 283). *Satisfacția cu viața comunitară*, indicatorul cu cea mai mare relevanță în cadrul acestor studii, constituie atât un determinant al satisfacției generale față de viață, cât și un produs al măsurii în care subiectul se declară mulțumit cu aspectele vieții comunitare.

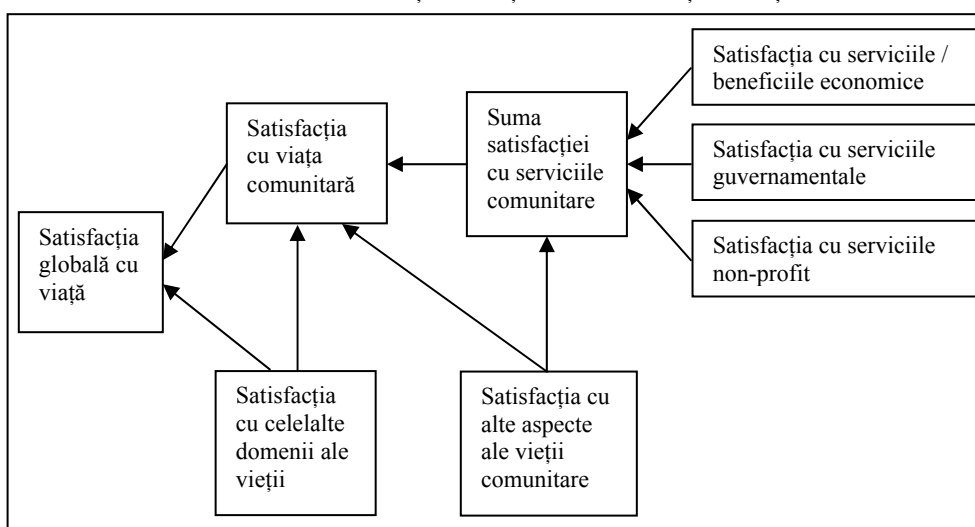
Widgery (1982, apud Sirgy și alții, 2000), analizând indicatori subiectivi privind calitatea vieții într-o comunitate din Michigan consideră că cei mai importanți predictorii ai satisfacției cu viața comunitară sunt: satisfacția cu familia și prietenii din comunitate, satisfacția cu mediul, optimismul în ceea ce privește evoluția comunității și încrederea în autorități și în sistemul politic.

Sirgy și Cornwell (2001, apud Sirgy și Ratz 2006), utilizând teoria clasică a abordărilor de tip bottom-up (Campbell și alții, 1976; Diener, 1984), descriu un model de determinare a satisfacției generale față de viață prin prisma factorilor

comunitari, în care *satisfacția cu viața comunitară* reprezintă dimensiunea care reunește toate evaluările privind viața comunitară (Fig. 1). În analiză, cei doi autori se axează pe rolul pe care *satisfacția cu serviciile comunitare* îl are în determinarea *satisfacției cu viața comunitară*. La baza modelului descris de Sirgy și Cornwell stau trei categorii de indicatori privind satisfacția față de calitatea serviciilor existente la nivelul comunității: calitatea serviciilor sectorului de afaceri, calitatea serviciilor realizate de organizațiile neguvernamentale și calitatea serviciilor publice.

Figura 1

Modelul de determinare a satisfacției cu viața de către satisfacția cu viața comunitară

Sursă: Sirgy și Cornwell, 2001, apud. Sirgy and Rahtz, 2006: 66.

Christakopoulou și alții (2001) descriu etapele de realizare a unui studiu privind bunăstarea subiectivă comunitară și analizează validitatea și fidelitatea instrumentului utilizat pe baza aplicării acestuia în mai multe centre urbane din Marea Britanie, Irlanda și Grecia. Autorii identifică trei etape principale ce au prefigurat culegerea datelor: studierea bibliografiei, discuțiile cu stake-holderii și realizarea cercetării pilot. În cadrul acestui demers, plecând de la operaționalizarea conceptului de *comunitate* pe baza a șase dimensiuni (*spațiul al vieții, dimensiunea socială, dimensiunea economică, dimensiunea politică, spațiul personal, cartierul / vecinătatea*) a fost construit un chestionar ce a inclus mai multe scale de măsurare (tabelul 3).

Domeniul calității vieții s-a dezvoltat pe baza cercetărilor cantitative desfășurate la nivel societal care au permis realizarea de analize longitudinale și au facilitat comparațiile între diverse categorii sociale. Metodele calitative au început să fie utilizate pe scară largă odată cu extinderea cercetărilor asupra ariei calității

comunitare a vieții (Dunning și alții, 2008). Cu toate acestea, chiar și în studiul comunităților, metodele calitative de cercetare sunt adesea însoțite de metode cantitative (Dunning și alții, 2008), ceea ce face să întâlnim abordări exclusiv calitative doar în studii de nivel micro-social, realizate cu precădere în abordările antropologice asupra ariei calității vieții.

Tabelul 3

Scale de măsurare a calității vieții comunitare

Dimensiunea:	Scalele folosite:	Principali indicatori:
Comunitatea ca spațiu al vieții	Scala satisfacției cu domeniile vieții Scala siguranței personale	Satisfacția cu locuința Satisfacția față de condițiile de mediu Satisfacția cu serviciile și facilitățile locale
Dimensiunea socială a comunității	Scala interacțiunii sociale Scala stării de spirit	Satisfacția față de prieteni Satisfacția față de viața socială din comunitate
Dimensiunea economică a comunității	Scala satisfacției față de venituri	Satisfacția față de locul de muncă Satisfacția față de nivelul veniturilor și cheltuielile realizate
Dimensiunea politică a comunității	Scala satisfacției față de procesul de luare a deciziilor	Satisfacția față de activitatea actorilor politici locali Satisfacția față de modul în care se iau deciziile în comunitate
Spațiul personal	Scala atașamentului față de loc/vecinătate	Atașamentul față de localitate/vecinătate Atașamentul față de simboluri locale
Cartierul/vecinătatea	Nicio scală nu a fost construită	Evaluarea accesului la serviciile și facilitățile aflate în afara vecinătății

Sursa: Christakopoulou și alții, 2001

Utilizarea metodelor calitative implică un demers de cunoaștere direct, prin care cercetătorul explorează tema de interes în mod nemijlocit urmărind înțelegerea și explicarea aspectelor sale particulare, mai degrabă decât descrierea fenomenelor generale. Observația participativă, interviul în profunzime și focus-grupul reprezintă metodele cel mai des întâlnite în studiul calității vieții la nivel comunitar prin metode calitative. Avantajele utilizării acestor metode stau în flexibilitatea lor și în posibilitatea pe care o are cercetătorul de a adapta demersul de cunoaștere la realitatea întâlnită pe teren. Limitele acestor abordări sunt date de implicarea subiectivă a cercetătorului ce poate constitui o sursă de eroare în culegerea și interpretarea datelor și de gradul redus de validitate și fidelitate pe care îl au informațiile obținute prin aceste metode.

Nivelul de dezvoltare economică atins de localități, infrastructura, utilitățile și serviciile publice reprezintă cadrul comun de referință pentru toate persoanele ce trăiesc sau muncesc în cadrul unei comunități, influențând, în proporții variabile,

nivelul de viață al acestora. Relația deterministă exercitată de către factorii de natură social-economică, asupra standardului de viață al populației dintr-un anumit areal geografic, precum și evaluările pe care indivizii le realizează în baza experiențelor de viață comunitară constituie dimensiunea comunitară a calității vieții (Myers, 1987; Chamber și Swain, 2006). Astfel, *calitatea vieții comunitare* se compune dintr-o dimensiune obiectivă, corespunzătoare stării social-economice a comunității studiate și dintr-o dimensiune subiectivă, dată de percepția și interpretarea acestei stări de către membri. În baza acestei clasificări, cercetările privind calitatea vieții la nivel comunitar trebuie să ofere o imagine integrală asupra domeniului studiat, incluzând, pentru aceasta, atât indicatori obiectivi, cât și indicatori subiectivi. Doar prin integrarea celor două tipuri de indicatori într-un construct metodologic valid, pot fi realizate analize complete asupra coordonatelor obiective și semnificațiilor la nivel subiectiv asupra vieții comunitare.

Bibliografie

1. Anderson, A., Mikulić, B., Vermeulen, G., Yrjanainen, M.L., Zigante, V., *Second European Quality of Life Survey. Overview*, Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities, 2009.
2. Burrett, J., Measuring Quality of Life in Canadian Municipalities, in Sirgy, J., Phillips, R., Ratz, D., (eds.), *Community Quality of Life Indicators: Best Cases III*, Dordrecht, Springer Publisher, 2009, pp. 155–164.
3. Chambers, M., Swain, D., Quality Indicators for Progress: A Guide to Community Quality-of-Life Assessments, in Sirgy, M.J.; Rahtz, D., Swain, D., (eds.), *Community Quality of Life Indicators: Best Case II*, Dordrecht: Springer Publisher, 2006, pp. 267–322.
4. Christakopoulou, S., Dawson, J., Gari, A., *The Community Well-Being Questionnaire: Theoretical Context and initial Assessments of its Reliability and Validity*, in “Social Indicators Research”, Vol. 56, No. 1, 2001, pp. 321–351.
5. Cummins, R., *Objective and subjective quality of life: an interactive model* in “Social Indicators Research”, Vol. 52, No. 1, 2000, pp. 55–72.
6. Diener, E., *Subjective Well-Being*, in “Psychological Bulletin”, Vol. 95, No. 3, 1984, pp. 542–574.
7. Diener, E., Suh, E., *Measuring Quality of Life: Economic, Social and Subjective Indicators*, in “Social Indicators Research”, Vol. 40, 1997, pp. 189–216.
8. Dunning, H.; Williams, A.; Abonyi, S., Crooks, V., *A Mixed Approach of Quality of Life Research: A Case Study Research*, in “Social Indicators Research”, Vol. 85, No. 1, 2008, pp. 145–158.
9. Eplay, D., Menon, M., *A Method of Assembling Cross-sectional Indicators into a Community Quality of Life*, in “Social Indicators Research”, Vol. 33, 2008, pp. 281–296.
10. Farrel, G., Well being for all and citizens’ involvement: the approach of the Council of Europe, in *Well-being for all. Concepts and tools for social cohesion, Trends in social cohesion*, No. 20, Council of Europe Publishing, 2008, pp. 15–34, disponibil online la http://www.coe.int/t/dg3/socialpolicies/socialcohesiondev/source/Trends/Trends-20_en.pdf.
11. Ferris, A., *The quality of life concept in sociology*, in “The American Sociologist”, Vol. 35, No. 3, 2004, pp. 37–51.
12. Hardi, P., Pinter, L., City of Winnipeg Quality of Life Indicators, in Sirgy, M.J.; Rahtz, D. și Swain, D., (eds.), *Community Quality of Life Indicators: Best Case II*, Dordrecht, Springer, 2006, pp. 127–176.

13. Jeffres, L., Bracken, C., Jian, G., Casey, M., *The Impact of Third Place on Community Quality of Life*, in “Applied Research Quality of Life”, Vol. 4, 2009, pp. 333–345.
14. Mărginean, I., *Proiectarea cercetării sociologice*. Iași, Editura Polirom, 2000.
15. Mărginean, I., și Bălașa, A., (coord.), *Calitatea vieții*, București: Ed. Expert, 2005.
16. Myers, D., *Community-relevant measurement of Quality of Life. A focus on Local Trends*, in “Urban Affairs Quarterly”, Vol. 23, No. 1, 1987, pp. 108–125.
17. Noll, H.-H., *Towards a European System of Social Indicators: Theoretical framework and System Architecture*, in “Social Indicators Research”, Vol. 58, 2002a, pp. 47–87.
18. Noll, H.-H., Social indicators and Quality of life Research: Background, Achievement, and Current Trends, in Genov Nicolai (ed.) *Advances in Sociological Knowledge over Half Century*, Paris, International Social Science Council, 2002b, pp. 151–181.
19. Precupețu, I., *Strategii de dezvoltare comunitară*, Iași, Editura Expert Projects, 2006.
20. Sirgy, J., Rahtz, D., Cicic, M., Underwood, R., *A Method for Assessing Residents' Satisfaction with Community Based Services: A Quality of Life Perspective*, in “Social Indicators Research”, Vol. 49, 2000, pp. 279–316.
21. Sirgy, J., Rahtz, D., A Measure and Method to Assess Subjective Community Quality of Life, in Sirgy, M.J.; Rahtz, D., Swain, D., (eds.), *Community Quality of Life Indicators: Best Case II*, Dordrecht, Springer, 2006, pp. 61–74.

CAPITOLUL 8

BUNĂSTAREA SUBIECTIVĂ

Bunăstarea subiectivă reprezintă modul în care cercetătorii în domeniul științelor sociale au încercat să trateze problema fericirii, detașându-se de abordarea filosofică a acesteia și acordând atenție elementelor de ordin sociologic și psihologic. Începând din anii '60 ai secolului trecut, când acest domeniu a căpătat substanță, până în prezent, un corpus important de teorie și cercetare empirică s-a conturat în încercarea de a descrie și explica ce anume contribuie la sentimentele de satisfacție, mulțumire, împlinire și, în cele din urmă, fericire.

A cerceta un element atât de complex și în același timp inefabil, ca fericirea, fără îndoială nu este un demers facil. Totuși, există un număr important de autori care au parcurs acest drum al abordării fericirii, numărul lor crescând în prezent la fel ca și literatura dedicată de către aceștia subiectului. Ceea ce ne propunem aici este o investigație a modalităților teoretice și metodologice de tratare a bunăstării subiective cu luarea în considerare a corpului principal de teorie și cercetare empirică existent la ora actuală în știință. Acest capitol¹ se dorește a fi o introducere sistematică în problema bunăstării subiective, cu accentuarea principalelor componente care țin de abordarea (psih-) sociologică a bunăstării subiective: definirea domeniului, măsurarea și direcțiile teoretice majore.

8.1. Bunăstarea subiectivă în societatea modernă

Interogații sistematice asupra fericirii au fost prezente în filosofia antică și au însoțit istoria gândirii până în prezent. Semnificația pe care bunăstarea subiectivă o are astăzi își are rădăcinile în filozofia utilitaristă care a introdus un nou principiu de evaluare a acțiunilor umane. Jeremy Bentham (1789) considera că acțiunile umane pot fi considerate utile dacă sunt fundamentate pe principiul maximizării fericirii pentru cei mai mulți oameni ("greatest happiness for the greatest number") și al minimizării durerii.

Filosofia utilitaristă a marcat astfel o nouă etapă în înțelegerea locului pe care fericirea îl poate avea în viața oamenilor și în societate în general. Pe baza ideilor

¹ O parte din cercetarea teoretică pentru acest capitol a fost realizată în cadrul proiectului *Subjective wellbeing: Romania in European comparative perspective* finanțat de către ZA EUROLAB, Köln, 2007.

sale, a fost posibilă introducerea în Declarația de Independență a principiului ce se referă la dreptul oamenilor de a-și căuta fericirea.

„A trăi fericit până la adânci bătrânețe” este, probabil, o valoare a majorității societăților. Societatea modernă pune însă, un accent special pe fericire ca valoare la nivel individual și social. Oamenii caută fericirea în mod activ, ea pare să orienteze și să justifice scopurile, strategiile și acțiunile lor. În zilele noastre se poate considera că am intrat în „era necesității fericirii: nu *suntem* dacă nu suntem *fericiți*” (Germain, 2007: 13). Această căutare perpetuă nu este lipsită de paradoxuri.

1. *Paradoxul tensiunii dintre acțiunea individuală și rezultatele sociale.* Aflându-se în căutarea fericirii personale², oamenii pot trece cu vederea fericirea celor de alături, a familiei, comunității sau a societății. Fericirea devine astfel o justificare pentru acțiuni care pot avea rezultate pozitive personale dar negative în planul social mai larg. Veenhoven (2004) considera că fericirea poate răsfăța individul, îl poate conduce către consumerism și îl poate face insensibil la problemele altora. Căutarea fericirii poate justifica acele comportamente amorale ca manipularea genetică sau dictatura.

2. *Paradoxul căutării în dauna trăirii:* „Dacă nu am mai încerca atât să fim fericiți, am reuși să ne simțim foarte bine”³. Un accent prea puternic pe ideea de fericire, se poate transforma în sursă de nefericire la nivel personal.

3. *Paradoxul conținutului fericirii în societatea modernă.* În timp ce oamenii sunt tot mai preocupați de cum să fie fericiți, căile propuse și urmate se află, de multe ori, în contradicție. Pe de o parte, se poate observa o valorizare a lui „a fi”: a fi mai bun, a fi mai mult, a fi un om cu o existență îmbogățită, a ieși din cotidian, din anonim. O afirmare a persoanei. Pe de altă parte, se poate observa o valorizare a lui „a avea”, o căutare și achiziționare a acelor bunuri (mai multe, mai diversificate, mai deosebite) care pot face omul fericit în societatea de consum. În fond, „a fi și a avea, intim amestecate, sunt rețeta de moment” (Germain, 2007: 14) a fericirii în societatea modernă.

Știința socială se află și ea într-un demers de căutare concretizat în eforturi de descriere și explicare a fericirii. Ea a dezvoltat un sofisticat aparat metodologic de natură să înțeleagă logica și mecanismele fericirii. În același timp, încearcă să atașeze acestui concept o semnificație practică, pentru politicile sociale. În calitate de principiu general, fericirea ca scop final poate orienta deciziile de politică publică/socială. De exemplu, procesul de redistribuire a veniturilor apare ca justificat, fiind o măsură ce contribuie la creșterea bunăstării și reducerea „durerii” unui segment important al populației.

Mai mult, la ora actuală, asistăm la o largă legitimare a utilizării indicatorilor bunăstării subiective în eforturile de măsurare a progresului social. Obiectivul

² Nu discutăm aici de stări hedoniste, de modalități simple de obținere a unei stări de bine momentan, prin droguri, alcool etc., ci de acțiuni individuale și sociale general acceptate.

³ If only we'd stop trying to be happy we could have a pretty good time (Edith Wharton).

fericirii unei părți cât mai mari din populație este larg acceptat iar o populație fericită este „o valoare în sine” (Bohnke, 2005: 5)

Cum se explică accentul important pus pe fericire în societatea de astăzi? Pentru a încerca o explicație, este necesar să facem un efort de înțelegere a locului pe care persoana îl ocupă în societate, a relației dintre „sine” și societate, a valorilor care se conturează ca dominante în organizarea socială de azi.

Societatea modernă este în mod esențial reflexivă și preocupată de relația între individ (sine, în termenii lui Giddens, 1991) și societate, între local și global. „Modernitatea este o ordine post-tradițională în care întrebarea «cum să trăiesc?»” trebuie să primească răspunsuri în deciziile de zi cu zi care țin de cum ne purtăm, cum ne îmbrăcăm ce mâncăm – și multe alte lucruri – și să fie interpretată în contextul constituirii temporale a identității personale” (Giddens, 1991: 20).

În procesul de individualizare caracteristic societății moderne, persoana trebuie să rezolve situații complexe care țin de „oportunități, amenințări, ambivalențe ale biografiei personale care în trecut erau rezolvate în familia nucleară, comunitatea locală sau un grup social ... Așteptările sunt acum ca individul să rezolve toate oportunitățile riscante” (Beck, 1994: 8) în condițiile incertitudinii de care este caracterizată societatea modernă complexă. Individualizarea este o „nouă formă socială” (Beck, 1994: 13) în care persoana este arhitectul propriei sale biografii, care devine o „biografie reflexivă” (Giddens, 1991).

Pentru Giddens, la nivel individual, organizarea reflexivă și planificarea vieții, cu luarea în considerare a posibilelor riscuri pe care le presupune societatea modernă, este o modalitate de structurare a identităților personale în contextele sociale curente.

Desprinderea individului din circumstanțele sociale tradiționale în cursul procesului de individualizare a fost însoțită de formarea unei orientări valorice generale caracterizată de o centrare pe persoană, pe nevoile, dorințele, aspirațiile acesteia. Dintre acestea, nevoia de auto-realizare, împlinire deține un loc central. Se poate spune că valoarea fericirii face parte din această orientare generală apărută în procesul de individualizare în care oamenii au devenit designerii propriului parcurs în viață.

8.2. Definiții ale bunăstării subiective

Termenul de bunăstare subiectivă implică o stare de bine pe care individul o simte și apreciază ca atare. În general, atunci când oamenii se simt mulțumiți, satisfăcuți, împliniți, în armonie cu ei înșiși și lumea din jurul lor și, în ultimă instanță fericiți, se poate spune că experimentează o stare de bunăstare subiectivă.

Andrews și Whitey (1974a) considerau că bunăstarea subiectivă este măsura în care mulțumirea (satisfacția) caracterizează existența umană și măsura în care

oamenii evită nefericirea, dezolarea și stresul, care sunt potențiale în viața indivizilor.

În general, este acceptat faptul că bunăstarea subiectivă se referă la maniera subiectivă în care oamenii experimentează propria viață și cuprinde trei dimensiuni: prima are o natură cognitivă, incluzând o evaluare (satisfacția cu viața), a doua se referă la emoții pozitive (fericire), iar cea din urmă la stări negative: depresie, anxietate și, mai recent, alienare. Bunăstarea subiectivă este structurată astfel încât aceste elemente formează un factor global de variabile interrelaționate (Diener, 1984, 2000).

Cercetătorii (Andrews și Withey 1976, Diener 1984, 2000, Bohnke 2005) consideră că cele trei componente exprimă stări diferite ale conștiinței care ar trebui măsurate în mod separat, ele putând furniza informație complementară asupra complexului proces de bunăstare subiectivă. A te simți depresiv într-un anumit moment nu exclude un sentiment general de mulțumire cu viața atâta vreme cât oamenii pot ști că, în general, lucrurile nu sunt complet rele sau se pot îmbunătăți.

Făcând parte din familia indicatorilor subiectivi, conceptul de bunăstare subiectivă are capacitatea de a defini o arie largă de stări, de la nefericire la fericire, surprinde experiența internă a subiectului și „recunoaște autoritatea ultimă a respondenților” (Diener, 1994: 2). De asemenea, se concentrează pe stări de lungă durată și nu pe emoții care se pot schimba rapid în timp.

Componenta cognitivă a conceptului – satisfacția cu viața – se referă la „măsura în care o persoană evaluează în mod pozitiv viața sa în ansamblu” (Veenhoven, 1996a: 6). Fericirea ține de domeniul emoțiilor și este sensibilă la dispoziții de moment, în timp ce ultima componentă a conceptului explorează sentimente negative, stări, completând în acest mod imaginea bunăstării subiective.

Există și abordări care extind conceptul de bunăstare subiectivă până la suprapunerea cu cel de calitate subiectivă a vieții (Delhey, 2004, Diener, 2000), incluzând evaluarea domeniilor vieții (sănătate, locuire, familie, relații sociale etc.) și/sau optimismul/pesimismul. De fapt, conceptul de bunăstare subiectivă se suprapune în mare măsură cu concepte cum sunt bunăstarea, calitatea subiectivă a vieții, calitatea percepută a vieții sau fericirea, folosindu-se uneori interschimbabil cu acestea.

Veenhoven (2004) considera chiar că fericirea, în cel mai larg sens, este sinonimă cu calitatea vieții sau cu bunăstarea, în această accepție semnificând faptul că viața este bună, fără a indica însă, în ce aspecte viața este bună.

Satisfacția cu viața este diferită de plăcerea de scurtă durată de natură senzorială (o mâncare bună) sau mentală (o carte, un film) ce poate fi experimentată în relație cu elemente exterioare. În același timp, diferă de satisfacțiile parțiale cu diferitele sfere ale vieții (munca, familia, veniturile etc.) sau cu aspecte ale vieții (varietate, „plinătate”, bogăție). Satisfacția cu viața exprimă o stare de lungă durată ce este rezultatul experimentării multiplelor condiții ce

compun viața unui individ și al valorilor, dorințelor și aspirațiilor sale. Ea are capacitatea de a indica „gradul în care nevoile individului sunt satisfăcute” (Veenhoven, 2004: 6). Fericirea este pentru acest autor „măsura în care individul se bucură de viața sa” (*ibidem*: 6), el utilizând acest termen deseori intersanjabil cu cel de satisfacție cu viața.

Tratând bunăstarea subiectivă ca pe un concept umbrelă, Sirgy (2002: 10) definea în mod extins bunăstarea subiectivă ca fiind: „o stare de termen lung rezultată din trei componente”:

1. fericirea și afectele pozitive cumulative experimentate în domeniile esențiale ale vieții;
2. depresia și afectele negative cumulative experimentate în domeniile esențiale ale vieții;
3. evaluarea globală a vieții și evaluările domeniilor esențiale ale vieții (satisfacția).

8.3. Tipuri de teorii asupra bunăstării subiective

Domeniul teoretic al bunăstării subiective s-a constituit în timp, ca urmare a acumulărilor succesive de rezultate ale cercetărilor empirice și a emergenței conceptelor și modelelor teoretice în diferite științe: sociologie, psihologie, economie. Pornit ca un domeniu empiric, descriptiv și ateoretic, bunăstarea subiectivă s-a structurat progresiv, ajungând astăzi un domeniu în care teoria este bine reprezentată alături de studiile empirice. Din punct de vedere teoretic, domeniul rămâne fragmentat și, în ciuda transferurilor care au avut loc între discipline, el continuă să rămână organizat pe „școli de gândire” configurate încă, în mare măsură, în funcție de disciplina în care s-au constituit.

Bălătescu (2009) identifica în literatură o serie de clase de teorii care explică variația bunăstării subiective: teoriile factorilor elementari (genetici sau de mediu), teoriile variației interindividuale și intersocietale a bunăstării subiective (nevoilor, standardelor relative, a culturii), teoriile asupra relației dintre bunăstarea subiectivă și evaluarea domeniilor vieții, teoriile contextuale, teoriile abstracte și acționale, teoriile ordinii și ale schimbării, teoriile de tip biologic/psihologic/sociologic, teoriile evaluării și teoriile de sinteză (dinamice-reglatoare, constructivist referențiale).

Diener și Lucas (2000), încercând să explice diferențele în nivelele societale ale bunăstării subiective, au utilizat teoria standardelor relative, teoria nevoilor, a factorilor culturali și teoria evaluării pe care le consideră compatibile și nu contradictorii.

Tratăm aici, succint, cele mai influente teorii de origine psiho-sociologică, prezente în literatură.

8.3.1. Teoria nevoilor

Teoria care accentuează natura umană are origini în piramida necesităților a lui Maslow (1943), care a identificat nevoile indivizilor de la cele fiziologice, de securitate, apartenență și dragoste, stimă, la cele cognitive, estetice, de auto-actualizare și auto-împlinire, toate acestea definind, în concepția lui, motivația umană. Mai târziu, Wilson (1967) a introdus ideea conform căreia există un set de nevoi universale, iar îndeplinirea acestora conduce către fericire.

Teoria inspirată de această abordare se concentrează pe gradul în care diferitele necesități sunt satisfăcute. Atenția este îndreptată în acest caz asupra rezultatelor, output-ului, prin luarea în considerare a evaluărilor subiective pe care oamenii le fac diferitelor aspecte ale vieții lor. Ideea de bază este aceea că oamenii evaluează în mod negativ aspectele deficitare și în mod pozitiv pe cele care sunt deja satisfăcute.

Cea mai celebră versiune a acestei teorii este cea lui Allardt (Allardt, 1993:89) care a imaginat o triadă a condițiilor necesare pentru dezvoltare umană: „a avea, a fi și a iubi” referindu-se la resurse materiale, relații sociale și integrarea în societate și în mediul natural.

Teoria nevoilor este utilizată atât pentru a explica variația bunăstării subiective la nivel individual cât și la nivel societal. Teoria condițiilor pentru o viață bună (livability) a lui Veenhoven sugerează că nivelurile societale ale fericirii sunt înalte în țările unde nevoile indivizilor sunt satisfăcute.

Veenhoven (2004) a demonstrat în una din analizele sale că variabilele care măsoară caracteristici ale societății pot explica, împreună, 83% din variația între țări a satisfacției cu viața. Afluența economică, statul de drept (drepturi civile, absența corupției, criminalitatea redusă), libertățile economice, politice și personale, egalitatea de gen, „cetățenia” (ca participare socială), pluralismul (prezența imigranților, toleranța față de minorități), gradul de modernizare (educația, informatizarea, urbanizarea) toate contribuie la niveluri înalte ale satisfacției cu viața. Deși este dificil de estimat contribuția individuală a fiecărei variabile, datorită interrelaționării puternice a acestora, este evident faptul că țările ce oferă indivizilor bogate condiții structurale sunt caracterizate de niveluri mai înalte ale bunăstării subiective. Relația între afluența și satisfacția cu viața la nivel macro nu este lineară, ci urmează un model convex. Veenhoven (2004: 19) explică acest lucru prin “legea economică a diminuării profitului”, ceea ce înseamnă că, în general, fenomenul de creștere economică va crește satisfacția cu viața în țările sărace și mai puțin în cele bogate. Țările mai bogate în resurse și condiții sunt capabile să îndeplinească la niveluri mai înalte nevoile cetățenilor lor.

Hagerty (1999) a testat teoria lui Maslow asupra ierarhiei nevoilor pentru a prezice creșterea calității vieții în timp la nivel național. El a utilizat un set de date pentru 88 de țări pentru perioada 1960–1994. Studiul său a validat în mare parte modelul ierarhiei nevoilor și ordinea îndeplinirii acestora.

Problemele pe care teoria le pune sunt de ordin conceptual și empiric. Din punct de vedere empiric, această linie de gândire a fost parțial validată de cercetare. Din punct de vedere conceptual, se poate considera că este dificil de identificat o listă de nevoi universal valabile datorită faptului că există o specificitate culturală a nevoilor, iar nevoile se schimbă în timp. Această teorie este utilă în anumite condiții, pentru populații similare din punct de vedere cultural și, probabil, în abordările transversale mai degrabă decât longitudinale.

8.3.2. Teoria standardelor relative

Un alt tip de explicație a bunăstării subiective accentuează existența standardelor relative sau modelelor de evaluare pe care indivizii le folosesc atunci când apreciază propria bunăstare. Cunoscută și ca teoria comparației sociale, această abordare include o varietate de perspective.

Campbell și alții (1976) considerau că satisfacția cu domeniile vieții este „discrepanța percepută între aspirații și realizări”, astfel că ea depinde de un proces de comparare între standardele considerate dezirabil de atins și propria poziție.

În acest corp de teorie poate fi încadrată și explicația dată de către Zamfir (1984), atunci când explorează efectele educației asupra satisfacției cu viața. Chiar dacă este de așteptat ca educația superioară prin efectele sale (venituri, statut etc.) să producă o creștere a satisfacției, de fapt, creșterea aspirațiilor, a standardelor asociate cu educația superioară poate acționa în sensul scăderii satisfacției cu viața.

Teoria discrepanțelor multiple elaborată de către Michalos (1985) evidențiază multitudinea standardelor ce pot fi luate în calcul atunci când sunt elaborate evaluările.

Această teorie consideră că satisfacția cu viața depinde de o serie de sub-evaluări ale discrepanței între percepțiile asupra modului în care este viața și felului în care oamenii ar vrea să fie.

Cele cinci standarde utilizate în procesul comparației sunt:

- ceea ce oamenii vor (obiective, dorințe, valori);
- ceea ce au avut în trecut în viața lor (trecut);
- ceea ce așteaptă să aibă (aspirații): teoria aspirațiilor;
- ceea ce cred că au/sunt alții: teoria comparației sociale;
- ceea ce cred că merită: teoria echității;

Autorul a demonstrat, cu ajutorul datelor de cercetare, dependența satisfacției de sub-evaluări, arătând că o mică discrepanță percepută între realitate și dorințe poate fi urmată de o înaltă satisfacție cu viața.

Cercetând logica comparației sociale, Băltășescu (1999) a descoperit o „curbă a satisfacției cu viața în comparație descendentă” descrisă de evaluările indivizilor: atunci când aceștia sunt întrebați despre percepțiile lor asupra satisfacției cu viața a

altor oameni (familie, vecini, oameni din alte localități și din țară), aceste percepții devin mai nefavorabile pe măsură ce indivizii se îndepărtează de sfera privată.

Explicațiile pentru astfel de modele converg către ideea că bunăstarea subiectivă este un construct, în sensul că individul se poziționează într-un spațiu din care se compară cu alții în modalități care cresc stima de sine și satisfacția cu viața. Aceasta se întâmplă fie pentru că individul are o percepție negativă asupra lumii, fie pentru că în mod intenționat se compară cu cei care au poziții inferioare celei pe care o ocupă.

O altă explicație în interiorul corpului de teorie a comparației sociale este cunoscută sub numele de „efectul Polyanna” (Argyle, 1987) și avansează ideea că oamenii își compară propria situație mai degrabă cu a celor care o duc mai rău decât cu a celor care o duc mai bine decât ei sau, atunci când evaluează diferite aspecte ale vieții, ei se gândesc la diferite sub-roluri pe care le au și pe care le îndeplinesc cel mai bine.

Într-o asemenea concepție, bunăstarea subiectivă este rezultatul unui complex proces de construcție socială.

Clark (1996) a arătat că satisfacția cu locul de muncă depinde de standardele de comparație a nivelului veniturilor. Nivelul din trecut al venitului și nivelul veniturilor celor similari cu individul prezic satisfacția cu locul de muncă atunci când se controlează nivelul absolut al venitului. Vera-Toscano și Ateca-Amestoy (2008) au arătat într-o analiză pentru Spania că satisfacția cu locuința depinde de standardele comunității referitoare la proprietatea asupra locuinței. Chiriașii care se află în comunități de proprietari au o satisfacție față de locuință semnificativ mai scăzută decât restul comunității. Autoarele demonstrează că există un element de comparație socială în logica satisfacției cu locuința.

Datele sugerează că, cel puțin în domeniul veniturilor, satisfacția variază în funcție de schimbarea care survine în timp și de nivelurile venitului existente în comunitate. Hagerty (2000) a adus dovezi în favoarea acestei idei, descoperind că schimbarea în nivelul venitului dar și distribuția și nivelul venitului în comunitate influențează satisfacția cu această componentă a vieții.

Diener și Lucas (2000) citează o serie de studii empirice care, deși au încercat să testeze teoria comparației sociale, rezultatele obținute nu au fost relevante sau au fost contradictorii (Fujita, 1993; Ross și alții, 1986, apud Diener și Lucas 2000). Chiar autoarele citate mai sus, care au studiat satisfacția față de locuință în funcție de comparațiile pe care oamenii le fac în comunitatea lor, au constatat că proprietarii de locuințe nu au o satisfacție semnificativ diferită de a chiriașilor atunci când se află într-o comunitate de chiriași. Aceasta sugerează faptul că procesele de comparație nu sunt un mecanism universal și sunt dificil de surprins în realitate și de testat.

Unii autori (Kruglanski și Mayseless, 1990) au sugerat ambivalența comparațiilor: chiar atunci când oamenii se compară cu cei care au un statut superior, rezultatul nu este întotdeauna clar, ca de exemplu reducerea satisfacției.

Oamenii pot găsi în comparații o motivare pentru propriile acțiuni sau pot fi inspirați în alegerile pe care le fac.

Procesele de comparare socială nu par să fie un mecanism universal, ci par să acționeze numai în anumite domenii ale vieții, uneori pentru anumite categorii și în direcții care se dovedesc ambivalente.

8.3.3. Teoria adaptării

Teoria adaptării (Brickman și alții, 1978) consideră că oamenii se obișnuiesc cu situații specifice la care se adaptează, fie ele bune sau rele. Studiile asupra celor care se află în închisori sau asupra celor care au pierdut un membru al familiei (Frederick și Loewenstein, 1999), ca și studiile care au urmărit parcursul persoanelor care au suferit accidente (Taylor, 1983), demonstrează că există un proces de adaptare la situațiile extrem negative.

Același lucru este valabil pentru situațiile pozitive. De exemplu, a câștiga la loterie poate crește satisfacția cu viața. După un timp însă, satisfacția cu viața se întoarce la „normal”.

Diener și Diener (1996) au sugerat că există în procesul de adaptare un efect de întoarcere la un nivel ușor pozitiv al satisfacției, în timp ce Headey și Wearing (1992) consideră că nivelul de adaptare este determinat de personalitatea celui care trece prin acest proces. Nici procesul de adaptare nu este unul universal „din moment ce oamenii depresivi, de exemplu, nu s-au adaptat la ceea ce i-a supărat” (Argyle, 1987: 23).

8.3.4. Teoriile factorilor culturali

Domeniul de cercetare care explică relevanța culturii pentru bunăstarea subiectivă este relativ recentă și orientată, în principal, către evidențierea diferențelor între arii culturale majore așa cum sunt cea vestică și cea asiatică. Studiile care să detalieze și să nuanțeze diferențele existente *în interiorul* acestor culturi încă sunt puțin reprezentate.

Oamenii își doresc o viață bună indiferent de contextul cultural în care se află. Dar ce anume este o viață bună poate varia în funcție de valorile și normele diferitelor contexte. Dincolo de definițiile date satisfacției, fericirii, ce pot fi diferite de la o arie socioculturală la alta, normele de exprimare a acestor sentimente ca și căile social acceptabile de urmat pentru a le atinge pot de asemenea să varieze. Este posibil astfel, ca fericirea să fie o „construcție culturală” (Uchida și alții, 2004).

Utilizând o clasificare foarte largă a contextelor culturale, o serie de studii (Uchida și alții, 2004; Lu și Gilmore, 2004; Kitayama și Markus, 2000) explică faptul că în cultura vestică, de tip individualist, fericirea este o întreprindere

individuală, care poate fi construită ca „realizare personală”. În fond, încurajarea independenței și a scopurilor individuale reprezintă coordonate majore ale acestui tip de cultură.

Prin contrast, în spațiul cultural est-asiatic, cum este cel japonez, fericirea rezultă din integrarea individului în societate, într-o rețea de relații sociale armonioase. Ea pare să fie o „stare inter-subiectivă” care este întemeiată pe relații sociale pozitive în care individul găsește compasiune și suport, fiind construită ca „realizarea armoniei sociale” (Kitayama și Markus, 2000).

În timp ce succesul individual și fericirea sunt valori majore în cultura vestică, în cea japoneză, de exemplu, binele personal poate conduce la probleme sociale. Succesul unui individ poate produce consecințe negative prin faptul că atrage invidia altuia, în timp ce un eșec poate avea efecte pozitive prin catalizarea suportului social în jurul individului. O astfel de înlănțuire este bazată pe o viziune asupra lumii în care lucrurile pozitive și cele negative se completează în armonie și echilibru (Uchida și alții, 2003).

Pe de altă parte, cultura vestică (în special cea nord-americană) pare să încurajeze fericirea ca pe un scop în sine în timp ce cultura asiatică o conține ca pe un produs secundar al dinamicii relațiilor sociale. Așadar, sensul fericirii este dependent de ariile normativ valorice. În consecință, motivațiile care îi antrenează pe oameni în căutarea fericirii pot fi diferite.

Definind fericirea ca pe o emoție pozitivă experimentată la nivel individual, Kitayama și alții (apud Uchida și alții, 2004) au arătat faptul că emoțiile pozitive și cele negative corelează puternic pozitiv în cazul japonezilor în timp ce în cazul americanilor ele corelează puternic negativ. Explicația acestor modele face apel la faptul că în culturile independente (cea americană, de exemplu) oamenii sunt motivați să maximizeze emoțiile pozitive și să minimizeze pe cele negative, spre deosebire de culturile inter-dependente (cea japoneză, de exemplu) unde oamenii sunt motivați să păstreze un echilibru între pozitivitate și negativitate.

Factorii care contribuie la bunăstarea subiectivă variază și ei în funcție de contextul cultural. În culturile mai degrabă individualiste stima de sine contribuie în mare măsură la variația fericirii, în timp ce în cele considerate colectiviste contribuția ei este neesențială (Diener și Diener, 1995a). Alte studii (Suh și alții, 1998) au sugerat că emoțiile personale pozitive influențează mai degrabă fericirea în America de Nord pe când în Asia de Est factorii sociali (cum sunt adaptarea la normele sociale și îndeplinirea obligațiilor în relațiile sociale) sunt importanți pentru creșterea fericirii. În acest ultim caz, urmărirea scopurilor care țin de alții (a aduce bucurie părinților, prietenilor, a le îndeplini așteptările) par să fie predictorii importanți ai fericirii.

Lu și Gilmour (2004) au comparat concepțiile despre bunăstare ale americanilor și chinezilor. Studiul lor a demonstrat că americanii concep fericirea ca pe un sentiment intens în timp ce chinezii o conceptualizează ca fiind echilibru.

La nivel individual, orientările valorice pot afecta, de asemenea, modul în care oamenii își evaluează viața și satisfacția cu viața. Sirgy (1998) a încercat să elaboreze o teorie a relației dintre materialism și satisfacția cu viața, postulând faptul că orientările materialiste accentuate conduc la scăderea satisfacției cu viața. „Materialiștii” sunt mai nesatisfăcuți cu standardul lor de viață ceea ce în final acționează ca un moderator al satisfacției globale cu viața. Așteptările mari în legătură cu posesiile materiale, stabilirea unor obiective prea înalte, afectate de valorile materialiste, ca și utilizarea unor standarde de comparație nesimilare cu condiția persoanei care face evaluările pot contribui la scăderea satisfacției cu viața.

Cercetarea rolului culturii în bunăstarea subiectivă este departe de a se fi epuizat. Teoriile centrate pe factorii culturali vor trebui să țină, în viitor, seama și de posibilele tendințe de convergență, influențare culturală care pot afecta modul în care fericirea este conceptualizată și strategiile care sunt acceptabile social pentru a o atinge.

Genov (1999) sublinia că în timpul ultimelor decenii, civilizația globală a experimentat o universalizare accelerată a sistemelor normativ-valorice. El arăta că „tendința universală a individualizării produce efecte culturale similare în întreaga lume. Este o experiență obișnuită ca în câteva zile sau săptămâni tineri în întreaga lume se grăbesc să cumpere aceleași haine sau aceeași muzică, să aibă aceeași tunsoare, toate venind din centrul civilizației. Este o ironie faptul că, încercând să fie la modă pentru a-și afirma individualitatea, ei produc efectele agregate ale masificării comportamentale și ale omogenizării culturale globale” (Genov, 1999: 31). Europa de Est, fiind încă în proces de dezvoltare și stabilizare este în mod special vulnerabilă la tendințele controversate.

Însă împreună cu universalizarea culturală care rezultă din omogenizarea tehnologică și organizațională, apare o tendință opusă: lumea devine din ce în ce mai diversificată cultural. Multiculturalismul, afilierea de grup, noile afilieri religioase sau identitățile conferite de stilurile de viață devin mai importante în societatea modernă. Fragmentarea normativ valorică crește astfel. Este greu de spus cum aceste fenomene influențează concepția despre o viață bună și, în consecință, despre fericire.

Foarte probabil, logica globalizării, caracterizată de o anumită asimetrie a schimburilor inter-culturale, modelează ideile despre fericire conform modelului dominant, cel vestic.

8.3.5. Abordările pur psihologice

Abordările pur psihologice consideră bunăstarea ca fiind mai degrabă un dat, o trăsătură, concentrându-se pe factori genetici și de personalitate. În această concepție, capacitatea de a fi satisfăcut se transmite intergenerațional și explicațiile la care fac apel aceste teorii invocă trăsături ce țin de personalitate și temperament.

Studiile au demonstrat că genetica joacă un rol în variația bunăstării subiective: oamenii pot experimenta afecte pozitive pentru că au moștenit această capacitate de la părinții lor dar, și mai important, afectele negative sunt mai puternice și se transmit de la generație la generație. Studiile asupra gemenilor separați la naștere (Lykken și Tellegen, 1996) au arătat că afectele pozitive sunt moștenite și jumătate din variația inter-individuală este explicată prin factori genetici, în timp ce în cazul afectelor negative relația este și mai puternică în timp ce în acest studiu, numai o proporție mică a varianței este explicată de mediul social.

8.4. Încercări de unificare teoretică

În literatură există un oarecare consens asupra faptului că teoriile propuse pentru a explica variația bunăstării subiective nu reușesc să ofere modele explicative complet satisfăcătoare și sunt caracterizate de „ambiguități conceptuale” (Diener și Lucas, 2000: 42). O serie de propuneri spre unificare teoretică au fost publicate în literatură.

Bălătescu (2009) propunea o teorie sociologică a bunăstării subiective care să țină seama de relațiile de determinare între individual și social. O astfel de teorie ar trebui să pună în centrul său un model al sinelui mai flexibil care să ia considerare modul în care individul este influențat de condițiile sociale; să creeze modele ale influențelor sociale (comunicare, valori, norme sociale) asupra evaluării bunăstării subiective; să modeleze relațiile dintre macrosocial și microsocal în domeniul evaluării bunăstării (Bălătescu, 2009).

Veenhoven aducea și el argumente în favoarea unei viziuni sociologice asupra bunăstării subiective, considerând că teoria de sorginte psihologică dominantă acum în literatură, nu este suficientă pentru a explica complexul fenomen al bunăstării subiective.

Diener și Lucas (2000) propun o teorie a evaluării care integrează aspecte existente în celelalte teorii, admițând determinări complexe asupra bunăstării subiective: gradul de acoperire a nevoilor, cultura (prin influența asupra scopurilor individuale și prin normele referitoare la fericire), standardele relative în evaluările cognitive ale satisfacției, caracteristicile de personalitate și temperament în afectele pozitive și negative. În plus, consideră individul ca pe o entitate activă în stabilirea scopurilor și în utilizarea resurselor. Autorii teoriei evaluării remarcă necesitatea utilizării unor mijloace din ce în ce mai sofisticate din punct de vedere metodologic pentru a încorpora elementele nou apărute la nivel teoretic.

Durayappah (2011) a construit, de asemenea, un model al bunăstării subiective care se dorește unificator. Autoarea introduce dimensiunea timp cu aspectele sale (trecut, prezent și viitor) ca un element de bază al bunăstării subiective. Bunăstarea subiectivă este temporală deoarece oamenii trăiesc în

prezent, experimentând ceea ce li se întâmplă, cu experiențele și amintirile trecutului și cu speranțele viitorului. Deși încă nu suficient de structurată, această teorie are meritul de a aduce în discuția despre bunăstarea subiectivă continuitatea existenței și acumularea experiențelor în timp, precum și schimbarea naturii acestora.

Chemările către unificare teoretică ale diferiților autori sunt un progres în acest domeniu și un indicator al unei maturități atinse în știință.

8.5. Premisele măsurării bunăstării subiective; relația dintre domeniile vieții

Primele modele de explicare a bunăstării subiective (Andrews și Whitey, 1976, Campbell și alții, 1976) au fost preocupate de identificarea factorilor care influențează de jos în sus (bottom-up) bunăstarea subiectivă. Andrews și Whitey (1976) considerau că satisfacția cu viața apare la niveluri diferite de specificitate. Aceasta înseamnă că satisfacția cu viața este influențată de mulțumirea cu elementele particulare ale vieții și este cu atât mai înaltă cu cât satisfacția cu domenii cum sunt munca, familia, sănătatea, timpul liber etc. sunt mai mari.

Astfel, o premisă de bază a modelului de măsurare a bunăstării subiective în cele mai multe modele teoretice este aceea că satisfacția este funcțional relaționată cu toate domeniile și subdomeniile vieții. Satisfacția cu viața constă într-un set ierarhic de atitudini în care aceasta este influențată de domeniile situate mai jos în ierarhie (Sirgy și alții, 1998).

Sirgy (2002) discută despre trei tipuri de efecte care pot apărea între domeniile bunăstării subiective. Efectul de împrăștiere de jos în sus (bottom-up spillover) constă în influențarea satisfacției cu viața de către satisfacțiile cu domeniile vieții. În esență, satisfacția se acumulează ca urmare a satisfacerii nevoilor de dezvoltare.

Efectul de împrăștiere de sus în jos se referă la influența pe care afectele care domină domeniul global al vieții o pot avea asupra domeniilor aflate mai jos în ierarhie. Există două tipuri de factori care pot influența aceste tipuri de efecte: personalitatea și extremele bunăstării.

În primul rând, tipul de personalitate extrovertită poate influența în mod pozitiv satisfacția cu viața (Costa și McCrae, 1980; Headey și Wearing, 1989) și, mai departe, satisfacția cu domeniile vieții. De asemenea, există alte trăsături care pot exercita influențe asemănătoare: stima de sine, optimismul, locul controlului și chiar moștenirea genetică (pentru acest ultim factor, studiul lui Lykken și Telegen, 1996 este mereu invocat). În al doilea rând, stările extreme, ca depresia sau fericirea pot fi contagioase, afectând satisfacția cu domeniile vieții.

Efectul de împrăștiere pe orizontală constă în influența pe care afectele care domină variatele domenii o pot exercita asupra altora aflate la același nivel.

Insatisfacția cu locul de muncă se poate transmite către alte domenii, familia sau timpul liber, de exemplu.

Un al patrulea proces identificat de către Sirgy ar fi compensarea, prin care domeniilor care sunt evaluate pozitiv li se acordă o importanță crescută și invers, domeniilor evaluate negativ li se acordă o importanță scăzută. Astfel, evaluările și afectele pozitive sunt multiplicare iar influența lor se poate propaga spre satisfacția cu viața.

Voicu și Pop (2011) au testat pe date empirice atât modelul bottom-up, cât și modelul top-down, identificând dovezi pentru ambele tipuri de efecte. Un al treilea tip de model, *integrat*, care a luat în considerare simultan cele două modalități de influențare, a obținut cel mai important suport empiric.

Modul de conceptualizare a relațiilor dintre domeniile vieții reprezintă, mai degrabă, o premisă a măsurării bunăstării subiective și nu o teorie în sine.

8.6. Măsurarea bunăstării subiective

Bălțătescu (2009) a identificat 2 tipuri de strategii majore de cercetare a bunăstării subiective: rapoartele personale și cele alternative. În prima categorie, a rapoartelor personale, autorul a inclus: cercetarea retrospectivă pe bază de întrebări închise sau deschise (simple sau multiple); concepțiile oamenilor despre fericire, eșantioanele de experiențe, experiențele de vârf și de nadir, întrebările proiective. În categoria rapoartelor alternative sunt cuprinse rapoartele apropiaților și analiza documentelor personale (Bălțătescu, 2009).

Cea mai mare parte a cercetărilor dedicate bunăstării subiective se bazează pe evaluările oamenilor asupra propriei vieți, culese prin cercetări la nivel individual. Celelalte strategii sunt mai puțin reprezentate în practica cercetării și, implicit, în literatură.

În sociologie, materialul empiric de bază este constituit de cercetarea cantitativă, utilizând eșantioane naționale și care oferă posibilități importante de înțelegere bunăstării subiective: factorii ce o determină, oportunitatea comparațiilor în timp pentru diferite categorii de populație, pentru diferite țări, relaționarea cu indicatorii obiectivi etc. La nivel internațional, seturi de date ca World Values Survey, European Values Survey, Eurobarometre, European Quality of Life Survey conțin indicatori care descriu bunăstarea subiectivă. Diferențele și similaritățile între țări în nivelurile de bunăstare subiectivă ca și logica internă a indicatorilor subiectivi au fost investigate în acest mod.

Studiile mai restrânse, dedicate fie clarificării unor aspecte particulare ale fericirii, fie unor categorii de populație nu lipsesc, însă sunt mai puțin reprezentate.

În momentul actual, implicațiile cercetării bunăstării subiective pentru politicile sociale reprezintă o preocupare centrală în această arie de cercetare, în efortul de a atașa o semnificație practică acestui concept.

Descriem aici abordarea principală utilizată în sociologie a rapoartelor personale⁴ în care oamenii își evaluează viața și își exprimă satisfacția, fericirea și/sau gama afectelor negative cu ajutorul scalelor.

Scalele folosite în măsurarea bunăstării subiective se diferențiază (Bălțătescu, 2009) în funcție de complexitate (scale simple sau complexe), caracteristici (verbale, numerice, grafice), focus (globale sau parțiale, concentrate pe anumite aspecte), intervalul de timp luat în considerare și amplitudine.

În măsurarea bunăstării subiective, scalele simple, ce utilizează itemi unici, de satisfacție sau fericire sunt extrem de populare, constituind întrebări clasice în multe cercetări de mari dimensiuni. Acestea sunt ușor de utilizat și oarecum intuitive pentru oameni, nepunând probleme de înțelegere. În studiul *Diagnozei calității vieții*, procentul răspunsurilor la întrebarea de satisfacție cu viața variază pe parcursul anilor în care s-au făcut măsurători de la 99% la 100%, în cei mai mulți ani neexistând nonrăspunsuri. Acest lucru poate fi considerat un indicator al faptului că întrebarea corespunde unui interes general al oamenilor, este de „perpetuă actualitate” și presupune o evaluare globală a vieții relativ ușor de realizat. Aproximativ același lucru se poate spune despre fericire atunci când este măsurată pe o scală simplă. În afara acestor considerente, există și un interes larg, al publicului, față de aceste întrebări care aduc problematica sondajelor prin intermediul media aproape de oameni: de exemplu, întrebarea din EQLS care s-a bucurat de cel mai important succes de media a fost cea despre fericire.

Diener și alții (1999) rezumau o serie de calități ale scalelor simple: proprietăți psihometrice acceptabile, consistență internă, stabilitate moderată, sensibilitate adecvată la schimbarea în circumstanțele vieții.

Deși au o mulțime de avantaje, scalele simple au și deficiențe. Unii autori au demonstrat că anumite erori sunt posibile în utilizarea acestor scale. Schwartz și Strack (1999) au arătat că măsura unică a satisfacției cu viața este sensibilă la dispoziția de moment a subiectului și la alte influențe situaționale. Alți autori (Eid și Diener, 1999) subliniau că totuși, factorii situaționali nu sunt foarte importanți, iar măsurile bunăstării subiective se dovedesc relativ stabile în timp. O stabilitate în timp între 0,5 și 0,7 pe o perioadă de patru ani a fost demonstrată pentru măsura de satisfacție cu viața (Diener, 1994). Totuși, conform acestor autori, o altă problemă a scalelor simple ar fi aceea că oamenii pot răspunde la întrebările despre fericire sau satisfacție în moduri dezirabile social. Deși scalele simple „și-au demonstrat validitatea și au produs rezultate de cercetare foarte interesante” (Diener, 2000: 35), pentru rafinarea măsurărilor și, uneori, pentru a evita erorile pe care le pot da scalele simple, măsuri mai complexe au fost propuse. Astfel de măsuri sunt Scala satisfacției cu viața a lui Diener (1985) sau Scala congruenței satisfacției cu viața (Sirgy și alții, 1995b). Detaliem mai jos modelele de măsurare a bunăstării subiective care au fost des utilizate și au fost validate prin cercetare.

⁴ O descriere a strategiilor alternative de cercetare este prezentată în Bălțătescu (2009).

8.6.1. Exemple de măsuri ale bunăstării subiective

1. Satisfacția cu viața, componenta cognitivă a bunăstării subiective este măsura cel mai des utilizată în cercetările de mari dimensiuni; a fost folosită de către Andrews și Whitey (1976) și în alte cercetări importante: Diagnoza calității vieții⁵, EQLS, Eurobarometre, European Values Survey, World Values Survey etc. Subiecții sunt rugați să spună, *luând în considerare toate lucrurile*, cât de satisfăcuți sunt cu viața lor. Satisfacția cu viața este măsurată pe scale de diferite amplitudini: de la 1–3, 1–5, 1–7, 1–10, 0–10 (de obicei, de la *foarte nesatisfăcut*, la *foarte satisfăcut*). Variante ale scalelor cu grade de intensitate includ „fețe” exprimând sentimente variate sau „termometre ale sentimentelor”.

2. Fericirea, componenta afectivă a bunăstării subiective, este măsurată, asemănător cu satisfacția față de viață, pe scale de diferite amplitudini, de la *foarte nefericit* la *foarte fericit*.

3. Scala afectelor pozitive și negative, Diagnoza calității vieții, ICCV.

Subiecții sunt rugați să caracterizeze starea din ultimele zile și să aleagă o variantă:

1. Nefericit (ă), chiar disperat(ă).
2. Supărări destul de mari.
3. Am sentimentul că “ceva nu merge”, am avut unele necazuri.
4. În general mă simt bine, deși am avut mici probleme.
5. Mă simt bine, fără probleme.
6. Pe deplin fericit(a), bucurii deosebite.

4. Scala satisfacției cu viața, Diener și alții (1985).

Pe o scală de la 1 la 7 (de la dezacord puternic la acord puternic) respondenții își exprimă acordul cu afirmațiile:

- *În cele mai multe privințe, viața mea este apropiată de ideal.*
- *Condițiile din viața mea sunt excelente.*
- *Sunt satisfăcut cu viața mea.*
- *Până acum, am obținut lucrurile importante pe care le doresc în viață.*
- *Dacă aș lua viața de la început, nu aș schimba aproape nimic.*

5. Mulțumirea față de realizările din viață dă măsura „împlinirii” în viață a oamenilor. Acest indicator nu este des menționat ca o componentă esențială a bunăstării subiective, însă este deseori măsurat și considerat, mai degrabă, o măsură suplimentară a bunăstării subiective. Diagnoza calității vieții măsoară mulțumirea cu realizările din viață pe o scală de la 1 la 5 de la *foarte nemulțumit* la *foarte mulțumit*.

⁵ Diagnoza calității vieții utilizează conceptul de „mulțumire”.

6. Scala „Excelent-Groaznic” (Delighted-terrible scale), Andrews și Whitey (1976).

Subiecții sunt rugați să aprecieze pe o scală de la 1 la 7 (excelent-groaznic) cum se simt atunci când se gândesc la:

- viața lor în general.
- fericirea lor.
- realizările din viață

7. Scala reflexivă a satisfacției cu viața (Reflective Life Satisfaction) (Wood, Wiley și Scahffer, 1969, descrisă de Sirgy, 2002).

Folosind scale Likert cu cinci grade de intensitate, subiecții apreciază următoarele aspecte:

- *Când mă gândesc la viața mea în trecut mă simt satisfăcut.*
- *Am obținut cam tot ce am așteptat în viață.*
- *Când mă gândesc la viața mea în trecut, nu am obținut cele mai importante lucruri pe care mi le-am dorit.*
- *Am avut mai multe șanse în viață decât cei mai mulți oameni pe care îi cunosc.*
- *În ciuda a ceea ce se spune, cei mai mulți oameni obișnuși o duc din ce în ce mai rău, nu mai bine.*
- *Cele mai multe lucruri pe care le fac sunt plictisitoare și monotone.*
- *Aceștia sunt cei mai buni ani ai vieții mele.*
- *Lucrurile pe care fac sunt la fel de interesante ce întotdeauna.*
- *Sunt la fel de fericit ca atunci când eram mai tânăr.*

8. Indicele Satisfacției cu Viața (Life Satisfaction Rating – LSR) Neugarten și alții (1961 descrisă în Sirgy, 2002) presupune un număr de cinci dimensiuni care evaluează satisfacția cu viața pe o scală de la 1 la 5. Dimensiunile, măsurate în „teste” cu mai multe întrebări, sunt:

1. Pofta de viață.
2. Credința în destin.
3. Dorința de a-și îndeplini scopurile.
4. Nivelul conștiinței de sine.
5. Nivelul dispoziției generale.

9. Scala Congruenței satisfacției cu viața (Sirgy, 1995b) este o măsură relativă a bunăstării subiective, subiecții apreciază cât de satisfăcuți sunt, raportându-se la un set de standarde. Această scală se bazează pe teoria conform căreia satisfacția rezultă din comparația între realizări și obiective. Scala a fost validată pe numeroase eșantioane și validată prin raportare la alte măsuri ale satisfacției.

Subiecții sunt rugați să spună cât de satisfăcuți cu viața sunt pe o scală (de la 1 la 6 de la foarte nesatisfăcut la foarte satisfăcut) în comparație cu:

- idealurile lor, cu ceea ce și-au dorit să realizeze.
- ceea ce consideră că merită, date fiind eforturile lor.
- realizările rudelor.

- realizările prietenilor și asociațiilor.
- realizările oamenilor aflați în aceeași situație, poziție.
- punctul de la care au plecat și ceea ce au realizat, progresul pe care l-au făcut.
- ceea ce au așteptat de la ei înșiși, luând în considerare resursele, punctele tari și pe cele slabe pe care le au.
- ceea ce au sperat să devină.
- ceea ce ar fi trebuit să realizeze până în acest moment.
- minimul pe care îl consideră de așteptat de la cineva cu poziție asemănătoare.

10. Scala „împlinirii” (The Flourishing Scale) (Diener și Diener, 2009) este o măsură a percepției succesului în domenii cum sunt relaționarea, stima de sine, scopurile și optimismul. Scala, pentru care se poate obține un scor global, a fost validată și a demonstrat bune calități psihometrice și o puternică asociere cu alte măsuri de aceeași natură.

Subiecții sunt rugați să își declare acordul pe o scală de la 1 la 7 de la complet de acord la complet dezacord cu o serie de afirmații:

- Viața mea are scop și sens.
- Relațiile mele sociale mă ajută și mă recompensează.
- Sunt pasionat și interesat de activitățile mele zilnice.
- Contribui în mod activ la fericirea și bunăstarea altora
- Sunt competent și capabil în activitățile care sunt importante pentru mine.
- Sunt o persoană bună și trăiesc o viață bună.
- Sunt optimist în legătură cu viitorul.
- Oamenii mă respectă.

Scala „împlinirii” a fost creată pe baza teoriilor umaniste și a evidențelor mai recent apărute în știință cu privire la bunăstarea subiectivă. Astfel, autorii scalei argumentează că importantă pentru bunăstare este satisfacerea nevoilor de relaționare, auto-acceptare, competență. Totodată, scala utilizează conceptul de flux (flow) (Csikszentmihalyi, 1990) care are la bază ideea conform căreia fericirea rezultă din munca pasionată și angajarea în sarcini. De asemenea, importante pentru bunăstare sunt o existență care are un scop și un sens (Seligman, 2002), ajutorarea celorlalți (Brown și alții, 2003), o abordare optimistă a vieții.

Scala experiențelor pozitive și negative (Scale of Positive and Negative Experience – SPANE) (Diener și Diener, 2009) evaluează experiențele de ambele tipuri, pozitive și negative, creând pentru fiecare un scor pentru ca, în final, să se obțină o “balanță” a afectelor.

Subiecții sunt rugați să aprecieze pe o scală de la 1 la 5 de la foarte rar sau niciodată la foarte des sau întotdeauna cât de des au experimentat o serie de sentimente în ultimele 4 săptămâni: pozitive (bucurie, fericire, mulțumire) sau negative (tristețe, frică, furie)

11. Satisfacția cu viața bazată pe ierarhia nevoilor (Sirgy, 1995b) se bazează pe ierarhia nevoilor a lui Maslow și utilizează patru categorii de nevoi: supraviețuire, nevoi sociale, personale și de auto-actualizare.

Subiecții sunt rugați să aprecieze pe o scală de la 1 la 7 în ce măsură sunt prezente și în ce măsură ar trebui să fie prezente în viața lor următoarele sentimente: siguranță, de a fi primit și a fi acordat ajutor altora, a avea prieteni apropiați, a fi “in the know”, a fi mândru de sine, a avea prestigiu, reputație, independența a gândirii și acțiunii, a determina cursul vieții, a se simți împlinit, a avea realizări valoroase.

Scalele multi-item reprezintă un construct în a cărui componență intră mai multe tipuri de concepte. Criticile (Veenhoven, 2007) au subliniat faptul că scorurile ce rezultă din astfel de scale pot indica fenomene diverse cum sunt adaptarea, optimismul sau orientarea pe scopuri. Dacă între aceste elemente și satisfacția cu viața există o relație, ea este greu de surprins cu o asemenea scală. Pentru Veenhoven, cea mai bună măsură este scala simplă satisfacției cu viața (de la 1 la 10, de complet nesatisfăcut la complet satisfăcut).

Construcția unor scale complexe depinde, bineînțeles, de teoria din spatele conceptului care se dorește a fi explicat. Asumpțiile asupra modului în care conceptele relaționează între ele reflectând relațiile dintre fenomene trebuie să fie foarte clare. Dacă satisfacția cu viața este considerată a fi un rezultat al satisfacțiilor parțiale cu domeniile vieții ea nu poate fi inclusă într-un indice cu acestea. În acest caz, suprapunerile între măsuri conduc la confuzii asupra domeniului cercetat.

Sirgy (2002) a inventariat mai multe tipuri de limite ale măsurilor bunăstării subiective, atât cele pentru scalele simple cât și pentru scalele complexe: probleme care țin de memoria subiectului, de influențele situaționale, de caracteristicile instrumentului de măsurare, stabilitatea în timp a măsurilor, de dispoziția subiectului și de fenomenul de dezirabilitate socială. Unele dintre acestea sunt probleme generale ale cercetării sociologice și psihologice ca, de exemplu, influențele situaționale sau caracteristicile instrumentului de măsurare. Ele pot fi evitate prin urmarea recomandărilor de a desfășura interviul în „condiții neutre”, respectiv înțelese și ținute sub control prin alegerea atentă a poziției întrebărilor în chestionar, testarea instrumentelor etc.

Și alte probleme, cum sunt influența dispoziției subiectului sau fenomenul de dezirabilitate socială pot fi considerate probleme generale ale cercetării psihosociologice. E adevărat, itemii bunăstării subiective sunt, probabil, predispuși într-o mai mare măsură acestor influențe față de alții, de interes general, dată fiind „apropierea” lor de sfera privată a individului. Totuși, cercetarea a demonstrat dependența lor de condițiile obiective de viață și anularea în cazul eşantioanelor mari a acestor tipuri de erori, ceea ce îi recomandă ca pe orice alte măsuri pentru cercetare.

Problema scalele de măsurare a fost îndelung dezbătută în literatură (Veenhoven, 2007; Sirgy, 2002; Bălțătescu, 2009; Cummins, 2000). Scalele pot introduce și ele dificultăți, conform studiului lui Schwartz și alții (1991), subiecții percep centrul scalei ca reprezentând o medie la care se situează cei mai mulți dintre oameni și, în consecință, își apreciază propria viață prin comparație cu

această medie. Nu există un consens asupra soluțiilor la această problemă. Există numai variate încercări de a utiliza scale de diferite tipuri, cu diferite grade de amplitudine, pentru ca subiectul să poată alege cu ușurință varianta care corespunde stării sale.

Problema stabilității în timp a măsurilor, și ea destul de controversată, poate găsi un sprijin studiile lui Diener (1984) care au arătat că fidelitatea test-retest pe termen lung înregistrează valori între 0,55 și 0,70.

În sfârșit, dependența de memoria subiectului este o altă problemă între cele inventariate de către Sirgy (2002) pentru măsurarea bunăstării subiective. Autori ca Schwartz și Strack (1991), Kahneman (1999) au demonstrat că răspunsurile la măsurile globale ale bunăstării subiective sunt influențate în mod fundamental de informația accesibilă în memorie care, la rândul ei, depinde de frecvența și natura experiențelor subiectului. Experiențele afective mai recente și mai puternice pot influența evaluarea pe care subiectul o face bunăstării sale subiective.

Alternativ la măsurile larg utilizate ale bunăstării subiective, autorii au propus diferite modalități de înregistrare a experiențelor subiectului. De exemplu, Kahneman (1999) a propus măsurarea satisfacției prin înregistrarea „densă” a experiențelor subiectului (în timpul sau după experiența episoadelor afective ale subiectului) numită „utilitatea în punctele instant” (point instant utility). În acest fel, un gen de „fericire obiectivă” poate fi măsurată ca medie a utilităților într-un anumit interval de timp.

În același timp, utilizarea metodei eșantionării experiențelor (ESM – experience sampling method) inițiată de către Csikszentmihalyi (1990) presupune, în cea mai răspândită utilizare a sa, folosirea unui pager care amintește subiectului să completeze un formular pe care îl are tot timpul asupra sa. Subiectul înregistrează activitatea pe care o desfășoară, situația în care se află, sentimentele pe care le încearcă în momentul respectiv (cât de fericit este, cât de concentrat, motivat, stima de sine etc.).

Presupoziția este aceea că fericirea poate fi agregată din suma experiențelor separate pe care le trăiesc indivizii.

Încercările de măsurare „obiectivă” a fericirii se află în contradicție cu însăși natura subiectivă a fericirii. Fericirea măsurată cu modalități „obiective”, deși ele însele bazate pe rapoarte subiective de moment, este rezultatul agregărilor unor stări de moment așa cum sunt ele conceptualizate de către cercetător. Însă starea subiectivă pe care o experimentează efectiv subiectul poate fi mult diferită de ceea ce obține cercetătorul prin agregarea stărilor separate. Așa cum observa Bălătescu (2006), fericirea are mai degrabă un caracter cumulativ decât sumativ, mai multe evenimente negative/pozitive de exemplu determinând un sentiment final care este mai mult decât rezultatul simplu al acestora.

Din acest punct de vedere, are mai mult sens măsurarea pe baza rapoartelor individuale retrospective care are capacitatea de a surprinde o stare globală, indiferent de modul în care aceasta fost determinată.

*
* *

Domeniul bunăstării subiective a cunoscut o creștere importantă în știință în ultimii ani iar acumulările teoretice, metodologice și empirice au contribuit la structurarea și cristalizarea acestuia. În ciuda fragmentării care persistă, încercările de unificare a domeniului sunt un indicator al maturității și viabilității demersului de cunoaștere plasat în această arie de preocupări.

Bibliografie

1. Allardt E. Having, loving, being: an alternative to the Swedish model of welfare research in Nussbaum, M., Sen, A., (eds.) *The quality of life research*, Oxford, Oxford University Press, 1993, pp. 88–94.
2. Andrews, F. M., *Social indicators of perceived life quality*, in “Social Indicators Research”, Vol. 1, No. 3, 1974b, pp. 279–299.
3. Andrews, F. M., Withey S. B., *Social Indicators of Well-being: American’s Perceptions of Life Quality*, New York, Plenum Press, 1976.
4. Andrews, F. M., Withey S. B., *Developing measures of perceived life quality: Results from several national surveys*, in “Social Indicators Research”, Vol. 1, No. 1, 1974a, pp. 1–26.
5. Argyle, M., *The Psychology of Happiness*, London, Routledge, 1987.
6. Bălățescu S., *Fericirea în contextul social al tranziției postcomuniste din România*, Oradea, Editura Universității Oradea, 2009.
7. Bălățescu, S., *Modele ale percepției calității vieții*, în „Calitatea vieții”, Vol. 10, Nr. 3–4, 1999, pp. 179–185.
8. Beck, U., *The reinvention of politics* in Beck, U., Giddens, A., Lash, S., *Reflexive modernization. Politics, traditions and aesthetics in the modern society*, Stanford, Stanford University Press, 1994, pp. 2–25.
9. Bentham, J., *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*, 1789, disponibilă online la <http://www.econlib.org/library/Bentham/bnthPML1.html>.
10. Bohnke P., *First European Quality of Life Survey: Life satisfaction, happiness and sense of belonging*, Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities, 2005, disponibilă online la <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2005/91/en/1/ef0591en.pdf>.
11. Bradburn, N. M., *The structure of psychological well-being*, Chicago, Aldine Publishing, 1969.
12. Bradburn, N.M., Caplovitz, D., *Reports on Happiness: A Pilot Study of Behavior Related to Mental Health*, Chicago, Aldine Publishing, 1965.
13. Brickman, P., Coates, D., Bulman, R. J., *Lottery winners and accident victims: Is happiness relative?*, in “Journal of Personality and Social Psychology”, Vol. 36, No. 8, 1978, pp. 917–927.
14. Brown, S. L., Nesse, R. M., Vinokur, A. D., Smith, D. M., *Providing Support may be More Beneficial than Receiving it: Results From a Prospective Study of Mortality* in “Psychological Science”, Vol. 14, No. 4, 2003, pp. 320–327.
15. Campbell, A., Converse, P.E., Rodgers, W.L., *The Quality of American Life*. New York, Russel Sage Foundation, 1976.
16. Cantril, H., *The Pattern of Human Concern*. New Brunswick, Rutgers University Press, 1965.
17. Clark, A., *Job satisfaction in Britain* in “British Journal of Industrial Relations” Vol. 34, No. 2, 1996, pp. 189–217.
18. Costa, P.T., McCrae, R. R., *Influence of Extraversion and Neuroticism on Subjective Well-Being: Happy and Unhappy People* in “Journal of Personality and Social Psychology”, Vol. 38, No. 4, 1980, pp. 668–678.

19. Csikszentmihalyi, M., *Flow: The psychology of optimal experience*, New York, Harper & Row, 1990.
20. Delhey, J., *Life satisfaction in the enlarged Europe*, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Luxembourg, Office for Official Publications of the European Union, 2004.
21. Diener E., *Subjective well-being. The science of happiness and a proposal for a national index*, in "American Psychologist", Vol. 55, No. 1, 2000, pp. 34–43.
22. Diener E., Wirtz, D., Tov, W., Prieto, C. K., Choi, D. W., Oishi, S., Diener, R. B., *New Well-being Measures: Short Scales to Assess Flourishing and Positive and Negative Feelings*, in "Social Indicators Research", Vol. 97, No. 2, 2010, pp. 143–156.
23. Diener, E., *Assessing subjective well-being: Progress and opportunities*, in "Social Indicators Research", Vol. 31, 1994, pp. 103–157.
24. Diener, E., Diener M., *Cross cultural correlates of life satisfaction and self-esteem*, in "Journal of Personality and Social Psychology", Vol. 68, 1995a, pp. 653–663.
25. Diener, E., Diener, M., Diener, C., *Factors predicting the subjective well-being of nations*, "Journal of Personality and Social Psychology", Vol. 69, 1995b, pp. 851–864.
26. Diener, E., E. M. Suh, Lucas, R. E., Smith, H. L., *Subjective well-being: Three decades of progress*, in "Psychological Bulletin", No. 125, 1999, pp. 276–302.
27. Diener, E., Eunkook S., *Measuring Quality of Life: Economic, Social, and Subjective Indicators*, in "Social Indicators Research", Vol. 40, No. 1-2, 1997, pp. 189–216.
28. Diener, E., Lucas, R. E., *Explaining Differences in Societal Levels of Happiness: Relative Standards, Need Fulfillment, Culture, and Evaluation Theory* in "Journal of Happiness Studies", No. 1, 2000, pp. 41–78.
29. Diener, E., *Subjective well-being*, in "Psychological Bulletin", Vol. 95, No. 3, 1984, pp. 542–575.
30. Durayappah, A., *The 3P Model: A General Theory of Subjective Well-Being*, Vol., 12, No., 4, 2011, pp. 681–716.
31. Eid, M., Diener, E. *Global judgments of subjective wellbeing: Situational variability and long-term stability*, in "Social indicators research", Vol. 65, No. 3, 2004, pp. 245–277.
32. Frederick, S., Loewenstein, G., Hedonic adaptation in Kahneman, D., Diener, E., Schwarz, N. (eds.), *Well-being: The Foundations of Hedonic Psychology*, New York, Russell-Sage Foundation, 1999, pp. 302–329.
33. Genov, N., *Managing Transformations in Eastern Europe*. Paris and Sofia: UNESCO-MOST and Regional and Global development, 1999.
34. Germain, A. Prolog în Comte-Sponville, Delumeau J., Farge A., *Cea mai frumoasă istorie a fericiirii*, București, Editura Art, 2007.
35. Giddens, A., *Modernity and self identity. Self and society in the late modern age*, Stanford, Stanford University Press, 1991.
36. Hagerty, M. R., *Social comparisons of income in one's community: Evidence from national surveys of income and happiness* in "Journal of Personality and Social Psychology", Vol. 78, No. 4, 2000, pp. 764–771.
37. Hagerty, M. R., *Testing Maslow's Hierarchy of Needs: National Quality of Life Across Time* in "Social Indicators Research", Vol. 46, 1999, pp. 249–271.
38. Headey, B., Wearing A., *Personality, life events and subjective well-being: Toward a dynamic equilibrium model*, in "Journal of personality and social psychology" No. 57, 1992, pp. 731–739.
39. Headey, B., Wearing, A., *Understanding Happiness: A Theory of Subjective Well-Being*, Melbourne, Longman Cheshire, 1992.
40. Kitayama, S., Markus, H.R., *The pursuit of happiness and the realization of sympathy: Cultural patterns of self, social relations, and wellbeing* in Diener, E., Suh, E.M. (eds.), *Cultural and Subjective Well-Being*, The MIT Press, Cambridge, MA, 2000, pp. 113–161.
41. Kruglanski, A. W., Mayselless, O., *Classic and current social comparison research: Expanding the perspective*, in "Psychological Bulletin", No. 108, 1990, pp. 195–208.

42. Lu, L., Gilmour, R., *Culture and conceptions of happiness: Individual oriented and social oriented SWB*, in "Journal of Happiness Studies", No. 5, 2004, pp. 269–291.
43. Lykken D., Tellegen A., *Happiness is a stochastic phenomenon*, in "Psychological Science", Vol. 7, No. 3, 1996, pp. 186–189.
44. Mărginean, I., *Calitatea vieții în România*, Ediția a doua, București, Editura Expert, 2005.
45. Maslow, A. H., *A theory of human motivation*, in "Psychological Review" Vol. 50 No. 4, 1943, pp. 370–396.
46. Michalos, A. C. (1985), *Multiple Discrepancies Theory*, in "Social Indicators Research", Vol. 16, No. 4, pp. 347–413.
47. Neugarten, B.L., Havighurst, R.J., Tobin, S.S., *The Measurement of Life Satisfaction. Journal of Gerontology*, Vol. 16, 1961, pp. 134–143.
48. Schwartz N., Strack F., Reports of subjective wellbeing: Judgmental processes and their methodological implications, in Kahneman, D., Diener, E., Schwartz, N., (eds) *Well-Being: The Foundations of Hedonic Psychology*, New York, Russel Sage Foundation, 1999, pp. 61–84.
49. Seligman, M. E. P. *Authentic happiness: Using the new positive psychology to realize your potential for lasting fulfillment*, New York, Free Press, 2002.
50. Sirgy M J, Cole, D., Meadow, H.L., Rahtz, R.D., Cicic, M., Jin, G.X., Zarsuvat, D., Blenkhorn, D., Nagpal, N., *A Life Satisfaction Measure: Additional validation data for the Congruity Life Satisfaction measure*, in "Social Indicators Research", No. 34, 1995a, pp. 237–259.
51. Sirgy M. J., *Materialism and Quality of Life* in "Social Indicators Research", Vol. 43, 1998, pp. 227–260.
52. Sirgy, M. J., Michalos, A. C., Ferriss, A. L., Easterlin, R. A., Patrick, D., Pavot, W., *The Quality-of-Life (QOL) Research Movement: Past, Present, and Future*, in "Social Indicators Research", Vol. 76, 2006, pp. 343–466.
53. Sirgy, M. J., *Satisfaction with Health Care Services Consumption and Life Satisfaction among the Elderly*, in "Journal of Macromarketing", Vol. 11, No. 1, 1991, pp. 24–39.
54. Sirgy, M. J., *The Psychology of Quality of Life*, Social Indicators Research Series, Dordrecht, Kluwer Academic Publishers, 2002.
55. Sirgy, M.J., Cole, D., Kosenko, R., Meadow, H.L., Rahtz D., Cicic M., Jin G.X., Zearsuvat D., Blenkhirn D.L., Nagpal N., Developing a Life Satisfaction Measure Based on Need Hierarchy Theory in Sirgy M.J., Samli A.C. (eds) *New dimensions of marketing and quality of life*, Westport, CT, Greenwood Press, 1995b, pp. 3–26.
56. Suh, E.M., Diener, E., Oishi, S., Triandis, H.C., *The shifting basis of life satisfaction judgments across cultures: Emotions versus norms*, in "Journal of Personality and Social Psychology", Vol. 74, No. 2, 1998, pp. 482–493.
57. Taylor, S.E., Adjustment to threatening effects. A theory of cognitive adaptation, in "American psychologist", Vol. 38, No. 11, 1983, pp. 1161–1173.
58. Uchida, Y., Norasakkunkit, V., Kitayama, S., *Cultural Constructions of Happiness: Theory and Empirical Evidence*, in "Journal of Happiness Studies", No. 5, 2004, pp. 223–239.
59. Veenhoven R., Happiness as an aim in public policy: The greatest happiness principle, in Linley, P.A., Joseph, S. (eds.) *Positive psychology in practice*, New York, John Wiley & Sons, Hoboken, 2004, pp. 658–678.
60. Veenhoven, R., *Developments in Satisfaction research*, in "Social Indicators Research", Vol. 35, 1996a, pp. 1–46.
61. Veenhoven, R., Happiness as an Aim in Public Policy. The greatest happiness principle, in Linley A., Joseph, S., (eds.) *Positive Psychology in Practice*, N.J, John Wiley and Sons, 2004, pp. 1–31.
62. Veenhoven, R., *Happy life-expectancy. A comprehensive measure of quality-of-life in nations*, in "Social Indicators research", Vol. 39, 1996b, pp. 1–58.
63. Veenhoven, R., *Happy life-expectancy. A comprehensive measure of quality-of-life in nations*, in "Social Indicators research", Vol. 39, 1996b, pp.1–58.

64. Veenhoven, R., *Return of inequality in modern society? Test by dispersion of life-satisfaction across time and nations*, paper presented at WIDER conference, Helsinki, June 2003.
65. Vera-Toscano, Ateca-Amestoy, V., *The relevance of social interactions on housing satisfaction*, in "Social Indicators Research", Vol. 86, No. 2, 2008, pp. 257–274.
66. Voicu, B., Pop, C., *Measurement models of life satisfaction: a structural equation modeling approach*, in *Calitatea vieții*", Nr. 2, 2011, pp. 137–154, disponibil online la <http://www.revistacalitateavietii.ro/2011/CV-2-2011/02.pdf>
67. Wilson, W., *Correlates of avowed happiness*, in "Psychological Bulletin", No. 67, 1967, pp. 294–306.
68. Zamfir, C. (coord.) *Indicatori și surse de variație a calității vieții*, București, Editura Academiei, 1984.

CAPITOLUL 9

CERCETAREA MODELELOR DE CONSUM

Comportamentul de consum cuprinde toate activitățile orientate spre satisfacerea trebuințelor de consum și atestă conștientizarea de către consumatori a emergenței anumitor *trebuințe*, sau/și a existenței unor *oportunități de consum*.

În economiile dezvoltate oferta de bunuri și servicii a evoluat, îndeosebi în ultimul secol, sub o logică puternic detașată de cea a trebuințelor de consum, inducând astfel, în perioada modernă, o adevărată explozie a trebuințelor. Fenomenul consumerist oglindește nu doar prezența unor trebuințe sociale, ci și pe aceea a ofertei sociale. Acest fenomen a fost posibil deoarece, din perspectiva întreprinzătorilor particulari, principalul mobil al dezvoltării continue a ofertei de bunuri și servicii, nu este, în sine, satisfacerea trebuințelor populației ci obținerea profitului prin intermediul pieței.

În economiile slab marketizate, centrate pe ocupații de tip agricol (agricultură de subzistență), comportamentul de consum este diferențiat de cel din economiile dezvoltate. De regulă, într-un asemenea mediu economic comportamentul de consum este dictat de potențialul agricol al gospodăriei, care poate fi unul de subzistență – în cazul gospodăriilor care dețin loturi mici de pământ – ori un comportament de mobilizare a excesului de producție al gospodăriei în scopuri adiacente celor privind trebuințele proprii de consum.

Teoria economică a consumului, ale cărei baze au fost puse de către Ernest Engel (1821–1896) prin teoria cererii, a fost îmbogățită substanțial de-a lungul timpului, prin contribuții ale economiștilor moderni și postmoderni. Engel (apud Lovell, 2004) s-a referit la termenii generali ai comportamentului de consum și legile variabilității cererii de bunuri și servicii.

9.1. Modelul de consum

Modelul de consum reprezintă o schematizare abstractă, simplificată și oarecum idealizată a unei anumite realități sau a unui proces economic. Modelele de consum sunt elaborate în scopul facilitării înțelegerii manifestărilor unui agent economic (individual sau colectiv) ce desfășoară activități de consum, în contextul acțiunii factorilor ce le determină sau influențează. Cunoașterea modelului de

consum permite previziunea variantelor cele mai probabile de alocare a resurselor, în condițiile accesării acestora de către consumator.

Oamenii trăiesc, învață, produc și consumă în areale geografice (zone, provincii, țări ș.a.) și temporale, ce se dovedesc determinante în conturarea specificului lor identitar. Premisele obiective ale structurării unui mod de consum derivă din libertățile/restricțiile material-economice, prefigurate prin modul de producție practicat într-un anumit areal geografic/temporal și valorizate concret de consumatori prin intermediul filtrului socio-cultural și personal al trebuințelor proprii (parametri bio-psihologici, deprinderi, obiceiuri, tradiții, norme, cutume, valori, modă etc.).

Așadar, un mod de consum aferent unui anumit areal geografic/temporal poate îngloba mai multe modele de consum, acestea derivând din coexistența a două sau mai multe culturi în același spațiu. Acționând sincron la nivelul unei populații, unele trebuințe de consum generează totuși orientări economice–sociale–culturale de tip comunitar chiar mai restrâns decât cele ce definesc un model de consum. Acestea iau expresia unor stiluri de consum. Între două sau mai multe stiluri de consum pot exista deosebiri mari dar, la bază, și elemente de specific comun – acestea din urmă generând tocmai din substanța modelului de consum dezvoltat pe o zonă mai largă, în spațiul respectiv.

Caracteristicile culturale ale unui model de consum se învață prin socializare și astfel se transmit între generații. Cultura unei populații presupune manifestarea unui sumum de caracteristici psihosociale și de alegeri relativ stabile în cadrul populației respective. De aceea, în pofida creșterii dinamicii sociale a lumii, multe dintre obiceiurile de consum ale oamenilor se dovedesc mai greu de schimbat, mai ales dacă este vorba despre consumul unor bunuri sau servicii tradiționale.

Prin împărtășirea unor valori, comunicarea în cadrul unei populații devine mai facilă, iar predictibilitatea comportamentului de consum se mărește. Un demers publicitar, de exemplu, va produce efecte diferite dacă este aplicat asupra unor entități populaționale distincte cultural. În ceea ce privește structurarea unora dintre modele de consum în cadrul unor culturi foarte vechi, acestea se bazează uneori pe zeci, sute sau chiar mii de ani de acumulare a unor experiențe, circumstanțe sau verificări ale unor soluții de viață.

În funcție de diferiți factori, noile generații modifică totuși, mai mult sau mai puțin, modelele moștenite, noi idei și soluții de viață fiind incorporate continuu în cadrul modelelor de consum ce vor fi transmise generațiilor următoare. Cele mai multe modele de consum rămân active câtă vreme persistă premisele obiective majore ce au stat la baza structurării lor.

În mod curent, în economia globală a consumului există:

– *modele abstracte sau simbolice*, ale căror variabile descriu intervalele de manifestare ale unor entități consumatoare de bunuri și servicii; relațiile dintre

variabile pot fi descrise prin diverse funcții (de exemplu, curbele variației cererii pentru diverse categorii de bunuri, realizate de Ernest Engel);

– *modele de tip sociologic*, în care caracteristicile unor grupări de consumatori sunt descrise prin identificarea frecvențelor statistice ale comportamentului lor de consum (modelul statistic al consumului de bunuri și servicii al populației din România, INS);

– *modele hibride*, ce utilizează atât descrieri ale evoluției unor variabile abstracte cât și descrieri de tip sociologic (de exemplu, consumul de bunuri și servicii al populației sărace din România, CASPIS, Guvernul României).

Demersurile teoretico-metodologice și empirice de identificare a existenței unor modele de consum presupun îndeplinirea următoarelor condiții:

– precizarea scopului concret al demersului respectiv, pentru a adapta termenii (limbajul) descrierii la scopul avut în vedere;

– enunțarea premiselor ce stau la baza demersului;

– identificarea variabilelor de intrare și de ieșire ale modelului;

– determinarea parametrilor modelului și verificarea semnificațiilor acestora.

Finalizarea unei cercetări presupune:

– precizarea funcțiilor ce exprimă diferite relații dintre variabilele modelului;

– simularea (testarea) funcționării și viabilității modelului în viața reală;

– stabilirea și verificarea limitelor ariei sale de manifestare.

Orice demers de studiere a modelelor de consum are la bază un efort de înțelegere a trebuințelor, comportamentului efectiv, valorilor și aspirațiilor consumatorilor de diverse categorii demosociale. Până în prezent însă, nu s-a investigat suficient câmpul raționalității consumatorilor și cu atât mai puțin zona impulsurilor inconștiente ce stau la baza comportamentului de consum. De aceea, nu există încă o înțelegere exhaustivă a comportamentelor de consum și mai ales a motivațiilor reale ale adoptării anumitor practici de consum, deși în acest domeniu s-au acumulat ani mulți de studii și cercetări. Teoria consumului a făcut pași importanți în sensul delimitării a ceea ce este rațional de ceea ce este emoțional în angajarea persoanei în achiziționarea anumitor categorii/ mărci de produse sau servicii, știut fiind că unele trebuințe umane, în esență universale, pot fi satisfăcute totuși doar la modul concret, prin anumite attribute ale produselor sau serviciilor.

Modelele de consum pot fi analizate pe criterii, din perspective și recurgând la metode diferite, câtă vreme orice model de consum este susținut prin comportamente puternic integrate utilitar-stilistic, specifice unor categorii de consumatori clar definite. Cu cât numărul criteriilor avute în vedere la definirea unui model este mai mare, cu atât modelul respectiv va fi mai precis conturat.

Metodele de studiere a modelelor de consum se aleg în funcție de natura și amploarea intereselor de cunoaștere ale investigatorilor. Un model de consum poate fi studiat:

– în expresia sa integrală, caz în care trebuie cunoscuți indicatorii de bază, definitorii, ai consumului populației, ce vor fi stabiliți prin utilizarea anumitor tehnici de investigație socială, ori vor fi calculați potrivit anumitor formule;

– parțial, pe anumite zone și dimensiuni ale sale, îndeosebi în cazul efectuării unor studii de profunzime;

– pe zonele de detașare sau distanțare ale modelului în raport cu modelul de consum dominant (asemenea analize pot contribui și la conturarea unor stiluri de consum).

Cheltuielile gospodăriei pe piața bunurilor și serviciilor de consum depind în mare măsură de gradul în care membrii gospodăriei respective au reușit să mobilizeze factorii de producție de care dispun (forța de muncă, proprietățile ș.a.) în sensul realizării de venituri, precum și de eventualele transferuri sociale bănești. Veniturile alocate consumului reprezintă doar o parte din veniturile totale ale gospodăriei – restul acestora mergând spre achitarea unor plăți obligatorii (impozite, taxe ș.a.), spre economisire sau spre realizarea unor investiții pe piețele de capital. Ca urmare, în sfera distribuției veniturilor unei gospodării se instituie, de obicei, un mecanism de autoreglare ce are în vedere, pe de o parte, realizarea unui consum cu utilitate maximă, iar pe de altă parte, realizarea unor economii/investiții ce vor maximiza veniturile viitoare. Asemenea rațiuni constituie intrări în sistemul cibernetic al raționalității consumatorului, acestea materializându-se în final, prin comportamente vizând frecvența consumului, alegerea de a consuma sau a investi, alegerea de a consuma în prezent sau în viitor.

Estimarea cheltuielilor de consum prin inventarierea consumului efectiv al persoanelor din cadrul gospodăriei constituie un proces relativ laborios și costisitor. De aceea, numeroase cercetări recurg la estimarea cheltuielilor de consum ale gospodăriilor prin măsurarea veniturilor realizate și scăderea din acestea a economiilor și celorlalte cheltuieli decât cele de consum. O asemenea metodă devine însă irelevantă atunci când avem de-a face cu gospodării la limita sărăciei severe sau absolute. În asemenea situații se recurge la inventarierea consumului efectiv. Indicatorii de măsurare a sărăciei absolute sunt însă pur convenționali (de exemplu, populația care trăiește cu mai puțin de 1\$ SUA pe zi), neavând nimic în comun cu raționalitatea normativă a studierii pragurilor minime de supraviețuire sau a minimumului decent.

Principial, gospodăriile pot dispune de o autonomie a consumului mai mare sau mai mică în raport cu contextul economic general, acestea fiind în măsură să inițieze unele măsuri de autoreglare a intrărilor și ieșirilor de bunuri și servicii. În gospodăriile de tip modern însă, prin centralizarea distribuției anumitor bunuri și servicii există o tendință de diminuare a autonomiei economice și funcționale a gospodăriilor, inclusiv din perspectiva realizării sau/și dimensionării consumului.

Definirea scopurilor unui sistem consumator pune numeroase probleme ce derivă din caracterul difuz al stărilor din interiorul sistemului, ca urmare a unor

intrări anterioare. De aceea, specialiștii în marketing sunt intens preocupați de studierea satisfacției populației față de anumite acte de consum, precum și a implicațiilor acestora asupra altor procese ce au loc în interiorul sistemului.

Capitalul social, nivelul de educație, etapa de viață sau vârsta persoanei/familiei, caracteristicile psihosociale și, nu în ultimul rând, capitalul economic, sunt variabile independente ce influențează decisiv nivelul și structura cheltuielilor de consum, prin filtrul adoptării de către consumator a unui anumit model de consum. Prin materializarea deciziilor sale de consum, consumatorul modern poate pune în mișcare întregul sistem al economiei de piață – sistem ce deține un potențial cibernetic cu atât mai ridicat, cu cât producția și comercializarea bunurilor și serviciilor au un caracter mai integrat. Adesea, în scopul creșterii operativității și preciziei analizei, consumatorul (una sau mai multe persoane, familii, gospodării, unități de producție etc.) poate fi asimilat unui sistem cibernetic. Gospodăria, de exemplu, constituie un sistem cibernetic format din una sau mai multe persoane ce își utilizează veniturile, proprietățile și capacitățile, în vederea menținerii/dezvoltării structurii sale prin satisfacerea trebuințelor. Principial, gospodăria este un sistem economic de tip cibernetic activ pe toate piețele principale ale unei economii naționale (Scarlat și Chiriță, 2005).

Analizele de tip cibernetic ale conjuncturilor în care se exprimă deciziile de cumpărare pot servi și la stabilirea influențelor și interrelațiilor dintre comportamentele de consum și factorii ce contribuie la/ rezultă din exprimarea acestora.

9.2. Cercetarea stării și dinamicii unor modele de consum

Studierea modelelor de consum ale populațiilor moderne este centrată pe investigarea relațiilor dintre trebuințele consumatorilor, ce urmează a fi validate prin intermediul cererii efective și ofertei de bunuri și servicii, și premisele economice ale satisfacerii trebuințelor – nivelul veniturilor, oportunitățile existente pentru autoconsum, condițiile de pe piața creditelor de consum, caracteristicile ofertei, prețuri ș.a.

Unele modele de consum, precum modelul Ando-Modigliani, modelul Friedman, modelul Duesenbery ș.a. (Oprescu și alții, 2011) sunt, de fapt, niște simple scheme logice ale unor etape incluse în comportamentul de consum general. Acestea reies din frecvențele statistice privind unele decizii de consum, adoptate de populațiile din cadrul societăților moderne de tip urban.

Potrivit modelului Ando-Modigliani (Scarlat și Chiriță, 2005), ce ar putea fi numit modelul ciclului de viață, consumatorul statistic beneficiază de un flux mai scăzut al veniturilor la începutul vieții, când productivitatea muncii este mai mică, și asemănător spre finalul vieții, când apar veniturile din pensie, ce sunt ceva mai scăzute decât cele din salariu. La maturitate, consumatorul realizează un maximum

al productivității muncii, ceea ce îi permite, pe de o parte, să-și achite datoriile acumulate în tinerețe și, pe de altă parte, să acumuleze în vederea suplimentării consumului din ultima parte a vieții. Potrivit acestui model, de-a lungul vieții, orice consumator și-ar putea permite un consum relativ constant dacă nu chiar ușor ascendent. Prezența a trei dintre etapele ciclului de viață al consumatorului (tinerețea, maturitatea și vârsta a treia) ar permite relativa egalizare a consumului de bunuri și servicii, prin recurgerea la împrumuturi sau economii.

Modelul Friedman, numit și modelul venitului permanent, se sprijină pe ipoteza că un consumator individual își maximizează satisfacția față de propriul consum (utilitatea) în funcție de nivelul venitului său permanent. Mărimea acestuia depinde de valoarea activelor (veniturile totale obținute din diverse surse), dar și de venitul (potențial) presupus de respectivele active, prin valorificarea ratei dobânzii de pe piețele de capital. Potrivit acestui model, nivelul consumului ar prezenta, deci, un grad relativ ridicat de inerție, în cazul unui venit relativ constant, dar poate prezenta și o elasticitate considerabilă, în cazul unei dinamici mai accentuate a veniturilor reale (date de variația ratei dobânzii capitalurilor). Modelul ia în calcul și influențele gusturilor sau preferințelor consumatorilor asupra modelelor de consum, precum și variabilitatea veniturilor așteptate sau prognozabile.

Modelul Duesenberry (Oprescu și alții, 2011) sau modelul venitului relativ are în vedere două tipuri de ipoteze:

1) caracterul relativ al veniturilor și consumului gospodăriei; criteriile relativității decurg din faptul că fiecare gospodărie se situează prin nivelul veniturilor sale într-o anumită grupă de venituri, ceea ce va mări atenția acesteia la consumul celorlalte gospodării situate în aceeași grupă de venituri;

2) consumul prezent al unei gospodării nu este influențat numai de consumul curent al altor gospodării, dar și de consumul propriu realizat în perioada anterioară.

Potrivit acestui model, obișnuința cu un standard de viață relativ ridicat face dificilă reducerea consumului. De aceea, o gospodărie care a atins, într-o perioadă anterioară, un anumit nivel al consumului, va renunța la economii, pentru a-și menține în prezent nivelul consumului. În același timp, utilitatea consumului unei gospodării devine mai mare, nu numai când consumul său prezent crește față de cel trecut, dar îndeosebi când consumul său crește comparativ cu consumul mediu aferent grupei de venituri în care este încadrată gospodăria.

Propensiunea medie spre consum, pentru o gospodărie reprezentativă, este dependentă de poziția sa în distribuția statistică a veniturilor în cadrul economiei naționale. Dacă o gospodărie are venituri sub media pe economie, atunci, propensiunea sa spre atingerea nivelului de trai mediu pe economie va crește. Dacă venitul gospodăriei este mai mare decât venitul mediu pe economie, atunci ea va manifesta o propensiune spre consum mai scăzută.

Un capitol aparte al studierii stărilor din lumea consumului este centrat pe excluziunea de la consum, pe criterii socioeconomice. Măsurarea gradului de excluziune și cuantificarea impactului social al excluziunii de la consum au în vedere, dincolo de scopurile directe ale cunoașterii științifice, atenuarea fenomenelor sociale derivate și, într-o anumită măsură, prevenirea lor. Prin înțelegerea și explicarea cauzelor excluziunii unor categorii de populație de la consumul anumitor bunuri și servicii strategice se poate avea în vedere instituirea unor praguri minime de trai (de subzistență, decent ș.a.) în vederea eradicării anumitor categorii de excluziune.

De-a lungul timpului, științele social-economice au asociat studierii fenomenului sărăciei un aparat teoretic destul de elaborat, propunând analiza sa în raport cu volumul consumului și al veniturilor, evaluându-l deci, în termeni cantitativi, respectiv, monetari. Dar dacă, privind fenomenul sărăciei, există un acord extins asupra definiției și delimitării sale, în cazul excluderii de la consum acest lucru nu este întotdeauna valabil deoarece excluziunea de la consum are, pe lângă expresia sa economică, o seamă de conotații sociale și chiar politice, deosebit de sensibile. De aceea conceptul respectiv este permanent supus unei evaluări critice, fiecare factor de decizie reprezentant al unei ideologii cultural-politice impunându-și în acest domeniu, propriile idei și interese. Procesele economice, sociale, politice și culturale care determină și întrețin manifestarea excluziunii de la consum sunt însă, adesea, discrete (uneori chiar ascunse) și neomogene, având o dinamică mai mult sau mai puțin aleatoare în timp și spațiu. Multe modalități de excluziune de la consum nu sunt clar recunoscute de societate, instituțiile și actorii care le generează căutând să-și oculteze implicarea. Pe de altă parte, când se analizează excluziunea de la consum, cele mai multe dintre grupurile țintă se sustrag analizei cu diverse motivații (din cauza stigmei sociale, a indiferenței față de fenomen, a neîncrederii sau fricii de schimbare, a temerii față de eventuale represalii, a unor atitudini pesimiste ș.a.). De aceea, nu de puține ori microgrupările expuse diverselor forme de excluziune de la consum scapă, de regulă, cercetărilor și statisticilor. În asemenea situații, se pot găsi diverse categorii de persoane fără adăpost, unele persoane cu boli grave, adolescenți fugiți de acasă ș.a.

Dinamica schimbărilor de pe diverse piețe ale bunurilor și serviciilor a fost deosebit de înaltă în ultimele două decenii. În țările cu economie de piață, unde rata schimbării cererii și a ofertei atinge mereu cote noi, metodele și tehnicile de cercetare a modelelor de consum se adaptează aproape din mers. Identificarea structurilor și a dimensiunilor concrete ale unor modele de consum impune crearea unor largi baze de date/indicatori obiectivi și subiectivi ai consumului. Astfel de baze s-au constituit la nivelul a numeroase organizații internaționale cum sunt ONU, UE, CEE, FAO, UNICEF dar și la nivelul unor instituții de statistică naționale.

9.3. Structura analitică a unui model de consum. Metode de cercetare

În configurația sa de tip analitic, un model de consum poate conține mai multe module sau capitole de consum – fiecare modul corespunzând unei trebuințe de consum esențiale (Stanciu, 2002).

Principalele module ale oricărui model de consum de tip modern (sau trebuințele esențiale ale acestuia) sunt:

- nutriția și dezvoltarea fizică;
- locuința /protecția /izolarea în raport cu de factorii de mediu; trebuințele de întreținere, reparare și modernizare a locuinței;
- înzestrarea locuinței cu bunuri;
- înzestrarea garderobei cu articole de uz personal pentru membrii gospodăriei;
- participarea la educație, cunoaștere, dezvoltare umană;
- menținerea și refacerea sănătății;
- transport, comunicații și alte utilități publice;
- integrarea social-culturală.

Din cauza caracterului limitat al resurselor economice, unele module, cum sunt cele privind alimentația sau trebuințele de locuire, considerate vitale la un moment dat, constituie o prioritate absolută.

Ca urmare, restricțiile economice adesea autoimpuse de cei mai mulți dintre consumatori, în demersul lor firesc de asigurare, în primul rând a prezenței modulelor capitale în modelul lor de consum, determină tensiuni sau chiar restrângeri ale manifestării altor module. Un asemenea fenomen s-a produs, de exemplu, în modelul statistic de consum românesc, în anii '90 ai secolului trecut, când cheltuielile alimentare ale populației (deja deficitare la anumite articole) au fost mai mult diminuate, din cauza creșterii costurilor întreținerii locuinței, îndeosebi în mediul urban.

Un asemenea fenomen însă nu se manifestă doar în ceea ce privește prezența în model a modulelor privind latura biologică a vieții consumatorilor. În circumstanțe diferite, alte module pot deveni capitale.

Modelele de consum pot fi investigate pe diverse module sau capitole ale consumului, iar în cadrul unui modul, pe diverse paliere, în funcție de intențiile de cunoaștere ale investigatorilor.

În general, cunoașterea unui model de consum cu un înalt nivel de detaliere a fiecărui modul, presupune mobilizarea unui efort de cercetare deosebit de ridicat și deci, a unui volum de resurse economice apreciabil, cu atât mai mare cu cât numărul modulelor, ca și dimensiunile și complexitatea eșantionului/ eșantioanelor utilizat/e sunt mai ridicate.

Ca urmare, investigațiile științifice de proporții largi (pe eșantioane de zeci sau chiar sute de mii de subiecți) și chiar cele de dimensiuni medii (câteva mii de

subiecți), sunt inițiate relativ rar (comparativ cu alte tipuri de cercetări ale consumului), doar de către instituții înalt specializate în acest sens. Asemenea instituții funcționează ori în sfera statisticii publice, ori în aceea a cercetării sociale (naționale și/sau internaționale).

O imagine complexă a dinamicii unui model de consum se poate obține doar prin construirea trendurilor modulare, date de evoluția în timp a principalilor indicatori sintetici aferenți fiecărui modul. De exemplu, modulul alimentar al modelului statistic al populației din România, în intervalul 1980–2007, prezintă dinamica din Tabelul 1.

Tabelul 1

Consumul alimentar / locuitor / zi al populației din România (în calorii și factori nutritivi)

	UM	1980	1986	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Calorii	nr	3259	2962	2949	3038	2832	2758	2959	2872	2921	2953	2933	2959
din care de origine animală	nr	806	699	650	711	722	671	699	690	706	721	698	...
Protide	g	102,2	94,9	93,7	96,7	90,7	88,3	94,3	92,9	94,4	94,7	95,8	97,5
din care de origine animală	g	44,5	42,7	38,3	42,8	42,7	38,3	39,5	39,0	41,7	43,5	42,2	...
Lipide	g	101,3	92,3	86,5	93,4	88,8	80,2	82,7	78,0	78,8	80,5	76,1	78,4
din care de origine animală	g	58,1	48,0	45,5	49,8	49,7	46,2	48,0	47,1	46,5	47,1	45,2	...
Glucide	g	463,7	419,0	430,2	433,3	399,3	403,2	440,7	431,7	441,3	444,2	448,0	446,6

	UM	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Calorii	nr	2981	3020	3092	3179	3233	3350	3385	3455	3290	3300	3273
din care de origine animală	nr	783	818	892	897	925	912	920	888
Protide	g	96,6	94,7	97,6	103,3	106,8	112,3	112,2	114,3	111,2	111,5	107,7
din care de origine animală	g	48,3	51,7	56,1	57,4	58,6	57,6	57,7	55,8
Lipide	g	80,6	85,1	87,0	91,0	94,7	96,3	101,7	107,5	101,3	104,4	105,3
din care de origine animală	g	50,3	51,9	57,1	57,2	59,1	57,8	58,6	57,3
Glucide	g	448,7	449,7	459,8	466,4	467,7	487,2	483,9	485,4	462,4	457,8	452,7

Sursa: Anuarul Statistic al României, 1981, 1987, 1990,...2010, CNS/INS.

Pentru ca rezultatele diverselor cercetări să fie comparabile, pe lângă standardizarea metodelor de cercetare este nevoie și de standardizarea metodelor de calcul al indicatorilor statistici ai consumului. În scopul calculării principalilor indicatori sintetici, este nevoie de completarea unor serii de indicatori analitici obiectivi ai consumului (în expresie valorică și nu naturală), pentru fiecare grupă de produse/servicii, specifică modulului respectiv. În cazul prezenței unui proces

inflaționist, valorile analitice se corectează cu indicii de deflație aferenți fiecărui moment de referință din cadrul trendului. Cu cât seriile de indicatori analitici obiectivi vor fi mai lungi și mai compacte, cu atât imaginea modelului de consum respectiv va fi mai apropiată de realitate și mai edificatoare.

Indicatorii sintetici obiectivi se obțin prin însumarea consumurilor analitice realizate pentru toate grupele de produse/servicii din modul, corespunzător fiecărui moment de referință, din cadrul trendului urmărit.

Reprezentarea grafică a trendurilor modulare este, de obicei, extrem de sugestivă, ea permițând compararea unor trenduri similare aferente unor intervale de timp diferite sau a unor module echivalente aparținând unor modele diferite. Este posibilă și studierea eventualelor relații ce pot apărea între diverse module ale unui model.

Studiile de trend modular sunt frecvent folosite în prognoza economică, știut fiind că, în măsura în care consumatorii au dobândit unele deprinderi de consum, viitorul poate înregistra doar accidental sau în anumite condiții, discontinuități dramatice față de trecut și mai ales față de prezent. Studiile de trend realizate prin utilizarea unor indicatori obiectivi pot dobândi o relevanță mărită dacă sunt completate cu informații privind așteptările, aspirațiile și percepțiile consumatorilor asupra unor probleme, dezechilibre sau dificultăți în exercitarea prerogativelor lor de consumatori.

O cercetare de largă amploare asupra consumului global al populațiilor din 114 țări ale lumii a fost realizată începând din anul 1996, studiul fiind publicat în anul 2003 de către Serviciul de Cercetări Economice al Departamentului Agriculturii SUA (ERS USDA DATA, 2003) (Tabelul 2). Datele respectivei cercetări au fost culese prin *Proiectul Comparațiilor Internaționale (ICP)* finanțat de Banca Mondială.

Proiectul a permis realizarea unor comparații internaționale asupra influențelor ce se exercită asupra consumului de bunuri și servicii din diverse zone ale globului, având diferite nivele și pattern-uri de dezvoltare economică. Prin amploarea sa deosebită, cercetarea a permis structurarea unei imagini deosebit de sugestive asupra configurației a nouă module aparținând modelului global de consum. Cele nouă module au fost următoarele: modulul alimentar – care a inclus opt categorii de alimente de larg consum: pâine și cereale, carne, pește, produse lactate, ulei și grăsimi, legume și fructe, băuturi și tutun, alte produse alimentare; modulul întreținerii locuinței – incluzând cheltuielile cu chiria, gazele naturale, încălzirea locuinței, curentul electric; modulul reparării locuinței și al înzestrării acesteia cu bunuri de folosință îndelungată; modulul garderobei – incluzând îmbrăcăminte și încălțăminte; modulul îngrijirii sănătății; modulul cheltuielilor de transport și comunicații; modulul educației; modulul cheltuielilor pentru recreere; modulul alte cheltuieli (Seale și alții, 2003).

Studiile de piață, de obicei, apelează la metode diferite de investigare (calitative și cantitative). Pentru studierea practicilor de consum ale unor categorii

largi de consumatori (de exemplu, pentru consumatorii ce aparțin clasei de mijloc din țările occidentale), se recurge mai frecvent la utilizarea unor metode cantitative. Pentru categoriile de populație mai slab reprezentate social (de la marginea sau din vârful piramidei sociale) care, de obicei, sunt mai dificil de surprins prin metode cantitative, se utilizează metode calitative.

Tabelul 2

Extras din modulul alimentar dominant la nivel global, 114 țări, în anii 1996–2000 (%)

Țara	Băuturi și țigări	Pâine & cereale	Produse din lapte	Grăsimi și uleiuri	Pește	Fruite și vegetale	Carne	Alte alimente	Cheltuieli alimentare în cheltuielile totale de consum
Australia	25,244	13,499	9,672	1,655	3,110	18,343	16,913	11,564	15,071
Austria	23,724	13,449	11,290	3,799	1,642	14,105	20,980	11,012	13,534
Brazilia	12,315	16,798	14,036	3,622	2,309	14,833	24,540	11,546	22,715
Bulgaria	12,346	17,074	13,936	3,486	0,813	24,777	19,683	7,886	30,699
Canada	29,481	11,429	11,185	2,108	2,651	18,119	16,456	8,570	11,680
R.Cehă	28,092	10,250	11,628	4,034	1,755	12,377	21,272	10,592	24,996
Finlanda	31,447	11,444	12,569	1,963	2,845	13,451	15,161	11,120	14,672
Franța	21,358	10,887	11,799	2,851	4,750	12,389	24,921	11,045	15,345
Germania	28,246	14,872	7,109	2,272	1,871	8,279	20,299	17,052	13,093
Grecia	24,556	7,252	13,577	5,375	4,534	17,269	16,033	11,405	21,168
Ungaria	23,581	10,907	12,759	4,735	0,771	12,674	20,482	14,091	22,545
Italia	16,184	11,317	13,901	3,856	5,401	19,142	23,584	6,614	16,593
Japonia	23,148	22,279	4,793	0,661	17,024	12,787	7,818	11,490	14,878
Luxembourg	43,119	8,879	7,828	1,879	2,264	11,643	18,302	6,087	17,084
Norvegia	29,994	7,700	12,789	1,525	4,851	11,065	16,345	15,732	15,983
Polonia	26,530	10,328	8,352	3,443	1,546	14,491	21,245	14,065	30,650
Romania	13,471	14,624	12,817	5,713	0,795	20,606	24,344	7,630	45,264
Suedia	27,468	11,424	11,711	2,288	4,368	14,445	15,179	13,118	13,255
Marea Britanie	47,530	8,306	6,884	1,271	2,254	12,018	12,573	9,164	16,374
SUA	28,710	11,387	8,587	1,771	1,194	14,662	19,583	14,106	9,726

Notă: Ponderile pe subgrupe de produse reprezintă procente din cheltuielile alimentare totale.

Sursa: Seale și alții, 2003.

Investigarea unor preferințe de consum specifice, pe segmente de populație relativ înguste, face posibilă descrierea aprofundată a unor modele de consum, de obicei însă, pe zone relevante pentru diverșii agenți economici, interesați în comercializarea unor produse sau servicii. De circa cinci–șase decenii, Occidentul constituie o zonă predilectă de manifestare și implicit de studiere a unor tendințe consumeriste. Există multe studii privind condițiile de viață ale națiunilor, îndeosebi ale celor vest-europene (inclusiv SUA) și, mai nou, ale popoarelor central și est europene. Totuși, cercetări comprehensive sau de largă amploare,

axate strict pe problematica identificării unor modele de consum sunt relativ puține. În cadrul unor cercetări multitematice, cu număr mare de subiecți, cum sunt barometrele de opinie publică, unele cercetări internaționale privind standardul de viață sau cele centrate pe studierea sărăciei există și analize ale unor structuri de consum, dar acestea nu răspund întotdeauna criteriilor unei analize a modelelor de consum.

Modelele de consum ale grupurilor cu venituri mici sunt studiate mai frecvent decât cele privind elitele, ca urmare a demersurilor de fundamentare științifică a politicilor sociale. Dintre studiile de acest tip, cele mai multe abordează frontal problema nivelului veniturilor, realizând comparații între condițiile de viață ale categoriilor sociale ce trăiesc în așa-numita sărăcie relativă și cele ale grupurilor cu venituri medii sau mari. Scopul unor asemenea studii constă, de obicei, în identificarea unor posibilități de eliminare a diferențelor majore existente între modelele de consum ale sărăciei relative și cele ale categoriilor sociale ce reușesc o mai bună integrare socială. Demersurile respective urmăresc, deci, descrierea contextului concret al manifestării sărăciei relative, a atitudinilor, valorilor și microstrategiilor de viață adoptate de cei afectați de sărăcia relativă. De un larg interes este prezentarea unor istorii de succes, referitoare la modalitățile prin care anumite persoane au reușit să-și depășească starea de deprivare, integrându-se într-un flux de evenimente ce au dus la ieșirea din sărăcie.

Cercetarea socială scandinavă este deosebit de interesată în cunoașterea modelelor de consum ale populației cu venituri mici. Aceasta urmărește dacă și pe ce dimensiuni modelele respective reușesc să rămână sau nu similare celor ale claselor de mijloc – considerate reprezentative pentru starea de normalitate a omului modern actual. Investigațiile sociale scandinave studiază dacă factorii corelați cu etapa ciclului de viață al persoanei /familiei, ori cu diferite situații de viață conjuncturale, acționează mai accentuat în cazul veniturilor mici, comparativ cu veniturile de nivel mediu. În cadrul cercetărilor de acest tip, de obicei, eșantioanele se selectează din rândurile populațiilor situate în chintila cu cele mai mici venituri. Ca tehnici evaluative de bază sunt utilizate analizele de corelație (cross tabulation), analizele modulelor principale ale modelelor de consum și analizele de clasificare multiplă (Niemela, 2004). Datele unui studiu de acest fel, realizat în anul 2001, de către Institutul de Statistică din Finlanda, pe un eșantion de 5 495 gospodării au relevat că modelele de consum ale gospodăriilor din chintila cu cele mai mici venituri diferă de cele ale altor grupuri de venituri. Totuși, în Finlanda, chiar și la niveluri foarte scăzute, veniturile nu restricționează consumul atât de mult încât, în cadrul modelelor de consum respective, să nu fie prezente toate modulele existente în modelele claselor de mijloc, ori în cadrul fiecărui modul, să nu fie prezente și structuri de consum ce nu țin neapărat de stricta necesitate. În fapt, indiferent de nivelul veniturilor, în cadrul modelelor de consum

ale gospodăriilor finlandeze există itemi ce indică participarea consumatorilor respectivi la activități sociale și culturale. În plus, în rândurile gospodăriilor cu venituri mici pot fi distinse modele de consum diverse, mai apropiat ori mai îndepărtat similare cu acelea ale gospodăriilor cu venituri medii. Modelele de consum identificate pornind de la corelarea obiceiurilor de consum ale populației cu diversele etape ale ciclului de viață, dar și cu unele situații de viață conjuncturale au dovedit o semnificație mult mai pronunțată în rândurile grupurilor de gospodării cu venituri mici.

Pe măsura intensificării progresului tehnic și a creșterii generale a oportunităților de consum, relațiile sociale au căpătat nu doar noi configurații, în interiorul familiilor/gospodăriilor/altor tipuri de consumatori, dar și o nouă relevanță la nivel macrosocial. De exemplu, în ultimii ani, studiile privind trebuințele de adăpost/protecție/izolare față de factorii de mediu s-au extins apreciabil prin studii referitoare la teoria spațiului vital minim, la relațiile de vecinătate și proximitate, prin studiile de impact ecologic sau cele referitoare la oportunitățile de consum și relațiile comunitare ori cele privind oportunitatea anumitor dotări urbanistice.

În studierea unor aspecte care stau la baza structurării unor modele de consum, un rol deosebit îl are investigarea percepțiilor, motivațiilor, atitudinilor, comportamentelor efective și nu în ultimul rând a raționalității consumatorilor. Toate acestea pot fi investigate deopotrivă prin utilizarea unor tehnici cantitative sau/și calitative, prin utilizarea unor eșantioane reprezentative de diverse dimensiuni, constituite din gospodării, familii, persoane, instituții, companii ș.a.

În studiile de dinamică realizate prin metode cantitative se pot utiliza și paneele de consumatori. Constituirea unui panel servește la investigarea în mai multe rânduri a aceluiași grup de consumatori, aplicând același chestionar, la intervale de timp diferite. Cercetările panel fac posibilă trasarea unor direcții ale schimbării comportamentelor de consum, atitudinilor, motivațiilor sau valorilor celor investigați. În urma investigării unei mase de consumatori se pot identifica unele caracteristici medii ale unei populații, sau unele caracteristici specifice anumitor categorii sociale din cadrul populației respective. Tehnicile cantitative pot releva raporturile și, eventual, (dez)echilibrele existente între modulele constituente ale unui model statistic sau mediu. Informațiile de acest tip sunt utile în demersurile de reorientare a macrostrategiilor socioeconomice din domeniul producției de bunuri și servicii, din sfera politicilor de import-export, din sfera politicilor de prețuri, a politicilor privind veniturile populației, în proiectarea unor (macro, micro) strategii pe piețele anumitor bunuri și servicii ș.a.

Tehnicile cantitative de cercetare a modelelor de consum pot utiliza unele criterii clasice de segmentare a categoriilor demosociale investigate în cadrul unor populații – de exemplu segmentarea profesional-ocupatională, pe grupe de vârste, pe medii de rezidență, pe quintile/decile de venituri etc. Pentru nevoi aprofundate

de cunoaștere, se pot utiliza și alte criterii de segmentare – de exemplu, criteriul prezenței/absenței în cadrul modelului de consum, a anumitor subcapitole sau articole de cheltuieli.

Un grup specific de tehnici de cercetare se utilizează în determinarea interesului public pentru diverse produse, servicii sau inițiative economice noi cu impact în sfera consumului. Ele se pot aplica pe eșantioane relativ mici, numite uneori grupuri țintă, selectate astfel încât opiniile acestora să ofere termeni de referință decisivi pentru politicile de promovare a produsului/serviciului ce urmează a fi lansat pe piață sau în oferta publică. O categorie aparte de tehnici cantitative de cercetare sunt destinate determinării sensibilității consumatorilor față de variația prețurilor unor grupe de produse/servicii. Asemenea tehnici servesc la realizarea unor diagnoze asupra opiniilor consumatorilor privind prețurile existente, pe identificarea limitelor acceptibilității generale față de prețurile anumitor produse/servicii, pe analiza flexibilității prețurilor practicate pe diverse piețe, pe analiza impactului pe care politicile de prețuri îl au asupra comportamentului de consum. Rezultatele unor asemenea determinări sunt utilizate și în fixarea punctului optim de preț, astfel încât atât producătorii și cei mai mulți dintre consumatori să considere că prețul fixat exprimă corect valoarea de schimb a unui produs/serviciu.

Când informațiile necesare investigatorilor sociali presupun cunoașterea unor detalii fine, ce implică proiectarea unor microstrategii de piață menite să acopere nișe relativ înguste ale cererii, în general se apelează la utilizarea unor metode și tehnici de cercetare calitativă. Acestea pornesc de la premisa că respondenții, în majoritate, conștientizează rațiunile pentru care adoptă anumite practici de consum, în împrejurări date, fiind dispuși să le expună. Cercetările de tip calitativ valorifică intens tehnicile de observare, interviuare pentru identificarea motivelor și argumentelor invocate de respondenți, pentru obținerea unui maximum de cunoaștere și înțelegere a realității, prin demersul respectiv. Tehnicile de cercetare calitativă sunt numeroase. Între cele mai frecvent utilizate menționăm: interviurile individuale nestructurate denumite și interviuri în profunzime; organizarea de focus grupuri; interviurile prin telefon; interviurile lansate prin e-mail; lansarea unor chestionare prin poștă, internet sau prin intermediul presei scrise sau audio-video; analizele de conținut; observația participativă ș.a.

În principiu, studierea și evaluarea dimensiunilor unor modele de consum presupune ca sistemul de cercetare să poată îndeplini o serie de condiții obligatorii, după cum urmează:

- să utilizeze proceduri valide statistic în activitatea de eșantionare și de prelucrare/analiză a datelor;

- eșantioanele selectate să fie cât mai fin adaptate scopurilor cercetărilor întreprinse; în unele cazuri, pentru captarea în masa eșantionului (structurat pe diverse criterii de relevanță sau de reprezentativitate socială) a unor minorități sau categorii sociale marginale, se impune și proiectarea unor subeșantioane;

- nivelul de validitate/ încredere a datelor culese să fie suficient de ridicat pentru a putea realiza predicții cât mai realiste;
- colectarea, prelucrarea și analiza datelor să se efectueze suficient de rapid pentru ca rezultatele cercetării să prezinte interes/relevanță ridicată pentru beneficiar(i); de aceea, sistemul de cercetare trebuie să dispună de un aparat de prelucrare a datelor, codificare și editare eficient;
- sistemul trebuie să fie apt de a identifica, analiza și previziona trendurile fenomenelor urmărite, prin analiza unor date (informații statistice) retrospective corelate cu extrapolarea realităților prezente;
- sistemul de cercetare trebuie să fie rentabil economic, informațiile culese să aibă o valoare socio-economică suficient de ridicată pentru a justifica costurile cercetării;
- sistemul să precizeze clar clauza asigurării caracterului privat și confidențial al datelor culese, deoarece acest fapt influențează decisiv încrederea subiecților participanți și, deci, rezultatele cercetării.

9.4. Indicatori socioeconomiți relevanți ai consumului

Cunoașterea premiselor obiective și subiective ce determină structurarea și durabilitatea unui model de consum se fundamentează pe studierea indicatorilor socio-economici cei mai relevanți, referitori la populația reprezentativă pentru manifestarea modelului respectiv, în dinamică (pentru diverse module) sau la un moment dat (pentru modelul integral).

În preocupările sale privind problematica globală a producției și consumului de bunuri și servicii, ONU distinge două categorii largi de indicatori sintetici relevanți pentru studierea modelelor de consum: resursele cheie și circumstanțele principale ale consumului.

Indicatorii privind resursele cheie vizează energia, materialele, apa și pământul.

Indicatorii privind grupările principale de consumatori se referă la mobilitate, consumul de bunuri și servicii, edificii (clădiri), economie casnică, alimente și activități recreative.

Indicatorii sintetici ce exprimă consumul de resurse-cheie sunt:

- pentru energie: consumul anual de energie per capita; intensitatea utilizării energiei; ponderea energiei regenerabile în consumul total de energie; prețul energiei;
- pentru materiale: cererea totală de materiale; intensitatea utilizării materialelor;
- pentru apă: intensitatea utilizării apei;
- pentru pământ: intensitatea utilizării pământului.

Indicatorii sintetici ce exprimă circumstanțele principale ale consumului se referă la:

- mobilitate: distanța călătoriilor per capita sau pe modalități de transport; număr de vehicule pe căile de transport;
- consumul de bunuri și servicii: vânzările cu amănuntul la o selecție de bunuri per capita; ponderea în oferta pieței a bunurilor și serviciilor considerate sustenabile;
- edificii (clădiri) și economie casnică: utilizarea energiei și apei per edificiu/gospodărie; mărimea medie a edificiilor/gospodăriei;
- produse alimentare: ponderea în oferta de produse alimentare a produselor sustenabile;
- consumul de produse nerecomandate (tutun, alcool);
- activitățile recreative: ponderea cheltuielilor cu activitățile recreative în totalul veniturilor disponibile; timpul liber, munca remunerată și neremunerată; călătoriile.

Prin astfel de indicatori se urmărește evidențierea impactului utilizării resurselor cheie asupra mediului și reflectarea naturii deciziilor adoptate, de producătorii și consumatorii de bunuri și servicii. Pentru documentarea unor asemenea indicatori, instituțiile de statistică pot utiliza și alți indicatori privind trebuințele sau prioritățile naționale.

Bibliografie

1. Beardon, A., F., Mehta, G., B., *The Utility Theorems of Worlds, Debreu, and Arrow-Hahn*, *Econometrica*, Vol. 62, No. 1, 1994, pp. 181–186, disponibil online la <http://www.jstor.org/pss/2951480>
2. De Boer, M., *The Environment, Space and Living Quality – Time for Sustainability*, The Hague, 1995.
3. Cambir, A., (coord.), *Coordonate ale nivelului de trai în România, Veniturile și consumul populației*, Institutul Național de Statistică, 2007.
4. Committee on Food Consumption Patterns, Food and Nutrition Board, National Research Council, *Assessing Changing Food Consumption Patterns*, Washington DC, National Academy Press, 2009.
5. Edwards, T., *Contradictions of Consumption: Concepts, Practices and Politics in Consumer Society*, Buckingham, Open University Press, 2000.
6. Economic Commission for Europe, *Economic Survey of Europe*, no 2, New York, United Nations 2004.
7. Fussler, C., James, P., *Driving Eco-Innovation – a breakthrough discipline for innovation and sustainability*, London, Pitman Publ., 1996.
8. Gottdiener, M. (ed.), *New Forms of Consumption: Consumers, Culture and Commodification*, Lanham, Rowman & Littlefield, 2000.
9. Hamilton, C., *Overconsumption in Australia: The Rise of the Middle-Class Battler*, Discussion Paper No. 49, Canberra, The Australia Institute, 2002.
10. Hamilton, C., Mail, E., *Downshifting in Australia: A Sea-Change in the Pursuit of Happiness*, Discussion Paper No. 50, Canberra, The Australia Institute, 2003.

11. Harris, D., Quaint, C., *Hungry and Romantic: The Aesthetics of Consumerism*, Cambridge MA, Da Capo Press, 2001.
12. Hausman, D. M. (ed.), *Filosofia științei economice. Antologie*, București, Editura Humanitas, 1993.
13. Howes, D., *Cross-Cultural Consumption: Global Markets, Local Realities*, London and New York, Routledge, 1996.
14. Humphrey, K., *Shelf Life: Supermarkets and the Changing Cultures of Consumption*, Melbourne, Cambridge University Press, 1998.
15. Institutul de Cercetare pentru Economia Agriculturii și Dezvoltare Rurală, IEA INCE București, USAMV București, ASE București, AGROSERV Management, *Studiul impactului aderării asupra producătorilor și consumatorilor*, Raport de cercetare, 2006, disponibil online la http://www.madr.ro/pages/cercetare/ps_612_faza_5.pdf.
16. Institutul Național de Statistică, *Tendențe Sociale*, 2004.
17. Keynes, J. M., *The General Theory of Employment, Interest and Money*, London, Mcmillan 1936 (reprinted 2007).
18. Lovell, M. C., *Economics with calculus*, London, World Scientific Publishing, 2004
19. Lunt, P., Liningstone, K. S., *Mass Consumption and Personal Identity*, Buckingham, Open University Press, 1992.
20. Lury, C., *Consumer Culture*, Cambridge, Polity Press, 1996.
21. Marshall, A., *Principles of Economics*, 8-th edition, London, Macmillan, 1920.
22. Menger, C., *Principles of Economics*, ed. 1871, 2009 disponibilă online la <http://cepa.newschool.edu/~het/profiles/menger.htm>.
23. Miles, S., *Consumerism: As a Way of Life*, London, Sage, 1998.
24. Mackay, H., (ed.), *Consumption and Everyday Life*, London, Sage, 1997.
25. Miller, D., *The Dialectics of Shopping*, Chicago, University of Chicago Press, 2001.
26. Niemelä, M., *Consumption Patterns of Low Income Groups and Differences in Consumption among Different Population Groups*, in "Sosiologia" Vol. 41, No., 2, 2004.
27. Oprescu, G., Imperato, A., Andrei, A., *Cibernetica consumatorului. Abordare statică și dinamică*, 2011, Cursuri în format digital, <http://www.biblioteca-digitala.ase.ro/biblioteca/carte2.asp?id=319&idb>.
28. Pareto, V., *The New Theories of Economics*, in "Journal of Political Economy", No. 5, 1897, pp. 485–502.
29. Pareto, V., *The Mind and Society*, London, Jonathan Cape Ltd., (1916) 1935.
30. Pollon, F., *Shopkeepers and Shoppers: A Social History of Retailing in New South Wales from 1788*, Sydney, Retail Traders' Association of New South Wales, 1989.
31. Reekie, G., *Temptations: Sex, Selling and the Department Store*, Sydney, Allen & Unwin, 1993.
32. Seale, J., Jr., Regmi, A., Bernstein, J., *International Evidence on Food Consumption Patterns*, United States Department of Agriculture, 2003 <http://www.ers.usda.gov/publications/tb1904/tb1904.pdf>.
33. Scanlon, J. (ed.), *The Gender and Consumer Culture Reader*, New York, New York University Press, 2000.
34. Scarlat, E., Chiriță, N., *Sisteme cibernetice ale economiei de piață*, București, Editura Economica, 1997.
35. Schor, J. B., *The Overspent American: Why We Want What We Don't Need*, New York, Harper Collins, 1999.
36. Schor, J. B., Holt, D. B. (eds), *The Consumer Society Reader*, New York, New Press, 2000
37. Schumacher, E. F., *Small is Beautiful: Economics as if People Mattered*, New York, Harpercollins, 1973.
38. Stanciu, M., Modele de consum ale populației României, în Mărginean, I. și Bălașa, A. (coord.), *Calitatea vieții în România*, București, Editura Expert, 2002.

39. Strasser, S., McGovern, C., Judt, M., Mattern, D. (eds.), *Getting and Spending American and European Consumer Society in the Twentieth Century*, New York, Cambridge University Press, 1998.
40. WHO, *Food and Health in Europe: a new basis for action. Summary*, 2002.
41. Weizsäcker, E., Lovins, A. B., Hunter Lovins L., *Factor Four – Doubling Wealth, Halving Resource Use*, London, Earthscan, 1997.
42. Whitwel, G., *Making the Market: The Rise of Consumer Society*, Melbourne, McPhee Gribble, 1989.
43. Zavestoski, S., (ed.), *Anti-Consumption Attitudes: Psychology & Marketing, Special Issue*, New York, Wiley, 2002.
44. United Nations, *World Economic Situation and Prospects*, New York, 2005.
45. *** *Consumul și consumatorul în teoria economică – Abordarea clasică și neoclasică*, <http://www.psant.com/economie/consumul-si-consumatorul-in-teoria-economica-abordarea-clasica-si-neoclasica>, 2011.

CAPITOLUL 10

COSTUL VIEȚII

Costul vieții se exprimă prin valoarea în bani a bunurilor care sunt consumate în timpul unei perioade de timp determinate, pentru o familie medie aparținând unui grup dat al populației (Singer-Kèrel, 1961; Nickstand, 1971; Ferbert 1976). Dacă avem în vedere dimensiunea *timp* în estimarea costului vieții, obținem variațiile valorilor în expresie bănească a acelor mărfuri cumpărate care, în mod real, satisfac la același nivel cerințele de consum la diferite date și în diferite locuri (Mills, 1968; Ulmer, 1969, reeditare). Pe de altă parte, în abordările de tip normativ se are în vedere estimarea veniturilor, consumului și a economiilor pentru diferite grupuri sociale (Erdös, Molnar, 1977; Luck și alții, 1977).

În practica multor țări se regăsește calculul indicelui costului vieții fie că se iau în considerare toate categoriile sociale de populație (Marea Britanie), fie se calculează pe o gospodărie tip (Germania, Franța) (Puwak, 1992).

În țările est-europene se realizează calcularea indicelui prețurilor de consum pe grupe socioeconomice și pe tipuri de familie ale populației.

10.1. Scurt istoric al demersului de calcul al costului vieții în România

În urmă cu aproape 100 de ani, în România, primii „indici ai scumpetei vieții”, cum au fost denumiți, au fost calculați din nevoia de a cunoaște tendințele scumpirii traiului după Primul Război Mondial. Începând cu anul 1910, în țara noastră, statistica a calculat evoluția prețurilor la „articolele folosite în mod curent în orice menaj”. La baza determinării „indicelui de scumpete” a stat un buget de familie. Această familie era compusă din soț, soție și un copil, având și un venit fix lunar – „se avea în vedere mai mult clasa numeroasă a slujbașilor și muncitorilor cu salarii lunare” (Iordache, 1969: 63–69).

Indicele de scumpete se calcula pentru 40 de orașe, stabilindu-se pentru fiecare în parte atât costul vieții, cât și suma care ar fi fost necesară unei familii pentru traiul său în fiecare an comparativ cu anul 1914, luat ca bază.

Începând cu anul 1927, indicele de scumpete apare sub o nouă denumire – *indicele costului vieții*. El se calcula pentru 50 de orașe și pentru o familie din clasa socială mijlocie compusă din 5 membri. Lista mărfurilor reprezentative era constituită din 55 de articole.

În anul 1928 se mărește numărul orașelor la 71 și se calculează indicii parțiali pentru articole clasificate pentru prima dată în trei grupe: 1) alimente de origine

animală; 2) alimente de origine vegetală; 3) articole de îmbrăcăminte, încălțăminte, iluminat și încălzit.

În anul 1933 se schimbă și modalitatea de culegere a datelor de pe teren, aceasta efectuându-se prin observare directă, la magazinele de desfacere, între zilele de 10 și 20 ale fiecărei luni, înregistrându-se prețul cel mai frecvent. Coșul de bunuri și servicii a fost îmbogățit cu până la 68 de articole: 27 alimente de origine vegetală; 20 alimente de origine animală; 12 articole de îmbrăcăminte și încălțăminte; combustibil și iluminat 30 de articole; diverse 4 articole. Pe lângă prețul celor 68 de articole, se mai culegeau prețuri pentru alte produse care intrau în consumul unei familii, cum ar fi: al fructelor, confecționarea unui costum de bărbați și a unei rochii, al transportului în comun, al spectacolelor, al unui metru cub de apă, al unui kw de energie electrică, al chiriei etc. Totuși, în calcularea costului vieții, la acel moment, nu s-a ținut cont de cheltuielile privind transporturile pe calea ferată, impozite, taxe școlare, cărți, medicamente, tutun. Tot în anul 1933 s-a început o anchetă pe baza căreia s-a stabilit un buget pentru o familie compusă din 5 persoane, cu un venit mijlociu, care a fost folosit la calculul indicelui costului vieții din anul următor, lărgindu-se și coșul la 73 de poziții. Indicii erau calculați pe provincii istorice și pe orașe ale acestor provincii.

Începând cu anul 1939 statistica oficială publică în paralel doi indici: cel al prețurilor de detaliu și cel al costului vieții. Primul se calcula luându-se în considerare doar 33 de articole, iar al doilea 81 de produse și servicii.

Mai târziu, N. Georgescu-Roegen (1943) calculează indicii costului vieții pe regiuni: vechiul Regat, Transilvania, Basarabia și Bucovina punând în evidență cauzele diferențelor existente atât între aceste regiuni, cât și în interiorul lor pe medii urbane/rurale. Autorul explică diferențele existente în costul vieții prin gradul diferit de urbanism, caracteristicile regionale, gruparea cheltuielilor și evoluția în timp a costului vieții. Alternanța acestor factori de diferențiere l-a condus pe autor să concluzioneze că, la acea vreme, chiria, „renta” cum o numește autorul, era componenta cea mai elastică a costului vieții. Alimentele grevau cel mai puțin bugetele de familie din România creând „iluzia” ieftinătății vieții din orașele românești, iluzie spulberată de greutatea deosebită cu care veneau alte cheltuieli cu caracter mai rigid și mai apăsător: chirie, lumină și combustibil.

În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, indicii au fost calculați numai pentru București. Ultimii indici ai costului vieții au fost publicați în 1948, seria lor referindu-se pe ani, la perioada 1937–1945; pentru anul 1946 și până în iulie 1947 au fost prezentați indici lunari.

10.2. Model de determinare a costului real al vieții

În cele ce urmează vom prezenta un model de calcul al costului vieții din perspectiva reală, iar metodologia lui are la bază Ancheta bugetelor de familie (ABF) desfășurată de INS. Prin aceste anchete sunt evaluate cheltuielile efectuate de populație în vederea procurării produselor alimentare, nealimentare și a serviciilor de pe piață (inclusiv autoconsumul, bunurile și serviciile produse în gospodării).

Valorile sunt detaliate pe total gospodării și pe gospodării ale salariaților, agricultorilor și pensionarilor (Tabelul 1).

Tabelul 1

Nivelul și structura cheltuielilor totale de consum, pe categorii de gospodării, din mediul urban și rural, în trim.I și II 2010, prin metoda INS* -%-

Gospodării	INS			
	Cheltuieli medii lunare pe gospodărie – lei	Total gospodării	Salariați	Agricultori
Trim.I	1471,19	1867,56	994,41	1254,31
Trim.II	1473,92	1796,81	1107,01	1267,41
Structura cheltuielilor (%)				
1. Produse agroalimentare și băuturi nealcoolice				
Trim.I	40,7	37,0	56,0	42,3
Trim.II	41,4	38,5	53,4	42,7
2. Băuturi alcoolice, tutun				
Trim.I	7,4	7,8	9,8	6,4
Trim.II	7,7	8,0	10,8	6,8
3. Îmbrăcăminte/încălțăminte				
Trim.I	4,9	5,7	5,1	4,0
Trim.II	5,4	6,4	4,8	4,4
4. Locuință, apă, electricitate, gaze și alți combustibili				
Trim.I	18,7	18,7	10,7	20,0
Trim.II	15,4	15,3	9,1	16,5
5. Mobilier, dotarea și întreținerea locuinței				
Trim.I	3,9	4,0	3,4	4,2
Trim.II	3,9	3,8	2,8	4,4
6. Sănătate				
Trim.I	4,0	2,1	2,3	7,0
Trim.II	4,9	2,5	1,4	8,9
7. Transport				
Trim.I	5,7	7,0	3,8	4,1
Trim.II	6,5	7,3	9,9	4,9
8. Comunicații				
Trim.I	4,9	5,6	3,1	4,2
Trim.II	5,1	6,1	3,1	4,3
9. Recreere și cultură				
Trim.I	3,6	4,2	2,4	3,1
Trim.II	3,6	4,2	2,1	3,3
10. Educație				
Trim.I	0,8	1,3	0,3	0,3
Trim.II	0,8	1,4	-	0,2
11. Hoteluri, cafele, restaurante				
Trim.I	1,4	1,7	1,2	1,2
Trim.II	1,5	1,9	0,5	0,6
12. Diverse produse și servicii				
Trim.I	4,0	4,9	1,9	3,2
Trim.II	3,8	4,6	2,1	3,0

*Sursa: INS, 2010

Cheltuielile totale de consum sau costul vieții, în perioada aprilie–iunie 2010, pe total gospodării erau de 1473,9 lei, din care pe gospodăriile:

- de salariați 1 796,8 lei;
- de agricultori 1 107,0 lei;
- de pensionari 1 267,4 lei.

Veniturile bănești reprezentau în medie pe gospodărie 1 912 lei.

La începutul anului 2010, salariații cheltuiau în mod real pentru *alimente și băuturi nealcoolice* 38,5%, mai mult decât standardul de 1/3 care ar permite un consum general echilibrat. Un consum și mai dezechilibrat de *alimente și băuturi nealcoolice* se întâlnește la pensionari (42,7%) și la agricultori (53,4%). La capitolul *îmbrăcăminte* valorile sunt destul de apropiate, la toate tipurile de gospodării și pe ambele medii. Populația din mediul urban și în special salariații se remarcă printr-o valoare mai mare a *consumului de servicii hoteliere, cafenele, restaurant* față de agricultori sau pensionari.

Consumul mediu alimentar la principalele produse agroalimentare se calculează prin metoda Institutului Național de Statistică, din Ancheta bugetelor de familie.

Tabelul 2

Consumul mediu agroalimentar pe medii de rezidență, după modelul INS, în trim. II 2010 și determinările normative ale nutriționiștilor

Metoda	INS – ABF*			Minim decent**
	Total	Urban	Rural	
Produse agroalimentare/Mediu de referință				Total
Pâine și produse de franzelărie (kg/lunar/pers.)	8,6	8,2	9,2	9
Carne și preparate din carne (kg/lunar/pers.)	4,3	4,6	3,9	6
Lapte (l/lunar/pers)	6,3	6,0	6,6	6,6
Brânzeturi și smântână (kg/lunar/pers)	1,4	1,4	1,3	6,9
Cartofi (kg/lunar/pers)	3,4	3,4	3,4	6,9
Legume și conserve din legume (kg/lunar/pers)	7,0	7,4	6,6	10,4
Fructe (kg/lunar/pers)	3,1	3,8	2,3	4,8

*Sursa: INS, 2010.

** calculat în funcție de normele determinate de către Mincu (1975) și Gonțea (1975).

După cum se poate observa, consumul mediu pe țară este abia la nivelul minimului decent sau sub acesta. Cel mai mare dezechilibru se înregistrează la derivatele din lapte, dar și la legume, cartofi și fructe.

Modelul statistic ne arată că, pe ansamblul gospodăriilor, în perioada aprilie–iunie 2010, consumul mediu zilnic pe o persoană era de 2 459 calorii, 2 375 la un salariat, 2 390 la un agricultor și 2 607 la un pensionar, față de 2 700 calorii calculat de nutriționiști pentru o persoană adultă activă.

Consumul de pâine calculat prin modelul ICCV, normat de nutriționiști, prin comparație cu consumul real din modelul INS, este mai mic în mediul urban și mai mare în mediul rural; consumul de carne al populației, la ora actuală, nu este

acoperit așa cum sunt prevăzute normele de hrană stabilite de nutriționiști, astfel încât consumul din urban, dar mai ales cel din rural este cu mult mai mic față de necesarul alimentar de carne normat; laptele este singurul aliment care este consumat în cantitatea corespunzătoare și în urban, dar mai ales în rural; în timp ce derivatele din lapte, cartofii, legumele și fructele sunt departe de un consum corect, așa cum sunt constatate la modelul INS.

10.3. Model de determinare a minimumului de trai

Pornind de la faptul că mulți oameni nu-și puteau satisface unele nevoi elementare, Simonde de Sismondi (apud Sută-Selejan, 1994) în 1819 considera că știința economică ar trebui să se ocupe de problema bunăstării populației și că rezolvarea acestei probleme nu ar trebui lăsată la voia întâmplării, pe seama concurenței dintre producători și comercianți. Teoria economică a lui Adam Smith referitoare la autoreglementarea pieței nu se mai susține (apud Sută-Selejan, 1994), statul fiind cel care ar trebui să intervină în mod activ în acest proces, pentru a înlătura sau cel puțin a atenua marile discordanțe, care există între nevoi și ofertă, între nevoi și venituri, între săraci și bogați. Creșterea venitului, creșterea resurselor a determinat în timp modificări profunde în structurile de consum.

Bunăstarea indivizilor, într-o societate sau alta, a preocupat oamenii de știință iar printre primii inițiatori în elaborarea unei metode de calcul al minimumului de trai îl putem menționa pe britanicul Seeborn Rowntree (1901) care, într-un studiu intitulat "Poverty; A study of Town Life", prezenta două niveluri ale minimumului de trai. Primul lua în calcul supraviețuirea fizică și se concentra pe consumul alimentar stabilit de specialiștii în nutriție, iar cel de-al doilea minim cuprindea mai multe capitole de consum, având un buget mai larg de cheltuieli. Ulterior, în anul 1936, britanicul a perfecționat conceptul de minim existent, incluzând mai multe grupe de cheltuieli, în afara celei cu produse alimentare, și anume: îmbrăcăminte, combustibil și iluminat, diverse cheltuieli gospodărești, diverse cheltuieli personale și cheltuieli cu locuința.

Având ca suport științific materialul publicat de Rowntree, un alt cercetător, Bowley (1915, reeditare 1997) a dezvoltat conceptul de minim de trai pornind de la estimarea venitului necesar unei familii oarecare pentru a atinge un nivel minim de sănătate și demnitate. Astfel conceptul este lărgit punându-se în discuție și aspectele de sănătate a persoanei sau familiei, posibilitatea de acoperire a unor cheltuieli legate de participarea în societate a individului și familiei acestuia. Bowley a mai avut în vedere un minim de articole de toaletă pentru întreținerea personală și a gospodăriei, cheltuieli de transport pentru deplasarea la locul de muncă a persoanelor salariate, chiria și alte cheltuieli pentru locuință. Constatăm că atât Rowntree, cât și Bowley au pus accentul

numai pe consumul de bază și nu au luat în considerare și aspecte de ordin cultural, educațional, spiritual, care, în țările dezvoltate au devenit componente nelipsite ale existenței umane.

Ulterior, în S.U.A., Orshansky (1965) a promovat o altă metodă, cea structurală, mai operativă și fără să necesite un volum mare de muncă, în care pentru familia nevoiașă din SUA, o treime din venitul mediu al unei gospodării, erau cheltuielile pentru alimente.

Abordările mai recente au adus în discuție importanța calității vieții: „valorile publicului occidental s-au deplasat de la accentul masiv pus pe bunăstarea materială și securizarea fizică spre un accent tot mai susținut pe calitatea vieții” (Inglehart, 1977, apud Etzioni, 2002: 69).

Pentru spațiul european actual, Eurostat a adoptat prin Decizia Consiliului European din 19 decembrie 1984, o definiție a persoanelor aflate în imposibilitatea de a se mai ajuta singure, în care se precizează: „Săracii sunt persoanele, familiile și grupurile de persoane ale căror resurse (materiale, culturale și sociale) sunt atât de limitate încât le exclud de la un nivel de viață minim acceptabil în statele în care trăiesc” (PNUD, 1998: 10).

De altfel, Marx în lucrarea *Capitalul* (Marx, reeditat 1966: 184), aprecia că „trebuințele naturale înseși, hrana, îmbrăcămintea, încălzitul, locuința, etc. diferă în funcție de particularitățile naturale ale unei țări sau alteia. Pe de o parte, volumul așa numitelor trebuințe, ca și modul de satisfacere a lor sunt ele însele un produs istoric și deci depind în mare măsură de gradul de civilizație...”.

Economistul francez Bertrand de Jouvenel (1983) nuanța aceste aspecte legate de consumul oamenilor apreciind că posibilitățile oferite individului de către societate spre a-și desfășura existența în condiții optime, de a dispune de produsele ei și de a-i utiliza serviciile în concordanță cu dorințele proprii țin și de condițiile concrete, social-istorice ale societății respective.

10.4. Minimul de trai determinat prin metoda Comisiei Anti-Sărăcie și Promovare a Incluziunii Sociale

În contextul socioeconomic al României și al fenomenelor ce se manifestă în prezent, printre problemele de mare importanță care se impun soluționate se află și problema sărăciei. În acest sens, unul din obiectivele Comisiei Anti-Sărăcie și Promovare a Incluziunii Sociale, de pe lângă Guvernul României, împreună cu Institutul Național de Statistică l-a constituit elaborarea unei metodologii de măsurare a sărăciei cu un grad mai mare de adecvare la realitățile societății românești¹.

¹ Monitorul Oficial Nr. 608, Anul 171, din 27 august 2003

Premisa fundamentală a metodologiei era de a satisface un consum alimentar zilnic de 2 550 calorii. Componenta alimentară a consumului s-a stabilit pe baza observării preferințelor și obiceiurilor alimentare ale populației din decilele 2 și 3 ale distribuției după cheltuielile de consum. Astfel necesarul caloric devenea un coș minim de produse alimentare, al cărui cost reprezintă „pragul alimentar”. În funcție de pragul alimentar și în funcție de resursele sau de cheltuielile destinate acoperirii acestuia se calculau costuri diferite ale componentei nealimentare și, în final două praguri: primul al sărăciei și al doilea al sărăciei severe.

Pragul sărăciei era dat de cheltuielile totale de consum ale gospodăriilor care alocă pentru alimente o sumă egală cu costul coșului minim. Se presupunea că aceste gospodării își limitează drastic consumul de bunuri nealimentare și servicii, iar pentru consumul alimentar se cheltuia numai strictul necesar.

Pragul sărăciei severe presupunea cheltuieli strict necesare pentru acoperirea altor componente ale consumului, în detrimentul coșului alimentar. Pentru cei mai mulți, încorsetările zonei material-financiare nu lasă loc la prea multe alternative, iar la aceste provocări unii oameni răspund mai repede, alții mai încet. Urmărind în ultimii nouă ani, toate aceste aspecte legate de consum și obișnuințe ale populației active-salariate cu tendințele ei sau pe cele ale populației inactive-pensionarii cu obiceiuri specifice vârstei se poate spune că a fost necesară o nouă evaluare a coșului zilnic de consum la cele două tipologii de familii. Dacă la aceste repere existențiale, de structură socială și de status adăugăm și mediile de rezidență, cu specificul lor, iar la familiile salariate tabloul se completează cu prezența copiilor, studiul capătă noi valențe, consistență și complexitate.

În cele de mai sus am invocat câțiva dintre oamenii de știință și de cercetare preocupați de aspectele legate de consumul populației din țările lor, ca și metodele folosite de aceștia pentru a înțelege cât mai complet, riguros și sistematic aceste obișnuințe, în timp și a fixa astfel minimurile de consum pentru populație. Și în cadrul Institutului de Cercetare a Calității Vieții au existat de-a lungul timpului colective de cercetare, cu preocupări în acest domeniu și studii publicate. Perspectivele urmărite au vizat consumul, veniturile și modul în care aceste venituri pot acoperi necesitățile de consum. Se exprimă astfel puterea de cumpărare a bunurilor și serviciilor de pe piață a populației, la un moment dat sau pe o perioadă mai lungă de analiză, ca și schimbările survenite în orizonturile scurte, medii sau lungi de timp.

10.5. Minimul de trai decent și de subzistență calculat prin metoda normativă

Metoda normativă este o metodă de cercetare științifică de tip analitic, bazată pe calcule laborioase și norme de consum. Aceasta stabilește cantumuri

care nu depind de nivelurile de consum înregistrate la un moment dat, ci se bazează pe norme apreciate în studii de specialitate (Barbu, 1992; Zamfir, 1995), sistematice, riguroase care privesc dezvoltarea și manifestarea individului în viața de zi cu zi, în spațiul familial, ca și în afara lui, în societate. Ulterior, a fost reevaluat coșul de consum (Mihăilescu, 2004) al populației pentru *nivelul de trai decent și nivelul de subzistență*. Minimul corespunzător unui nivel de trai decent poate fi definit, în cazul unei familii, ca necesarul de resurse pentru consumul curent (alimente, îmbrăcăminte, încălțăminte, locuință, servicii), la care se adaugă educația și formarea profesională ce favorizează afirmarea persoanei și statutul social care permite dezvoltarea și participarea individului și familiei sale în societate. Minimul de subzistență se oprește doar la aspectele legate de supraviețuirea unei persoane, fiind diferit de minimul decent de trai, tocmai prin elementele de dezvoltare și afirmare socială a unei persoane, care la supraviețuire nu sunt prevăzute.

Tipologiile urmărite în cercetarea consumului (Mihăilescu, 2001, 2002), în anul 2001, au cuprins din:

– mediul urban: cuplul de salariați cu doi copii în întreținere și cuplul de pensionari;

– din mediul rural: familia de doi agricultori, activi, cu doi copii în întreținere, ca și familia de doi vârstnici, persoane inactive, posibil foști agricultori, lucrători pe cont propriu al pământului sau foști salariați în structurile de stat, opțiune care s-a considerat a fi interesantă și justificată în analiza tipologiilor din țara noastră, având în vedere numărul mare de persoane vârstnice ce populează satele românești.

1. *Consumul alimentar* a avut la bază normele de consum stabilite de specialiștii nutriționiști de la Institutul de Igienă și Sănătate Publică din București (Mincu, 1975; Gonțea, 1975). Aceste norme de consum pentru o persoană adultă și activă profesional, care lucrează în condiții medii de efort fizic și intelectual, se încadrează între 2 700 și 3 200 de calorii pe zi. În cercetarea noastră s-a optat pentru definirea minimului de trai, cu un consum alimentar necesar de 2 700 calorii pe zi, adică minimul stabilit de nutriționiști.

Toate cuantumulurile de consum pornesc de la adultul activ. Pentru a stabili consumul lunar la o familie de adulți cu copii luăm în calcul elementele alimentare preferate, dar și recomandate de specialiști, bărbatului, femeii și copilului (copiilor). Folosirea *scalei de echivalență* pentru consum, respectiv valoarea 1 – pentru capul de gospodărie, bărbat, salariat, 0,9 – pentru femeie, salariată, 0,7 – pentru primul copil din gospodărie și 0,5 – pentru al doilea copil din gospodărie ne-a condus la o valoare totală de 3,1.

În cazul familiei de pensionari s-a apreciat consumul primului pensionar, bărbat, cap de gospodărie ca fiind 1, (echivalentul a 0,8 din consumul adultului, bărbat activ) iar pentru a doua persoană vârstnică, pensionară, femeie s-a luat în

calcul 0,9 din consumul adultului pensionar. Ca urmare, la familia de pensionari valoarea totală pe gospodărie este de 1,9.

Produsele înregistrate ca fiind necesare au fost, în primul rând: carnea și derivatele din carne. O altă grupă a inclus produsele lactate și derivatele din lapte care s-au stabilit tot în funcție de preferințe și de cât de sănătoase sunt ele pentru organism. În continuare, la grupa grăsimi a fost ales uleiul necesar în prepararea zilnică a mâncării și apoi au fost incluse legumele ce vin să întregască necesarul de componente nutritive, în funcționarea optimă a organismului uman. Următoarea opțiune în necesarul alimentar al familiilor a fost constituită de cartoful consumat în cantități mari la noi în țară și care se regăsește în toate tipurile de culturi, de șes sau deal, podiș, în sud ca și în nord, în vestul ca și în estul țării; de asemenea, fasolea o legumă des întâlnită în țara noastră și iarna, ca și vara, uscată sau verde, în funcție de anotimp; merele din categoria fructelor care, de asemenea, au aria de răspândire cea mai largă în țară și care se găsesc în toate anotimpurile, fiind în același timp extrem de hrănitoare pentru organismul uman. Au mai fost adăugate zahăr și dulciuri, iar în cantitate redusă cafeaua menționată în obișnuințele și preferințele de consum ale adulților din țara noastră.

Pe baza studiilor efectuate de-a lungul timpului în cadrul Institutului de Cercetare a Calității Vieții, studii care s-au desfășurat pe tot cuprinsul țării, se poate spune că media calculată pentru consum la familiile de salariați și pensionari din București nu diferă considerabil de cheltuielile de consum ale familiilor cu structură identică din țară, fie ele din mediul urban sau rural.

O analiză aparte o constituie evaluarea *autoconsumului* din mediul rural. Veniturile din autoconsum reprezentau 16% din veniturile totale ale gospodăriei. Din calculul minimului decent de trai, prin metoda normativă, în mediul rural, autoconsumul are o valoare de 38,6%.

Dintre produsele care în mediul urban sunt cumpărate, iar în mediul rural sunt consumate în interiorul gospodăriei, menționăm: laptele de vacă, telemeaua de oaie și de vacă, iaurtul, untul, în ceea ce privește lactatele, ca și alte produse ce se prepară din lapte; carnea de porc, vită și pui, untura și ouăle, care provin de la animalele și păsările crescute în propriile gospodării; dintre legume la rădăcinoase s-au avut în vedere morcovii, apoi ceapa, usturoiul, verdeța, cartoful, fasolea verde și uscată.

Scala de echivalență din mediul rural se păstrează la fel cu cea folosită pentru familia din mediul urban, respectiv 3,1 ($1 + 0,9 + 0,7 + 0,5 = 3,1$) în cazul gospodăriei de doi adulți activi cu doi copii în întreținere și 1,9 ($1 + 0,9$), în cazul gospodăriei de două persoane vârstnice, inactive. Minimurile de consum pentru toate celelalte tipologii de familii: un adult activ, doi adulți activi, doi adulți activi cu un copil în întreținere, doi adulți activi cu trei și mai mulți copii în întreținere, ca

și un pensionar (vârșnic) pot fi calculate, pe baza scalei de echivalență, pornind de la familia standard doi adulți activi cu doi copii în întreținere pentru familiile active și respectiv de la doi pensionari, din mediile urban și rural, pentru familiile inactive.

2. La capitolul de cheltuieli *îmbrăcăminte, încălțăminte* s-a ținut seamă, în primul rând, de sexul persoanei pentru care se face calculul și de anotimp. Acesta a fost și motivul detalierii produselor pentru bărbatul – activ social, bărbatul – inactiv pensionar, femeia – activă social, femeia – inactivă, pensionară, copilul – școlar băiat, copilul – școlar fată, pentru fiecare caz în parte, ținându-se seamă de cele necesare la capitolul *îmbrăcăminte/încălțăminte*, în casă și în afara spațiului de locuit.

3. *Locuința* este alcătuită din 3 camere pentru salariații, respectiv agricultorii cu copii și 1 cameră (garsonieră) pentru familia de vârstă a treia, din urban și din rural. Celelalte cheltuieli legate de locuință, articolele electrice și de uz gospodăresc, articolele sanitare și de igienă, articolele textile pentru uzul casnic, veselă, tacâmuri, articole de menaj, alte produse de uz gospodăresc, apoi cheltuielile legate de serviciile culturale, igiena personală, serviciile de reparare și întreținere a obiectelor de îmbrăcăminte și încălțăminte s-au stabilit în mod corespunzător pentru patru persoane, urban, rural și două persoane în vârstă, urban și rural.

4. *Transportul* are în vedere: 2 abonamente lunare, pe un mijloc de transport în comun, în cazul salariaților din mediul urban, care se deplasează zilnic spre serviciu, pentru copii nefiind nevoie, considerându-se că merg la școlile din apropierea locuinței; 4 călătorii la clasa a II-a cu trenul, pentru familia de salariați cu copii, o dată pe an, când se deplasează în concediul de odihnă; 2 călătorii cu reducere, echivalentul unei călătorii întregi, cu trenul, pentru familia de pensionari (vârșnici) din mediile urban și rural, atunci când se deplasează, o dată pe an, în concediul de odihnă și tratament.

5. *Rechizitele școlare și alte articole de papetărie* privesc, în special, cerințele școlare ale copiilor, dar și un minim necesar pentru adulți.

6. *Medicamentele* rețin numai cele strict necesare pentru trusa de prim ajutor și nu un tratament îndelungat, anume de urmat, pornindu-se de la premisa unei îmbătrâniri sănătoase, în cazul populației și nu cazurile cu tratamente pe perioade îndelungate de timp.

7. În calculul minimului de trai decent, pentru toate categoriile de familii analizate: salariați cu doi copii, urban și rural, cuplu de vârșnici din urban și rural a fost prevăzut un *quantum de 10% din calculul final al coșului de consum*, pentru un *fond de siguranță și economie*, în vederea acoperirii diverselor cheltuieli necesare în situații deosebite, nuntă, botez, dar și boală, spitalizare, deces.

Tabelul 3 conține valorile consumului real determinat de INS și valorile minimumului de trai decent calculat de ICCV.

Tabelul 3

Structura cheltuielilor totale de consum, pentru minimumul decent de trai, la diferite tipuri de familii și compararea minimumului decent, determinat real de INS și calculat prin metoda normativă de către ICCV (%)

Cheltuieli totale de consum	Tipologia ICCV a familiei de doi salariați cu doi copii în întreținere (pe scala de echivalență revin 3,1 persoane)	Familia standard INS compusă din 2,8 persoane	Tipologia ICCV a familiei de doi pensionari (pe scala de echivalență revin 1,9 persoane)	Tipologia ICCV a familiei de doi agricultori cu doi copii în întreținere (pe scala de echivalență revin 3,1 persoane)
	ICCV* – Minimumul Decent	INS	ICCV* – Minimumul Decent	ICCV* – Minimumul Decent
alimente și băuturi (echivalentul cheltuielilor bănești)	45,5	44,8	40,7	16,6 (52,3% echivalentul bănesc al autoconsumului)
îmbrăcăminte, încălțăminte	6,1	7,2	4,3	11,0
locuință, apă, electricitate, gaze și alți combustibili	13,3	12,6	18,0	13,7
mobilier, dotare și întreținerea locuinței	3,1	5,6	3,9	8,1
sănătate	5,8	2,3	8,6	1,9
transport	7,2	7,1	7,9	4,6
poștă și telecomunicații	0,9	6,2	1,4	3,6
educație, recreere și cultură	2,3	8,4	2,0	3,0
diverse produse și servicii**	5,8	5,8	3,2	27,5% (din care 24,1% sunt cheltuieli cu lucrările agricole)
fond de siguranță și economii	10,0	–	10,0	10,0
Total valoric (trim.III 2009 medii lunare pe gospodărie)	1964	1807,97	1224	1572

* Calculul a fost efectuat pentru luna martie 2010.

** La diverse produse și servicii au intrat serviciile de igienă personală, de reparare și întreținere a bunurilor, cheltuieli cu lucrările agricole în cazul familiilor din mediul rural (ICCV).

După cum se observă, nu sunt diferențe valorice importante, la cele mai multe capitole de consum, în cazul familiei de salariați privind minimumul decent de

traie calculat de ICCV și cel calculat de Institutul Național de Statistică, ceea ce dovedește că necesarul de consum la această familie abia se situează la nivelul minim al vieții. Cum consumul real este inegal distribuit, se mărește ecartul față de necesar pentru multe gospodării, devenind îngrijorător atunci când ne referim la gospodăriile sărace.

Avantajele oferite de metoda normativă față de alte metode științifice de calcul, ar fi următoarele:

1) oferă rigurozitate și obiectivitate în calcul deoarece consumul alimentar se bazează pe norme calculate științific de cercetători ai Institutului de Igienă și Sănătate Publică. Astfel se elimină evaluările subiective ale populației în ceea ce privește necesarul alimentar la un moment dat;

2) la stabilirea produselor de îmbrăcăminte/incălțăminte pentru adultul bărbat/femeie și copilul băiat/fată s-au avut în vedere păreri și puncte de vedere rezultate din:

– discuțiile purtate pe bază de chestionar cu familiile investigate în intervalul de timp 1990–2010, cu ocazia cercetărilor de teren din cadrul programului Diagnoza Calității Vieții (Mărginean și Bălașa, 2002), pe eșantioane reprezentative la nivel național;

– datele oferite prin publicații de Institutul Național de Statistică;

– consultarea specialiștilor care au avut preocupări mai vechi în ceea ce privește consumul populației de bunuri și servicii;

– idei ale creatorilor de modă și ale altor specialiști din domeniul marketingului de bunuri nealimentare exprimate în publicații de profil sau la posturile de televiziune;

3) în privința serviciilor, acestea trebuie să acopere tot ceea ce este legat de interiorul și exteriorul locuinței, de transportul în comun, de sănătate, de călătoriile cu trenul care se desfășoară minim o dată pe an, în perioada concediilor, rechizitele școlare absolut necesare copiilor etc., fiind calculate la nivelul decenței, însă în limita minimului de consum;

4) metoda oferă mai multă transparență în cunoașterea elementelor de ordin material, cultural, de sănătate etc., ce sunt destinate minimului de trai decent și de subzistență;

5) metoda normativă este mai realistă comparativ cu metoda relativă care constă în stabilirea pragului sărăciei ca proporție (40–60%) din venitul mediu sau median al gospodăriilor, caz în care are loc o subevaluare a necesarului în țările mai sărace (procentul se calculează la o medie sau mediană mici ale veniturilor).

*
**

În concluzie, se poate aprecia că fiecare metodă este importantă din punct de vedere științific, fie ea analitică sau sintetică, și fiecare, în parte, contribuie la

analiza și aprofundarea cunoașterii consumului populației, la un moment dat sau pe un orizont mai larg de timp.

Se constată diferențe relativ mici între valorile consumului determinat prin metoda descriptivă față de cea normată, în cazul familiilor de salariați și diferențe relativ mari la familiile de agricultori. Consumul real la aceste familii este mai mic decât cel care ar fi normal să existe, spre deosebire de familiile de pensionari care, în mod real, consumă mai mult decât este normal să fie, pentru acest tip de familie.

Bibliografie

1. Barbu, Gh., *Nivelul minim de trai – concept și instrument operațional în realitatea românească*, în „Calitatea Vieții”, Nr. 3–4, București, Editura Academiei Române, 1992, pp. 250–261.
2. Bowly, A.-L., Burnett-Hurst, A. R., *Livelihood and poverty: a study in the economic conditions of working-class households in Northampton, Warrington, Stanley and Reading*, London, Routledge, 1915 reprinted 1997.
3. Etzioni, A., *Societatea monocromă*, Iași, Editura Polirom, 2002.
4. Erdős, P., Molnar, F., *A method for estimating income, consumption and savings of social groups*, „Acta Oeconomica”, Vol. 19, Nr. 3–4, pp. 277–297.
5. De Jouvenel, B., *Progresul în om*, București, Editura Politică, 1983.
6. Luck, C., Powell, A., Williams, R. A., *Patterns in Household Demand and Saving*, Oxford, Oxford University Press, 1977.
7. Ferbert, R., *Theorie de la consommation*, Paris, Economica, 1976.
8. Georgescu-Roegen, N., *Costul vieții*, în „Monitorul oficial și imprimeriile statului”, București, Imprimeria Națională, 1943.
9. Gonțea, I., *Alimentația rațională a omului modern*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1975.
10. Iordache, V., *Indicele costului vieții*, Institutul de Cercetări Economice al Academiei Române, 1969, (text nepublicat).
11. Inglehart, R., *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles Among Western Publics*, Princeton, Princeton University Press, 1977.
12. INS, *Coordonate ale nivelului de trai în România, Veniturile și Consumul Populației 2007*, București, 2008.
13. INS, *Veniturile și Consumul Populației în trimestrul II 2010*, București, 2010.
14. Marx, K., *Capitalul*, București, Editura Politică, 1966.
15. Mărginean, I., Bălașa, A. (coord.), *Calitatea vieții în România*, București, Editura Expert, 2002.
16. Mihăilescu, A., *Metodologia de calcul a minimumului de trai decent și de subzistență*, în „Calitatea Vieții”, Nr. 1–4, București, 2001, pp. 47–70.
17. Mihăilescu, A., *Metodologia de calcul al minimumului de trai decent și de subzistență pentru o familie de agricultori*, în „Calitatea Vieții”, Nr. 1–4, București, 2002, pp. 113–129.
18. Mihăilescu, A., *Minimumul de trai și costurile sociale concepute operaționale în analiza calității vieții*, Iași, Editura A'92, 2004.
19. Mills, F., C., *Statistical Methods*, Columbia University, New York, 1968.
20. Mincu, I., *Alimentația rațională a omului sănătos*, București, Editura Medicală, 1975.
21. Nickstand, R., *Lebenshaltungsziffern. Methodologische Auffassung*, in „Statistische Praxis”, Nr. 12, 1971.
22. Orshansky, M., *Counting the Poor: Another Look at the Poverty Profile*, in “Social Security Bulletin”, January 1965.

23. Puwak, H. (coord.) *Costul vieții. Probleme teoretico-metodologice ale măsurării acestuia*, București, Centrul de Informare și Documentare Economică, 1992.
24. PNUD, *Metode și tehnici de evaluare a sărăciei*, Proiectul de prevenire și combatere a sărăciei, București, iulie 1998.
25. Rawls, J., *Theory of Justice*, Cambridge, MA., Harvard University Press, 1971.
26. Rowntree, S., *Poverty; A study of Town Life*, London, Macmillan, 1901.
27. Singer-Kèrel, J., *Le cout de la vie à Paris de 1940 a 1954*, Paris, P.U.F., 1961.
28. Sen, A., *Dezvoltarea ca libertate*, București, Editura Economică, 2004.
29. Sută-Selejan, S., *Doctrine și curente în gândirea economică modernă și contemporană*, București, Editura All, 1994.
30. Ulmer, M. J., *The Economic Theory of Cost of Living Index Numbers*, New York, University Press, 1969 (reeditare).
31. Zamfir, Cătălin (coord.), *Dimensiuni ale sărăciei*, Editura Expert, București, 1995.

CAPITOLUL 11

INEGALITATE, SĂRĂCIE ȘI POLARIZAREA VENITURILOR

O serie de cercetări au evidențiat o întreagă paletă de variabile prin care se măsoară inegalitatea și sărăcia care determină adesea, într-o mai mare sau mai mică măsură, polarizarea comunităților umane. Veniturile reprezintă un indicator de bază pentru determinarea standardului economic al populației, dar și pentru cercetarea inegalității sociale (Aaberge, 2000; Williams și Doessel, 2006).

În acest capitol, intenționăm să discutăm mai multe variante de măsurare a inegalității sociale care se manifestă într-o comunitate P cu n indivizi. Analiza se va concentra pe semnificația a trei coeficienți calculați pe baza repartiției veniturilor V , și anume:

- a. Coeficientul sărăciei (proporția săracilor într-o colectivitate) $\delta(V)$;
- b. Coeficientul de inegalitate a veniturilor Gini $\gamma(V)$ (Moyes, 2007);
- c. Coeficientul de polarizare $\Delta(V)$ (Ștefănescu, 2008).

Din literatura de specialitate reiese clar faptul că inegalitatea socială are în mod evident o abordare multidimensională, existând un număr apreciabil de variabile ce o determină.

În vederea simplificării expunerii, ne vom rezuma numai la o singură variabilă definitorie pentru inegalitatea socială, anume variabila V ce exprimă veniturile persoanelor din P . Concret, prin v_i , $0 \leq v_i \leq b$, desemnăm venitul persoanei i , $1 \leq i \leq n$. În acest context coeficientul $\gamma(V)$ va măsura în mod direct inegalitatea prezentă în cadrul repartiției veniturilor V .

Este cunoscut faptul că inegalitatea prezentă într-o societate conduce, nu de puține ori, la apariția sărăciei.

Luând în considerare acest ultim aspect putem aprecia indirect nivelul de inegalitate socială dintr-o populație P , apelând la măsurarea nivelului $\delta(V)$ de sărăcie din populația P .

O polarizare accentuată a societății P implică adesea un anume tip de inegalitate socială. Așadar, evaluarea nivelului de inegalitate existent în interiorul comunității P se poate realiza efectiv apelând și la indicatorul $\Delta(V)$ de bipolarizare (Ștefănescu, 2008; Williams și Doessel, 2006).

Atragem totodată atenția că sărăcia și bipolarizarea sunt numai două dintre multiplele „efecte” ce caracterizează fenomenul de inegalitate socială. Există însă și alte dimensiuni ale inegalității sociale, aspecte menționate frecvent în literatură dar neabordate în această prezentare (Paul, 2004; Savaglio, 2006). Menționăm printre altele: statusul social, deprivarea individuală, inegalitatea culturală, nivelul general al sănătății populației, accesul la toate resursele comunității, diferențele

prezente între păturile sociale sau existente în interiorul acestora, nivelul relațiilor cu celelalte persoane din grupul social respectiv.

Prin urmare, pentru evaluarea multiplelor nuanțe privitoare la inegalitatea socială, nu este de dorit impunerea unui singur indicator, care se referă, de regulă, numai la un aspect particular al fenomenului studiat. Recomandăm utilizarea unei set de coeficienți destinați să se completeze reciproc, urmărindu-se astfel dezvoltarea de noi fațete ale inegalității sociale ce este prezentă într-o populație P .

Între toți acești indicatori derivați există anumite raporturi. Pentru exemplificare, ne vom referi în continuare numai la coeficienți de tipul γ , δ , Δ , indicatori orientați pentru măsurarea directă a inegalității sociale, a sărăciei sau a aspectului de bipolarizare.

Literatura de specialitate abundă printr-o întreagă pleiadă de coeficienți destinați să aprecieze intensitatea fenomenelor de inegalitate, sărăcie sau bipolarizare. În cele ce urmează vom alege însă numai câte un reprezentant definitoriu din fiecare clasă, evidențiind în mod special complementaritatea indicatorilor selectați.

11.1. Tipuri de indicatori γ , δ , Δ

Pentru ușurința exprimării, vom considera că variabila venit V urmează numai repartiții R discrete simple. Respectând această restricție nu ne vom raporta în continuare la clase de repartiții continue definite de parametri ce ar trebui evaluați din datele existente în teren.

11.1.1. Măsurarea inegalității veniturilor

Există o multitudine de indicatori destinați să măsoare inegalitatea veniturilor V .

Unul dintre aceștia ar putea fi dispersia $\sigma^2(V)$ a veniturilor. Un asemenea indicator nu este însă adecvat procesului social, valoarea sa fiind influențată de unitatea concretă folosită la măsurarea veniturilor respective (ron, euro, dolar etc).

Coeficientul de variație $\gamma_C(V) = \sigma(V) / \mu(V)$, unde $\mu(V)$ este media veniturilor V , nu prezintă însă acest mare neajuns. Totuși acest indicator nu este folosit frecvent în practică deoarece nu satisface anumite restricții specifice fenomenului social studiat, ca de exemplu verificarea principiului Dalton-Pigou (Amiel și Cowell, 1998).

O altă abordare, adesea prezentă în literatură, constă în a defini coeficientul de inegalitate a veniturilor din comunitatea P ca o „distanță” între repartiția V a veniturilor și o repartiție W de „echilibru social” dorit în cadrul populației P .

Am putea astfel accepta faptul că distribuția W este chiar repartiția „egalitaristă” a veniturilor unde toți indivizii lui P au același venit, adică $v_1 = v_2 = v_3 = \dots = v_n = c$. Apelând la această variantă se obține coeficientul de inegalitate $\gamma(V)$ a lui Gini.

Prin raportarea veniturilor V la repartiția uniformă W pe intervalul $[0, b]$ va rezulta indicatorul $\gamma_U(V)$, indice care este în mod evident diferit de coeficientul $\gamma(V)$ propus de Gini în anul 1912.

Precizăm faptul că indicele Gini $\gamma(V)$ este considerat ca fiind cel mai popular indicator destinat în a măsura intensitatea fenomenului de „concentrare” a veniturilor indivizilor din mulțimea P (Aaberge, 2000; Atkinson, 2008; Williams și Doessel, 2006). Drept urmare, în comparațiile viitoare ne vom referi numai la acest coeficient pentru a evalua gradul de inegalitate a veniturilor.

Respectând notațiile anterioare, valoarea coeficientului Gini $\gamma(V)$, ce se referă la o repartiție precizată V a veniturilor, este dată de formula:

$$\gamma(V) = \frac{1}{n} \left(n+1 - 2 \left(\sum_{i=1}^n (n+1-i)v_{(i)} \right) / \left(\sum_{i=1}^n v_{(i)} \right) \right)$$

unde $v_{(1)} \leq v_{(2)} \leq v_{(3)} \leq \dots \leq v_{(n)}$ sunt tocmai valorile $v_1, v_2, v_3, \dots, v_n$ ce au fost în prealabil ordonate crescător.

Estimarea gradului de inegalitate a veniturilor din populația P se realizează frecvent în practică apelând și la indicatorul Theil $\gamma_T(V)$. Acest indicator apelează la conceptul de entropie Shannon, evaluând astfel „nivelul de dezordine” existent într-un sistem precizat. Coeficientul Theil este definit de expresia

$$\gamma_T(V) = \ln(n) + \sum_{i=1}^n \left(\frac{v_i}{v^*} \right) \ln \left(\frac{v_i}{v^*} \right)$$

unde $v^* = v_1 + v_2 + v_3 + \dots + v_n$.

Indicele $\gamma_T(V)$ ia valori între 0 și $\ln(n)$, valoarea minimă rezultând în cazul repartizării „egalitariste” a veniturilor V (toate veniturile indivizilor sunt egale).

Octav Onicescu introduce conceptul de energie informațională deținută de un anume sistem (Onicescu și Ștefănescu, 1979). Bazându-ne pe această idee, sugerăm folosirea indicatorului derivat $\gamma_O(V)$ pentru a măsura inegalitatea existentă în cadrul veniturilor comunității P . Mai precis

$$\gamma_O(V) = \sum_{i=1}^n \left(\frac{v_i}{v^*} \right)^2 - \frac{1}{n}$$

Coeficientul $\gamma_O(V)$ ia valori între 0 și $(n-1)/n$, valoarea nulă fiind obținută atunci când veniturile tuturor indivizilor sunt egale („repartiția „egalitaristă”).

Relevăm asemănarea dintre coeficienții $\gamma_T(V)$, $\gamma(V)$, $\gamma_O(V)$, toți trei acești indici considerând repartiția „egalitaristă” drept punct de referință.

În ultimul timp asistăm la introducerea unor noi clase de indicatori privind inegalitatea repartițiilor de „venit”, indici rezultați în urma ponderării valorilor curbei Lorenz (Aaberge, 2000; Moyes, 2007; Williams și Doessel, 2006). Printr-o alegere adecvată a acestor ponderi, coeficienții astfel obținuți vor satisface anumite

restricții specifice fenomenului de inegalitate socială. Acest lucru va permite folosirea noilor tipuri de indici și estimarea intensității fenomenului de sărăcie.

În abordările anterioare, inegalitatea a fost în general evaluată prin măsurarea „distanței” față de o situație ideală, ca de exemplu depărtarea de repartitia „egalitaristă”. Aprecierea gradului de „aversiune” a indivizilor în raport cu un anumit factor real constituie un alt principiu ce ar putea fi implementat la estimarea nivelului de inegalitate socială (Bosmans, 2007).

11.1.2. Stabilirea gradului de sărăcie

În cazul în care intenționăm să determinăm nivelul sărăciei din populația P , va trebui mai întâi să precizăm valoarea pragului de sărăcie z . Indivizii din P al căror „venit” este sub acest prag vor fi considerați ca fiind „săraci”. Delimitarea „săracilor” de restul populației prin definirea limitei z se obține în urma unor analize sociologice complexe. Menționăm că „pragul de sărăcie” z depinde de specificul populației P , marginea z putând varia atât în timp cât și geografic.

Așadar, indicatorii destinați măsurării sărăciei se vor raporta cu prioritate, dacă nu în exclusivitate, la pătura săracă din populația respectivă.

În acest context am putea contoriza proporția de „săraci” din P rezultând astfel popularul indicator $\delta(V; z)$,

$$\delta(V; z) = \frac{\text{numarul saracilor}}{\text{volumul populatiei } P} = \frac{|\{v_i | v_i \leq z, 1 \leq i \leq n\}|}{n}$$

Valoarea indicelui $\delta(V; z)$ exprimată însă în procente este cunoscută în literatură drept „rata sărăciei”.

Deficiența principală a coeficientului $\delta(V; z)$ constă în faptul că el nu utilizează în nici un fel distribuția efectivă a veniturilor săracilor. Pentru aceeași proporție de indivizi „săraci”, putem avea diferite repartiții privind venitul deținut de aceștia.

Având în vedere acest aspect, Foster, Greer și Thorbecke propun în 1984 o clasă de indici $\delta_{FGT}(V; z, \alpha)$ în care fiecare persoană „săracă” i din comunitatea P este ponderată cu gradul individual de sărăcie. Această pondere va depinde de diferența $z - v_i$ dintre pragul de sărăcie și venitul personal. De regulă, în calcule diferența $z - v_i$ este adesea normalizată operându-se de fapt cu expresia $(z - v_i) / z$.

Concret, indicii $\delta_{FGT}(V; z, \alpha)$ au următoarea formă:

$$\delta_{FGT}(V; z, \alpha) = \frac{1}{n} \sum_{v_i \leq z} ((z - v_i) / z)^\alpha$$

unde $\alpha \geq 1$ din considerente de interpretare a rezultatelor.

Coeficientul $\delta_{FGT}(V; z, 1)$ reprezintă de fapt media diferențelor individuale relative ale săracilor în raport cu pragul de sărăcie z ales.

Un caz particular interesant se obține pentru $\alpha = 0$, regăsindu-se în această variantă indicele privind „proporția de săraci” $\delta(V; z)$. Mai precis $\delta_{FGT}(V; z, 0) = \delta(V; z)$.

Watts propune un nou indicator al sărăciei ce are o formă destul de diferită de coeficientul $\delta_{FGT}(V; z, \alpha)$. Este interesant de semnalat faptul că indicele $\delta_W(V; z)$ a lui Watts este unica expresie ce satisface un set de axiome impuse funcțiilor ce estimează nivelul de sărăcie dintr-o populație (Zheng, 1993). Din aceste considerente indicatorul Watts este socotit în practică drept un bun coeficient pentru aprecierea nivelului de „sărăcie” dintr-o comunitate. Concret, indicele $\delta_W(V; z)$ se calculează cu formula:

$$\delta_W(V; z) = \frac{1}{n} \sum_{v_i \leq z} \ln(z/v_i)$$

În domeniul indicatorilor privind sărăcia, semnalăm și contribuția lui Friedrich Schmid (1993) ce sugerează un set de axiome prin verificarea cărora să fie selectați coeficienți adecvați măsurării gradului de sărăcie din P . Sunt astfel obținute mai multe clase de indici ce urmează apoi a fi comparate din punctul de vedere al eficienței lor în procesul de măsurare.

11.1.3. Determinarea nivelului de polarizare

Fenomenul de polarizare presupune împărțirea populației P pe subgrupuri ce sunt net diferite între ele. În literatură sunt descrise mai multe proceduri capabile să realizeze acest lucru (Fukunaga, 1990). Una dintre tehnicile cele mai aplicate în practică selectează subgrupurile de indivizi astfel încât persoanele din același subgrup să fie „cât mai asemănătoare” iar indivizii ce nu aparțin aceluiași subgrup să fie „cât se poate de diferiți” (Fukunaga, 1990). Detalii suplimentare privind modalitatea concretă de alegere a claselor sunt discutate și în Elbers și alții (2008).

În continuare, ne vom limita la analiza aspectului de bipolarizare a veniturilor indivizilor din comunitatea P . Practic, va trebui să stabilim un prag θ astfel încât indivizii cu venituri v_i mai mici decât θ să alcătuiască primul subgrup, al doilea subgrup cuprinzând persoanele ce au un venit mai mare de θ .

Dintre numeroasele măsuri ale fenomenului de polarizare socială vom opera cu indicele $\Delta(V)$ ce exprimă gradul de bipolarizare a veniturilor V (a se vedea Ștefănescu, 2008).

Concret, indicatorul de bipolarizare $\Delta(V)$ se evaluează aplicând formula (Ștefănescu, 2008)

$$\Delta(V) = \frac{4q(1-q)(\mu_2 - \mu_1)}{b - a}$$

unde

- μ ne dă media veniturilor $v_1, v_2, v_3, \dots, v_n$ din populația P ;
- $[a, b]$ estimează intervalul de variație al valorilor $v_1, v_2, v_3, \dots, v_n$;
- q caracterizează probabilitatea de a avea venituri în populația P care să nu depășească media μ ;
- μ_1 este media veniturilor $v_1, v_2, v_3, \dots, v_n$ ce nu trec de pragul μ ;
- μ_2 definește media acelor venituri $v_1, v_2, v_3, \dots, v_n$ din comunitatea P ce sunt strict mai mari decât valoarea μ .

În Ștefănescu (2008) sunt prezentate detalii suplimentare privind validitatea și proprietățile indicatorului de bipolarizare $\Delta(V)$. Se poate arăta că pentru orice repartiție V , discretă sau continuă, indicele $\Delta(V)$ ia valori numai în intervalul $[0, 1]$.

11.2. Restricții impuse indicatorilor γ și Δ

Indicatorii γ, δ, Δ , destinați să măsoare inegalitatea, sărăcia sau polarizarea socială trebuie în mod obligatoriu să satisfacă anumite restricții. Vom comenta o parte dintre acestea.

Astfel, este absolut necesar ca o măsură $\gamma(V)$ selectată să evalueze corect nivelul de „concentrare a veniturilor” să îndeplinească cel puțin următoarele condiții:

C1. Invarianța la unitatea de măsură folosită pentru exprimarea „veniturilor” (prin schimbarea unității de măsură veniturile V sunt înmulțite cu un factor de scală).

C2. O proprietate de „continuitate” care să asigure „la limită” trecerea de la „cazul discret” (repartiția discretă atașată unui eșantion) la „cazul continuu” (repartiția teoretică reală V a veniturilor, repartiție ce depinde în general de parametri ce urmează a fi estimați din datele reale).

C3. Să fie satisfăcută „axioma de transfer” Dalton-Pigou (se impune ca măsura $\gamma(V)$ să fie monoton crescătoare în cazul unor „transferuri” de venituri de la „persoanele bogate” la cele „sărace”). Discuții privind necesitatea acceptării acestui principiu pot fi urmărite și în (Amiel și Cowell, 1998).

C4. Dependența măsurii $\gamma(V)$ de originea sistemului de coordonate (într-o asemenea situație repartiția V este „translatată” prin folosirea unui factor de locație).

Menționăm faptul că indicele Gini $\gamma(V)$ satisface axiomele C1–C4 fapt ce-l promovează drept un indicator adecvat privind măsurarea „corectă” a nivelului de „concentrare a sărăciei” în cadrul populației P .

În continuare vom detalia câteva dintre restricțiile impuse indicatorilor de inegalitate sau polarizare socială.

Concret, vom studia comparativ atributele definitorii ale indicatorilor $\gamma(R)$ și $\Delta(R)$, raportându-ne la anumite tipuri de repartiții R . Acest lucru se va realiza efectiv prin exemple, evitându-se demonstrații matematice riguroase privind rezultatele enunțate.

În cadrul următoarelor exemplificări ne referim la repartiții R ale „veniturilor”, repartiții ce vor fi caracterizate prin vectorul celor m frecvențe $f_1, f_2, f_3, \dots, f_m$ atașate

aparitiei valorilor distincte $v_1, v_2, v_3, \dots, v_m$. Pentru a simplifica modul de enumerare a datelor de intrare se va considera $v_j = j/m, 1 \leq j \leq m$. De cele mai multe ori vom opera în continuare cu $m = 10$.

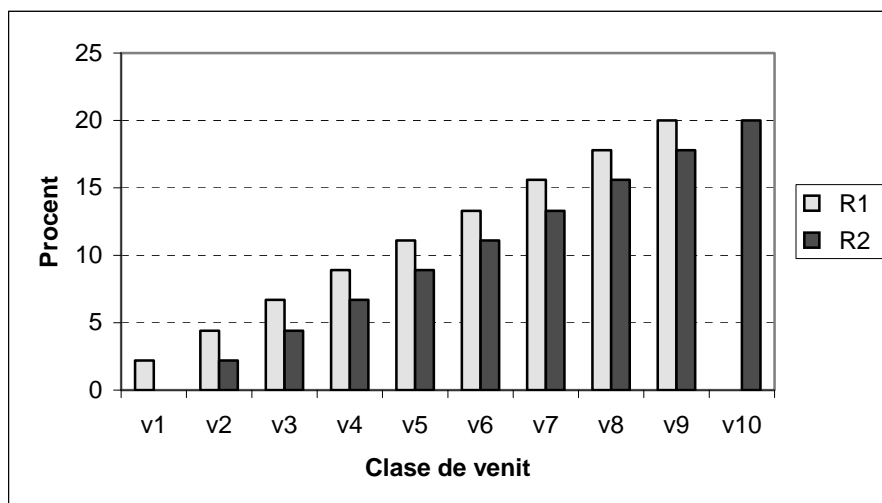
11.2.1. Translatarea veniturilor

Fie repartițiile $R1$ și $R2$ definite prin frecvențele:

$R1$	22	44	67	89	111	133	156	178	200	0
$R2$	0	22	44	67	89	111	133	156	178	200

Graficul 1

Repartițiile de venit $R1$ și $R2$

De fapt, repartiția $R2$ se obține din repartiția $R1$ printr-un proces de translatare a valorilor $v_j, 1 \leq j \leq 9$. Astfel, venitul oricărui individ din populația P se mărește trecând în clasa de venit imediat superioară (Graficul 1, valorile v_j din $R1$ devin cantitățile v_{j+1} în $R2$).

Într-o astfel de situație, este normal ca valoarea indicatorului Gini să scadă (se măresc veniturile individuale ale populației). În schimb, valoarea indicatorului de polarizare ar trebui să rămână nealterată, deoarece repartițiile $R1$ și $R2$ păstrează în fond aceeași bipolarizare a veniturilor $v_1, v_2, v_3, \dots, v_{10}$.

Într-adevăr, apelând la formulele de calcul pentru $\gamma(R)$ și $\Delta(R)$ se obțin rezultatele:

$$\gamma(R1) = 0.195 < 0.169 = \gamma(R2); \quad \Delta(R1) = 0.373 = \Delta(R2).$$

Procedura de „translatare” se manifestă adesea practic prin adăugarea unor sporuri, premii la venitul de bază sau prin scutirea parțială de plata unor taxe.

11.2.2. Multiplicarea populației

Populația P se poate multiplica cu un factor $c > 0$, păstrându-se în final proporțiile inițiale dintre diferitele subgrupuri; de exemplu, considerarea unui eșantion având volumul triplu, caz în care $c = 3$. Drept consecință, printr-o multiplicare proporțională a numărului de indivizi din comunitatea P , nu ar trebui să fie alterate valorile inițiale ale indicatorilor γ și Δ .

Concret, repartițiile $R3$ și $R4$ sunt caracterizate de următorul tabel de frecvențe

$R3$	10	30	50	70	90	110	130	150	170	190
$R4$	20	60	100	140	180	220	260	300	340	380

Printr-o dublare a numărului de indivizi ce au un venit egal cu v_j , $1 \leq j \leq 10$, nu se schimbă raportul procentual dintre aceste clase de venituri. În fapt, repartițiile $R3$ și $R4$, exprimate în procente, sunt identice. Acest lucru se reflectă și asupra valorii coeficientului Gini sau a indicatorului de bipolarizare. Astfel, în urma calculelor s-a obținut:

$$\gamma(R3) = 0.184 = \gamma(R4); \quad \Delta(R3) = 0.393 = \Delta(R4).$$

Această proprietate a celor doi indicatori, de a rămâne neschimbați la o multiplicare proporțională a populației respective, se aplică efectiv în practică pentru eșantioanele „bine construite”. Concret, dacă eșantioanele $E1$ și $E2$ vor conserva destul de bine proporțiile existente la nivelul întregii comunități P , atunci valorile coeficienților γ și Δ referitoare la aceste eșantioane nu se modifică în mod consistent în raport cu P .

11.2.3. Repartiții antitetice

Prin operația de „permutare a săracilor cu bogații” repartiția rezultată pentru venituri ar putea fi foarte diferită în raport cu repartiția inițială.

Cele două repartiții antitetice păstrează însă aceeași structură de bipolarizare. Avem de-a face cu o simetrie a veniturilor în raport cu punctul ce definește mijlocul intervalului lor de fluctuație. Concret, în cazul în care veniturile v_j variază în intervalul $[0, 1]$, repartiția antitetică va transforma veniturile inițiale „prin simetrie” în raport cu punctul de coordonate 0.5.

Prin „inversarea săracilor cu bogații” poate fi însă modificată consistent proporția de „săraci” din populația P , fapt ce ar conduce uneori la valori foarte diferite ale coeficientului Gini.

Vom exemplifica afirmațiile anterioare considerând repartițiile $R5$ și $R6$ caracterizate de vectorii de frecvențe:

$R5$	45	63	77	89	100	109	118	126	134	141
$R6$	141	134	126	118	109	100	89	77	63	45

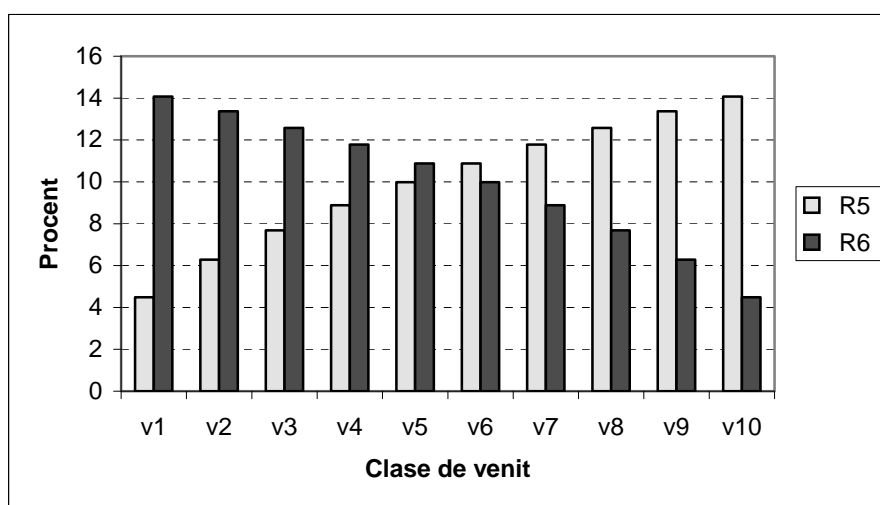
Aplicând formulele de calcul respective rezultă următoarele valori pentru indicii γ și Δ :

$$\gamma(R5) = 0.241 < 0.329 = \gamma(R6); \quad \Delta(R5) = 0.461 = \Delta(R6).$$

Subliniem faptul că repartițiile antitetice $R5$ și $R6$, deși destul de diferite (a se vedea Graficul 2), au același coeficient de bipolarizare. Aceste repartiții se deosebesc clar în raport cu proporția „săracilor” și deci le vom diferenția prin valorile luate de coeficientul γ a lui Gini.

Prin urmare, de multe ori nu este suficient să apelăm la un singur indicator pentru a măsura inegalitățile de venituri existente în cadrul unor populații.

Graficul 2

Repartițiile de venit $R5$ și $R6$

Așadar, coeficienții γ și Δ se completează reciproc în caracterizarea repartițiilor respective de „venituri”, fapt ce va fi ilustrat în continuare prin noi exemple. Subliniem încă o dată faptul că utilizarea numai a unui singur indicator poate conduce la erori grave de interpretare a fenomenului social analizat.

11.3. Acuratețea indicatorilor γ , δ , Δ

Prin propunerea unor exemple, vom încerca să stabilim în ce măsură indicatorii γ , δ , Δ pot fi folosiți nediferențiat la evaluarea inegalităților sociale, a sărăciei și totodată a gradului de polarizare socială. În literatură sunt prezente studii complexe ce analizează robustețea acestor coeficienți, cât de sensibili sunt indicii de măsurare la fluctuații relativ minore ale densității de repartiție ce caracterizează datele de intrare, în cazul nostru variabila aleatoare „venit” (Cowell și Victoria-Feser, 1996).

Precizăm faptul că rezultatele ce vor fi prezentate în continuare pot fi justificate în mod riguros folosind o abordare matematizată. Am evitat însă acest lucru, preferând exemplificări concrete pe cazuri particulare sugestive.

11.3.1. Acuratețea coeficienților γ și Δ

Pot exista repartiții ale veniturilor ce sunt foarte diferite, dar pentru care coeficientul de concentrare Gini să dea valori destul de apropiate. Într-o astfel de situație, apare legitimă întrebarea dacă coeficientul Gini $\gamma(R)$ este, într-adevăr, cel mai potrivit indicator desemnat pentru a măsura nivelul de sărăcie din populația P .

Vom exemplifica în continuare această idee. Considerăm astfel repartițiile $R7$ și $R8$ reprezentate de șirurile de frecvențe

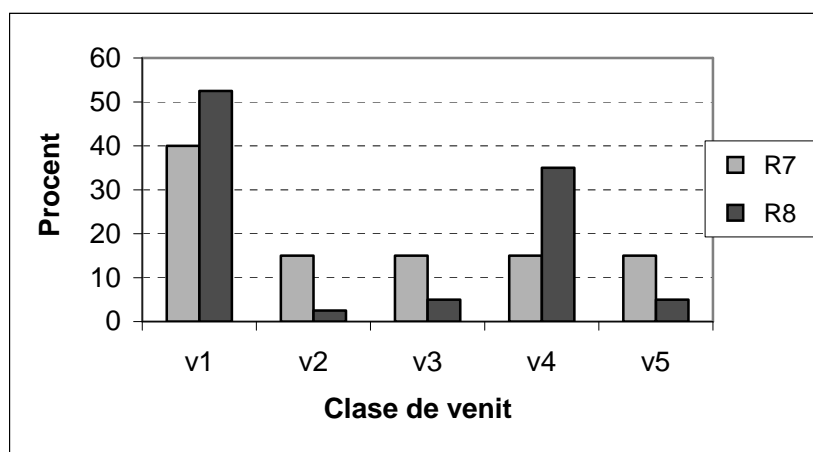
R7	400	150	150	150	150
R8	525	25	50	350	50

Graficul 3 justifică practic faptul că repartițiile $R7$ și $R8$ sunt destul de diferite.

În aceste condiții, rezultă totuși valori extrem de apropiate ale coeficientului Gini. Mai precis $\gamma(F7) = 0.330 \approx 0.33026 = \gamma(F8)$.

Graficul 3

Repartițiile de venit $R7$ și $R8$

Acest exemplu demonstrează o deficiență majoră a coeficientului Gini, anume imposibilitatea acestuia de a face întotdeauna o distincție clară între două repartiții de venituri ce au o reprezentare grafică net distinctă.

Trebuie însă să remarcăm că în repartițiile $R7$ și $R8$ ponderea „săracilor” este foarte importantă. Astfel, în clasa cu cel mai mic venit v_1 se situează cel puțin 40% dintre indivizii comunității $F7$, respectiv $F8$ (Graficul 3). Așadar, comunitățile $R7$ și $R8$ sunt caracterizate de un număr foarte mare de „săraci”, fapt ce ar putea conduce la valori apropiate ale unui indicator orientat pe măsurarea nivelului de sărăcie din populația respectivă (indice de tipul δ).

Este necesar de a sublinia că indicatorul de bipolarizare Δ nu concordă în cazul repartițiilor $R7$ și $R8$. Într-adevăr, $\Delta(R7) = 0.540 < 0.585 = \Delta(R8)$.

În concluzie, pentru aprecierea inegalității sociale existente în comunitățile $R7$ și $R8$ este insuficientă folosirea unui singur indicator. Pentru a ne face o imagine clară asupra intensității fenomenului de inegalitate socială, este obligatoriu de a apela la mai mulți indicatori orientați pe evidențierea anumitor trăsături particulare ale procesului social studiat.

Având în vedere problematica abordată, suntem acum interesați în selectarea a cel puțin două repartiții de venituri diferite, $R9$ și $R10$, care să aibă același coeficient Δ de bipolarizare și, în compensație, valorile corespunzătoare ale indicatorului Gini să fie sensibil diferite.

De altfel, am pus deja în evidență astfel de repartiții, anume în situația în care $R9$ și $R10$ ar reprezenta distribuții antitetice de venituri.

Exemplul următor se va referi însă la noi repartiții ce nu sunt nici măcar antitetice. Concret, repartițiile $R9$ și $R10$ sunt definite prin vectorii de frecvențe:

$R9$	200	200	250	150	200
$R10$	200	200	200	250	150

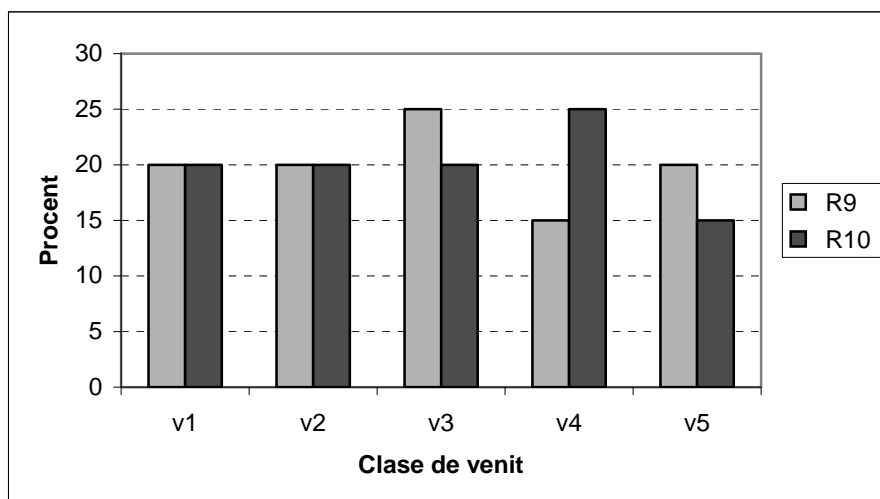
Graficul 4 ilustrează sugestiv modul de distribuire a veniturilor $v_1 - v_{10}$ în cadrul comunităților $R9$ și $R10$. Repartiția acestor venituri este destul de diferită în cele două comunități.

Aplicarea procedurilor de calcul conduce la valorile:

$$\gamma(F9) = 0.26695 > 0.26017 = \gamma(F10); \quad \Delta(F9) = 0.232 = \Delta(F10).$$

Graficul 4

Repartițiile de venit $R9$ și $R10$

Și acest ultim exemplu demonstrează limitele folosirii numai a unui singur indicator, de exemplu γ sau Δ , în încercarea de a aprecia nivelul de inegalitate socială prezent într-o comunitate P .

11.3.2. Comportamentul indicatorilor γ și Δ

Intenționăm să demonstrăm practic faptul că indicatorii γ și Δ măsoară aspecte distincte ale realității sociale. Pentru aceasta, vom apela la repartițiile $R11$ – $R18$ ale căror frecvențe sunt precizate în Tabelul 1.

Tabelul 1

Frecvențele ce definesc repartițiile $R11$ – $R18$ pentru veniturile $v_1 - v_{10}$

$R11$	222	189	159	130	103	78	56	36	20	7
$R12$	182	164	145	127	109	91	73	55	36	18
$R13$	141	134	126	118	109	100	89	77	63	45
$R14$	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
$R15$	45	63	77	89	100	109	118	126	134	141
$R16$	18	36	55	73	91	109	127	145	164	182
$R17$	7	20	36	56	78	103	130	159	189	222
$R18$	3	10	23	42	65	94	127	166	210	260

Graficele 5 ne dau posibilitatea de a compara repartițiile $R11$ – $R18$. În aceste condiții, putem constata că repartițiile de venit $R11$ – $R18$ sunt destul de diferite. Urmând calculele din (Ștefănescu, 2008), valorile $\gamma(R)$ ale coeficientului Gini de concentrare și ale indicatorului $\Delta(R)$ de bipolarizare sunt prezentate în Tabelul 2 pentru toate repartițiile $R11$ – $R18$ definite de Tabelul 1.

Tabelul 2

Valorile indicatorilor γ și Δ pentru repartițiile $R11$ – $R18$

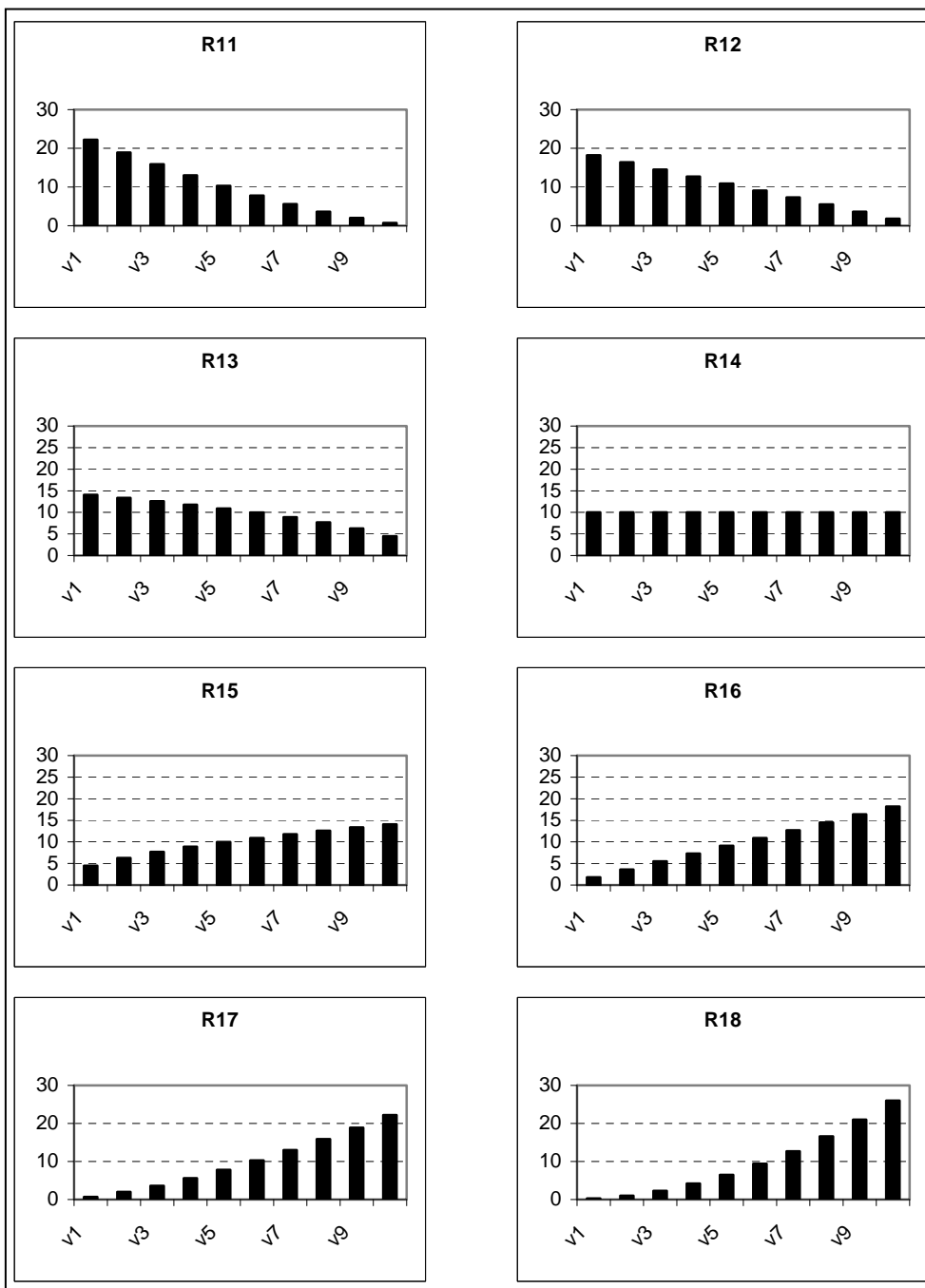
R	$R11$	$R12$	$R13$	$R14$	$R15$	$R16$	$R17$	$R18$
$\gamma(R)$	0.3491	0.3437	0.3294	0.3000	0.2413	0.1963	0.1636	0.1399
$\Delta(R)$	0.3695	0.4074	0.4610	0.5000	0.4610	0.4074	0.3695	0.3286

Reprezentarea valorilor γ și Δ din Tabelul 2 este ilustrată în Graficul 6.

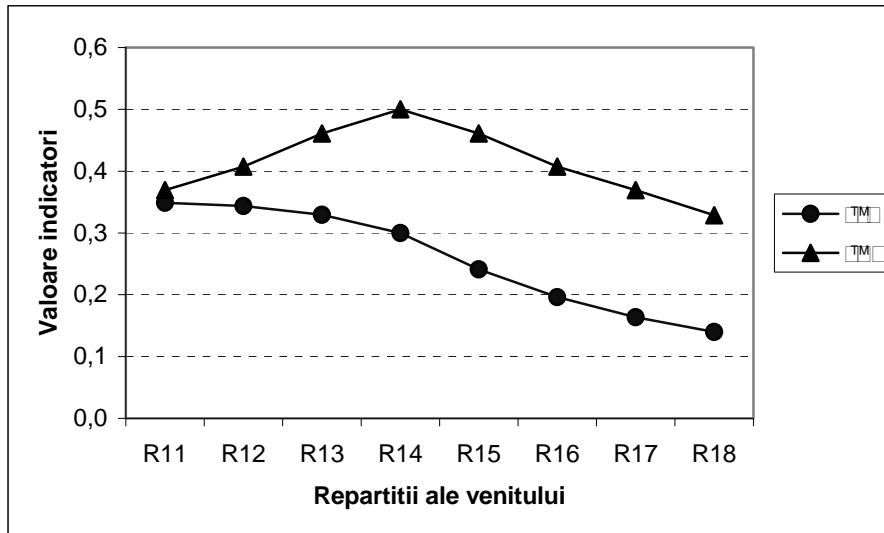
Analizând Graficul 6 deducem că pentru repartițiile de venit $R11$ – $R18$ coeficientul Gini $\gamma(R)$ descrește permanent. În schimb, comportamentul indicatorului de bipolarizare $\Delta(R)$ este total diferit, acesta crescând în cazul primelor patru repartiții, după care urmând o descreștere continuă.

Imaginea din Graficul 6 sugerează clar faptul că indicatorii $\gamma(R)$ și $\Delta(R)$ măsoară aspecte distincte ale inegalității sociale, deoarece intervalele de monotonie pentru funcțiile $\gamma(R)$ și $\Delta(R)$ nu sunt identice.

Graficul 5
Repartițiile R11–R18

Graficul 6

Variația indicatorilor γ și Δ pentru repartițiile R11–R18

Așadar, în vederea analizării procesului de inegalitate socială prezent în comunitatea P va trebui să apelăm la interpretarea comparativă a ambelor valori $\gamma(V)$, respectiv $\Delta(V)$, rezultate pentru venitul V al persoanelor din P .

11.3.3. Inegalitate și sărăcie

Pentru a studia raportul dintre coeficientul de inegalitate γ și proporția δ a „săracilor” din comunitatea P vom construi un nou exemplu în care, de această dată, funcția de repartiție $F(v; p, q)$ a veniturilor V este continuă. Graficul repartiției veniturilor este prezentat în Figura 1, funcția de repartiție $F(v; p, q)$ depinzând de parametrii p și q .

De fapt structura veniturilor V din Figura 1 a rezultat în urma respectării următoarelor ipoteze menționate de Ștefănescu în lucrarea *About the accuracy of Gini index for measuring the poverty* (în curs de apariție la RJEF):

– Venitul V variază în intervalul $[0, 1]$ (nu este o condiție restrictivă în cazul mărginirii superioare a veniturilor).

– Vom admite „pragul de sărăcie” $z = 1/4$, „bogații” remarcându-se prin venituri ce depășesc valoarea $3/4$.

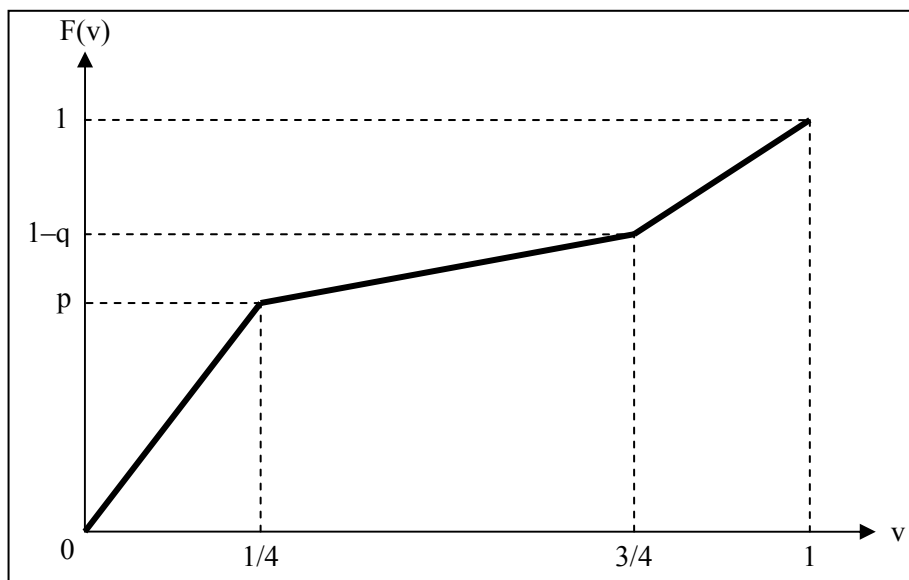
În această situație parametrii p, q definesc probabilitatea de a fi „sărac”, respectiv „bogat”, adică

$$p = Pr(0 \leq V \leq 1/4), \quad q = Pr(1/4 < V < 3/4).$$

Menționăm că indicatorul de „sărăcie” δ este chiar probabilitatea p ca un individ oarecare să aparțină clasei „săracilor”. Un individ din comunitatea P va face parte din „clasa de mijloc” cu probabilitatea $1 - p - q$. Ținând seama de semnificațiile parametrilor menționați, va trebui să respectăm restricțiile: $p \geq 0$, $q \geq 0$ și, în plus, $p + q \leq 1$.

– Variabila aleatoare V este uniform repartizată pe subintervalele $[0.0, 0.25]$, $(0.25, 0.75)$, $[0.75, 1.0]$. Menționăm că optarea pentru o repartizare uniformă a veniturilor în interiorul fiecărei „clase” este dictată de aplicarea principiului „cunoașterii insuficiente” a repartiției efective a „veniturilor”.

Figura 1

Funcția de repartiție $F(v; p, q)$ a veniturilor V

Așadar, în Figura 1 repartiția $F(v; p, q)$, $0 \leq v \leq 1$, a veniturilor V este caracterizată de parametrii (p, q) a căror semnificație a fost deja menționată. Fluctuând valorile probabilităților p și q se modifică structura globală a veniturilor V .

În urma unui calcul matematic standard, dezvoltat de Ștefănescu (2008), se obțin valorile indicatorului Gini $\gamma(V)$ pentru diferite probabilități $0 \leq p, q \leq 1$.

Figura 2 ilustrează curbele de contur rezultate pentru diferite valori ale indicatorului Gini $\gamma(V_{p,q})$, unde venitul $V_{p,q}$ este caracterizat de repartiția $F(v; p, q)$.

Remarcăm, astfel, aceleași valori ale coeficientului Gini pentru repartiții ce sunt de multe ori sensibil diferite (Figura 2).

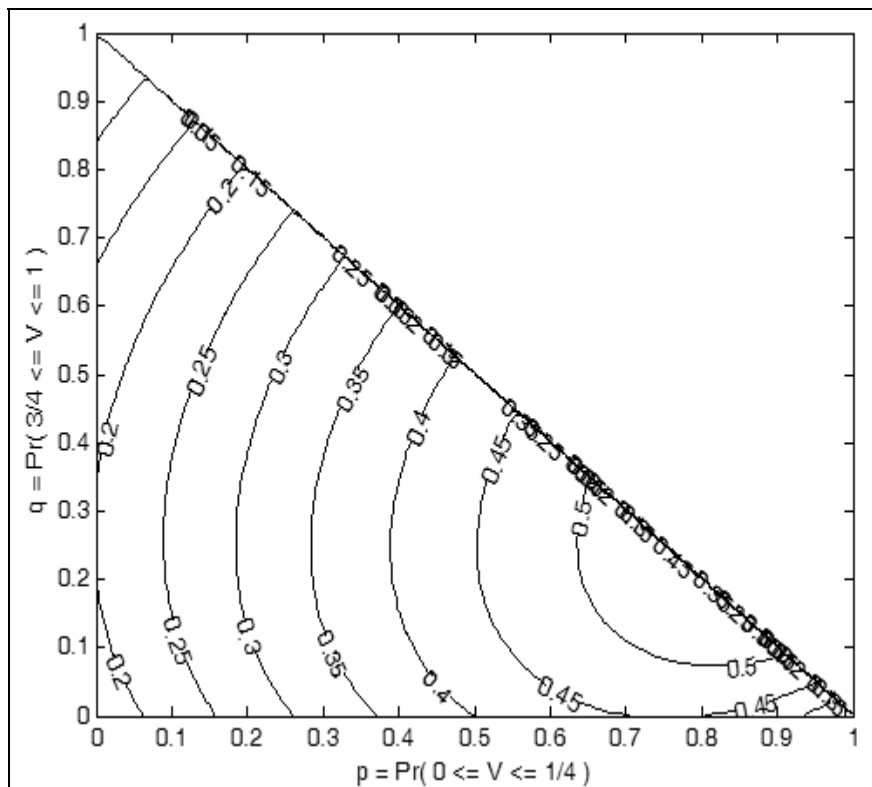
Vom interpreta în acest sens și graficele din Figura 3 unde s-au folosit repartițiile V_k de venituri listate în Tabelul 4, $1 \leq k \leq 26$. Persoanele din populația P_k vor urma distribuția V_k a veniturilor.

Tabelul 3

Valorile indicatorului Gini $\gamma(V)$ pentru clasa de repartiții $F(v; p, q)$

P	q = 0.0	q = 0.1	q = 0.2	q = 0.3	q = 0.4	q = 0.5	q = 0.6	q = 0.7	q = 0.8	q = 0.9	q = 1.0
0.0	0.1667	0.1891	0.2000	0.2014	0.1949	0.1818	0.1632	0.1399	0.1125	0.0816	0.0476
0.1	0.2198	0.2433	0.2543	0.2551	0.2476	0.2333	0.2133	0.1885	0.1596	0.1271	---
0.2	0.2706	0.2955	0.3067	0.3070	0.2986	0.2830	0.2615	0.2352	0.2046	---	---
0.3	0.3183	0.3451	0.3568	0.3567	0.3473	0.3304	0.3075	0.2795	---	---	---
0.4	0.3619	0.3914	0.4039	0.4036	0.3933	0.3752	0.3507	---	---	---	---
0.5	0.4000	0.4333	0.4473	0.4471	0.4360	0.4167	---	---	---	---	---
0.6	0.4303	0.4693	0.4857	0.4860	0.4745	---	---	---	---	---	---
0.7	0.4491	0.4970	0.5173	0.5190	---	---	---	---	---	---	---
0.8	0.4500	0.5123	0.5394	---	---	---	---	---	---	---	---
0.9	0.4205	0.5083	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1.0	0.3333	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

Figura 2

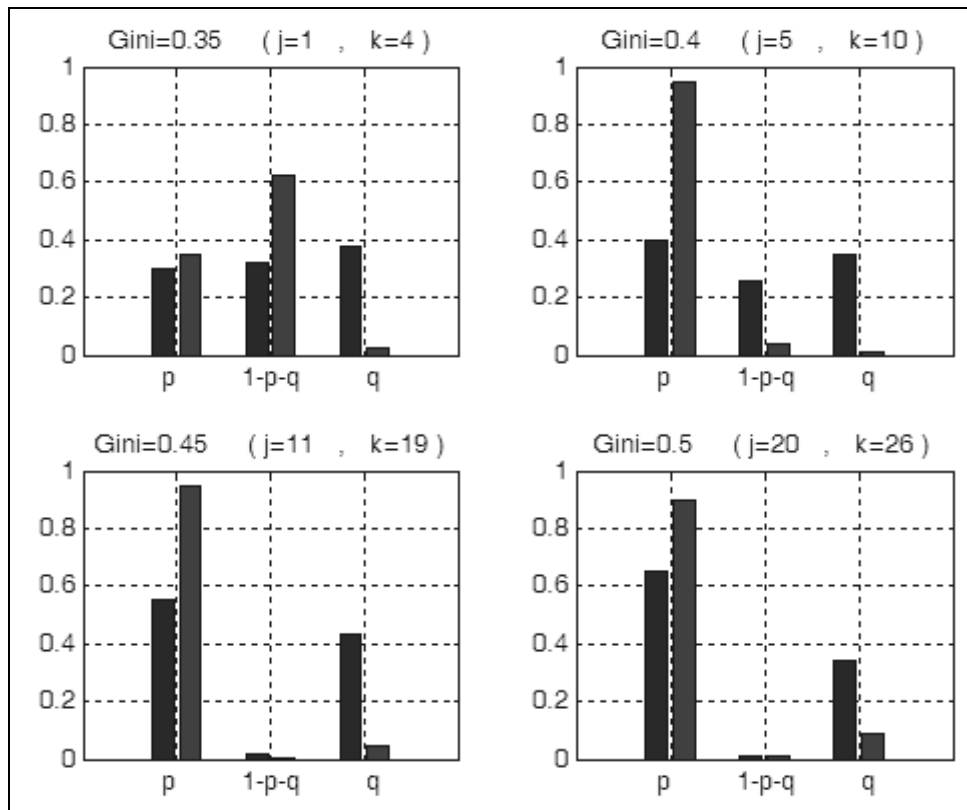
Curbele de contur obținute pentru diferite valori ale indicatorului Gini $\gamma(V)$

Tabelul 4
Exemple de repartiții V_k pentru „venituri”

k	p_k	$1-p_k-q_k$	q_k	$\gamma(V_k)$	k	p_k	$1-p_k-q_k$	q_k	$\gamma(V_k)$
1	0.30	0.3216	0.3784	0.35	2	0.30	0.5701	0.1299	0.35
3	0.35	0.1350	0.5150	0.35	4	0.35	0.6233	0.0267	0.35
5	0.40	0.2543	0.3457	0.40	6	0.40	0.4457	0.1543	0.40
7	0.45	0.0667	0.4833	0.40	8	0.45	0.5000	0.0500	0.40
9	0.50	0.5000	0.0000	0.40	10	0.95	0.0413	0.0087	0.40
11	0.55	0.0163	0.4337	0.45	12	0.55	0.3587	0.0913	0.45
13	0.60	0.3580	0.0420	0.45	14	0.65	0.3348	0.0152	0.45
15	0.70	0.2987	0.0013	0.45	16	0.80	0.2000	0.0000	0.45
17	0.85	0.1401	0.0099	0.45	18	0.90	0.0738	0.0262	0.45
19	0.95	0.0012	0.0488	0.45	20	0.65	0.0096	0.3404	0.50
21	0.65	0.1737	0.1763	0.50	22	0.70	0.1902	0.1098	0.50
23	0.75	0.1667	0.0833	0.50	24	0.80	0.1263	0.0737	0.50
25	0.85	0.0746	0.0754	0.50	26	0.90	0.0134	0.0866	0.50

Figura 3

Repartiția $(p, 1-p-q, q)$ a unor variabile V_k definite în Tabelul 4

Mai precis, graficele din Figura 3 relevă:

– Proporțiile de săraci în populațiile P_1 și P_4 sunt relativ apropiate (0.30, respectiv 0.35 în Tabelul 4). Aceste populații sunt însă în mod clar distincte dacă vom lua în considerare pătura mijlocie și clasa celor bogați. În final a rezultat însă aceeași valoare a coeficientului Gini, anume $\gamma(V_1) = \gamma(V_4) = 0.35$.

– Populațiile P_5 și P_{10} sunt foarte diferite din punctul de vedere al proporțiilor privind „săracii”, persoanelor din „pătura mijlocie” sau din clasa „bogaților” (Tabelul 4). Totuși, au fost obținute egalitățile $\gamma(V_5) = \gamma(V_{10}) = 0.40$ (Tabelul 4).

– Putem spune că în comunitățile P_{11} și P_{19} „pătura mijlocie” este inexistentă (Tabelul 4, Figura 3). Aceste populații se disting în mod evident dacă ne referim la proporțiile de săraci sau de bogați din cele două comunități (a se compara valorile corespunzătoare din Tabelul 4). Și în aceste condiții obținem egalitatea coeficienților Gini, adică $\gamma(V_{11}) = \gamma(V_{19}) = 0.45$ (Tabelul 4).

– Un comentariu asemănător se susține și referitor la populațiile P_{20} și P_{26} pentru care deducem $\gamma(V_{20}) = \gamma(V_{26}) = 0.50$ (a se vedea Tabelul 4 și Figura 3).

În concluzie, la distribuții structurale extrem de diferite pentru venituri au rezultat uneori aceleași valori ale indicatorului Gini.

Drept urmare, nu este indicată folosirea coeficientului lui Gini pentru evaluarea nivelului sărăciei dintr-o populație dată. Prin respectarea axiomelor în Secțiunea 11.2, indicele Gini rămâne însă, unul dintre indicatorii adecvați măsurării fenomenului de inegalitate socială.

Observații și concluzii

Monitorizarea evoluției unei societăți implică operarea cu noțiuni diverse precum inegalitate (*IN*), sărăcie (*SA*), bunăstare (*BU*), polarizare (*PO*). Analizarea numai a unui singur aspect din această paletă poate conduce la o evaluare disproporționată a situației reale.

Concret, studierea „păturii sărace” constituie o fațetă a evoluției sociale. În România anilor 2000 a avut loc un puternic proces de polarizare. Acest lucru este indirect semnalat și în presă. Un exemplu este furnizat de revista *Capital* ce propune anual un clasament al celor mai bogate 300 de familii din România. Primele 300 de „familii bogate” dețineau, în anul 2006, circa 18% din PIB.

Prin urmare, o evaluare corectă a situației sociale din România necesită și estimarea intensității fenomenului de polarizare socială, prin analizarea cu precădere a grupurilor de „săraci”, dar studiind totodată și structura „păturii bogate”.

Toate societățile umane au fost caracterizate de-a lungul timpului printr-un grad mai mare sau mai mic de inegalitate socială. Inegalitatea pe plan social se manifestă pe mai multe planuri ce sunt în general puternic interdependente. În acest context, am precizat fenomenul de sărăcie precum și procesul de bipolarizare. Pentru măsurarea intensității acestor fenomene trebuie utilizați indicatori specifici. Astfel, coeficientul γ introdus de Gini este considerat ca fiind cel mai popular indicator

destinat măsurării aspectului de inegalitate, indicele δ apreciază nivelul de sărăcie iar indicatorul Δ pune în evidență gradul de bipolarizare existent în populația P .

Am demonstrat anterior că indicatorii λ , δ , Δ au nu de puține ori un comportament net distinct. În plus, fiecare dintre indicatorii amintiți prezintă atât avantaje cât și dezavantaje la utilizarea lor în practică.

Folosirea cu precădere în analiza sociologică numai a unuia dintre coeficienții λ , δ , Δ poate conduce la erori grave de apreciere a evoluției situației reale din populația P . Într-o asemenea situație, sunt evidențiate adesea aspecte particulare ale inegalității sociale precum sărăcia, respectiv bipolarizarea socială, fără a avea o imagine clară asupra situației de ansamblu.

Menționăm că în toate țările europene, foste comuniste, este prezent pe lângă fenomenul de sărăcie și o puternică polarizare, cel puțin la nivel material.

De regulă, în cercetările românești este aplicat intens indicele Gini, indicator ce nu este întotdeauna cel mai potrivit pentru studierea procesului de polarizare socială și nici al fenomenului de sărăcie.

Recomandăm așadar o utilizare combinată a celor trei coeficienți λ , δ , Δ pentru a pune în evidență atât inegalitatea socială corelată cu aspectul de sărăcie cât și gradul de bipolarizare din comunitatea P .

De regulă, este dificil de a aprecia simultan și totuși diferențiat comportamentul indicilor λ , δ , Δ . În acest context propunem agregarea într-un nou indice a acestor trei coeficienți.

În exemplele anterioare ne-am referit numai la variabila venit datorită caracteristicii sale puternic obiective. Este de preferat să analizăm inegalitatea socială operând și cu alte variabile, diferite de venitul populației, variabile ce prezintă însă o doză mai mare de subiectivism în aprecierea inegalității dintre indivizi. În această ultimă variantă va trebui să apelăm și la alți indicatori destinați să evalueze gradul de concentrare și de polarizare din populația P . Vom avea astfel o imagine multidimensională privind evoluția socială din comunitatea P .

Prezenta analiză nu și-a propus să abordeze importanta problematică privind operațiunea de descompunere a unor indicatori (a se urmări, de exemplu, Foster și alții, 1984; Yu și alții, 2007). Organizarea structurală a unui proces social evidențiază adesea o eventuală prezență a unor subprocese ce sunt de multe ori interdependente. Într-o asemenea situație, este de preferat ca structura procesului social să se transmită cât mai fidel și indicilor folosiți în măsurare, aceștia trebuind să se descompună corespunzător în subindicatori adecvați evaluării subproceselor prezente.

La construirea indicatorilor au stat diverse concepte precum: modalități de ierarhizare și selectare a grupurilor, măsurarea dezordinii și energiei informaționale în cadrul sistemelor rezultate, definirea unor tipuri de „distanțe” și măsuri de similaritate între clase și în interiorul acestora, stabilirea unor praguri de discriminare și funcții de separare între subgrupuri, tehnici de depistare a factorilor importanți, o tratare globală a întregii comunități ce ține neapărat seama și de relațiile sociale dintre indivizi. Descoperirea și aplicarea altor principii poate conduce la evidențierea unor raporturi surprinzătoare în societate. De altfel, o mare parte dintre aceste principii pot fi cu siguranță preluate din domenii conexe sociologiei precum fizica sau biologia.

Prin exemple, am scos permanent în evidență diferențe structurale dintre indicatorii frecvent folosiți la măsurarea inegalităților sociale. Pentru a fi mai clară semnificația indicatorilor utilizați, aceștia ar trebui să verifice obligatoriu anumite axiome impuse de respectivul proces social. În final, ar putea rezulta mai mulți indici ce satisfac același set de axiome. Într-un asemenea caz, se vor adăuga noi axiome pentru a se obține numai o „soluție” a întregului sistem de condiții. Indicatorul ce este unica soluție pentru o mulțime specificată de axiome va fi un coeficient perfect adecvat măsurării aceluși proces social ce a condus la respectivele restricții.

În concluzie, sugerăm o abordare preponderent axiomatică în procesul de proiectare a diversilor indicatori sociali.

Bibliografie

1. Aaberge, R., *Characterizations of Lorenz curves and income distributions* in “Social Choice and Welfare”, Vol. 17, 2000, pp. 639–653.
2. Amiel, Y., Cowell, F. A., *Distributional orderings and the transfer principle: a re-examination*, in “Research and Economic Inequality”, Vol. 8, 1998, pp. 195–215.
3. Atkinson, A. B., *More on the measurement of inequality*, in “Journal of Economic Inequality”, Vol. 6, 2008, pp. 277–283.
4. Biewen, M., Jenkins, S.P., *Variance estimation for generalized entropy and Atkinson inequality indices: the complex survey data case*, in “Oxford Bulletin of Economics and Statistics”, Vol. 68, 2006, pp. 371–383.
5. Bosmans, K., *Comparing degrees of inequality aversion*, in “Social Choice and Welfare”, Vol. 29, 2007, pp. 405–428.
6. Cowell, F. A., Victoria-Feser, M.-P., *Robustness properties of inequality measures*, in “Econometrica”, Vol. 64, 1996, pp. 77–101.
7. Elbers, C., Lanjouw, P., Mistiaen, J. A., Özler, B., *Reinterpreting between-group inequality*, in “Journal of Economic Inequality”, Vol. 6, 2008, pp. 231–245.
8. Foster, J., Greer, J., Thorbecke, E., *A class of decomposable poverty measures*, in “Econometrica”, Vol. 52, No. 3, 1984, pp. 761–766.
9. Fukunaga, K., *Statistical pattern recognition*, Second edition, New York, Academic Press, 1990.
10. Moyes, P., *An extended Gini approach to inequality measurement*, in “Journal of Economic Inequality”, Vol. 5, 2007, pp. 279–303.
11. Onicescu, O., Ștefănescu, V., *Elemente de statistică informațională cu aplicații*, București, Editura Tehnică, 1979.
12. Paul, S., *Income sources effects on inequality*, in “Journal of Development Economics”, Vol. 73, 2004, pp. 435–451.
13. Savaglio, E., *Multidimensional inequality with variable population size*, in “Economic Theory”, Vol. 28, 2006, pp. 85–94.
14. Schmid, F., *A general class of poverty measure*, in “Statistical Papers”, Vol. 34, 1993, pp. 189–211.
15. Ștefănescu, Șt., *About the accuracy of Gini index for measuring the poverty*, in “Romanian Journal of Economic Forecasting”, în curs de apariție, 11 pp.
16. Ștefănescu, Șt., *Measuring the socio-economic bipolarization phenomenon*, in “Romanian Journal of Economic Forecasting”, No. 1, 2008, pp. 149–161.
17. Williams, R., Doessel, D. P., *Measuring inequality: tools and an illustration*, in “International Journal for Equity in Health”, Vol. 5, 2006, pp. 1–8.
18. Yu, L., Luo, R., Zhan, L., *Decomposing income inequality and policy implications in rural China*, in “China and World Economy”, Vol. 15, 2007, pp. 44–58.
19. Zheng, B., *An axiomatic characterization of the Watts poverty index*, in “Economic Letters”, Vol. 42, 1993, pp. 81–86.

CAPITOLUL 12

CONTRIBUȚII ROMÂNEȘTI LA METODOLOGIA CERCETĂRII CALITĂȚII VIEȚII

Cum trăiesc oamenii? Aceasta este o întrebare milenară, dar numai în a doua jumătate a secolului al XX-lea a devenit un domeniu nou de cercetare în științele sociale. Aristotel a construit o etică în jurul conceptului de fericire (și viață bună); Kant a exclus fericirea ca fundament al moralei; Durkheim s-a întrebat dacă fericirea poate fi o sursă a adâncirii diviziunii sociale a muncii; Marx și Weber au discutat din perspective teoretico-metodologice diferite condițiile de viață ale muncitorilor; Wright Mills a propus tema vieții oamenilor ca obiectiv general al cercetării sociologice.

Descoperirea „calității vieții” are o istorie intelectuală îndelungată, dar afirmarea ei ca un domeniu autonom de cercetare aparține unei întregi generații de oameni de știință – economiști, sociologi, filosofi sau politologi – care au privit critic beneficiile și costurile sociale ale dezvoltării economice din primele două decenii postbelice, precum și filosofia implicată în măsurarea acesteia exclusiv prin PIB. Mișcarea indicatorilor sociali a avut un drum sinuos. Aceasta demonstrează că „interesul pentru calitatea vieții și unghiul de abordare nu sunt dictate numai de logica pură a cercetării ei, poate în mai mare măsură, de configurația socială” (Zamfir, 2005: 11).

Dezbaterea continuă și astăzi; în 2007, UE a organizat dezbaterea „Dincolo de PIB”. Numeroși sociologi și economiști (printre care se află și laureați ai premiului Nobel, precum Sen sau Stiglitz) s-au angajat în căutarea celor mai bune sisteme de măsurare a progresului societății. Perspectiva oamenilor, felul în care gândesc și evaluează propria viață și contextul social în care trăiesc, are relevanță și sens doar în condițiile libertății și democrației. Cercetările privind calitatea percepută a vieții au relevanță și semnificație doar pentru guverne democratice, sensibile și responsabile față de cetățenii săi. De asemenea, rapoartele care includ rezultatele cercetărilor au o „misiune democratică” de informare și stimulare a dezbaterii publice. Sen face din libertate un criteriu al dezvoltării și observă că „perspectiva centrată pe conceptul libertății are o asemănare generică cu preocuparea comună față de „calitatea vieții” care se concentrează, de asemenea, asupra modului în care se desfășoară viața oamenilor, și nu numai asupra resurselor sau venitului pe care îl deține o persoană” (Sen, 1999: 42). Focalizarea asupra vieții pe care o putem avea este o perspectivă asupra dezvoltării distinctă de cea care se concentrează exclusiv asupra avuției economice: „Utilitatea avuției constă în

lucrurile pe care ne permite să le facem – libertățile fundamentale pe care ne ajută să le obținem” (Sen, 1999: 30).

Odată „descoperit”, conceptul de calitate a vieții a provocat noi moduri de a întreba și a căuta răspunsuri cu privire la tendințele din viața socială în mai multe științe sociale. Într-o jumătate de veac, au fost realizate numeroase cercetări, dar disciplinele științifice care au abordat acest câmp nou de cercetare au pus probleme diferite și au utilizat premise teoretice și metode variate. În puține alte domenii ale cercetării sociale, „teoria metodei” se confruntă cu atâtea provocări. Ce drum trebuie urmat în cercetare? Pozitivism sau comprehensiune? Empirism nud sau teorie abstractă? Este adevărat că aceasta și alte întrebări metodologice sunt universal întâlnite în spațiul cunoașterii sociale, dar ele au un caracter particular, specific în câmpul atât de larg și complex al cercetării calității vieții.

În România, cercetarea calității vieții a debutat la sfârșitul anilor '70 ai secolului al XX-lea prin contribuția sociologilor Cătălin Zamfir, Alin Teodorescu, Ion Rebedeu, Lazăr Vlăsceanu, Elena Zamfir, Dumitru Sandu, Nicolae Lotreanu etc. Astfel a fost construit un proiect de cercetare care, pornind de la metodologia standard americană, a adus multe inovații teoretice și metodologice care s-au constituit într-o teorie sociologică a calității vieții. În 1990, a fost creat Institutul de Cercetare a Calității Vieții în cadrul Academiei Române. „Pentru prima oară se crea o perspectivă unică: o abordare globală a calității vieții, în care analiza *bunătății subiective*, tematica standard a analizelor sociologice anterioare, să se imbine cu analiza configurației obiective a veniturilor și consumului. Și, în fine, să fie adăugată perspectiva politică a bunăstării: calitatea vieții ca obiectiv al politicii sociale. Noul institut, încă de la începuturile activității sale, a dezvoltat aceste trei perspective distincte: bunăstarea subiectivă, resursele economice și politica socială” (Zamfir, 2005: 21). În cele peste două decenii de existență a institutului, au fost lansate și alte programe de cercetare: dezvoltarea socială, standardul de viață, sărăcia, inovația socială, sistemul de valori sociale, economia socială, grupurile sociale defavorizate etc. Preocupările teoretico – metodologice au fost orientate, într-o primă etapă, către construcția unui model descriptiv, comprehensibil și operațional al calității vieții.

Un nou sistem de indicatori sociali era necesar pentru descrierea schimbărilor rapide din societatea românească, a reacțiilor cognitive și afective ale populației (percepții sociale și evaluări), precum și pentru fundamentarea informațională a politicilor sociale. Numărul cercetătorilor specializați în acest nou domeniu, ca și „producția” științifică au crescut rapid în următorii ani.

Direcțiile principale ale cercetării calității vieții au rămas constante în cei peste 20 de ani de activitate a institutului, ceea ce a condus la acumularea unei baze extinse de date sociale despre schimbările sociale din România și viziunea, perspectiva populației despre acestea; unele teme (domenii) au făcut obiectul unor cercetări sectoriale; au fost inițiate noi programe de cercetare (dezvoltarea socială, valorile, inovația socială etc.). Această dezvoltare a cercetării calității vieții a

crescut stocul de cunoștințe despre evoluția României și modurile de a gândi și evalua viața personală și calitatea mediului social ale populației. Cercetările comparative internaționale – în principal, cele europene – la care institutul a participat, au permis o înțelegere mai profundă a particularităților evoluției societății românești și a bunăstării obiective și subiective a românilor.

Într-un studiu anterior (2005), am analizat contribuțiile teoretico-metodologice ale școlii românești de cercetare a calității vieții în perioada cuprinsă între sfârșitul anilor '70 – când a fost construită o teorie sociologică a calității vieții – și anul 2000. Primul proiect românesc al cercetării calității vieții (1978) se particularizează în contextul internațional al mișcării indicatorilor sociali – dominat de descriptivism, pragmatism și relativism cultural – prin aceea că urmărește nu numai descrierea, ci și explicarea variației bunăstării materiale și subiective. Iar această caracteristică va fi o constantă a programelor de cercetare și în următoarele decenii. Premisele teoretice ale acestui proiect sunt de natură sociologică. Pe baza unei incursiuni în infrastructura sociologiei, Cătălin Zamfir a propus o ipoteză generală nouă susținând că „a început să se constituie deja o paradigmă de gândire” (Zamfir, 1987: 50). El propune o schemă explicativă care integrează analiza cauzală și cea structural – funcțională (Zamfir, 1987 și 1999). Această structură standard a teoriei cauzale este deosebit de importantă pentru înțelegerea logicii care a prezidat construcția „teoriei calității vieții”: pe baza redefinirii conceptului („calitatea vieții este un concept evaluativ”) a fost formulată o teorie abstractă a calității vieții, au fost identificate variabilele contextuale, a fost elaborat un model empiric și au fost operaționalizate variabilele (Zamfir, 1984).

Există o continuitate tematică între proiectul cercetării bunăstării subiective a românilor în deceniul al optulea și *Diagnoza calității vieții* în anii '90. Ambele proiecte de cercetare a calității vieții – un câmp de studiu pentru mai multe științe sociale – au fost construite din perspectiva sociologiei. Consecința cea mai importantă a acestei opțiuni teoretico-metodologice a fost accentuarea finalității cognitive a studiilor – fără a slăbi relevanța lor pentru politicile sociale – și o preocupare mai susținută nu numai pentru acuratețea descrierii diferitelor domenii ale vieții oamenilor, ci și pentru explicarea și înțelegerea variației profilului calității vieții în societatea românească. Aceasta este probabil cea mai importantă caracteristică ce individualizează proiectul românesc în peisajul internațional al cercetării calității vieții. Perspectiva sociologiei nu este opusă, ci complementară altor perspective științifice (ale economiei, psihologiei, ecologiei sau științelor medicale) cu care se întâlnește în acest câmp larg al cercetării.

În noul context social, cercetarea calității vieții „avea o semnificație deosebită pentru o cât mai bună cunoaștere a societății, ca și pentru conturarea unor direcții de acțiune socială orientate spre oameni și așteptate de către aceștia” (Mărginean, 2005: 49). De la început, s-a avut în vedere proiectarea cercetării pe o perioadă lungă care să surprindă tendințele și schimbările din calitatea vieții populației.

A fost necesar un proces laborios de elaborare a cadrului teoretico-metodologic care a valorificat experiența de cercetare din deceniul anterior, dar și achizițiile din literatura internațională de cercetare. Divizarea și operaționalizarea conceptului de „calitate percepută a vieții” nu întâmpina numai dificultățile „clasice” ale cercetării unor fenomene care nu pot fi observate în mod direct, ci și noutatea investigării bunăstării subiective într-o societate care cunoaște schimbări ample, profunde și accelerate. „Schema descriptivă de cercetare a calității vieții percepute în România cuprinde nouă domenii, o serie de dimensiuni și, pentru fiecare dintre acestea, mai mulți indicatori” (Mărginean, 2005: 57). Indicatorii sociali, când sunt construiți cu respectarea normelor metodologice, descriu fenomene macro-sociale și analiza legăturilor dintre ei este adeseori afectată de eroarea ecologică. Strategia cercetării calității percepute a vieții „pornește de la individ și apoi se trece, prin agregarea datelor, fie la grupurile și comunitățile umane din care fac parte persoanele investigate, fie la societate ca întreg” (Mărginean, 2005: 49). În anii 1990–2010 au fost realizate treisprezece anchete sociologice pe eșantioane naționale reprezentative pentru populația adultă a României.

Programul de cercetare *Diagnoza calității vieții* – realizat în anii 1990–2010 – este cea mai amplă și completă descriere a structurii și tendințelor sociale, a modului de a gândi și evalua „starea vieții” și schimbările sociale, propria viață și mediul social în care oamenii au găsit resursele, oportunitățile dar și dificultățile în realizarea proiectelor de viață. Utilizând un sistem stabil de indicatori (Mărginean, 2005: 25-48), *Diagnoza calității vieții* oferă o altă perspectivă asupra evoluției României în ultimele două decenii. A fost creată o bază informațională diferită de statistica condițiilor de viață și alți indicatori obiectivi ai dezvoltării societale. Este un tablou multi-dimensional al evaluărilor pe care le fac oamenii vieții lor într-o lume în schimbare. „*Raportul social*” și „*Diagnoza calității vieții*” sunt două perspective complementare și la fel de necesare pentru înțelegerea evoluției societății românești.

Rezultatele cercetărilor din cadrul programului *Diagnoza calității vieții* au dus la crearea unei impresionante baze de date sociale referitoare la evaluările pe care le fac oamenii vieții lor și proceselor dezvoltării societății românești. Valoarea ei cognitivă pentru înțelegerea schimbărilor economice, sociale și politice din România este incontestabilă. Mai mult decât atât, a stimulat alte cercetări sociale; analiza secundară a generat întrebări și ipoteze pentru alte investigații empirice și metodologice, care s-au desfășurat în cele peste două decenii de existență a institutului.

Ultimul raport de cercetare arată că, în anul 2010, a avut loc „o nouă deteriorare a calității vieții la mulți dintre indicatorii analizați...” (Mărginean și Precupețu, 2010: 5). Domeniile cele mai satisfăcătoare ale calității vieții sunt familia, locuința și relațiile cu vecinii, iar punctele critice sunt temerile de impozite și de creștere a prețurilor, veniturile insuficiente, accesibilitatea scăzută a locurilor de muncă.

„Cum trăiesc?” este, probabil, cea mai frecventă întrebare pe care și-o pun oamenii și curente de evaluare apar pe baza interacțiunilor, cooperării și comunicării dintre oameni. Dar aceasta este doar o parte a explicației; cealaltă se referă la modurile de a gândi și evalua, la inferențele practice pe care le fac oamenii, la criteriile și standardele pe care le folosesc. Pentru că oamenii trăiesc în condiții de existență similare în societate „există cu necesitate un fel de a fi și un fel de a fi fericit care le sunt comune” (Durkheim, ediție 2001: 249).

Observarea schimbărilor din ultimii 21 de ani în profilul general al calității percepute a vieții arată două tendințe:

a) pe de o parte, schimbări în evaluările pe care le fac oamenii, fie în direcția creșterii proporției persoanelor care apreciază pozitiv unele domenii ale vieții (este cazul, de pildă, al satisfacției cu „realizările din viață”) sau negativ (venituri, oportunități de a găsi un loc de muncă sau de a se afirma în viață, calitatea guvernării etc.);

b) pe de altă parte, domenii ale vieții în care evaluările au o structură relativ stabilă în timp.

Această relativă stabilitate a evaluărilor calității vieții poate avea mai multe explicații, dar o întrebare se impune: au oamenii standarde de evaluare mai înalte (pe baza creșterii cunoștințelor despre mediul social, a sporirii aspirațiilor etc.)? Caracteristicile sociale – deși sunt factori semnificativi de variație a calității percepute a vieții – nu explică decât o parte a asemănărilor și diferențierilor în evaluările pe care le fac oamenii vieții lor și contextului social în care își realizează proiectele de viață. Pe celălalt versant al explicației se află mecanismul evaluării felului de viață și mediului social în care trăiesc: cum fac evaluările? ce criterii au? ce natură au aceste criterii?

Pentru a răspunde acestor întrebări au fost organizate – în cadrul programului *Diagnoza calității vieții* – mai multe cercetări calitative. Anchetele sociologice au arătat că oamenii au perspective variate asupra semnificațiilor vieții bune, accentuat individualizate, dar dincolo de variabilitatea inter-individuală a reprezentărilor, unele idei sunt dominante și sunt împărtășite de majoritatea respondenților. Unii au o perspectivă unidimensională asupra vieții pe care o cred bună, dar cei mai mulți oameni au o viziune mai complexă asupra felului de viață la care aspiră. La aceștia din urmă, observăm ierarhizarea componentelor vieții bune, precum și a valorilor pe care le împărtășesc sau a ideilor despre bani și muncă. Apar numeroase legături între elementele reprezentării despre viața de calitate, valori, muncă și bani. Universul reprezentărilor sociale ne apare coerent (nu în sens logic) și organizat. Unele „teme” ale reprezentărilor sociale ale vieții bune și ale muncii se impun prin frecvență, rang în ierarhie, precum și prin numărul de legături cu alte componente ale acestora. Aceste teme sunt noduri centrale care structurează reprezentările sociale: familia ordonează atât reprezentările vieții bune cât și pe cele ale valorilor pe care le preferă.

Multe dintre domeniile calității vieții au fost aprofundate prin cercetări sectoriale, multe dintre acestea fiind teze de doctorat (Marian Vasile, 2010; Cosmina Pop, 2009; Sergiu Bălătescu, 2009 etc.): ocuparea, sănătatea, educația, familia, satisfacția cu viața și fericirea, stilurile de viață etc. De fiecare dată, drumul cercetării a impus o perspectivă critică asupra stadiului cercetării pe plan internațional, redefinirea și operaționalizare conceptelor, construcția unor sisteme de indicatori obiectivi și subiectivi. Inovațiile metodologice inerente au lărgit și aprofundat cunoașterea și înțelegerea diverselor domenii ale calității vieții.

Observând reducționismul multor abordări ale stilului de viață, Vasile Marian ajunge la concluzia că, în cercetarea acestuia, trebuie să se țină cont „de ideea teoretică generală conform căreia construirea socială a stilurilor de viață este influențată de factori duali”: factori intrinseci (norme și credințe ale individului, nevoile personale, obligațiile familiale, profesionale și sociale, alte trăsături sociale sau de personalitate) și factori extrinseci individului (valori, norme, condiții sociale, capital social) (Vasile, 2010).

Cosmina Pop pune în relație poziția socială individuală și satisfacția cu viața, iar pentru verificarea conexiunii folosește datele acumulate în *Diagnoza calității vieții*.

Aceste cercetări sectoriale sunt doar ilustrări pentru numeroasele cercetări care au contribuit nu numai la o cunoaștere și înțelegere mai profunde ale dinamicii bunăstării românilor, ci și la lărgirea patrimoniului teoretico-metodologic al cercetării calității vieții.

În ultimul deceniu, drumul cercetării a urmărit conexiunile dintre descriere, explicare și politicile sociale, o sarcină metodologică extrem de complexă. Studiile privind dezvoltarea socială sunt exemplare pentru eforturile de a pune în relație indicatorii sociali obiectivi și subiectivi, analizele sociale cu inovarea și perfecționarea managementului politicilor publice (vezi Zamfir și colaboratorii, 2006, 2007; Mărginean și Precupețu, 2008).

Relația dintre dezvoltarea durabilă, calitatea vieții și coeziunea socială (ca obiectiv al politicilor sociale) este deosebit de complexă datorită caracterului cuprinzător al conceptelor implicate care, în mod obișnuit, descriu domenii distincte ale cercetării sociale. Demersul de cercetare începe (se putea altfel?) cu clarificarea teoretică a conceptelor și se continuă cu prezentarea „rezultatelor de cercetare care descriu aspecte problematice ale sferelor principale ale calității vieții: economic, ocupare, locuire și educație” (Mărginean și Precupețu, 2008: 11). Calitatea vieții apare ca un rezultat al dezvoltării durabile. Coeziunea socială este „incompatibilă cu discrepanțele puternice între grupurile sociale, polarizarea, clivajele, conflictele sociale, discriminările, inegalitățile flagrante, neîncrederea, marginalizarea și excluderea socială...” (ibidem: 19) Între virtuțile conceptului de calitate a vieții se află și aceea că deschide posibilități de intervenție socială, fiind orientat către politicile sociale. Autorii inventariază riscurile pentru coeziunea socială în domeniile majore ale calității vieții: inegalitățile economice inter-individuale, între categorii

sociale și între regiuni, rata sărăciei, dezechilibrele în sfera ocupării și a pieței muncii, discrepanțele în domeniul locuirii, șansele inegale de acces la educație și capitalul social deficitar.

Dezvoltarea socială a fost un domeniu de interes accentuat în ultimul deceniu pentru mai multe grupuri de cercetare din ICCV (vezi Zamfir și colaboratorii, 2006, 2007). În anul 2008 a fost inițiat un nou program de cercetare cu o temă de actualitate atât pentru Uniunea Europeană cât și pentru România: „*Inovația socială, factor al dezvoltării sociale*”, coordonat de Cătălin Zamfir și Laura Stoica.

Standardul de viață, veniturile și consumul, sărăcia și grupurile vulnerabile sunt teme cu „tradiție” deja în cercetarea calității vieții. De altfel, acesta este domeniul cel mai critic al calității vieții în România.

În ultimul deceniu au fost inițiate noi proiecte de cercetare: capitalul social, valorile sau economia socială.

Rapoartele sociale publicate în anul 2010 sunt cea mai completă evaluare a evoluției societății românești în contextul țărilor din Uniunea Europeană. „Este misiunea Institutului de Cercetare a Calității Vieții și, de altfel, a întregii Academii Române, ca, în astfel de momente de criză profundă, să facă o analiză a situației, bazată pe metode de cercetare științifică și să identifice opțiunile posibile de depășire a acestei perioade” (Zamfir și alții, 2010: 6).

În concluzie, nu există o „teorie a metodei” aplicabilă exclusiv cercetării calității vieții, dar metodele „clasice” din științele sociale au avut nevoie de adaptare și rafinare pentru a fi aplicabile în acest câmp al cunoașterii sociale.

Calitatea vieții este cercetată din variate perspective științifice. Strategia românească a cercetării bunăstării materiale și subiective a fost construită în interiorul sistemului de referință teoretico-metodologic al sociologiei, ceea ce nu a exclus cooperarea și schimbul de concepte, metode și idei cu alte științe sociale, în special cu economia, ecologia sau psihologia socială. Perspective științifice diferite au permis lărgirea câmpului de studiu, dar și sesizarea unor aspecte noi ale bunăstării. În acest fel, cercetarea și-a sporit continuu patrimoniul științific.

Proiectul românesc al cercetării calității vieții are la bază experiența de peste cinci decenii acumulată pe plan internațional, dar și un număr important de inovații metodologice. Conceptul românesc al calității vieții – și constelația de concepte cu care se află în corelație – funcționează ca un sistem de referință (paradigmă) care ne spune ce este important, demn de cercetat, de evaluat și, eventual, de schimbat în realitatea socială înconjurătoare în continuă schimbare. Ca teorie de rang mediu a inspirat și a orientat numeroase proiecte de cercetare.

Dacă în primul deceniu de activitate a Institutului de Cercetare a Calității, cercetătorii și-au focalizat interesele teoretico-metodologice pe operaționalizare și măsurare, în ultimul deceniu s-au intensificat preocupările pentru a crește varianța explicată a calității vieții. S-au formulat noi ipoteze despre tendințele sociale și schimbările din bunăstarea obiectivă și subiectivă a oamenilor. Stabilitatea sistemului de indicatori – pe baza căruia s-a realizat diagnoza anuală a calității

vieții – a permis constituirea unei impresionante baze de date sociale referitoare la evaluările pe care le fac oamenii vieții lor și proceselor dezvoltării societății românești. Valoarea ei cognitivă pentru înțelegerea schimbărilor sociale, economice și politice din România este incontestabilă. Mai mult decât atât, a stimulat alte cercetări sociale inițiate de cercetători, doctoranzi, masteranzi sau studenți. Analiza secundară a generat întrebări și ipoteze pentru alte investigații empirice și metodologice.

Cercetarea calității vieții are un caracter aplicativ și o funcție pragmatică. Cercetătorii din Institutul de Cercetare a Calității Vieții au contribuit decisiv la constituirea unui nou domeniu de cercetare, cel al politicilor sociale. Raportul social – care include analiza datelor obiective a dezvoltării sociale – și diagnoza calității vieții – care descrie evaluările pe care le fac oamenii vieții lor și mediului social – au furnizat baza informațională pentru inovarea metodelor de management al politicilor sociale.

Dualismul proiectelor de cercetare a calității vieții – care trebuie să realizeze simultan obiective de cunoaștere a realității sociale în condiții metodologice riguroase și să furnizeze o bază informațională pentru evaluarea și construcția politicilor sociale – a creat nevoia explorării sistematice și continue a metodelor de studiu al bunăstării. Obiectivitatea cercetării a impus o operație metodologică deloc simplă și o căutare permanentă pentru separarea cunoașterii a „ceea ce este” de cunoașterea a „ceea ce ar trebui să fie”. Cercetătorii români au făcut permanent opțiuni, adaptări și, uneori, inovații metodologice care să asigure validitatea, reproductibilitatea și relevanța datelor sociale pentru managementul politicilor sociale. Proiectul cercetării calității vieții în România a integrat descrierea și explicarea tendințelor sociale, a schimbărilor din condițiile de viață și bunăstarea subiectivă a oamenilor cu construcția politicilor sociale și a programelor comunitare. Aceasta este o particularitate viguroasă a școlii românești de cercetare a calității vieții și a contribuțiilor ei teoretice și metodologice.

Drumul creativității științifice în acest domeniu este deschis pentru că, după fiecare etapă parcursă, apar noi întrebări și provocări metodologice.

Bibliografie

1. Aristotel, *Etica nicomahică*, Editura Antet, București, 2007.
2. Bălătescu, S., *Fericirea în contextul social al tranziției postcomuniste din România*, Oradea, Editura Universității Oradea, 2009.
3. Beckie, M. T., Hayduc, L. A., *Measuring Quality of Life*, in “Social Indicators Research”, Vol. 42, No. 1, 1997, pp. 21–39.
1. Dogan, M., Pahre, R., *Noile științe sociale. Interpenetrarea disciplinelor*, București, Editura Academiei Române, 1993.
2. Dumitru, M., *Cercetarea calității vieții în România*, în Mărginean, I., Bălașa, A. (coord.), *Calitatea vieții în România*, Ediția a II-a, Editura Expert, București, 2005, pp. 321–339.

3. Dumitru, M., *Reprezentări sociale ale vieții bune*, în I. Mărginean, I. Precupețu (coord.), *Diagnoza anuală a calității vieții*, CIDE și Editura Expert, Academia Română, București, 2010, pp. 17–42.
4. Durkheim, E., *Diviziunea muncii sociale*, Editura Albatros, București, 2001.
5. Frank, R. H., *Does money buy happiness?*, in Huppert F. A., Baylis N., Keverne B. (eds.), *The Science of Well-Being*, Oxford, Oxford University Press, 2006.
6. Inglehart, R., *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles among Western Publics*, Princenton, Princeton University Press, 1997.
7. Jacob, J. C., Brinkerhoff, M. B., *Values, Performance and Subjective Well-Being in the Sustainability Movement: an Elaboration of Multiple Discrepancies Theory*, in “Social Indicators Research”, Vol. 42, No. 2, 1997, pp. 171–204.
8. Kahneman, D., Rüs, J., *Living and thinking about it: two perspectives on life*, in Huppert, F.A., Baylis, N., Keverne, B. (eds.), *The Science of Well-Being*, Oxford, Oxford University Press, 2006.
9. Mărginean, I., *Schiță de indicatori ai calității vieții*, în „Probleme economice”, Nr. 7–8, București, CIDE, 1991.
10. Mărginean, I., *Politica Socială și economia de piață în România*, CIDE, Academia Română, București, 1994.
11. Mărginean, I., *Tineretul deceniului unu. Provocările anilor '90*, București, Editura Expert, 1996.
12. Mărginean, I., *Proiectarea cercetării sociologice*, Iași, Editura Polirom, 2000.
13. Mărginean, I., *Economia politicilor sociale*, Editura Ars Docendi, București, 2000.
14. Mărginean, I., *Semnificația cercetărilor de calitate a vieții*, în Mărginean, I., Bălașa, A. (coord.), *Calitatea vieții în România*, Ediția a II-a, București, Editura Expert, 2005.
15. Mărginean, I., Precupețu, I. (coord.), *Calitatea vieții și dezvoltarea durabilă. Politici de întărire a coeziunii sociale*, București, Editura Expert, 2008.
16. Mărginean, I., Precupețu, I. (coord.), *Calitatea vieții în România 2010*, București, CIDE și Editura Expert, 2010.
17. McColl, E., Meadows, K., Barofsky, I., *Cognitive aspects of survey methodology and quality of life assessment*, in “Quality of Life Research”, Vol. 12, 2003, pp. 217–218.
18. Sen, A., *Dezvoltarea ca libertate*, București, Editura Economică, 2004.
19. Stanciu, M. (coord.), *Consumul populației din România*, Brașov, Ommi UNI S.A.S.T., 2010.
20. Stănculescu, M. S., Berevoiescu, I. (coord.), *Sărac lipit, caut altă viață!*, București, Editura Nemira, 2004.
21. Vasile, M., *Stiluri de viață în România postcomunistă. Ce modele comportamentale adoptăm și de ce*, Iași, Editura Lumen, 2010.
22. Vogel, J., *The Future Direction of Social Indicator Research*, in “Social Indicators Research”, Vol. 42, No. 2, 1997, pp. 103–106.
23. Voicu, B., *Capital social în România începutului de Mileniu: Drumeț în țara celor fără de prieteni?*, Iași, Editura Lumen, 2010.
24. Voicu, M., *Valori sociale ale tranziției post-comuniste*, Iași, Editura Lumen, 2010.
25. Weber, M., *Teorie și metodă în științele culturii*, Iași, Editura Polirom, 2001.
26. Von Wright, G. H., *Explicație și înțelegere*, București, Editura Humanitas, 1995.
27. Zamfir, C. (coord.), *Indicatori și surse de variație a calității vieții*, București, Editura Academiei RSR, 1984.
28. Zamfir, C., *Structurile gândirii sociologice. Sociologia explicativă și sociologia constructivă*, București, Editura Politică, 1987.
29. Zamfir, C. (coord.), *Dimensiuni ale sărăciei*, București, Editura Expert, 1995.
30. Zamfir, C., *Spre o paradigmă a gândirii sociologice. Texte alese*, Iași, Editura Cantes, 1999.
31. Zamfir, C., *O analiză critică a tranziției. Ce va fi „după”?*, Iași, Editura Polirom, 2004.
32. Zamfir, C., *Evoluția tematicii calității vieții: o analiză sociologică*, în Mărginean, I., Bălașa, A., (coord.), *Calitatea vieții în România*, Ediția a II-a, București, Editura Expert, 2005, pp. 11–23.
33. Zamfir, C., Stoica, L., (coord.) *O nouă provocare: dezvoltarea socială*, Iași, Editura Polirom, 2006.

34. Zamfir, C., Stănescu, S. (coord.), *Enciclopedia dezvoltării sociale*, Iași, Editura Polirom, 2007.
35. Zamfir, C., Stoica, L., Stănculescu, M. S. (coord.), *Proiectarea dezvoltării sociale. Ghid metodologic*, București, ICCV, Universitatea din București, Institutul Social Român, 2007.
36. Zamfir, C., Stănescu, S., Briciu, C. (coord.), *Politici de incluziune socială în perioada de criză economică*, București, Editura Expert, 2010.
37. Zamfir, C., Stănescu, S., Ilie, S. (coord.), *Raportul social al ICCV. După 20 de ani: Opțiuni pentru România*, București, INCE, ICCV, Academia Română, 2010.
38. Zamfir, C. (coord.), *Raport social al ICCV 2011. România: răspunsuri la criză*, București, INCE, ICCV, Academia Română, 2011.
39. Zamfir, E., *Incursiuni în universul uman. Noi ipostaze și dimensiuni ale fericirii*, București, Editura Albatros, 1989.
40. Zamfir, E., Zamfir, C. (coord.), *Politici sociale. România în context european*, București, Editura Alternative, 1995.

ANEXA 1

CHESTIONARUL DE DIAGNOZA CALITĂȚII VIEȚII

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE CERCETARE A CALITĂȚII VIEȚII

Casa Academiei Române, Calea 13 Septembrie 13, etaj 2, sector 5,
București, cod 050711

Tel.: (4021)
318.24.61

Fax: (4021)
318.24.62

e-mail:
iccv@iccv.ro

<http://www.iccv.ro>

Institutul de Cercetare a Calității Vieții realizează cercetări asupra diverselor aspecte din societatea românească și **elaborează studii de interes public**. Colaborarea populației este esențială pentru succesul activității noastre!

Completând acest chestionar, dvs. **contribuiți la cunoașterea condițiilor de viață din țara noastră**.

Alegerea dvs. s-a făcut pe cale statistică. RĂSPUNSURILE SUNT CONFIDENTIALE.

Vă mulțumim pentru colaborare!

MAI ÎNTÂI, CÂTEVA ÎNTREBĂRI DESPRE DUMNEAVOASTRĂ ȘI FAMILIA DUMNEAVOASTRĂ.
ACESTE INFORMAȚII SUNT CULESE DOAR ÎN INTERES STATISTIC ȘI NU VOR FI COMUNICATE ÎN ACEASTĂ FORMĂ NIMĂNUI!

D1. SEXUL:

1. Masculin

2. Feminin

D2. OCUPAȚIA DVS. ACTUALĂ (PRINCIPALĂ):

1. Agricultor	6. Elev, student	<i>Dacă 6 sari la</i> →	întrebarea D6
2. Muncitor (meseriaș)	7. Pensionar	<i>Dacă 7 sari la</i> →	întrebarea D6
3. Tehnician, maistru, funcționar	8. Casnică	<i>Dacă 8 sari la</i> →	întrebarea D6
4. Ocupații cu studii superioare	9. Acum sunt șomer	<i>Dacă 9 sari la</i> →	întrebarea D6
5. Altă ocupație → CARE ANUME?	10. Patron		

D3. DIN CE AN AVEȚI ACEASTĂ OCUPAȚIE?

Anul: □□□□

D4. STATUTUL OCUPAȚIONAL:

1. Salariat

2. Pe cont propriu (Operator, vezi în instrucțiuni pentru definiție!)

3. Patron

4. Zilier

D5. DOMENIUL DE ACTIVITATE:

1. Agricultură	5. Învățământ, cultură, cercetare, proiectare
2. Industrie, construcții	6. Sănătate
3. Transporturi, telecomunicații	7. Altele → CARE ANUME?
4. Comerț, turism, intermediari (financiare, imobiliare, pariuri etc.)	

D6. PREGĂTIREA ȘCOLARĂ:

1. Fără școală	5. Liceu
2. Școală generală neterminată	6. Școală postliceală
3. Școală generală absolvită	7. Studii superioare
4. Școală profesională (școală de arte și meserii)	8. Altele → CARE ANUME?
.....

D7. NAȚIONALITATEA:

1. Român	2. Maghiar	3. Rom (Țigan)	4. German	5. Alta → CARE ANUME?
..... |
|----------|------------|----------------|-----------|---------------------------------------|

D8. DOMICILIUL ACTUAL:

1. Rural	2. Urban

D9. VÂRSTA ÎN ANI ÎMPLINIȚI: |_|_| ani**D10. STAREA CIVILĂ:**

1. Necăsătorit (nu a fost căsătorit niciodată)	4. Separat
2. Căsătorit Dacă 2 sari la întrebarea D12	5. Văduv
3. Divorțat	6. Altă situație → CARE ANUME?

D11. PENTRU CEI CARE AU RĂSPUNS 1, 3, 4, 5, 6: AVEȚI UN PARTENER DE VIAȚĂ (CU CARE LOCUIȚI ÎMPREUNĂ, AVEȚI MENAJ COMUN)?

1. Da	2. Nu Dacă 2 sari la întrebarea D13

D12. OCUPAȚIA ACTUALĂ A SOȚULUI/PARTENERULUI (SOȚIEI/PARTENEREI):

1. Agricultor	6. Elev, student	Dacă 6 sari la întrebarea D13
2. Muncitor (meseriaș)	7. Pensionar	Dacă 7 sari la întrebarea D13
3. Tehnician, maistru, funcționar	8. Casnică	Dacă 8 sari la întrebarea D13
4. Ocupații cu studii superioare	9. Acum este șomer	Dacă 9 sari la întrebarea D13
5. Altă ocupație → CARE ANUME?
.....	10. Patron	

D12_1. PENTRU CEI CARE AU RĂSPUNS 1, 2, 3, 4, 5, 10: DIN CE AN ARE ACEASTĂ OCUPAȚIE SOȚIA, SOȚUL/PARTENERUL, PARTENERA? Anul |_|_|_|_|**D13. OCUPAȚIA TATĂLUI DVS. (SAU ULTIMA OCUPAȚIE AVUTĂ DACĂ ACUM NU MAI LUCREAZĂ):**

1. Agricultor	4. Ocupație cu studii superioare
2. Muncitor (meseriaș)	5. Altă ocupație → CARE ANUME?
3. Tehnician, maistru, funcționar	6. Patron

ÎN VIAȚA FIECĂRUIA INTERVIN O MULȚIME DE CONDIȚII ȘI ÎMPREJURĂRI. ELE POT FI MAI BUNE SAU MAI PUȚIN BUNE. MAI JOS SUNT MENȚIONATE O SERIE DE ASEMENEA ASPECTE. VĂ RUGĂM SĂ LE CARACTERIZAȚI, ÎN CEEA CE VĂ PRIVEȘTE, ÎNCERCUIND CIFRA CORESPUNZĂTOARE. ALEGEȚI UN SINGUR RĂSPUNS LA FIECARE ÎNTREBARE:

OPERATOR! Acolo unde nu este cazul, încercuiți cifra "98" (de exemplu: la D15 dacă nu aveți familie, D18 dacă nu lucrați)!

		Foarte proastă(e)	Proastă(e)	Satisfăcătoare	Bună(e)	Foarte bună(e)	Nu e cazul
D14	Sănătatea dvs.	1	2	3	4	5	
D15	Relațiile din familie	1	2	3	4	5	98
D16	Locuința dvs.	1	2	3	4	5	
D17	Calitatea mediului	1	2	3	4	5	
D18	Condițiile de muncă	1	2	3	4	5	98
D19	Relațiile cu vecinii	1	2	3	4	5	
D20	Veniturile familiei	1	2	3	4	5	
D21	Asigurarea apei potabile în localitate	1	2	3	4	5	
D22	Asistența medicală primită	1	2	3	4	5	
D23	Activitatea poliției în localitatea dvs.	1	2	3	4	5	
D24	Calitatea învățământului în localitatea dvs.	1	2	3	4	5	
D25	Informația pe care o primiți prin mijloacele de comunicare (presă, radio, T.V.)	1	2	3	4	5	
D26	Calitatea transportului în comun în localitatea dvs.	1	2	3	4	5	98
D27	Posibilitățile existente de petrecere a timpului liber (de recreere)	1	2	3	4	5	

D28. CUM APRECIĂȚI PREOCUPĂRILE SOCIETĂȚII PENTRU A-I AJUTA PE CEI AFLAȚI ÎN NEVOIE, ORFANI, BĂTRÂNI SINGURI, PERSOANE CU HANDICAP?

1. Foarte proaste 2. Proaste 3. Satisfăcătoare 4. Bune 5. Foarte bune

CUM APRECIĂȚI

URMĂTOARELE SERVICII DIN ROMÂNIA?

		Foarte prost	Prost	Satisfăcător	Bun	Foarte bun
D29	Sistemul de îngrijire a sănătății	1	2	3	4	5
D30	Sistemul de pensii	1	2	3	4	5
D31	Sistemul de învățământ	1	2	3	4	5

CARACTERIZAȚI, ÎN CONTINUARE, URMĂTOARELE ASPECTE:

		Foarte rău	Rău	Satisfăcător	Bun	Foarte bun
D32	Modul în care primăria administrează localitatea	1	2	3	4	5
D33	Modul în care este condusă țara	1	2	3	4	5

DESFĂȘURĂȚI URMĂTOARELE ACTIVITĂȚI?		Nu	Rar	Des	Nu e cazul
D47	Vizionez emisiuni de televiziune	1	2	3	
D48	Citesc literatură	1	2	3	
D49	Citesc ziare, reviste	1	2	3	
D50	Merg la cinematograful	1	2	3	
D51	Merg la spectacole de teatru, operă, concerte de muzică clasică etc.	1	2	3	
D52	Merg la concerte de muzică ușoară (pop, rock, populară etc.) sau alte spectacole publice (de ex. festivalul berii sau sărbători locale)	1	2	3	
D53	Întâlniri, petreceri cu prieteni, rude	1	2	3	
D54	Fac sport (de exemplu: joc fotbal, alerg/jogging, merg la sală, fitness etc.)	1	2	3	
D55	Merg la biserică	1	2	3	
D56	Merg în excursii la sfârșit de săptămână	1	2	3	
D57	Am activitate politică	1	2	3	
D58	Mă ocup de copiii (de exemplu, îi ajut la lecții)	1	2	3	98
D59	Mă implic în activități neplătite (<i>adică organizate de asociații de voluntariat, organizate de autorități sau vecinii din zona unde locuiești în beneficiul comunității, organizate chiar de dvs. dar care îi implică și pe alții din comunitate etc.</i>)	1	2	3	
D60	Studiez materiale de specialitate (<i>cursuri, manuale, cărți de specialitate, etc.</i>)	1	2	3	
D61	La locul de muncă principal fac ore suplimentare	1	2	3	98
D62	După ce am terminat munca, cea mai mare parte din timp mi-o petrec cu treburile gospodărești (cumpărături, curățenie, reparații)	1	2	3	

D63. OBIȘNUIESC SĂ MERG LA MEDIC (DE FAMILIE, STOMATOLOG ETC.) PENTRU CONTROALE DE RUTINĂ (FĂRĂ SĂ AM SEMNE DE BOALĂ) 1. Da 2. Nu

D64. ANUL TRECUT AȚI PETRECUT O VACANȚĂ DE CEL PUȚIN O SĂPTĂMÂNĂ ÎN AFARA LOCALITĂȚII DE DOMICILIU? (Respondentul poate alege toate variantele 2, 3 și 4)
 1. Nu 2. Da, la țară 3. Da, într-o stațiune din țară 4. Da, în străinătate

CÂT DE MULȚUMIT SUNTEȚI DE:		Foarte nemulțumit(ă)	Nemulțumit(ă)	Nici nemulțumit(ă), nici mulțumit(ă)	Mulțumit(ă)	Foarte mulțumit(ă)	Nu e cazul
D65	Profesia pe care o exercitați	1	2	3	4	5	98
D66	Locul de muncă pe care îl aveți	1	2	3	4	5	98
D67	Modul în care vă petreceți timpul liber	1	2	3	4	5	

D68	Viața de familie	1	2	3	4	5	9 8
D69	Veniturile pe care le obțineți personal	1	2	3	4	5	9 8
D70	Viața politică din țară	1	2	3	4	5	
D71	Relațiile dintre oameni în societate	1	2	3	4	5	
D72	Ceea ce ați realizat până acum în viață	1	2	3	4	5	

D73. ÎN VIAȚA OMULUI SUNT PERIOADE MAI BUNE ȘI MAI PUȚIN BUNE. CARACTERIZAȚI STAREA DVS. DIN ULTIMELE ZILE ? (alegeți o singură variantă):

1. Nefericit (ă), chiat disperat(ă)
2. Supărări destul de mari
3. Am sentimentul că "ceva nu merge", am avut unele necazuri
4. În general mă simt bine, deși am avut mici probleme
5. Mă simt bine, fără probleme
6. Pe deplin fericit(ă), bucurii deosebite

D74. ÎN ORICE SOCIETATE, UNII OAMENI SE CONSIDERĂ BOGAȚI, ALȚII SE CONSIDERĂ SĂRACI. AVÂND ÎN VEDERE NUMEROTAREA DE LA 1 LA 10, DVS. UNDE VĂ SITUAȚI? (încercuiți cifra din căsuța corespunzătoare)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Sărac					Bogat				

ÎN CE MĂSURĂ CONFLICTELE DE MAI JOS SUNT, DUPĂ PĂREREA DVS., PREZENTE ÎN ȚARA NOASTRĂ?

		Deloc	Foarte puțin	Puțin	Mult	Foarte mult
D75	Între tineri și vârstnici	5	4	3	2	1
D76	Între salariați și conducerea întreprinderilor, instituțiilor	5	4	3	2	1
D77	Între săraci și bogați	5	4	3	2	1
D78	Între oameni cu vederi politice diferite	5	4	3	2	1
D79	Între oameni de religii diferite	5	4	3	2	1
D80	Între români și locuitori de alte naționalități	5	4	3	2	1
D81	Între bărbați și femei	5	4	3	2	1

VĂ RUGĂM SĂ NE SPUNEȚI CÂT DE IMPORTANTE CREDEȚI CĂ SUNT URMĂTOARELE LUCRURI PENTRU A AVEA SUCCES ÎN VIAȚĂ:

		Foarte important	Important	Așa și așa	Nu prea important	Deloc important
D82	Să provii dintr-o familie bogată	5	4	3	2	1

D83	Să ai părinți cu educație superioară	5	4	3	2	1
D84	Să ai educație superioară	5	4	3	2	1
D85	Să ai ambiție	5	4	3	2	1
D86	Să fii talentat	5	4	3	2	1
D87	Să muncești mult	5	4	3	2	1
D88	Să ai relații	5	4	3	2	1
D89	Să ai relații cu oameni politici	5	4	3	2	1
D90	Să ai noroc	5	4	3	2	1

D91. CONSIDERAȚI CĂ, ÎN ROMÂNIA, DIFERENȚELE ÎNTRE VENITURI SUNT:

Mult prea mari	Prea mari	Normale	Prea mici	Mult prea mici
1	2	3	4	5

D92. CUM ESTIMAȚI VENITURILE TOTALE ALE FAMILIEI DVS., ÎN RAPORT CU NECESITĂȚILE? (alegeți o singură variantă)

1. Nu ne ajung nici pentru strictul necesar
2. Ne ajung numai pentru strictul necesar
3. Ne ajung pentru un trai decent, dar nu ne putem permite cumpărarea unor obiecte mai scumpe (mobilă și îmbrăcăminte de lux, mașină, casă etc)
4. Reușim să cumpărăm și unele obiecte mai scumpe, dar cu eforturi
5. Reușim să avem tot ce ne trebuie, fără mari eforturi

D93. DIN CÂTE PERSOANE, CU CARE AVEȚI MENAJ COMUN, SE COMPUNE GOSPODĂRIA DVS.?

persoane

D94. CÂȚI SUNT COPII SUB 16 ANI SAU ELEVII, STUDENȚII CARE NU LUCREAZĂ?

copii sub 16 ani sau elevi, studenți

D95. CÂTE PERSOANE LUCREAZĂ DIN GOSPODĂRIA DVS.?

persoane care lucrează

D96. CHELTUIELILE LUNARE ALE GOSPODĂRIEI DVS. (în lei noi – RON)	SUMA (în lei noi)	CE SUMĂ V-AR MAI FI TREBUIT PENTRU A CUMPĂRA STRICTUL NECESAR ? (în lei noi)
1. Alimente		
2. Băuturi alcoolice, țigări		
3. Îmbrăcăminte, încălțăminte		
4. Pentru locuință: chirie, întreținere, reparații, abonamente, rate		
5. Transport		
6. Îngrijirea sănătății		
7. Cultură, școală, cărți, spectacole		
8. Pensie alimentară		
9. Alte cheltuieli		
10. Total cheltuieli		

OPERATOR: Dacă nu există o cheltuială de un anumit tip atunci treci **codul 0** în căsuța corespunzătoare.

DACĂ RAPORTĂM CHELTUIELILE EFECTUATE ÎN GOSPODĂRIA DVS. ÎN LUNA TRECUTĂ (MAI 2010) LA VENITURILE DIN ACEEAȘI PERIOADĂ, PUTEȚI SPUNE CĂ:

D97_1. După efectuarea cheltuielilor ați reușit să economisiți o anumită sumă de bani

1. Da (suma economisită lei noi) 2. Nu

Dacă a răspuns afirmativ și (sau) a indicat o sumă sari la D98

D97_2. Ați făcut față cheltuielilor din luna trecută fără să apelați la alte rezerve și nu ați economisit bani

1. Da 2. Nu

Dacă a răspuns afirmativ sari la D98

D97_3. Pentru a face față cheltuielilor ați apelat la sume de bani pe care le-ați economisit anterior

1. Da (suma consumată din economiile anterioare lei noi) 2. Nu

D97_4. Pentru a face față cheltuielilor strict necesare din luna trecută, ați fost nevoit să luați bani cu împrumut

1. Da (suma împrumutată lei noi) 2. Nu

D97_5. Ați împrumutat bani pentru a cumpăra bunuri de folosință îndelungată

1. Da (suma împrumutată lei noi) 2. Nu

D97_6. Ați rămas dator cu cheltuieli aferente lunii trecute

1. Da (suma restanță scadentă datorată băncilor lei noi)
2. Da (suma restanță datorată persoanelor fizice lei noi)
3. Nu

D98. VĂ RUGĂM SĂ MENȚIONAȚI TOATE VENITURILE GOSPODĂRIEI DVS. DIN LUNA TRECUTĂ, MAI 2010 (vă asigurăm că avem un interes strict științific, datele vor fi prelucrate statistic și nu vor fi comunicate nimănui în această formă!)

	Dumneavoastră	Soțul/partenerul (soția/ partenera)	Copiii dvs.	Alți membri ai gospodăriei
1. Salariu din activitatea principală				
2. Alocație pentru copii, inclusiv pensii alimentare primite				
3. Ajutor de șomaj				
4. Salariu de la un al doilea loc de muncă				
5. Venituri din activități ca întreprinzător/patron				
6. Venituri din activități ocazionale				
7. Pensii, ajutoare sociale, indemnizații				
8. Venituri din proprietăți (profit, dobânzi, dividende, chirii)				
9. Venituri obținute din vânzarea produselor agricole				
10. Burse școlare				
11. Alte venituri (donații etc.)				

OPERATOR:

Dacă în luna trecută (mai 2010) nu a avut o anumită categorie de venit ca un caz excepțional notează **codul 0** (de exemplu nu și-a primit salariul pe luna trecută).

Dacă respondentul nu are un anumit tip de venit în mod obișnuit atunci notează **codul 98 și textul NC (nu e cazul)** (de exemplu este pensionar deci nu poate avea ajutor de șomaj).

D99. ÎN FAMILIA DVS. DISPUNEȚI DE ANUMITE SUME DE BANI CA FONDURI DE SIGURANȚĂ (ACASĂ SAU ÎN BĂNCI), PENTRU A FACE FAȚĂ UNOR CHELTUIELI VIITOARE?

1. Da

2. Nu

D100. CE PRODUSE ȘI CANTITĂȚI AȚI CONSUMAT LUNA TRECUTĂ (mai 2010) PENTRU ALIMENTAȚIA PERSOANELOR DIN GOSPODĂRIA DVS., OBTINUTE DE PE TERENUL AGRICOL AL FAMILIEI SAU PRIMITE (DE LA RUDE, PRIETENI ETC)?

Produsul	Cantitatea	U.M.
1. Cereale		kg
2. Legume		kg
3. Fructe		kg
4. Cartofi		kg
5. Vin		l
6. Țuică		l
7. Lapte (inclusiv prelucrat)		l
8. Carne		kg
9. Ouă		buc

OPERATOR: Se pune **codul 98 și textul NC** pentru „nu e cazul” adică nu a obținut produse de pe terenul agricol al familiei sau primite

D101. CANTITATEA DE PRODUSE AGRICOLE (cereale, produse animaliere) OBTINUTE ÎN GOSPODĂRIE SAU PRIMITE, VĂ ASIGURĂ:

1. Consumul pe întregul an și aveți disponibilități pentru vânzare

2. Consumul pe întregul an fără a putea vinde ceva

3. Asigură consumul parțial de produse agricole

4. Nu dispuneți de stocuri de produse agricole din gospodăria proprie și nici nu primiți

D102. VĂ RUGĂM SĂ NE SPUNEȚI CARE ESTE CONTRAVALOAREA ÎN LEI NOI (RON) A REPARAȚIILOR ȘI A BUNURILOR PRODUSE LUNA TRECUTĂ ÎN GOSPODĂRIE EVITÂND ASTFEL PLATA LOR:

1. SUMA TOTALĂ lei noi (RON)

2. REPARAȚII lei noi (RON)

3. BUNURI PRODUSE lei noi (RON)

CE BUNURI CARE FUNCȚIONEAZĂ DEȚINEȚI ÎN GOSPODĂRIE?

		Da	Nu	Anul			Da	Nu	Anul	
D102_1	Frigider	1	0		D102_11	Telefon	1	0		D102_1
D102_2	Aragaz	1	0		D102_12	DVD/videocasetofon	1	0		D102_2
D102_3	Congelator	1	0		D102_13	CD player/casetofon	1	0		D102_3
D102_4	Mașină de spălat rufe	1	0		D102_14	Bicicletă	1	0		D102_4
D102_5	Aspirator	1	0		D102_15	Computer	1	0		D102_5
D102_6	Aparat de radio	1	0		D102_16	Internet	1	0		D102_6

D102_7	Aparat TV	1	0		D102_17	Motocicletă	1	0		D102_7
D102_8	Digi TV, Focus sat, Boom TV, satelit sau cablu	1	0		D102_18	Autoturism	1	0		D102_8
D102_9	Cuptor cu microunde	1	0		D102_19	Obiecte de artă de valoare	1	0		D102_9
D102_10	Aer condiționat	1	0		D102_20	Biblioteca (minim 100 de volume)	1	0		D102_10

OPERATOR: La “An” se utilizează codul 1 pentru procurarea bunului în intervalul mai 2009 – mai 2010 și codul 2 pentru o vechime mai mare, codul 98 pentru “nu este cazul” adică a răspuns 0 (nu) pentru bunul respectiv

D103. CÂTE CAMERE ARE LOCUINȚA DVS., CU EXCEPȚIA DEPENDINȚELOR? [] [] []
camere

LOCUINȚA DVS. ARE URMĂTOARELE FACILITĂȚI?		Da	Nu
D104_1	Bucătărie separată	1	0
D104_2	Apă rece curentă	1	0
D104_3	Baie sau duș	1	0
D104_4	Toaletă cu apă	1	0
D104_5	Apă caldă curentă	1	0
D104_6	Încălzire centrală sau electrică	1	0

VĂ ROG SĂ VĂ GÂNDIȚI LA LOCUL ÎN CARE TRĂIȚI, PRIN ACESTA ÎNȚELEAGÂND IMEDIATA APROPIERE/ VECINĂTATE A CASEI/ APARTAMENTULUI. AVEȚI MOTIVE SA VĂ PLÂNGEȚI DE URMĂTOARELE PROBLEME:

		Foarte multe	Multe	Nu așa de multe	Nu am motive
D105_1	Zgomot	1	2	3	4
D105_2	Poluare	1	2	3	4
D105_3	Lipsa accesului la un spațiu de recreere/spațiu verde/parc	1	2	3	4

CE PROPRIETĂȚI (COPROPRIETĂȚI) AVEȚI (DVS. ȘI FAMILIA)?		Da	Nu	Anul
D106_1	Proprietari ai locuinței familiei (casă, apartament)	1	0	
D106_2	Alte proprietăți imobiliare (casă de odihnă, imobile/locuințe închiriate)	1	0	
D106_3	Unități productive (ateliere, fabrici, mașini agricole, ferme etc.)	1	0	
D106_4	Magazine (chioscuri)	1	0	
D106_5	Deținător de acțiuni (de orice fel)	1	0	
D106_6	Teren agricol (minim 0,5 ha., adică 5000 mp., aprox. 1 pogon)	1	0	
D106_7	Suprafața terenului agricol <u>Notează suprafața în ha în căsuța alăturată</u>			
D106_8	Gospodărie țărănească (cultivă pământ, crește animale)	1	0	

OPERATOR : La “An” se utilizează codul 1 pentru procurarea proprietății (coproprietății) în intervalul mai 2009 – mai 2010 și codul 2 pentru o vechime mai mare, codul 98 pentru “nu este cazul” adică a răspuns 0 (nu) la proprietatea respectivă

ÎN PERIOADA URMĂTOARE, DE CE ANUME VĂ TEMEȚI CEL MAI MULT, PENTRU DVS. ȘI FAMILIA DVS. ?

		Mult	Puțin	Deloc
D107	Șomaj	1	2	3
D108	Conflicte sociale	1	2	3
D109	Lipsa de securitate personală datorită criminalității	1	2	3
D110	Creșterea prețurilor	1	2	3
D111	Impozite	1	2	3

D112. AVÂND ÎN VEDERE ÎNTREAGA SITUAȚIE, CUM CONSIDERAȚI CĂ SUNT, ÎN PREZENT, CONDIȚIILE DVS. DE VIAȚĂ (NIVELUL DE TRAI) COMPARATIV CU CELE DE ACUM UN AN (2009)?

1. Mult mai proaste, în prezent 2. Mai proaste
3. La fel ca anul trecut 4. Mai bune 5. Mult mai bune

D113. DUMNEAVOASTRĂ ȘI FAMILIA DVS. CONSIDERAȚI CĂ AȚI FOST AVANTAJAȚI SAU DEZAVANTAJAȚI DE SCHIMBĂRILE DE DUPĂ 1989?

1. Hotărât dezavantajați 2. Mai degrabă dezavantajați 3. Nici avantajați, nici dezavantajați 4. Mai degrabă avantajați 5. Hotărât avantajați

D114. CUM APREȚIAȚI SCHIMBĂRILE DIN SOCIETATEA ROMÂNEASCĂ CE AU AVUT LOC, DUPĂ 1989?

1. Hotărât negative 2. Mai degrabă negative 3. Undeva la mijloc 4. Mai degrabă pozitive 5. Hotărât pozitive

D115. REFERINDU-VĂ LA GRUPURILE ETNICE, CONSIDERAȚI CĂ FIECARE GRUP ETNIC SAU MINORITATE POATE TRĂI ÎN CONFORMITATE CU PROPRIILE TRADIȚII ȘI OBICEIURI?

1. Hotărât dezacord 2. Dezacord 3. Nici acord, nici dezacord 4. De acord 5. Hotărât de acord

D116. DVS. CA CETĂȚEAN AL ACESTEI ȚĂRI, VĂ SIMȚIȚI AMENINȚAT DE CEVA?

1. Hotărât da 2. Da 3. Nu-mi dau seama 4. Nu 5. Hotărât nu seama

D117. DACĂ DA la întrebarea D116, (codurile 4 sau 5) întreabă: ÎN CE CONSTAU ACESTE AMENINȚĂRI, DE ORICE FEL AR FI ELE?

D118. CE CREDEȚI CĂ AR TREBUI FĂCUT PENTRU ÎMBUNĂTĂȚIREA CONDIȚIILOR DE VIAȚĂ DIN ROMÂNIA?

D119. DIN CE CLASĂ SOCIALĂ CONSIDERAȚI CĂ FACEȚI PARTE?

1. Clasa de sus 2. Clasa mijlocie 3. Clasa muncitoare 4. Țărănimea

VĂ MULȚUMIM!

CHESTIONAR PENTRU OPERATOR	
OP1. RESPONDENTUL ESTE:	
1. Extras din lista principală (este titular)	2. Extras din lista de rezerve
OP2. LOCALITATEA:	
OP3. JUDEȚUL:	
OP4. TIP DE LOCALITATE: 1. Sat periferic, 2. Sat centru de comună, 3. Oraș sub 30.000 locuitori, 4. Oraș între 30-100.000 locuitori, 5. Oraș între 100-200.000 locuitori, 6. Oraș peste 200.000 locuitori	
OP5. NUMĂR SECȚIE DE VOTARE:	
OP6. <u>PENTRU RURAL</u>: DISTANȚA PÂNĂ LA CEL MAI APROPIAT ORAȘ (ÎN KM): _ _ km	
OP7. NUME OPERATOR TEREN:	
OP8. DATA COMPLETĂRII CHESTIONARULUI: _ _ - _ _ - _ _ _ (zi-lună-an)	
OP9. DURATA INTERVIULUI (ÎN MINUTE): _ _ minute	

ICCV1. NUME OPERATOR INTRODUCERE DATE:

Cod chestionar:

ANEXA 2

DISTRIBUȚII DE FRECVENȚE ȘI VALORI MEDII ALE INDICATORILOR DE DIAGNOZA CALITĂȚII VIEȚII ÎN ROMÂNIA (1990-2010)

Eșantioane probabiliste reprezentative pentru populația adultă a țării,
excepție 1990 când eșantionarea a fost pe cote %

Luna / Anul	Iun 2010	Sept 2006	Iun 2003	Nov 1999	Oct 1998	Oct 1997	Nov 1996	Sept 1995	Sept 1994	Sept 1993	Mai 1992	Iun 1991	Iun 1990
Total (N)	1161	1120	1018	1195	1136	1218	1510	1509	1500	1491	1516	1502	2033
1. Sănătatea personală													
Foarte proastă	8	9	8	9	9	9	9	6	6	7	4	3	1
Proastă	18	17	20	21	20	19	17	17	20	17	13	9	7
Satisfăcătoare	28	31	30	32	35	34	35	36	36	36	33	34	29
Bună	38	35	34	32	32	34	34	36	34	34	41	43	51
Foarte bună	8	8	8	6	4	4	5	4	4	6	9	10	12
Media	3,2	3,2	3,1	3,1	3,0	3,1	3,1	3,1	3,1	3,1	3,4	3,5	3,7

Luna / Anul	Iun 2010	Sept 2006	Iun 2003	Nov 1999	Oct 1998	Oct 1997	Nov 1996	Sept 1995	Sept 1994	Sept 1993	Mai 1992	Iun 1991	Iun 1990
Total (N)	1161	1120	1018	1195	1136	1218	1510	1509	1500	1491	1516	1502	2033
2. Relațiile de familie													
Foarte proaste	1	1	1	1	0	0	1	0	0	0	0	1	1
Proaste	1	2	2	2	3	2	3	1	2	2	1	2	1
Satisfăcătoare	10	10	10	13	12	10	11	9	8	8	7	9	8
Bune	61	60	58	62	68	71	63	65	68	66	57	55	51
Foarte bune	27	27	26	21	17	17	21	23	22	24	34	33	39
Media	4,1	4,1	4,1	4,0	4,0	4,0	4,0	4,1	4,1	4,1	4,2	4,1	4,3

Luna / Anul	Iun 2010	Sept 2006	Iun 2003	Nov 1999	Oct 1998	Oct 1997	Nov 1996	Sept 1995	Sept 1994	Sept 1993	Mai 1992	Iun 1991	Iun 1990
Total (N)	1161	1120	1018	1195	1136	1218	1510	1509	1500	1491	1516	1502	2033
3. Locuința													
Foarte proastă	1	3	2	2	2	2	5	1	2	2	4	4	3
Proastă	5	5	6	7	9	8	9	7	6	5	7	5	5
Satisfăcătoare	22	27	25	31	28	27	28	27	22	23	22	25	21
Bună	59	53	57	50	54	56	50	58	60	59	53	50	55
Foarte bună	13	12	10	8	6	6	7	7	10	10	13	14	16
Media	3,8	3,7	3,7	3,6	3,5	3,6	3,4	3,6	3,7	3,7	3,6	3,7	3,8

Luna / Anul	Iun 2010	Sept 2006	Iun 2003	Nov 1999	Oct 1998	Oct 1997	Nov 1996	Sept 1995	Sept 1994	Sept 1993	Mai 1992	Iun 1991	Iun 1990
Total (N)	1161	1120	1018	1195	1136	1218	1510	1509	1500	1491	1516	1502	2033
4. Calitatea mediului													
Foarte proastă	1	3	3	3	4	4	5	4	3	3	7	5	4
Proastă	9	12	13	14	15	11	14	16	14	15	17	14	13
Satisfăcătoare	28	29	25	31	28	27	30	28	25	27	23	27	27
Bună	51	50	50	41	48	49	42	46	51	44	41	37	40
Foarte bună	9	6	8	7	3	6	7	4	6	11	12	14	14
Media	3,6	3,4	3,5	3,4	3,3	3,4	3,3	3,3	3,4	3,4	3,3	3,4	3,5

Luna / Anul	Iun 2010	Sept 2006	Iun 2003	Nov 1999	Oct 1998	Oct 1997	Nov 1996	Sept 1995	Sept 1994	Sept 1993	Mai 1992	Iun 1991	Iun 1990
Total (N)	1161	1120	1018	1195	1136	1218	1510	1509	1500	1491	1516	1502	2033
5. Condițiile de muncă (populație ocupată)													
Foarte proaste	4	7	4	5	5	5	6	6	4	3	5	5	3
Proaste	11	18	15	22	19	18	17	14	16	16	15	14	12
Satisfăcătoare	31	27	28	34	37	33	32	29	28	29	31	36	35
Bune	46	41	36	31	35	40	38	44	45	46	39	40	44
Foarte bune	8	7	6	4	2	3	4	5	6	5	6	5	6
Media	3,4	3,2	3,3	3,1	3,1	3,2	3,2	3,2	3,3	3,4	3,3	3,2	3,4

Luna / Anul	Iun 2010	Sept 2006	Iun 2003	Nov 1999	Oct 1998	Oct 1997	Nov 1996	Sept 1995	Sept 1994	Sept 1993	Mai 1992	Iun 1991	Iun 1990
Total (N)	1161	1120	1018	1195	1136	1218	1510	1509	1500	1491	1516	1502	2033
6. Relațiile cu vecinii													
Foarte proaste	1	1	1	1	0	1	1	0	0	0	1	1	1
Proaste	2	3	2	2	1	2	3	2	2	2	2	2	1
Satisfăcătoare	13	12	11	11	12	8	13	7	8	8	9	9	12
Bune	66	64	68	67	71	72	65	71	69	69	62	57	61
Foarte bune	18	20	18	18	13	16	16	19	20	21	25	29	23
Media	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	3,9	4,1	4,1	4,1	4,1	4,1	4,1

Luna / Anul	Iun 2010	Sept 2006	Iun 2003	Nov 1999	Oct 1998	Oct 1997	Nov 1996	Sept 1995	Sept 1994	Sept 1993	Mai 1992	Iun 1991	Iun 1990
Total (N)	1161	1120	1018	1195	1136	1218	1510	1509	1500	1491	1516	1502	2033
7. Veniturile familiei													
Foarte proaste	15	13	16	19	18	17	22	22	17	13	13	10	
Proaste	21	24	34	37	36	33	35	32	38	31	29	26	
Satisfăcătoare	39	38	34	31	33	36	30	32	31	36	39	44	
Bune	22	21	15	12	11	12	9	11	11	15	16	18	
Foarte bune	2	2	1	1	0	1	1	1	1	1	1	2	
Media	2,8	2,7	2,5	2,4	2,4	2,5	2,3	2,3	2,4	2,6	2,6	2,7	

Luna / Anul	Iun 2010	Sept 2006	Iun 2003	Nov 1999	Oct 1998	Oct 1997	Nov 1996	Sept 1995	Sept 1994	Sept 1993	Mai 1992	Iun 1991	Iun 1990
Total (N)	1161	1120	1018	1195	1136	1218	1510	1509	1500	1491	1516	1502	2033
8. Asigurarea apei potabile în localitate													
Foarte proastă	5	10	7	5	5	6	8	7	6				
Proastă	14	14	18	14	13	13	17	15	15				
Satisfăcătoare	20	20	19	23	22	23	20	17	18				
Bună	53	46	47	51	54	52	47	54	53				
Foarte bună	8	10	6	5	5	6	6	6	6				
Media	3,5	3,3	3,3	3,4	3,4	3,4	3,3	3,4	3,4				

Luna / Anul	Iun 2010	Sept 2006	Iun 2003	Nov 1999	Oct 1998	Oct 1997	Nov 1996	Sept 1995	Sept 1994	Sept 1993	Mai 1992	Iun 1991	Iun 1990
Total (N)	1161	1120	1018	1195	1136	1218	1510	1509	1500	1491	1516	1502	2033
9. Asistența medicală primită													
Foarte proastă	4	7	4	4	4	6	7	2	3	5	10	10	6
Proastă	12	12	12	17	16	15	15	10	11	13	18	23	17
Satisfăcătoare	28	26	29	27	29	28	28	26	26	29	32	32	33
Bună	51	47	47	45	45	46	44	56	54	47	34	26	36
Foarte bună	5	7	6	4	4	3	4	5	5	5	4	2	6
Media	3,4	3,3	3,4	3,3	3,3	3,3	3,2	3,5	3,5	3,3	3	2,9	3,2

Luna / Anul	Iun 2010	Sept 2006	Iun 2003	Nov 1999	Oct 1998	Oct 1997	Nov 1996	Sept 1995	Sept 1994	Sept 1993	Mai 1992	Iun 1991	Iun 1990
Total (N)	1161	1120	1018	1195	1136	1218	1510	1509	1500	1491	1516	1502	2033
10. Activitatea poliției													
Foarte proastă	2	5	3	5	4	7	5	4	3	7			
Proastă	9	12	8	14	14	14	12	11	14	19			
Satisfăcătoare	33	26	31	32	32	31	31	26	30	29			
Bună	52	49	50	43	45	43	45	52	48	40			
Foarte bună	4	7	5	3	2	3	4	5	3	3			
Media	3,5	3,4	3,5	3,2	3,3	3,2	3,3	3,4	3,4	3,1			

Luna / Anul	Iun 2010	Sept 2006	Iun 2003	Nov 1999	Oct 1998	Oct 1997	Nov 1996	Sept 1995	Sept 1994	Sept 1993	Mai 1992	Iun 1991	Iun 1990
Total (N)	1161	1120	1018	1195	1136	1218	1510	1509	1500	1491	1516	1502	2033
11. Calitatea învățământului în localitate													
Foarte proastă	1	3	1	4	3	2	2	1	1	1	3	4	2
Proastă	9	12	8	11	7	7	7	6	6	7	11	12	7
Satisfăcătoare	30	24	20	28	26	23	25	24	24	25	29	32	19
Bună	54	55	56	48	53	57	56	61	60	55	47	35	29
Foarte bună	5	6	7	4	3	4	5	5	4	5	5	3	5
Media	3,5	3,5	3,7	3,4	3,5	3,6	3,6	3,6	3,6	3,6	3,4	3,2	3,4

Luna / Anul	Iun 2010	Sept 2006	Iun 2003	Nov 1999	Oct 1998	Oct 1997	Nov 1996	Sept 1995	Sept 1994	Sept 1993	Mai 1992	Iun 1991	Iun 1990
Total (N)	1161	1120	1018	1195	1136	1218	1510	1509	1500	1491	1516	1502	2033
12. Informațiile prin mass-media													
Foarte proaste	1	3	1	3	2	1	1	2	2	3	5	6	6
Proaste	8	7	7	8	8	5	6	6	9	13	18	16	12
Satisfăcătoare	26	22	24	27	25	24	24	29	34	34	36	39	32
Bune	56	57	58	51	54	56	53	56	48	44	33	29	40
Foarte bune	9	11	8	8	7	10	12	7	4	4	4	3	8
Media	3,6	3,7	3,7	3,6	3,6	3,7	3,7	3,6	3,4	3,3	3,1	3,1	3,3

Luna / Anul	Iun 2010	Sept 2006	Iun 2003	Nov 1999	Oct 1998	Oct 1997	Nov 1996	Sept 1995	Sept 1994	Sept 1993	Mai 1992	Iun 1991	Iun 1990
Total (N)	1161	1120	1018	1195	1136	1218	1510	1509	1500	1491	1516	1502	2033
13. Transportul public în localitate													
Foarte prost	2	11	7	14	16	13	14	10	9	14	15	18	16
Prost	7	18	19	23	15	21	20	20	22	25	27	29	29
Satisfăcător	27	26	24	26	26	27	28	28	29	25	25	26	28
Bun	55	38	40	30	37	34	32	38	31	27	24	19	20
Foarte bun	7	6	4	2	2	1	3	3	1	1	2	1	2
Media	3,6	3,1	3,1	2,8	2,9	2,9	2,9	3	2,9	2,7	2,7	2,5	2,6

Luna / Anul	Iun 2010	Sept 2006	Iun 2003	Nov 1999	Oct 1998	Oct 1997	Nov 1996	Sept 1995	Sept 1994	Sept 1993	Mai 1992	Iun 1991	Iun 1990
Total (N)	1161	1120	1018	1195	1136	1218	1510	1509	1500	1491	1516	1502	2033
14. Posibilitățile de recreere (timp liber)													
Foarte proaste	6	13	10	15	10	15	16	13	12	14	16	13	24
Proaste	20	25	24	28	31	29	31	28	29	30	27	25	29
Satisfăcătoare	37	30	30	32	31	29	24	30	31	25	26	32	27
Bune	32	28	29	19	21	20	22	24	22	23	23	18	17
Foarte bune	5	4	3	2	1	1	2	2	2	2	2	3	3
Media	3,1	2,9	2,9	2,6	2,7	2,6	2,6	2,7	2,7	2,7	2,7	2,7	2,5

Luna / Anul	Iun 2010	Sept 2006	Iun 2003	Nov 1999	Oct 1998	Oct 1997	Nov 1996	Sept 1995	Sept 1994	Sept 1993	Mai 1992	Iun 1991	Iun 1990
Total (N)	1161	1120	1018	1195	1136	1218	1510	1509	1500	1491	1516	1502	2033
18. Preocuparea societății pentru nevoiași													
Foarte proastă	22	17	17	26	23	19	21	20	18	17	17		
Proastă	41	36	37	42	43	35	36	36	36	35	34		
Satisfăcătoare	24	31	30	20	24	28	27	26	27	27	31		
Bună	12	13	12	8	7	11	11	14	13	17	14		
Foarte bună	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1		
Media	2,3	2,4	2,4	2,1	2,1	2,4	2,3	2,4	2,4	2,5	2,5		

Luna / Anul	Iun 2010	Sept 2006	Iun 2003	Nov 1999	Oct 1998	Oct 1997	Nov 1996	Sept 1995	Sept 1994	Sept 1993	Mai 1992	Iun 1991	Iun 1990
Total (N)	1161	1120	1018	1195	1136	1218	1510	1509	1500	1491	1516	1502	2033
19. Administrarea localității													
Foarte proastă	9	12	11	11	9	10	7	16	16	17	8	9	7
Proastă	15	17	16	22	23	18	21	28	28	28	27	26	23
Satisfăcătoare	34	33	34	34	36	34	34	28	33	32	34	36	38
Bună	35	32	34	30	28	32	34	25	21	21	25	22	27
Foarte bună	7	5	4	3	2	3	4	2	2	2	3	2	4
Media	3,3	3,0	3,0	2,9	2,9	3	3,1	2,7	2,6	2,6	2,8	2,8	3,0

Luna / Anul	Iun 2010	Sept 2006	Iun 2003	Nov 1999	Oct 1998	Oct 1997	Nov 1996	Sept 1995	Sept 1994	Sept 1993	Mai 1992	Iun 1991	Iun 1990
Total (N)	1161	1120	1018	1195	1136	1218	1510	1509	1500	1491	1516	1502	2033
20. Modul cum este condusă țara													
Foarte proastă	51	18	16	38	22	12	13	12	12	15	14	11	5
Proastă	29	31	30	39	38	25	32	25	26	28	29	22	14
Satisfăcătoare	16	33	33	16	28	39	31	36	40	37	34	38	39
Bună	4	16	18	6	9	21	20	24	19	17	18	20	33
Foarte bună	0	1	1	0	0	1	1	2	2	1	2	2	7
Media	1,7	2,5	2,6	1,9	2,2	2,7	2,6	2,8	2,7	2,6	2,6	2,8	3,2

Luna / Anul	Iun 2010	Sept 2006	Iun 2003	Nov 1999	Oct 1998	Oct 1997	Nov 1996	Sept 1995	Sept 1994	Sept 1993	Mai 1992	Iun 1991	Iun 1990
Total (N)	1161	1120	1018	1195	1136	1218	1510	1509	1500	1491	1516	1502	2033
21. Posibilitățile de afirmare în viață													
Foarte proaste	16	16	16	19	16	16	17	12	14	13	8	11	12
Proaste	40	40	40	49	46	40	38	40	43	39	33	27	22
Satisfăcătoare	31	30	25	21	25	25	28	30	23	24	32	31	38
Bune	11	11	12	6	7	8	8	10	8	12	13	10	15
Foarte bune	2	2	1	0	0	0	1	0	0	1	1	1	1
Media	2,4	2,4	2,4	2,2	2,3	2,3	2,3	2,4	2,3	2,4	2,6	2,5	2,7

Luna / Anul	Iun 2010	Sept 2006	Iun 2003	Nov 1999	Oct 1998	Oct 1997	Nov 1996	Sept 1995	Sept 1994	Sept 1993	Mai 1992	Iun 1991	Iun 1990
Total (N)	1161	1120	1018	1195	1136	1218	1510	1509	1500	1491	1516	1502	2033
22. Accesibilitatea învățământului													
Foarte proastă	5	8	5	7	5	8	8	5	3	7	6	6	7
Proastă	23	22	20	33	23	23	24	21	21	21	19	21	19
Satisfăcătoare	41	38	33	37	34	33	35	36	36	26	32	30	30
Bună	27	28	30	17	28	24	23	31	31	28	24	13	18
Foarte bună	3	4	3	2	2	2	2	2	3	3	3	2	3
Media	3	3	3,1	2,7	3	2,9	2,8	3	3,1	3	3	2,8	2,9

Luna / Anul	Iun 2010	Sept 2006	Iun 2003	Nov 1999	Oct 1998	Oct 1997	Nov 1996	Sept 1995	Sept 1994	Sept 1993	Mai 1992	Iun 1991	Iun 1990
Total (N)	1161	1120	1018	1195	1136	1218	1510	1509	1500	1491	1516	1502	2033
23. Posibilitatea Obținerii unui loc de muncă													
Foarte proastă	39	30	35	38	39	29	30	34	34	27	21	16	10
Proastă	37	43	40	43	39	43	41	42	39	36	33	27	23
Satisfăcătoare	17	17	13	11	12	14	16	14	15	12	17	22	30
Bună	6	8	6	5	5	7	7	7	7	10	11	11	19
Foarte bună	0	2	1	0	0	1	1	0	0	1	2	3	2
Media	1,9	2,1	1,9	1,8	1,8	2	2,0	1,9	1,9	2,1	2,3	2,4	2,8

Luna / Anul	Iun 2010	Sept 2006	Iun 2003	Nov 1999	Oct 1998	Oct 1997	Nov 1996	Sept 1995	Sept 1994	Sept 1993	Mai 1992	Iun 1991	Iun 1990
Total (N)	1161	1120	1018	1195	1136	1218	1510	1509	1500	1491	1516	1502	2033
24. Securitatea personală													
Foarte proastă	4	8	6	8	8	7	8	7	9	12	13	18	10
Proastă	18	19	17	27	21	21	23	22	26	33	28	30	23
Satisfăcătoare	42	33	35	39	38	31	34	34	36	27	25	31	36
Bună	32	34	34	22	30	36	31	34	25	23	27	14	23
Foarte bună	4	5	6	3	2	3	3	3	3	2	6	3	6
Media	3,1	3,1	3,1	2,8	2,9	3,1	3	3	2,9	2,7	2,8	2,5	2,9

Luna / Anul	Iun 2010	Sept 2006	Iun 2003	Nov 1999	Oct 1998	Oct 1997	Nov 1996	Sept 1995	Sept 1994	Sept 1993	Mai 1992	Iun 1991	Iun 1990
Total (N)	1161	1120	1018	1195	1136	1218	1510	1509	1500	1491	1516	1502	2033
25. Respectarea drepturilor personale													
Foarte proastă	7	11	7	9	8	7	7	7	6	6	7	10	8
Proastă	24	23	25	30	24	21	22	25	25	22	25	26	21
Satisfăcătoare	49	41	42	42	42	39	41	38	40	42	39	41	41
Bună	18	23	22	15	22	29	25	28	25	28	25	15	25
Foarte bună	2	2	1	1	1	1	2	1	1	1	2	2	3
Media	2,9	2,8	2,8	2,7	2,8	3	2,9	2,9	2,9	2,9	2,9	2,7	2,9

Luna / Anul	Iun 2010	Sept 2006	Iun 2003	Nov 1999	Oct 1998	Oct 1997	Nov 1996	Sept 1995	Sept 1994	Sept 1993	Mai 1992	Iun 1991	Iun 1990
Total (N)	1161	1120	1018	1195	1136	1218	1510	1509	1500	1491	1516	1502	2033
26. Posibilitatea de a influența deciziile la locul de muncă													
Foarte proastă	17	16	17	18	18	17	20	17	15	19	16	15	16
Proastă	27	29	28	31	25	29	32	30	32	32	23	29	26
Satisfăcătoare	34	28	23	27	25	22	24	23	22	17	23	32	31
Bună	17	21	20	16	18	22	19	22	23	25	26	17	22
Foarte bună	5	6	6	3	7	5	4	6	6	6	9	6	4
Media	2,7	2,7	2,7	2,5	2,6	2,7	2,5	2,7	2,7	2,7	2,9	2,7	2,7

Luna / Anul	Iun 2010	Sept 2006	Iun 2003	Nov 1999	Oct 1998	Oct 1997	Nov 1996	Sept 1995	Sept 1994	Sept 1993	Mai 1992	Iun 1991	Iun 1990
Total (N)	1161	1120	1018	1195	1136	1218	1510	1509	1500	1491	1516	1502	2033
27. Posibilitatea de a influența deciziile în localitate													
Foarte proastă	41	38	37	44	39	41	36	38	35	40	29	27	33
Proastă	36	37	42	39	38	39	42	41	45	39	39	28	30
Satisfăcătoare	18	17	12	10	13	12	13	12	11	11	16	19	22
Bună	5	6	4	4	5	5	5	7	6	7	11	8	11
Foarte bună	0	1	0	1	1	0	1	1	1	1	2	1	2
Media	1,9	1,9	1,8	1,8	1,9	1,8	1,9	1,9	1,9	1,8	2,1	2,1	2,1

Luna / Anul	Iun 2010	Sept 2006	Iun 2003	Nov 1999	Oct 1998	Oct 1997	Nov 1996	Sept 1995	Sept 1994	Sept 1993	Mai 1992	Iun 1991	Iun 1990
Total (N)	1161	1120	1018	1195	1136	1218	1510	1509	1500	1491	1516	1502	2033
28 Posibilitatea de a influența modul cum este condusă țara													
Foarte proastă	68	62	56	65	58	59	51	57	52	61	36	29	32
Proastă	23	25	31	26	29	29	31	29	36	27	31	27	28
Satisfăcătoare	7	10	6	5	7	7	10	9	6	6	14	17	22
Bună	1	2	2	1	1	3	4	3	3	3	10	9	13
Foarte bună	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	2	2	2
Media	1,4	1,5	1,5	1,4	1,5	1,5	1,7	1,6	1,6	1,5	2,0	2,1	2,2

Luna / Anul	Iun 2010	Sept 2006	Iun 2003	Nov 1999	Oct 1998	Oct 1997	Nov 1996	Sept 1995	Sept 1994	Sept 1993	Mai 1992	Iun 1991	Iun 1990
Total (N)	1161	1120	1018	1195	1136	1218	1510	1509	1500	1491	1516	1502	2033
29. Posibilitatea de a conta pe ajutorul semenilor (scală cu 3 grade de intensitate)													
Deloc	39	42	39	42	46	43	40	45	53				
Puțin	49	48	43	39	38	36	40	39	30				
Mult	12	10	17	17	15	20	18	15	17				
Media	1,7	1,7	1,8	1,7	1,7	1,8	1,8	1,7	1,6				

Luna / Anul	Iun 2010	Sept 2006	Iun 2003	Nov 1999	Oct 1998	Oct 1997	Nov 1996	Sept 1995	Sept 1994	Sept 1993	Mai 1992	Iun 1991	Iun 1990
Total (N)	1161	1120	1018	1195	1136	1218	1510	1509	1500	1491	1516	1502	2033
30. Condițiile de viață din țară peste 10 ani													
Mult mai proaste	18	7	5	7	5	4	1	4	3	3	3		
Mai proaste	35	24	23	28	29	21	7	21	21	22	16		
La fel	27	21	18	12	13	9	6	12	10	10	9		
Mai bune	19	45	38	28	32	39	52	41	40	42	47		
Mult mai bune	1	3	2	2	1	3	10	4	4	4	7		
Media	2,5	3,1	3,1	2,9	2,9	3,2	3,8	3,2	3,3	3,3	3,5		

Luna / Anul	Iun 2010	Sept 2006	Iun 2003	Nov 1999	Oct 1998	Oct 1997	Nov 1996	Sept 1995	Sept 1994	Sept 1993	Mai 1992	Iun 1991	Iun 1990
Total (N)	1161	1120	1018	1195	1136	1218	1510	1509	1500	1491	1516	1502	2033
31. Credeți că în România diferențele dintre veniturile sunt													
Mult prea mari	58												
Prea mari	33												
Normale	5												
Prea mici	2												
Mult prea mici	1												

Luna / Anul	Iun 2010	Sept 2006	Iun 2003	Nov 1999	Oct 1998	Oct 1997	Nov 1996	Sept 1995	Sept 1994	Sept 1993	Mai 1992	Iun 1991	Iun 1990
Total (N)	1161	1120	1018	1195	1136	1218	1510	1509	1500	1491	1516	1502	2033
32. Cum estimați veniturile în raport cu necesitățile													
Nu ajung pentru strictul necesar	31	27	33	40	35	36	34	31	31	25	18		
Ajung numai pentru strictul necesar	34	34	40	37	39	37	37	38	39	35	35		
Ajung pentru un trai decent	26	24	20	16	18	20	21	24	22	30	35		
Cumparam unele obiecte scumpe dar cu efort	9	13	6	6	6	6	7	5	7	8	11		
Reușim să avem tot ce ne trebuie fără eforturi mari	0	2	1	0	1	1	0	1	1	1	0		

Luna / Anul	Iun 2010	Sept 2006	Iun 2003	Nov 1999	Oct 1998	Oct 1997	Nov 1996	Sept 1995	Sept 1994	Sept 1993	Mai 1992	Iun 1991	Iun 1990
Total (N)	1161	1120	1018	1195	1136	1218	1510	1509	1500	1491	1516	1502	2033
33. Nivel de trai personal comparativ cu anul trecut													
Mult mai prost	23	8	9	19	12	11	8	11	8	9	10	14	
Mai prost	49	31	39	55	44	45	36	44	44	43	39	36	
La fel	24	42	40	21	36	33	43	33	35	31	35	28	
Mai bun	4	18	12	5	8	11	12	12	13	16	15	19	
Mult mai bun	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	
Media	2,1	2,7	2,5	2,1	2,4	2,4	2,6	2,5	2,5	2,5	2,6	3,4	
Luna / Anul	Iun 2010	Sept 2006	Iun 2003	Nov 1999	Oct 1998	Oct 1997	Nov 1996	Sept 1995	Sept 1994	Sept 1993	Mai 1992	Iun 1991	Iun 1990
Total (N)	1161	1120	1018	1195	1136	1218	1510	1509	1500	1491	1516	1502	2033
34. Autoplasarea pe o scală sărac-bogat													
Sărac	1	5	6	7	10	8	7	8	6	4			
	2	9	9	10	10	9	8	8	8	6			
	3	14	14	15	18	19	18	18	14	15			
	4	17	19	20	20	22	21	21	21	18			
	5	31	32	29	26	27	31	29	36	40			
	6	11	8	11	8	9	9	9	8	9			
	7	7	8	5	4	4	4	3	4	5			
	8	4	3	2	1	1	2	1	1	2			
	9	0	0	0	0	0	0	0	0	0			
Bogat	10	0	0	0	0	0	0	0	0	0			
Media	4,5	4,4	4,2	3,7	3,8	4,0	3,9	4,1	4,3				
Luna / Anul	Iun 2010	Sept 2006	Iun 2003	Nov 1999	Oct 1998	Oct 1997	Nov 1996	Sept 1995	Sept 1994	Sept 1993	Mai 1992	Iun 1991	Iun 1990
Total (N)	1161	1120	1018	1195	1136	1218	1510	1509	1500	1491	1516	1502	2033
35. Satisfacția cu viața de zi cu zi													
Foarte nemulțumit	8	6	8	11	10	8	9	7	7	7	7	8	6
Nemulțumit	22	21	25	33	33	29	28	26	31	25	24	17	16
Nici mulțumit, nici nemulțumit	35	33	33	31	31	36	33	36	35	35	37	57	47
Mulțumit	33	36	32	23	25	25	28	29	25	31	30	13	26
Foarte mulțumit	2	3	2	1	1	1	1	1	1	1	2	3	4
Media	3,0	3,1	3,0	2,7	2,7	2,8	2,8	2,9	2,8	2,9	2,9	2,9	3,1

Luna / Anul	Iun 2010	Sept 2006	Iun 2003	Nov 1999	Oct 1998	Oct 1997	Nov 1996	Sept 1995	Sept 1994	Sept 1993	Mai 1992	Iun 1991	Iun 1990
Total (N)	1161	1120	1018	1195	1136	1218	1510	1509	1500	1491	1516	1502	2033
36. Starea personală din viața de zi cu zi													
Nefericit, chiar disperat	5	5	6	4	3	4	5	4	4	3	4		
Supărări destul de mari	13	15	17	19	18	17	17	17	15	13	14		
Am sentimental că ceva nu merge, am unele neazuri	19	17	18	23	21	18	20	21	19	19	22		
În general mă simt bine, deși am avut mici probleme	42	43	42	37	44	43	40	43	45	45	43		
Mă simt bine, fără probleme	19	16	15	14	12	16	15	14	16	18	15		
Pe deplin fericit, bucurii deosebite	2	3	2	1	1	2	2	1	1	1	2		

Luna / Anul	Iun 2010	Sept 2006	Iun 2003	Nov 1999	Oct 1998	Oct 1997	Nov 1996	Sept 1995	Sept 1994	Sept 1993	Mai 1992	Iun 1991	Iun 1990
Total (N)	1161	1120	1018	1195	1136	1218	1510	1509	1500	1491	1516	1502	2033
37. Satisfacția față de profesie													
Foarte nemulțumit	2	4	4	3	3	3	3	3	2	2	2	5	5
Nemulțumit	7	12	13	11	10	10	10	8	9	8	7	8	11
Nici mulțumit, nici nemulțumit	23	23	26	22	23	21	19	17	18	17	20	40	37
Mulțumit	53	49	45	53	52	52	56	59	58	59	53	30	34
Foarte mulțumit	15	11	11	10	9	10	10	15	12	13	15	17	13
Media	3,7	3,5	3,5	3,5	3,5	3,6	3,6	3,7	3,7	3,7	3,7	3,4	3,4

Luna / Anul	Iun 2010	Sept 2006	Iun 2003	Nov 1999	Oct 1998	Oct 1997	Nov 1996	Sept 1995	Sept 1994	Sept 1993	Mai 1992	Iun 1991	Iun 1990
Total (N)	1161	1120	1018	1195	1136	1218	1510	1509	1500	1491	1516	1502	2033
38. Satisfacția față de locul de muncă													
Foarte nemulțumit	2	4	3	2	2	4	3	2	3	2	3	5	5
Nemulțumit	7	13	12	14	13	12	13	11	10	12	9	11	15
Nici mulțumit, nici nemulțumit	25	24	23	22	23	19	18	17	20	16	20	45	37
Mulțumit	52	51	51	53	53	52	55	57	57	59	53	26	32
Foarte mulțumit	14	8	9	8	7	9	8	11	10	9	13	13	11
Media	3,7	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5	3,6	3,6	3,6	3,7	3,3	3,3

Luna / Anul	Iun 2010	Sept 2006	Iun 2003	Nov 1999	Oct 1998	Oct 1997	Nov 1996	Sept 1995	Sept 1994	Sept 1993	Mai 1992	Iun 1991	Iun 1990
Total (N)	1161	1120	1018	1195	1136	1218	1510	1509	1500	1491	1516	1502	2033
39. Satisfacția față petrecerea timpului liber													
Foarte nemulțumit	4	5	5	5	4	6	8	4	6	5	5	16	14
Nemulțumit	17	21	21	24	29	27	27	21	26	23	21	22	23
Nici mulțumit, nici nemulțumit	31	26	28	35	31	33	28	33	32	28	30	41	37
Mulțumit	43	44	38	30	31	28	30	36	32	37	34	12	18
Foarte mulțumit	5	4	4	2	2	2	2	2	2	3	3	4	3
Media	3,3	3,2	3,2	3,0	3,0	2,9	2,9	3,1	3,0	3,1	3,1	2,6	2,7

Luna / Anul	Iun 2010	Sept 2006	Iun 2003	Nov 1999	Oct 1998	Oct 1997	Nov 1996	Sept 1995	Sept 1994	Sept 1993	Mai 1992	Iun 1991	Iun 1990
Total (N)	1161	1120	1018	1195	1136	1218	1510	1509	1500	1491	1516	1502	2033
40. Satisfacția față de viața de familie													
Foarte nemulțumit	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1	1	3	3
Nemulțumit	3	3	3	4	5	4	4	4	3	3	5	4	6
Nici mulțumit, nici nemulțumit	9	8	8	11	9	8	9	7	7	6	8	27	24
Mulțumit	60	63	65	66	67	69	63	67	63	68	59	35	43
Foarte mulțumit	26	24	21	16	17	18	21	20	24	22	27	29	24
Media	4,0	4,1	4,0	3,9	3,9	4,0	4,0	4,0	4,1	4,1	4,1	3,8	3,8

Luna / Anul	Iun 2010	Sept 2006	Iun 2003	Nov 1999	Oct 1998	Oct 1997	Nov 1996	Sept 1995	Sept 1994	Sept 1993	Mai 1992	Iun 1991	Iun 1990
Total (N)	1161	1120	1018	1195	1136	1218	1510	1509	1500	1491	1516	1502	2033
41. Satisfacția față de veniturile obținute personal													
Foarte nemulțumit	16	15	19	23	23	20	24	23	19	15	12	22	11
Nemulțumit	28	34	36	43	43	40	38	41	43	37	35	29	22
Nici mulțumit, nici nemulțumit	28	23	16	18	18	20	20	18	24	26	27	38	50
Mulțumit	25	26	17	15	14	17	17	15	13	21	23	8	14
Foarte mulțumit	2	2	1	1	1	1	1	0	0	1	1	2	3
Media	2,7	2,6	2,4	2,3	2,3	2,4	2,3	2,3	2,3	2,6	2,6	2,4	2,8

Luna / Anul	Iun 2010	Sept 2006	Iun 2003	Nov 1999	Oct 1998	Oct 1997	Nov 1996	Sept 1995	Sept 1994	Sept 1993	Mai 1992	Iun 1991	Iun 1990
Total (N)	1161	1120	1018	1195	1136	1218	1510	1509	1500	1491	1516	1502	2033
42. Satisfacția față de viața politică din țară													
Foarte nemulțumit	50	21	17	36	22	12	8	15	14	13	14	34	20
Nemulțumit	37	43	41	44	45	37	33	39	44	43	47	30	27
Nici mulțumit, nici nemulțumit	11	25	26	12	22	30	35	32	27	27	24	25	34
Mulțumit	2	11	10	4	5	13	19	10	9	12	10	5	12
Foarte mulțumit	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	1	4
Media	1,7	2,2	2,3	1,8	2,1	2,5	2,7	2,4	2,3	2,4	2,3	2	2,5

Luna / Anul	Iun 2010	Sept 2006	Iun 2003	Nov 1999	Oct 1998	Oct 1997	Nov 1996	Sept 1995	Sept 1994	Sept 1993	Mai 1992	Iun 1991	Iun 1990
Total (N)	1161	1120	1018	1195	1136	1218	1510	1509	1500	1491	1516	1502	2033
43. Satisfacția față de relațiile dintre oameni													
Foarte nemulțumit	9	5	6	10	9	6	5	6	8	7	10		
Nemulțumit	28	27	29	34	33	34	27	33	33	37	41		
Nici mulțumit, nici nemulțumit	42	37	36	33	31	29	34	34	34	30	27		
Mulțumit	20	29	24	21	23	27	31	24	22	23	20		
Foarte mulțumit	1	1	0	0	1	1	0	0	1	1	1		
Media	2,7	2,9	2,8	2,7	2,7	2,8	3	2,8	2,7	2,7	2,6		

Luna / Anul	Iun 2010	Sept 2006	Iun 2003	Nov 1999	Oct 1998	Oct 1997	Nov 1996	Sept 1995	Sept 1994	Sept 1993	Mai 1992	Iun 1991	Iun 1990
Total (N)	1161	1120	1018	1195	1136	1218	1510	1509	1500	1491	1516	1502	2033
44. Satisfacția față de realizările din viață													
Foarte nemulțumit	2	2	4	5	3	3	4	2	3	1	3	9	6
Nemulțumit	10	13	15	17	18	17	17	14	15	14	14	19	15
Nici mulțumit, nici nemulțumit	26	19	21	23	20	20	22	20	27	19	22	42	44
Mulțumit	53	57	53	49	54	54	50	55	50	58	53	22	26
Foarte mulțumit	9	9	5	5	4	5	6	7	5	7	8	7	8
Media	3,6	3,6	3,4	3,3	3,4	3,4	3,4	3,5	3,4	3,5	3,5	3	3,1

Luna / Anul	Iun 2010	Sept 2006	Iun 2003	Nov 1999	Oct 1998	Oct 1997	Nov 1996	Sept 1995	Sept 1994	Sept 1993	Mai 1992	Iun 1991	Iun 1990
Total (N)	1161	1120	1018	1195	1136	1218	1510	1509	1500	1491	1516	1502	2033
57. Politice													
Foarte mult	39	44	25	31	32	28	24	30	33	27	34	40	
Mult	35	36	43	44	44	45	39	46	44	45	40	32	
Puțin	16	14	18	13	12	13	19	15	13	16	13	14	
Foarte puțin	7	3	4	3	3	3	8	4	3	4	5	8	
Deloc	3	3	3	2	2	3	5	3	3	5	5	4	
Media	2,0	1,8	2,1	1,9	1,9	2	2,3	2	1,9	2,1	2	1,9	

Luna / Anul	Iun 2010	Sept 2006	Iun 2003	Nov 1999	Oct 1998	Oct 1997	Nov 1996	Sept 1995	Sept 1994	Sept 1993	Mai 1992	Iun 1991	Iun 1990
Total (N)	1161	1120	1018	1195	1136	1218	1510	1509	1500	1491	1516	1502	2033
58. Religioase													
Foarte mult	7	16	8	11	15	12	8	10	7	7	13	15	
Mult	21	23	25	32	35	29	20	23	26	22	26	23	
Puțin	34	34	32	30	28	23	28	27	28	28	21	23	
Foarte puțin	24	14	16	13	9	13	18	18	19	17	14	20	
Deloc	14	13	14	8	7	18	21	19	18	23	23	12	
Media	3,2	2,9	3,0	2,7	2,6	3,0	3,2	3,1	3,1	3,3	3,1	2,9	

Luna / Anul	Iun 2010	Sept 2006	Iun 2003	Nov 1999	Oct 1998	Oct 1997	Nov 1996	Sept 1995	Sept 1994	Sept 1993	Mai 1992	Iun 1991	Iun 1990
Total (N)	1161	1120	1018	1195	1136	1218	1510	1509	1500	1491	1516	1502	2033
59. Etnice													
Foarte mult	4	9	5	8	12	9	5	7	5	8	12	23	
Mult	19	22	23	27	33	29	13	21	21	25	29	31	
Puțin	35	38	31	34	31	31	31	31	30	29	24	20	
Foarte puțin	25	18	20	15	10	12	21	19	22	14	13	15	
Deloc	17	12	16	11	8	14	25	20	19	21	19	8	
Media	3,3	3	3,2	2,9	2,7	3	3,5	3,2	3,3	3,1	3	2,5	

Luna / Anul	Iun 2010	Sept 2006	Iun 2003	Nov 1999	Oct 1998	Oct 1997	Nov 1996	Sept 1995	Sept 1994	Sept 1993	Mai 1992	Iun 1991	Iun 1990
Total (N)	1161	1120	1018	1195	1136	1218	1510	1509	1500	1491	1516	1502	2033
64. Impozite													
Mult	88	80	82	86	78	66	71	76	80	76	75	76	
Puțin	10	14	13	9	15	23	19	15	14	15	17	17	
Deloc	2	6	4	3	5	7	8	8	5	9	7	5	
Media	1,2	1,3	1,2	1,1	1,4	1,4	1,4	1,3	1,2	1,3	1,3	1,3	

Luna / Anul	Iun 2010	Sept 2006	Iun 2003	Nov 1999	Oct 1998	Oct 1997	Nov 1996	Sept 1995	Sept 1994	Sept 1993	Mai 1992	Iun 1991	Iun 1990
Total (N)	1161	1120	1018	1195	1136	1218	1510	1509	1500	1491	1516	1502	2033
65. Favorizarea/defavorizarea subiectului de tranziție													
Hotărât defavorizați	15	17	10	19	15	12	11						
Defavorizați	34	23	37	38	32	32	30						
Nici favorizați nici defavorizați	34	38	32	28	34	35	36						
Favorizați	15	18	16	12	15	17	19						
Hotărât favorizați	1	4	3	3	4	3	4						
Media	2,5	2,7	2,6	2,4	2,6	2,6	2,7						

Luna / Anul	Iun 2010	Sept 2006	Iun 2003	Nov 1999	Oct 1998	Oct 1997	Nov 1996	Sept 1995	Sept 1994	Sept 1993	Mai 1992	Iun 1991	Iun 1990
Total (N)	1161	1120	1018	1195	1136	1218	1510	1509	1500	1491	1516	1502	2033
66. Schimbările din societatea românească de după 1989													
Hotărât negative	17	14	7	17	10	7	5	6	5				
Mai degrabă negative	37	19	29	37	28	23	19	23	25				
Undeva la mijloc	33	42	42	33	43	43	45	47	44				
Mai degrabă pozitive	12	20	17	10	15	21	24	19	21				
Hotărât pozitive	1	4	2	2	3	4	6	4	3				
Media	2,4	2,8	2,8	2,4	2,7	2,9	3,1	3	3				

Luna / Anul	Iun 2010	Sept 2006	Iun 2003	Nov 1999	Oct 1998	Oct 1997	Nov 1996	Sept 1995	Sept 1994	Sept 1993	Mai 1992	Iun 1991	Iun 1990
Total (N)	1161	1120	1018	1195	1136	1218	1510	1509	1500	1491	1516	1502	2033
67. Grupurile etnice (minoritățile) pot trăi în conformitate cu propriile tradiții și obiceiuri													
Hotărât dezacord	2	5	0	2	4	2	1	1	1				
Dezacord	9	5	4	6	11	6	3	3	3				
Nici acord nici dezacord	25	20	10	12	11	9	7	6	4				
De acord	51	50	44	45	45	48	46	48	48				
Hotărât acord	13	19	28	15	17	24	29	36	39				
Media	3,6	3,7	4,1	3,8	3,8	4,0	4,2	4,1	4,3				

Luna / Anul	Iun 2010	Sept 2006	Iun 2003	Nov 1999	Oct 1998	Oct 1997	Nov 1996	Sept 1995	Sept 1994	Sept 1993	Mai 1992	Iun 1991	Iun 1990
Total (N)	1161	1120	1018	1195	1136	1218	1510	1509	1500	1491	1516	1502	2033
68. Ca cetățean al țării vă simțiți amenințat de ceva?													
Hotărât da	1	1	1	3	1	1	1	2					
Da	23	16	22	25	25	20	14	20					
Nu-mi dau seama	17	22	13	15	15	13	16	17					
Nu	53	56	58	52	56	60	59	54					
Hotărât nu	5	5	4	4	3	6	8	7					
Media	3,4	3,5	3,4	3,3	3,3	3,5	3,6	3,5					

Diferențele până la 100% o reprezintă nonrăspunsurile.

Procentajele sunt calculate la volumul maxim al eșantionului, cu excepția întrebărilor la care a existat și varianta „nu e cazul” (de exemplu, întrebările despre locul de muncă sau veniturile personale).

SUMMARY

This book is dedicated to quality of life paradigm and aims at synthesis and integration of the fragmented knowledge that exists on quality of life in social science today. Quality of life is a scientific field that grows continuously in all its facets: theoretically, methodologically and empirically. Consequently, this book is not an endeavour aspiring at a full account of this area of science but rather one that details the main coordinates of the quality of life paradigm: its development in social science, its components, the measurement of life domains, and the Romanian contribution to quality of life research.

This volume incorporates an extensive research experience of its authors and answers the question *How is quality of life researched in social science at this moment?* Our readers can be students, researchers, policy makers, all those working in fields like sociology, medical sciences, economics, psychology, environmental science where quality of life approach with its general philosophy and research instruments have been already used for some time.

The Research Institute for Quality of Life, Romanian Academy developed over the past twenty years considerable expertise in quality of life. A survey on quality of life was carried out on national representative samples every year from 1990 to 1999 and every three or four years afterwards (in 2003, 2006 and 2010). The project was built on a tradition of quality of life research in Romania; a survey on quality of life was among the few sociological surveys to be carried out in this country during communist times. The survey was carried out in 1979 under the coordination of Cătălin Zamfir (1984) and was inspired by the early approach of Andrews and Whitey (1976) in the United States.

To the Romanian tradition we owe the continuity of the quality of life approach and of the research instruments which are very important in a research that aims at monitoring quality of life in the country. The questionnaire used in survey includes subjective indicators for all major life domains: incomes, housing, employment, health, subjective well being, family, education etc. In time, the questionnaire was slightly modified by taking into consideration the relevance of indicators for the new social realities and the new developments in the quality of life scientific area. Moreover, some changes in measurement have been made as a result of connecting Romanian with international research in the field through various projects like Euromodule or through the work of Romanian researchers as experts in large scale international surveys like European Quality of Life Survey.

The results of our research have been published in various books, research reports, articles in peer reviewed journals and have been presented in national and

international conferences. Publications of the research team included so far theories on quality of life, reviews of various approaches within quality of life, research results for Romania for the past 20 years, comparisons of quality of life in Romania to other countries¹.

This book is an endeavour to a well documented and systematic approach to quality of life, the main interest being in the appropriate understanding of quality of life in today's society. This book builds on the existing major research lines in the field, both in national and international arenas, while also relying on the extensive research experience of coordinators and authors of the volume.

Quality of life research is relevant at least in four areas of knowledge: first, it describes living conditions; second, it reveals the way people evaluate subjectively their living conditions; third, it shows evaluations of life domains and the expectations that people have in regard to these domains; forth, it sheds light on various policy choices for improving quality of life.

The book contains the main characteristics of the quality of life paradigm, its development stage in science, its components and the measurement methods. It also details the Romanian contribution to quality of life research. This work is based on a growing literature and an increasing research interest for field.

We consider quality of life as a distinct paradigm in social science. This paradigm has evident features that differentiate it from the various perspectives in social science. Its history is relatively recent, being started in the 60's in the US, with the social indicators movement. Since then, quality of life developed to a great extent to the point that today is a well-defined domain with a growing theory, a complex methodological apparatus and a mounting number of research results.

Chapter 1 – *Quality of life paradigm* – details the characteristics of the paradigm. We speak about an inter-disciplinary paradigm in which sociology has a major organising role due to the social nature of the aspects composing quality of life. The quality of life paradigm has at its core the notion of quality of life which is an evaluative concept treated in research by using both objective and subjective indicators. In this way, classical disputes in sociology like those between qualitativists and quantitativists or objectivists and subjectivists are overcome. This is a strength of the paradigm to combine quantitative and qualitative data, objective and subjective as well as in depth data about subjective processes.

In addition to the distinctive features of the paradigm, the first chapter includes a presentation of dimensions and indicators of quality of life, a description of sampling techniques used in surveys, and an analysis of the structure of indicators based on factors analysis.

¹ We would like to mention here Mărginean, I., Bălașa, A., (eds) *Quality of Life in Romania*, București, Expert Publishing House, 2004 (English edition) and Mărginean, I., Precupețu, I., (eds) *Calitatea vieții și dezvoltarea durabilă. Politici de întărire a coeziunii sociale*, București, Editura Expert, 2008 as well as the *Quality of Life Journal* edited by the Research Institute for Quality of Life.

During the past years, the quality of life paradigm entered a new development phase characterised by a better configuration and more efforts to overcome theoretical fragmentation, an enhanced development of methodology and a refinement of research methods, a crystallisation of research community and an increase of visibility in the public space. Moreover, we can speak of a considerable legitimacy of the quality of life approach conferred by the Stiglitz report (Stiglitz, Sen, Fitoussi, 2009). This report gave a new impetus to quality of life research and started discussions on how to open statistical systems to subjective quality of life indicators. Chapter 2 – *Recent approaches in quality of life* – reviews the up to date developments in this field.

Education is a key dimension of quality of life. Chapter 3 – *Measuring access to education* – details the approaches to equal opportunities in education, the measurement of education opportunities and describes the various inequalities in Romania in regard to education.

Employment is another major dimension of quality of life. Chapter 4 – *Quality of employment* – defines the methodological framework of employment analysis and specifies the main dimensions of employment quality. The chapter illustrates the important role of subjective indicators in this research area.

Quality of life research showed so far that family is the most important domain of people's lives in Romania, while family life is the most significant source of satisfaction in comparison to other life spheres. Chapter 5 – *Methodological approaches to quality of family life* – details the specific methodology employed in quality of life studies which combines objective indicators (generational structure, demographic structure, income etc) and subjective indicators (evaluation of family relationships, satisfaction with various aspects of family life, satisfaction with family life in general) while concentrating on all aspects of life and showing the predictors of quality of life at family level.

Modern society provides a variety of ways to a good life. Sometimes society can impose a dominant way of life that seems the best possible. This was the case in the communist regime which created a way of life characterised by very limited choices and defined salaried work as the only mechanism able to structure personal lives, while social mobility chances were almost completely related to education. Today's society provides people with the opportunity of multiple choices leading to very diverse life styles. Various ways are now accessible to people looking for a good life even though work and education remain the main mechanisms to structure personal life. Chapter 6 – *Researching life style* – is dedicated to the theory and methodology of life styles in sociological research.

Quality of life is a concept with relevance at various levels: global, national, community, family and individual level. *Quality of life at community level* is detailed in Chapter 7 which demonstrates the relevance of quality of life paradigm for researching community life.

The study of subjective well being is a major component of quality of life paradigm that grew immensely in the past years. Chapter 8 – *Subjective well being* – shows the role of happiness in modern society, and reviews the definitions, theory and methodology of subjective well being.

Economics has had during time important contributions to the development of quality of life paradigm mainly in the area of objective indicators. The next two chapters are developed from the economics perspective. Chapter 9 – *Consumption models* – reviews the economic theory of consumption and other theoretical and methodological developments in the field while detailing types of consumption models (abstract, symbolic, sociological or hybrid models), the analytical structure of a consumption model and social and economic indicators at macro level that are relevant for the analysis of consumption models.

Chapter 10 – *The cost of living* – describes the method for calculating the living cost based on the level and structure of expenses for various types of households.

Researching poverty is still confronted with a series of difficulties regarding the appropriate choice of methods. Chapter 11 – *Inequality, poverty and income polarisation* – examines the accuracy in measuring poverty of various measures based on incomes: the inequality index GINI (γ), a poverty index δ and a polarisation index Δ . The author of the chapter recommends using all these indices, in a comparative manner, with the purpose of gaining more insight into income structures.

The quality of life paradigm developed through accumulations of theoretical, methodological and empirical nature during the past 50 years. The Romanian school of sociology has had a significant role in its increase through the expansion in knowledge, having relevance mostly for the Romanian society and through relating quality of life to other approaches like sustainable development, for example. Chapter 12 – *Romanian contributions to the methodology of quality of life* – includes a review of the theoretical, empirical and methodological aspects that have been researched and enhanced over time in Romania.

In this book we maintain that quality of life can be considered as a distinct paradigm in social science. Although theoretically this scientific area remains fragmented, we consider that vast array of theoretical accumulation during the past 50 years contributed to a considerable maturity of this approach. The emergence of separate research directions (health related quality of life, quality of life research in marketing, quality of working life etc) using the philosophy and the research instruments of the approach under scrutiny here proves its influence outside its own mainstream research. Additionally, the large spread use of satisfaction indicators in surveys, among which the life satisfaction indicator is a model (the Eurobarometer is just a case in point) also proves an increasing weight of quality of life indicators in various research approaches.

The increase in the methodological apparatus, the refinement of statistical procedures used in analysing quality of life data contributed to a more structured and meaningful picture of quality of life lately. Furthermore, the large scale surveys like EQLS which provide a vast amount of comparative data created important and unique opportunities for understanding quality of life at national level. It was also obvious lately an augmented interest from the part of policy makers in quality of life indicators which more connected research and policy making. The construction of social indicators systems including subjective indicators is such a step towards making available quality of life data for decision making and for the general public.

On the part of scientific community, we noticed an expansion of preoccupation for quality of life as well as a certain coalesce around issues, publications and professional associations.

Being a field at the interference of sociology, psychology, economics, with important implications for social policy, quality of life reached, through successive accumulation, a stage of a certain maturity that allows us to consider it as a well-defined paradigm in science.

Bibliography

1. Andrews, F.M., Withey S.B., *Social Indicators of Well-being: America's Perception of Quality of Life*, New York, Plenum, 1976.
2. Mărginean, I., Bălașa, A. (coord.), *Calitatea vieții în România*, ediția I și a II-a, București, Editura Expert, 2002, 2005.
3. Mărginean, I., Precupețu, I., (eds) *Calitatea vieții și dezvoltarea durabilă. Politici de întărire a coeziunii sociale*, București, Editura Expert, 2008.
4. Stiglitz, J. E., Sen, A., Fitoussi, J.P., *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress* disponibil online http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/rapport_anglais.pdf.
5. Zamfir, C. (coord.), *Indicatori și surse de variație a calității vieții*, București, Editura Academiei, 1984.

DESPRE AUTORI

Ioan Mărginean este profesor universitar doctor la Facultatea de Sociologie și Asistență Socială a Universității București și conducător doctorat, domeniul sociologie. De asemenea, este director adjunct al Institutului de Cercetare a Calității Vieții, Academia Română. Domeniile sale de competență sunt sociologia, metodologia cercetării sociologice, metodele și tehnicile de cercetare sociologică, structura socială, calitatea vieții, indicatorii sociali, politicile sociale și democrația. Lucrările de referință cuprind *Măsurarea în sociologie* (1982), *Proiectarea cercetării Sociologice* (2000), *Politică socială* (2004). Ioan Mărginean a coordonat numeroase volume, dintre care amintim *Tineretul deceniului unu* (1996), *Calitatea Vieții în România* (2002, împreună cu Ana Bălașa), *First European Quality of life Survey: Quality of life in Bulgaria and Romania* (2006), *Services to Children and families* (2006, împreună cu Ștefan Cojocaru), *Calitatea vieții și dezvoltarea durabilă* (2008, împreună cu Iuliana Precupețu). Proiectele sale de cercetare actuale sunt *Diagnoza calității vieții* și *Clasa mijlocie*.

Iuliana Precupețu este doctor în sociologie, cercetător științific II la Institutul de Cercetare a Calității Vieții, având o experiență de aproximativ zece ani în calitate de cadru didactic asociat al Facultății de Sociologie și Asistență Socială, Universitatea București. De-a lungul timpului, s-a specializat în domenii cum sunt calitatea vieții, dezvoltarea comunitară, studiul corupției și al valorilor democratice. A participat la proiecte internaționale de cercetare finanțate prin Programele Cadru V, VI și VII ale Uniunii Europene, în prezent fiind coordonator de țară pentru proiectul „GINI: Impactul creșterii inegalităților”, finanțat prin Programul Cadru VII al UE. Totodată, coordonează proiectul „Calitatea vieții și inegalități sociale. România în perspectivă comparativă europeană: douăzeci de ani de transformări sociale” finanțat de CNCS. Iuliana Precupețu este redactor șef-adjunct al revistei *Calitatea vieții*, este autoare a cărții *Strategii de dezvoltare comunitară* (2006) pentru care a primit Premiul Academiei Române, este co-editor al două volume în domeniul calității vieții și autoare a numeroase capitole de cărți și articole de cercetare.

Mihai Dumitru, cercetător la Institutul de Cercetare a Calității Vieții, are peste 35 de ani de experiență în cercetarea socială, teoretică și aplicată. Domeniile sale de specializare sunt cercetarea calității vieții, a comportamentelor politice, a tineretului, precum și a proceselor stratificării sociale. A predat cursuri de Sociologie la universități din Ploiești, Brașov și București. Proiectele sale se focalizează pe logica și metodologia cercetării sociale, mecanismul evaluării calității vieții și relațiile industriale.

Flavius Mihalache este cercetător științific în cadrul Institutului de Cercetare a Calității Vieții (ICCV) și doctorand în sociologie la Universitatea din București, cu o teză privind transformarea mediului rural românesc după 1990 (a cărei susținere este programată pentru anul 2012). El este membru al European Society for Rural Sociology și are printre domeniile de interes teme: sociologie rurală, calitatea vieții, demografie și economie socială. A participat în cadrul ICCV la proiecte de cercetare privind calitatea vieții și incluziunea pe piața muncii în mediul rural. Dintre publicații, amintim: *Schimbarea profilului demografic și ocupațional al populației rurale: 1990-2009* (2010), *O analiză transversală asupra declinului demografic al României în profil teritorial* (2008) și *Două perspective în explicarea satisfacției cu viața: Top-Down vs. Bottom-up* (2008).

Adina Mihăilescu este doctor în economie și cercetător științific II la Institutul de Cercetare a Calității Vieții, Academia Română. Principalele domenii de interes sunt: costurile sociale, veniturile și consumul populației, puterea de cumpărare a populației. Din anul 2000, Adina Mihăilescu se ocupă de calculul coșului de consum corespunzător nivelului de trai decent și de subzistență. Este autoarea lucrării *Minimul de trai și costurile sociale. Concepte operaționale în analiza calității vieții* (2004).

Gabriela Neagu este cercetător științific III la Institutul de Cercetare a Calității Vieții și doctorand în sociologie cu tema *Șanse de acces la educație în societatea românească actuală*, coord. prof. dr. Ioan Mărginean, Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, Universitatea București. Gabriela Neagu este autor de articole în reviste de specialitate cum sunt *Calitatea Vieții*, *Revista de Sociologie Românească*, co-autor de capitole de carte, autor de volume pe tema accesului la educație, structură socială, economie socială etc.

Raluca Popescu este doctor în sociologie, cercetător științific la Institutul de Cercetare a Calității Vieții, Academia Română și lector la Facultatea de Sociologie a Universității București. Specialist în calitatea vieții, cu o îndelungată experiență de cercetare, are o expertiză bogată și în domenii precum: sociologia familiei, sociologia valorilor, metodologia cercetării sociologice, politici sociale. A coordonat sau a participat la numeroase proiecte internaționale sau naționale de cercetare, pentru organizații internaționale, instituții publice, organizații neguvernamentale sau instituții private. A publicat numeroase studii în domeniul familiei și calității vieții sau în domenii conexe: *Introducere în sociologia familiei. Familia românească în societatea contemporană*, autor (2009), *Diagnoza anuală a Calității Vieții*, coautor (2010), *Calitatea vieții și dezvoltarea durabilă. Politici de întărire a coeziunii sociale*, coautor (2008), *Calitatea Vieții în România*, coautor (2002/2005).

Ana Maria Preoteasa este sociolog, cercetător la Institutul de Cercetare a Calității Vieții din 1998. Este doctor în sociologie din 2009. Principalele domenii de interes sunt metodologia cercetării în științele sociale, ocuparea

forței de muncă și minoritățile etnice. Tema tezei de doctorat a fost *Metodologia cercetării în politicile sociale*. Ana Maria Preoteasa este autoare a volumului *Cercetarea politicilor sociale. Aspecte metodologice* (2009) și coordonator în colectiv al unor lucrări cum sunt: *Legal și egal pe piața muncii pentru comunitățile de romi. Diagnoza factorilor care influențează nivelul de ocupare la populația de romi* (2010), *Strategia națională de îmbunătățire a situației romilor: vocea comunităților* (2009). Este co-autor la o serie de volume, dintre care amintim *Economia socială în România. Două profiluri regionale* (2010) și *Studiu asupra fenomenului de mobbing și a unor forme de discriminare la locul de muncă în România* (2011).

Mariana Stanciu este doctor în economie, cercetător științific I în cadrul Institutului de Cercetare a Calității Vieții din București, coordonator al temei „Standardul de viață al populației din România”. Domeniile principale de competență sunt: standardul de viață, modelele de consum, politicile anti-sărăcie și incluziunea socială, mobbing-ul și discriminarea de gen, modelul social european, dezvoltarea umană, calitatea serviciilor medicale. Ultimele cărți apărute sunt: *Consumul populației din România* (coordonator, 2010), *Explozia trebuințelor omului modern, semn de progres ori decadență?* (2009), *Condiții de viață ale familiilor cu copii* (coordonator, 2008), *Dimensiunea ecologică a consumului de bunuri și servicii* (coordonator, 2008).

Ștefan Corneliu Ștefănescu este cercetător principal I, Institutul de Cercetare a Calității Vieții, Academia Română, profesor la Facultatea de Matematică și Informatică, Universitatea București. Este doctor în matematică iar domeniile sale de competență sunt Tehnici Monte Carlo, Statistică computațională și modele statistice, Simulare stocastică, Algoritmi și prelucrări de date, Limbaje de programare și baze de date, Analiză numerică, Indicatori statistici pentru analiza fenomenelor socio-economice, Prognoza și modelarea proceselor sociale.

Marian Vasile, doctor în sociologie, cercetător științific II la Institutul de Cercetare a Calității Vieții, este interesat, în special, de explicarea satisfacției cu viața, constituirea și transformarea stilurilor de viață, mecanismele de stratificare socială și rolul valorilor într-un sistem social. În anul 2010 a publicat cartea *Stiluri de viață în România postcomunistă. Ce modele comportamentale adoptăm și de ce* care, printre alte elemente de noutate, popularizează analiza cluster de clase latente ca alternativă robustă la clasică analiză cluster. Este membru al „Grupului Românesc pentru Studiul Valorilor Sociale” din cadrul prestigioaselor studii internaționale “European/World Values Study” și participă constant în proiecte de cercetare socială de amploare.